

Urednice:

Nevenka Žegarac
Jelisaveta Todorović

Obrazovanje

u oblasti socijalnog rada
i socijalne politike

za XXI vek

European Commission
TEMPUS

Urednice
Nevenka Žegarac i Jelisaveta Todorović

OBRAZOVANJE U OBLASTI SOCIJALNOG RADA I SOCIJALNE POLITIKE ZA XXI VEK

Niš, 2015.

IZDAVAČ:
Univerzitet u Nišu
Univerzitetski trg 2
18000 Niš

ZA IZDAVAČA:
prof. dr Dragan Antić, rektor

UREDILI:
prof. dr Nevenka Žegarac
prof. dr Jelisaveta Todorović

DIZAJN I PRELOM:
Stefan Ignjatović

LEKTURA I KOREKTURA:
Ivana Ilić Šunderić

RECENZETNI:
prof. dr Sučica Dimitrijoska,
redovni professor Instituta za socijalni rad i socijalnu politiku Filozofskog fakultet u Skoplju
prof. dr Biljana Radivojević,
redovni professor Ekonomskog fakulteta u Beogradu
Dr Uglješa Janković,
docent na Univerzitetu Crne Gore, Fakulteta Političkih nauka u Podgorici,
odeljenje za socijalnu politiku i socijalni rad

TIRAŽ:
500 primeraka

ŠTAMPA:
Unigraf X-copy

Sadržaj

PREDGOVOR	5
I DEO POTREBE ZA STRUČNJACIMA IZNANJIMA U OBLASTI PRUŽANJA SOCIJALNIH USLUGA	
1 Tamara Džamonja Ignjatović i Nevenka Žegarac POTREBE ZA PROFESIONALCIMA U SOCIJALNOJ ZAŠTITI I OBLASTI DRUŠTVENIH DELATNOSTI U LOKALNIM SAMOUPRAVAMA U SRBIJI	13
2 Dragana Zaharijevski, Danijela Gavrilović, Gorana Đorić i Lela Milošević Radulović STUDIJA O POTREBAMA ZA ZNANJIMA I PROFESIONALCIMA U OBLASTI PRUŽANJA SOCIJALNIH USLUGA	31
3 Natalija Jovanović KVALITATIVNA ANALIZA POTREBA ZA SOCIJALnim RADNICIMA U NIŠKOM ZDRAVSTVU	61
4 Ivana Koprivica, Marina Vukotić i Rada Mitrović BROJ I STRUKTURA ZAPOSLENIH NA RADNOM MESTU SOCIJALNOG RADNIKA U SISTEMU SOCIJALNE ZAŠTITE U AP Vojvodini	75
II DEO SOCIJALNA ISKLJUČENOST U NASTAVNIM PROGRAMIMA UNIVERZITETA U SRBIJI	
5 Natalija Perišić, Marina Pantelić i Jelena Vidojević ZASTUPLJENOST PROBLEMATIKE SOCIJALNE ISKLJUČENOSTI U NASTAVNIM PROGRAMIMA NA FAKULTETIMA UNIVERZITETA U BEOGRADU	87

6	Tamara Borovica i Ivana Mihić ANALIZA NASTAVNIH PROGRAMA NA UNIVERZITETU U Novom Sadu	121
7	Jasmina Petrović, Marina Matejević, Vesna Andđelković, Lela Milošević Radulović ZASTUPLJENOST SADRŽAJA RELEVANTNIH ZA RAD U OBLASTI SOCIJALNE POLITIKE, SOCIJALNOG RADA I SOCIJALNE PEDAGOGIJE U STUDIJSKIM PROGRAMIMA NA FAKULTETIMA UNIVERZITETA U NiŠU	141
III DEO IZAZOVI MOBILNOSTI U VISOKOM OBRAZOVANJU ZA SOCIJALNU INKLUIZIJU U SRBIJI		
8	Jelisaveta Todorović, Dragana Zaharijevski, Snežana Stojiljković, Jasmina Petrović i Gordana Đigić MOBILNOST NA UNIVERZITETU U NiŠU IZMEĐU PROGRAMA U POLJU DRUŠTVENO-HUMANISTIČKIH NAUKA.....	183
9	Vladimir Mihić MOBILNOST IZMEĐU PROGRAMA IZ DRUŠTVENO- HUMANISTIČKIH NAUKA NA NOVOSADSKOM UNIVERZITETU.....	199
10	Jelena Vidojević MOBILNOST STUDENATA BEOGRADSKOG UNIVERZITETA U PROCESU OBRAZOVANJA ZA PRUŽANJE SOCIJALNIH USLUGA I KREIRANJE SOCIJALNE POLITIKE	211
	ZAKLJUČAK	223

Predgovor

Publikacija je nastala u okviru projekta *Strengthening Higher Education for Social Policy making and Social Services delivery*, koji finansira Evropska komisija, preciznije EACEA (*Education, Audiovisual and Culture Executive Agency*) u okviru TEMPUS programa Evropske unije. Ovaj program pomaže reformu i modernizaciju visokog obrazovanja u partnerskim zemljama i jedan je od najstarijih i najuspešnijih programa saradnje u EU. Tempus Program pruža podršku obrazovnim sistemima partnerskih zemalja da prate trendove razvoja visokog obrazovanja EU koji proističu iz Lisabonske agende i Bolonjskog procesa. Posebna prednost TEMPUS programa je ta što podržava projekte u kojima je akcenat na unapređenju kvaliteta visokog obrazovanja u partnerskim zemljama i otvaranju prema potrebama tržista rada i društva uopšte. Takođe, specifičnost programa se ogleda i u izgradnji kapaciteta institucija visokog obrazovanja u partnerskim zemljama, naročito kapaciteta za međunarodnu saradnju i kontinuirani proces modernizacije.

Realizacija projekta *Jačanje visokog obrazovanja za razvoj socijalne politike i unapređenje pružanja socijalnih usluga* (engl. *Strengthening Higher Education for Social Policy making and Social Services delivery*) počela je 01. decembra 2013. godine i trajeće tri godine. Nositelj projekta i koordinator je Univerzitet u Nišu, a partneri na ovom projektu su Univerzitet u Beogradu, Univerzitet u Novom Sadu, University College Zealand iz Danske, University of Catania iz Italije, Institute of Education, University of London iz Engleske, Republički institut socijalne zaštite Republike Srbije, Centar za samostalni život osoba sa invaliditetom, Udruženje stručnih radnika socijalne zaštite Srbije i Asocijacija centara za socijalni rad Srbije.

CILJEVI PROJEKTA

Zajedničko učešće svih partnerskih univerziteta i profesionalnih udruženja na ovom projektu treba da obezbedi kreiranje novih nastavnih programa na sva tri nivoa studija u kojima će se razvijati kompetencije za buduće profesionalce zaposlene

u različitim segmentima sistema socijalne zaštite. Osim toga, učesnici projekta smatraju da će se razvijanjem novih programa osnažiti visoko obrazovanje za školovanje *stručnjaka u oblasti socijalne zaštite* i srodnim delatnostima vezanim za socijalnu inkluziju (obrazovanje, zdravstvo, stanovanje i sl.), a čije kompetencije odgovaraju svetski priznatim standardima, kao i *profesionalaca koji će aktivno učestovati u kreiranju mera i strategija u oblasti socijalne politike građana*. Tako će sistem visokog obrazovanja **doprineti daljem razvoju i unapređenju socijalne inkluzije u društvu**.

Kompetentni profesionalci u sistemu socijalne zaštite treba da unaprede kvalitet pružanja usluga i planiranja razvoja socijalne zaštite i drugih oblasti socijalne politike, pre svega imajući u vidu osetljive grupe stanovništva koje treba *omoćati* da iz pozicije marginalizacije, zavisnosti i pasivnog primanja socijalne pomoći iskorače kao aktivni učesnici u svetu rada i na polju drustveno angažovanog života.

Preciznije određeni ciljevi projekta su sledeći:

1. Kreiranje novih studijskih programa i kurseva u oblasti socijalne politike i socijalnog rada na nivou bazičnih i master studija na Univerzitetu u Nišu i Novom Sadu;
2. Unapređenje postojećih studijskih programa na nivou osnovnih, master i doktorskih studija socijalnog rada i socijalne politike na Univerzitetu u Beogradu;
3. Iniciranje i priprema materijala za buduće nacionalne standarde kvalifikacija za obavljanje stručnih poslova u oblasti socijalnog rada, socijalne politike i socijalne pedagogije i uzajamno prilagođavanje obrazovanja na ova tri univerziteta u Srbiji;
4. Stvaranje uslova da raznovrsni programi u obrazovnom polju socijalne politike, socijalnog rada i socijalne pedagogije pruže diplomiranim studentima savremene i svetski prihvачene standarde kvalifikacija koji ih ospozobljavaju za kompetentnu i savremenu profesionalnu praksu u području socijalne inkluzije;
5. Ostvarivanje horizontalne i vertikalne mobilnosti studenata na ovim univerzitetima.

Da bi se na najbolji način sprovele ove promene u sistemu visokog obrazovanja, zajedničkim zalaganjem univerziteta iz Srbije na ovom projektu obavljeno je obuhvatno istraživanje raznovrsnih *potreba* za uslugama u sistemima socijalne sigurnosti u vezi sa zdravlјem, socijalnom zaštitom, starenjem, nesrećama na radu, penzionisanjem, invaliditetom, kao i ispitivanje *usluga i aktivnosti* koje se u većoj ili manjoj meri pružaju u institucijama sistema socijalne zaštite osetljivim kategorijama stanovništva. Osim toga, obavljeno je i istraživanje potreba tržišta rada za stručnjacima iz domena socijalne zaštite (socijalni radnici, socijalni pedagozi, analitičari mera socijalne politike, psiholozi, pedagozi, pravnici, andragozi, specijalni pedagozi).

Studija koja je pred nama nastala je na bazi rezultata istraživanja, kao i pretrage u kojoj meri postojeći nastavni programi na tri najveća univerziteta u Srbiji (Univerzitet u Beogradu, Univerzitet u Novom Sadu i Univerzitet u Nišu) mogu ponuditi znanja i kompetencije budućim zaposlenim stručnjacima koji se bave delatnošću socijalnog rada i kreiranja socijalne politike. Potrebe savremenog društva idu u pravcu sve veće socijalne uključenosti i smanjenja siromaštva, kao prioritetnim društvenim ciljevima. Sistem obrazovanja treba da ide u susret ovim značajnim društvenim procesima konstantnim osavremenjavanjem postojećih nastavnih sadržaja i razvojem novih nastavnih programa.

Na osnovu ispitivanja potreba za uslugama u sistemu socijalne zaštite i analize nastavnih programa na univerzitetima u Beogradu, Novom Sadu i Nišu treba postići obuhvatno razumevanje obrazovnih ishoda i kompetencija koje postojeći nastavni programi u polju socijalnog rada i socijalne politike nude u svrhu društvenog uključivanja i u oblasti socijalne zaštite (socijalni radnici, pravnici, socioolozi, psiholozi, socijalni pedagozi, specijalni pedagozi, psiholozi, pedagozi, stručnjaci za socijalnu politiku). Osim toga, jedan od ne manje važnih ciljeva u prvoj godini realizacije projekta jeste i ispitivanje mobilnosti studenata među različitim univerzitetima, kao i među različitim fakultetima unutar jednog univerziteta. Ova analiza treba da ukaže na mogućnosti, slabosti i praktična ograničenja u osvarivanju mobilnosti studenata kako bi programi koje planiramo da kreiramo u okviru ovog TEMPUS projekta omogućili istinsku pokretljivost studenata radi upotpunjavanja znanja i kompetencija.

Kreiranje nastavnih sadržaja i programa koji treba da odgovore aktuelnim društvenim potrebama za jačanjem društvene uključenosti svih, a posebno vulnerabilnih društvenih grupacija, radi smanjenja siromaštva i obezbeđivanja optimalnih uslova za život i rad, odvija se u sprezi sa razvijanjem standarda za obrazovanje i definisanjem profesionalnih kompetencija. Ovaj deo aktivnosti na projektu dobiće prostor u posebnoj publikaciji u narednom periodu. Važno je napomenuti da je priprema nastavnih programa koje treba uvesti na univerzitetima u Nišu i Novom Sadu (kao i reforma postojećih programa na Univerzitetu u Beogradu) bazirana na analizi potreba tržista rada i institucija u sistemu socijalne zaštite, kao i potreba vulnerabilnih društvenih grupa, i na standardima struke koji su razvijeni u našoj sredini, ali i na evropskom nivou, za šta nam veliku podršku pružaju partnerski univerziteti iz Danske, Engleske i Italije, kao i profesionalna udruženja koja su takođe partneri na projektu. Takođe, novi nastavni programi se zasnivaju i na analizi postojećih nastavnih programa i predmeta čiji sadržaji nude znanja i kompetencije za rad profesionalaca u oblasti socijalne zaštite i društvene inkvizije. Akreditacija novih studijskih programa treba da otvorи mogućnost za maksimalnu horizontalnu i vertikalnu pokretljivost studenata između ova tri univerziteta u Srbiji.

SADRŽAJ PUBLIKACIJE

Publikacija je organizovana u tri poglavlja. Prvi deo pod nazivom „**Potrebe za stručnjacima i znanjima u oblasti pružanja socijalnih usluga**“ donosi četiri teksta sa rezultatima istraživanja.

U radu „Potrebe za stručnjacima u socijalnoj zaštiti i oblasti društvenih delatnosti u lokalnim samoupravama u Srbiji“, prof. dr Tamara Džamonja Ignjatović i prof. dr Nevenka Žegarac sa Odeljenja za socijalnu politiku i socijalni rad Univerziteta u Beogradu – Fakulteta političkih nauka predstavljaju rezultate istraživanja o potrebama tržišta rada u oblasti socijalne zaštite. Cilj istraživanja se odnosi na utvrđivanje aktuelne kvalifikacione strukture zaposlenih stručnih radnika, kao i potreba za novim radnim mestima, odnosno profesionalcima u oblasti socijalnog rada i socijalne politike u centrima za socijalni rad, ustanovama socijalne zaštite i lokalnim samoupravama.

Drugi tekst pod nazivom „Studija o potrebama za znanjima i profesionalcima u oblasti pružanja socijalnih usluga“, autorki prof. dr Dragana Zaharijevski, prof. dr Danijela Gavrilović, prof. dr Gorana Đorić i doc. dr Lela Milošević Radulović sa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu, razmatra percipirane potrebe u postojećim institucijama i aktuelne potrebe tržišta rada za stučnjaci-ma koji su definisani kao analitičar socijalne politike, socijalni radnik i socijalni pedagog. Kako je profesija socijalnog rada jedina aktuelno društveno priznata i prepoznata u Srbiji, autorke su nastojale da definišu delokrug rada profesionalaca, utvrde potrebu za profesionalnim profilisanjem i saznaju koje struke se bave poslovima koji su tipski definisani u postavci istraživanja.

Treći tekst takođe dolazi sa Univerziteta u Nišu, gde je prof. dr Natalija Jovanović u tekstu „Kvalitativna analiza potreba za socijalnim radnicima u niškom zdravstvu“ nastojala da bliže sagleda stanje u vezi sa nivoom i vrstama angažovanja i potrebama za socijalnim radnicima u zdravstvenom sektoru Niša kao velikog regionalnog centra u Srbiji.

Saradnice Pokrajinskog zavoda za socijalnu zaštitu Ivana Koprivica, Marina Vukotić i Rada Mitrović priložile su tekst sa rezultatima svog istraživanja iz 2012. godine pod nazivom „Broj i struktura zaposlenih na radnom mestu socijalnog radnika u sistemu socijalne zaštite u AP Vojvodini“. U tekstu su autorke nastojale da sagledaju stanje i potrebe za zapošljavanjem socijalnih radnika na području te pokrajine.

Drugi deo publikacije nosi naziv „**Socijalna isključenost u nastavnim planovima i programa univerziteta u Srbiji**“. U radu „Zastupljenost problematike socijalne isključenosti u nastavnim programima na fakultetima Univerziteta u Beogradu“ autorke doc. dr Natalija Perišić, asist. mast. Marina Pantelić i asist. mr Jelena Vidojević sa Univerziteta u Beogradu identifikuju i analiziraju sadržaje relevantne za problematiku socijalne uključenosti i socijalne isključenosti u nastavnim planovima i programima najstarijeg i najvećeg univerziteta u Srbiji. Analizirani su nastavni programi četiri velika fakulteta sa raznovrsnim relevantnim studijskim

grupama. Pojmovi socijalne uključenosti i socijalne isključenosti su definisani shodno *Zajedničkom izveštaju o socijalnoj uključenosti* Evropske unije iz 2004. godine. Polazeći od dimenzija socijalne isključenosti u Evropi i Srbiji, razrađeni su kriterijumi za analizu nastavnih programa i sadržaja.

U drugom tekstu drugog poglavlja pod nazivom „Analiza nastavnih programa na univerzitetu u Novom Sadu“, asist. mast. Tamara Borovica i doc. dr Ivana Mihić su analizirale nastavne programe fakulteta koji se bave individualnim i društvenim procesima socijalne inkluzije i marginalizacije, neposredne prakse i rada sa pojedincima, porodicama i grupama kojima je potrebna podrška i pomoć za prevladavanje životnih teškoća i korišćenje društvenih vrednosti, kao i znanja vezana za socijalnu politiku: prava, administracija, sistemi sigurnosti i slično. Pri tome su razmatrani i programi koji su akreditovani u drugom krugu akreditacije, koji će početi da se realizuju od školske 2015/16 godine.

U tekstu „Zastupljenost sadržaja relevantnih za rad u oblasti socijalne politike, socijalnog rada i socijalne pedagogije u studijskim programima na fakultetima Univerziteta u Nišu“, autorke prof. dr Jasmina Petrović, prof. dr Marina Matejević, prof. dr Vesna Andelković, doc. dr Lela Milošević Radulović analiziraju nastavne programe četiri fakulteta ovog univerziteta. Analiza se zasniva na rafinisanim kompetencijama koje su definisane u *Globalnim standardima obrazovanja i obuke u socijalnom radu*, usvojenim 2002. godine od strane Međunarodne asocijacije škola za socijalni rad (IASSW) i Međunarodne federacije socijalnih radnika (IFSW), ali i koncepta socijalne politike shvaćene kao ključne javne politike koja utiče na održivi razvoj društva, prevladavanje socijalnih rizika i saniranje posledica neravnomerne alokacije socijalne dobrobiti.

Treći deo publikacije, „*Izazovi mobilnosti u visokom obrazovanju za socijalnu inkluziju u Srbiji*“, bavi se pitanjima mobilnosti u polju društveno-humanističkih nauka na tri univerziteta. U tekstu „Mobilnost na Univerzitetu u Nišu između programa u polju društveno-humanističkih nauka“ prof. dr Jelisaveta Todorović, prof. dr Dragana Zaharijevski, prof. dr Snežana Stojiljković, prof. dr Jasmina Petrović i doc. dr Gordana Đigić razmatraju primenu Zakona o visokom obrazovanju iz 2005. godine u pogledu horizontalne i vertikalne pokretljivosti studenata u posmatranoj oblasti, pri čemu definišu niz spoljnih i unutrašnjih prepreka i mogućnosti.

Doc. dr Vladimir Mihić u radu „Mobilnost između programa iz društveno-humanističkih nauka na novosadskom univerzitetu“ analizira brojne dokumente koji regulišu pitanja pokretljivosti u Evropi, Srbiji i na novosadskom univerzitetu. U radu su prikazane i izvesne nelogičnosti postavke mobilnosti u visokom obrazovanju i dati raznovrsni predlozi za njihovo prevladavanje.

Asist. mr Jelena Vidojević sa Odeljenja za socijalnu politiku i socijalni rad Univerziteta u Beogradu – Fakulteta političkih nauka predstavila je rezultate analize izazova mobilnosti u polju socijalne inkluzije. Analiza „Mobilnost studenata beogradskog univerziteta u procesu obrazovanja za pružanje socijalnih usluga i kreiranje socijalne politike“ obezbeđuje tumačenje pojma mobilnosti

kao jedne od centralnih komponenti sistema visokog obrazovanja širom Evrope. Akademska mobilnost tako podrazumeva mogućnost i pravo studenata, nastavnog i nenastavnog osoblja da jedan deo svog profesionalnog usavršavanja, odnosno unapređenja znanja i veština, ostvare na nekoj drugoj, nematičnoj visokoškolskoj ustanovi.

Očekujemo da radovi koji su objavljeni u ovoj publikaciji budu dobra osnova za prevladavanje izazova u oblasti visokog obrazovanja u Srbiji u specifičnom polju socijalne inkluzije.

Urednice:
prof. dr Nevenka Žegarac i prof. dr Jelisaveta Todorović

I DEO

Potrebe za stručnjacima
i znanjima u oblasti pružanja
socijalnih usluga

Prof. dr Tamara Džamonja Ignjatović

Prof. dr Nevenka Žegarac¹

Potrebe za profesionalcima u socijalnoj zaštiti i oblasti društvenih delatnosti u lokalnim samoupravama u Srbiji

CILJEVI I ORGANIZACIJA ISTRAŽIVANJA

U sklopu *Tempus* projekta visokog obrazovanja „Jačanje visokog obrazovanja za kreiranje socijalne politike i pružanje socijalnih usluga“ („Strengthening Higher Education for Social Policy making and Social Services delivery“) sprovedeno je istraživanje o potrebama tržišta rada u oblasti socijalne zaštite. Cilj istraživanja je bio utvrđivanje aktuelne kvalifikacione strukture zaposlenih stručnih radnika, kao i ispitivanje potreba za novim radnim mestima, odnosno uvođenje profesionalaca u oblasti socijalnog rada i socijalne politike u centrima za socijalni rad, ustanovama socijalne zaštite i lokalnim samoupravama.

Istraživanje je sprovedeno u organizaciji Univerziteta u Beogradu – Fakulteta političkih nauka, smer Socijalna politika i socijalni rad, u saradnji sa partnerima na projektu: Univerzitetom u Nišu, Univerzitetom u Novom Sadu, Republičkim zavodom za socijalnu zaštitu, Asocijacijom centara za socijalni rad Srbije, Udruženjem stručnih radnika u socijalnoj zaštiti Srbije, Centrom za samostalni život invalida, kao i međunarodnim partnerima na projektu: University College Zealand (Danska), University of Catania (Italija), Institute of Education, University of London (Velika Britanija).

Pripremljena su tri posebna upitnika namenjena ispitivanju strukture zaposlenih kadrova u centrima za socijalni rad, ustanovama socijalne zaštite i lokalnim samoupravama. Upitnici su sadržali i pitanja o potrebama i planovima

¹ Redovne profesorke Univerziteta u Beogradu – Fakulteta političkih nauka. Statističku obradu podataka je uradila mr Ana Zotova.

za zapošljavanje novih kadrova u periodu od narednih pet godina, u skladu sa planiranim razvojem usluga ili u cilju popunjavanja upražnjenih radnih mesta. Svim institucijama predstavljena je svrha ispitivanja uz objašnjenje da će se prikupljeni rezultati koristiti u cilju unapređenja rada ustanova socijalne zaštite i unapređenja kvaliteta visokog obrazovanja za stručnjake u socijalnoj zaštiti. Upitnici su se dostavljali, popunjavali i popunjeni vraćali elektronskim putem; dostavljeni su gotovo svim centrima za socijalni rad u Srbiji² i poslati na adrese 80 ustanova socijalne zaštite.³

Istraživanje je sprovedeno u ukupno 111 opština. Prikupljeni podaci se mogu generalizovati na gotovo celu populaciju Vojvodine i centralne Srbije, s obzirom na to da su u uzorku adekvatno reprezentovana sva područja Srbije (Tabela 1), ali uz ograničenje zbog izostanka podataka iz najvećih republičkih centara za socijalni rad u Beogradu, Novom Sadu i Nišu.

TABELA 1. Zastupljenost regiona u uzorku

Baza/ Region	Vojvodina	Centralna Srbija
Lokalna samouprava	15 opština 24%	48 opština 76%
Centri za socijalni rad	32 opštine 34%	63 opštine 66%
Ustanove socijalne zaštite	10 opština 35%	19 opština 65%

Prikupljanje podataka je obavljeno uz pomoć partnerskih organizacija: Asocijacije centara za socijalni rad i Udruženja stručnih radnika u socijalnoj zaštiti Srbije. Ove dve organizacije su obezbedile kontakte centara i drugih ustanova socijalne zaštite i uputile preporuku, a kasnije i urgenciju za učešće u istraživanju. Ispitivanje je vršeno tokom perioda mart-maj 2014. godine.

-
- 2 Prema sintetizovanom izveštaju Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu, u Srbiji je 2012. godine bilo 140 centara i 33 odeljenja.
- 3 U Srbiji je tokom 2013. godine, shodno Uredbi o mreži ustanova socijalne zaštite, radilo 60 ustanova za stare i odrasle (uključujući 15 ustanova za odrasle i stare sa intelektualnim teškoćama), 12 ustanova za decu bez roditeljskog staranja i decu s smetnjama u razvoju, pet ustanova za decu sa smetnjama u razvoju, pet centara za porodični smeštaj i usvojenje (u međuvremenu je sredinom 2014. osnovan i šesti takav centar u Novom Sadu), tri zavoda za vaspitanje omladine, potom Centar za borbu protiv trgovine ljudima, kao i Republički zavod za socijalnu zaštitu i Pokrajinski zavod za socijalnu zaštitu.

CENTRI ZA SOCIJALNI RAD

Sadržaj upitnika usmeren je na ispitivanje broja i strukture zaposlenih, načina njihovog finansiranja, kao i na dinamiku očekivanih promena u kadrovskoj strukturi zaposlenih u centrima za socijalni rad (u daljem tekstu CSR).

Na poslate upitnike je odgovorilo 95 centara za socijalni rad, i to 93 centra i 3 odeljenja, pri čemu imamo podatke iz jednog odeljenja, a ne i iz matičnog centra. Pri tom je važno naglasiti da odgovore nije poslao Gradski centar za socijalni rad iz Beograda sa svojih 17 odeljenja, koji zapošljava nešto manje od jedne trećine stručnih radnika u socijalnoj zaštiti Srbije, kao ni centri iz Novog Sada i Niša, koji takođe zapošljavaju veliki broj radnika.

Iz Vojvodine su odgovore poslala 32 od 41 CSR, iz centralne Srbije 63 od 90 centara. Upitnici nisu slati u 8 centara za socijalni rad i 4 odeljenja sa teritorije Kosova i Metohije. U skladu sa tim, slika koju smo dobili je reprezentativna za centre za socijalni rad male i srednje veličine (svega 11 centara koji su učestvovali u ispitivanju imaju više od 21 zaposlenog stručnog radnika).

Veličina centra i zastupljenost stručnih radnika

U uzorku su najzastupljeniji mali centri (do deset zaposlenih stručnih radnika), kojih ima 73%. Od ispitanih 95 CSR, njih 59 shodno svojoj veličini organizuje rad u okviru jedinstvene službe, dok ostali imaju formirane službe za decu i mlađe, službe za odrasle i stare, kao i službe za materijalna davanja i pravne poslove. Veličina istraživanjem obuhvaćenih CSR prikazana je u Tabeli 2.

TABELA 2. Veličina centara za socijalni rad koji su učestvovali u istraživanju

Veličina CSR	N	%
Mali CSR (do 10 stručnih radnika)	70	73,7
Srednji CSR (od 11 do 20 stručnih radnika)	14	14,7
Veliki CSR (više od 21 stručnog radnika)	11	11,6
Total	95	100,0

Od ukupnog broja zaposlenih stručnih radnika (881) u ispitanim centrima za socijalni rad, njih 56,18% (495) su socijalni radnici. Ovaj ideo socijalnih radnika, verovatno zbog izostanka podataka iz velikih urbanih centara, nešto je povoljniji od podataka koje je za 2012. godinu saopštio Republički zavod za socijalnu zaštitu (2013), gde socijalni radnici čine svega 43,6% zaposlenih u centrima za socijalni rad u Srbiji.

Podaci našeg istraživanja ukazuju da je:

- u malim CSR taj odnos je 189 prema 369, odnosno 51,22%;
- u srednjim CSR od 206 stručnih zaposleno je 120 socijalnih radnika, odnosno 58,25%;
- u velikim CSR od 307 zaposlenih njih 177 su socijalni radnici (57,65%).

U 25 od 95 centara koji su odgovorili na upitnik ima manje od 50% zaposlenih⁴ socijalnih radnika. Jedan CSR (Dimitrovgrad) nema nijednog socijalnog radnika. Diplomirane socijalne radnike ima samo 15 CSR, a zanimljivo je da 18 CSR ima samo socijalne radnike sa višom školom. Socijalni radnik je najzastupljeniji profil među zaposlenima u 79 centara za socijalni rad, od toga je više od polovine (261) sa višom školom i 234 sa završenim fakultetom. Od ukupnog broja zaposlenih socijalnih radnika muškog pola ima manje od 20% (socijalnih radnica ima 81,61% sa višom školom i 85,9% sa fakultetom u odnosu na 18,49% njihovih kolega sa višom školom i svega 14,1% sa završenim fakultetom).

Kako su u uzorku pretežno zastupljeni manji centri, u najvećem broju slučajeva socijalni radnici su zaposleni u jedinstvenoj službi (158 socijalnih radnika u 59 jedinstvenih službi). U 29 službi za decu i mlade je zaposleno 106 socijalnih radnika, a njih 97 u 29 službi za odrasle i stare. U 31 centru za socijalni rad 85 socijalnih radnika je zaposleno u službama za materijalna davanja i pravne poslove. Takođe, u 19 centara za socijalni rad 23 socijalna radnika obavljaju jednu od navedenih funkcija: direktor, pružanje kućne nege, lokalne usluge, prijem korisnika, savetodavac, usluge pomoći u kući, supervizor. Rezultati upućuju da je u trenutku ispitivanja bilo angažovano sedam volontera bez nadoknade i pet pripravnika sa nadoknadom.

Profesionalna struktura zaposlenih stručnih radnika

U sprovedenom istraživanju čak 60 CSR od ispitanih 95 nije dalo podatke o normativima za broj zaposlenih u skladu sa veličinom opštine, tako da je ovaj podatak dobijen na osnovu podataka iz baza lokalne samouprave i u poređenju sa normativima datim u Pravilniku o organizaciji, normativima i standardima

4 Prema Članu 44a „...u centru za socijalni rad, po pravilu, zapošljava se najmanje 50% socijalnih radnika u odnosu na ukupan broj stručnih radnika.“ (Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad, *Službeni glasnik RS*, br. 59/2008 i 37/2010).

rada centra za socijalni rad iz 2008⁵. Na osnovu tih podataka evidentiraju se svega dva CSR (Ivanjica i Prokuplje) čiji broj zaposlenih stručnih radnika odgovara normativu, kao i dva CSR koji imaju manjak stručnih radnika (Čačak, koji ima jednog zaposlenog manje od normativa, ali procentualno najviše socijalnih radnika, čak 14 od ukupno 18 stručnih radnika; Novi Pazar ima tri zaposlena manje od normativa, ali dovoljan broj socijalnih radnika).

U ostalih 91 CSR broj zaposlenih je veći od broja propisanog normativom, a u njih četiri je manje od 50% socijalnih radnika: u Adi, Aleksandrovcu, Bačkoj Palanci i Bačkoj Topoli, dok Dimitrovgrad ne zapošljava nijednog socijalnog radnika. Socijalni radnici čine većinu (u rasponu od 80 do 100%) zaposlenih preko lokalne samouprave, dakle onih koji nisu angažovani na poslovima javnih ovlašćenja.

Broj zaposlenih **psihologa** je 201 (88,56% žena), što je gotovo duplo manje od broja socijalnih radnika. U 58 jedinstvenih službi zaposlena su 73 psihologa, u 29 službi za decu i mlade 72 psihologa, u 22 službe za odrasle i stare zaposleno je 30 psihologa. Od 99 **pedagoga**, u 35 jedinstvenih službi radi 41 pedagog, a 47 njih je angažovano u 23 službe za decu i mlade. Ukupno 7 pedagoga je zaposleno unutar službi za materijalna davanja i pravne poslove i druge službe (dnevni centar, domsko odelenje), dok, shodno prirodi posla, nema zaposlenih pedagoga u službi za odrasle i stare. Od 77 **specijalnih pedagoga**, njih 24 radi u 20 jedinstvenih službi, a 31 u 19 službi za decu i mlade. U centrima za socijalni rad koji su učestvovali u istraživanju zaposleno je 8 **defektologa**, od toga 3 u manjim centrima (koji imaju jedinstvene službe) i 8 **andragoga**, i to 2 zaposlena u dve jedinstvene službe, 2 u dve službe za odrasle i stare i 3 u službi za materijalna davanja i pravne poslove. U svim navedenim profesijama ima između 80 i 90% žena.

Sociolozi (38) su uglavnom zaposleni unutar jedinstvene službe (14) i drugih službi (uglavnom su u pitanju opšti poslovi, lokalne usluge, planiranje i razvoj), odnosno 14 sociologa u 14 jedinstvenih službi i 11 sociologa u 10 drugih službi. Samo CSR čija veličina ne predviđa poslove planiranja i razvoja (ispod 150.000 stanovnika) nemaju zaposlene sociologe, ali većina njih ipak zapošljava bar jednog sociologa.

5 Prema Članu 42. „broj stručnih radnika, u smislu člana 41. stav 2. ovog pravilnika, pored zaposlenih u skladu sa članom 41. stav 1. ovog pravilnika je i:

1. za područje centra koji ima iznad 15.000 stanovnika, jedan stručni radnik na osnovnim poslovima socijalne zaštite na svakih daljih 5.500 stanovnika;
2. za područje centra sa manje od 30.000 stanovnika, jedan pravnik na upravno-pravnim poslovima, odnosno po jedan pravnik na svakih daljih 30.000 stanovnika;
3. za područje centra koji ima 150.000 stanovnika jedan stručni radnik na poslovima planiranja i razvoja, odnosno po jedan stručni radnik na svakih daljih 250.000 stanovnika.“ (Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad, *Službeni glasnik RS*, br. 59/2008 i 37/2010).

Centri u Srbiji imaju veliki broj *pravnika*, te 93 centra i 3 odeljenja iz našeg uzorka upošljavaju 204 diplomirana i 26 pravnika sa višom školom. Pravnici su uglavnom zaposleni u jedinstvenoj službi (84 pravnika u 59 službi), dok je 17 pravnika angažovano u 13 službi za decu i mlade, a 11 u službi za odrasle i stare. U službi za materijalna davanja i pravne poslove je 67 pravnika. Polna struktura zaposlenih pravnika je nešto drugačija (66% žena: 34% muškaraca). U odnosu na normative, u 45 CSR je odgovarajući broj pravnika, dok ih u 2 CSR ima manje (u Pančevu nedostaje jedan pravnik, dok u Čačku nema nijednog zaposlenog pravnika od tri predviđena normativima). U podacima iz istraživanja se navodi još 35 radnika koji ne pripadaju profesijama koje, shodno Zakonu o socijalnoj zaštiti (2011), imaju status stručnih radnika.

Podaci o broju radnika koji se finansiraju iz republičkog i lokalnog budžeta (Tabela 3) pokazuju da se najveći deo **sredstava iz budžeta** Republike Srbije izdvaja za finansiranje socijalnih radnika, psihologa, pedagoga i pravnika. Približno deset puta više sredstava (novca) se izdvaja iz republičkog budžeta u odnosu na budžet lokalne samouprave za socijalne radnike i pedagoge, oko pet puta više za psihologe i tri puta više za specijalne pedagoge. Jedino se andragozi i defektolozi većinski finansiraju iz lokalnog nego iz republičkog budžeta, ali je njihov broj neznatan. Iz projekata se finansira veoma mali broj kadrova, i to samo diplomirani socijalni radnici (njih devet). Iz drugih struka navode se specijalni pedagozi (3) i defektolozi (2), koji su angažovani na projektima.

Na pravnim poslovima zaposleno je deset puta više diplomiranih pravnika (204) u odnosu na one sa višom školom (26). U slučaju diplomiranih pravnika, lokalna samouprava finansira oko četvrtinu pravnika, a republički budžet 76,5%, s obzirom na uslov da samo sa visokom stručnom spremom mogu raditi upravne poslove. Odnos je suprotan kada su u pitanju pravnici sa višom stručnom spremom koje lokalna samouprava finansira četiri puta više u odnosu na diplomirane pravnike (mada je samo njih 19 u ispitanim uzorku).

Na poslovima planiranja i razvoja zaposleni socioolozi se finansiraju šest puta više iz republičkog budžeta. Na ovim poslovima je u ispitanim centrima angažovano još i 30 socijalnih radnika koji se deset puta više finansiraju iz republičkog budžeta.

TABELA 3. Podaci o broju radnika koji se finansiraju iz republičkog i lokalnog budžeta

Stručni radnici	Ukupan broj zaposlenih	Finansira budžet RS	Finansira budžet LS	Angažovani na projektu	Volonteri bez nadobrada	Pripravnici sa nadoknadom
Socijalni radnik	261	238	25	2	0	2
Diplomirani soc. radnik	234	202	25	7	7	5
Psiholog	201	163	35	0	3	0
Pedagog	99	85	8	0	4	3
Specijalni pedagog	71	51	17	3	2	3
Defektolog	8	2	5	2	2	0
Andragog	8	2	4	0	0	0
Drugo	35	20	12	7	0	2
Pravni poslovi						
Dipl. pravnici	204	156	43	3	2	7
Pravnici VŠS	26	5	19	0	0	0
Drugo	8	2	6			
Poslovi planiranja i razvoja						
Sociolog	38	31	7			3
Socijalni radnik	34	30	3			1
Drugi*	9	6	3			

* Drugi zaposleni na poslovima planiranja su demograf, statističar, politikolog i psiholozi u tri slučaja.

Analiza podataka je pokazala da ukupno 25 od ispitanih 95 CSR ima **razvijene dodatne usluge** s obzirom na to da zapošljavaju stručne radnike na drugim poslovima van osnovnih poslova. U Tabeli 4. prikazani su gradovi koji angažuju profesionalce na drugim poslovima (dodatnim uslugama), kao i struktura zaposlenih profesionalaca na tim poslovima. Kragujevac, Šabac i Kruševac angažuju najveći broj stručnih radnika, što indirektno govori i o većem broju razvijenih usluga u ovim opštinama. CSR koji imaju do četiri stručna radnika angažovana na dodatnim uslugama su još i Stara Pazova, Subotica, Blace, Vršac, Kraljevo i Zrenjanin. Dodatne usluge su svakako razvijene u najvećim CSR, putem Beograda, Niša i Novog Sada, koji nisu dostavili svoje upitnike, tako da o njima nedostaju precizni podaci.

TABELA 4. Radnici angažovani na dodatnim uslugama
 u pojedinim opštinama

CSR	Socijalni radnik	Psiholog	Pedagog	Spec. pedagog	Defektor	Andragog	Pravnik	Sociolog
1. Kragujevac	1	1					4	1
2. Šabac	3			2	1		5	
3. Kruševac	2	1	1				2	2
4. Blace	1	2	1				1	1
5. Vršac	3	1					1	
6. Kraljevo	1	1			1		1	1
7. Zrenjanin		3						1
8. Stara Pazova	4							
9. Subotica	1	2	1					
10. Čoka	2						1	
11. Sombor	1	2						
12. Pančevo	1	1		1				
13. Smederevo								1
14. Ruma					1			2
15. Aleksinac	1							1
16. Knjaževac		2					1	
17. Raška								
18. Užice						1		1
19. Leskovac	1							
20. Valjevo	1							
21. Zaječar								1
22. Novi Pazar							1	
23. Bačka Palanka							1	
24. Indija							1	
25. Veliko Gradište					1			

Na dodatnim uslugama najviše je angažovano socijalnih radnika (23) i pravnika (19), a zatim slede psiholozi (16) i sociolozi (12). Ostale struke su znatno manje zastupljene.

Potreba za zapošljavanjem u centrima za socijalni rad

Dinamika promene kadrovske strukture u narednim godinama biće najzastupljenija među socijalnim radnicima, psiholozima i pedagozima. U narednih pet godina je evidentirana *potreba za novim zapošljavanjima većeg broja socijalnih radnika u 59 od 95 ispitanih centara za socijalni rad*. U skladu sa dobijenim rezultatima, 138 socijalnih radnika će se penzionisati u narednih pet godina, a iskazane potrebe su da se pored popunjavanja upražnjenih radnih mesta zaposli još stručnog kadra ovog profila, što bi ukupno predstavljalo *206 novozasposlenih socijalnih radnika*.

Pri poređenju psihologa i pedagoga u gotovo jednakom broju uzorkovanih centara za socijalni rad u kojima su ova dva profila zastupljena, u narednih pet godina biće penzionisan podjednak broj oba profila, dok se potrebe za novozasposlenim psiholozima procenjuju kao duplo veće od pedagoga. Zahtevi za novim socijalnim pedagozima su smanjeni: u poslednje dve godine u 6 ustanova je zaposleno 9 specijalnih pedagoga. U narednih pet godina penzionisaće se 5 specijalnih pedagoga u 5 centara za socijalni rad, a u istom periodu procena je da će biti primljeno 9 specijalnih pedagoga u ukupno 8 centara za socijalni rad. Ne očekuju se nova radna mesta u narednih pet godina za profile andragoga i defektologa.

Od 95 CSR koji su odgovorili na upitnik, 23% nisu dali obrazloženje na pitanje o potrebi za kadrovima u narednih pet godina. Od 77% onih koji su odgovorili, prvu grupu čine oni koji tvrde da je centar tražio socijalne radnike, ali lokalna samouprava nema sredstava (Ada, Arilje, Bogatić, Negotin, Vršac, Stara Pazova, Pančevo, Žabalj, Titel). Drugu grupu čine odgovori koji pokazuju kolike su realne potrebe za stručnim radnicima, ali se ne vidi da li su i tražili sredstva za ta radna mesta. Na problem nedostatka socijalnih radnika direktno ukazuju odgovori „*nema ih na birou*“ (Vlasotince), „*niko se nije javio na oglas*“ (Dimitrovgrad).

Alarmantan je podatak da u nekim opštinama od 1999. nije primljen nijedan stručni radnik, a da se broj korisnika usluga CSR povećao ili da izvesni broj zaposlenih odlazi u penziju, te da zbog upražnjenih mesta treba zaposliti nove socijalne radnike. I drugi centri su isticali porast potreba zbog broja korisnika. Dok neki upućuju apel za pomoć, drugi su pomirljivi smatrajući da su potrebe procenjene Zakonom, te da će se u slučaju promene Zakona menjati i broj (Ub) ili su zadovoljni procenom koju su izveli prema Zakonu, broju korisnika usluga CSR, broju stanovnika i razuđenosti teritorije koju grad pokriva (Novi Pazar). Potrebe za socijalnim radnicima su podjednako izražene i u Vojvodini i u užoj Srbiji.

KADROVSKA STRUKTURA I POTREBE ZA KADROVIMA U SLUŽBAMA DRUŠTVENIH DELATNOSTI U LOKALNIM SAMOUPRAVAMA

Upitnici nisu slati direktno lokalnim samoupravama, već centrima za socijalni rad, uz molbu da oni posreduju kod nadležnih u odeljenju ili sektoru za društvene delatnosti kako bi upitnici bili popunjeni. Dobijeni su podaci iz 63 lokalne samouprave (63,2 % u odnosu na broj CSR koji je učestvovao u istraživanju), a za njih 35 (36,8%) nema uporednih podataka sa lokalnim CSR. Takođe, tri lokalne samouprave su obezbedile podatke, ali nedostaju podaci iz CSR. Veličina obuhvaćenih opština je prikazana u Tabeli 6.

TABELA 6. Veličina lokalnih samouprava

Opštine	f	%
Opštine do 15.000 stanovnika	13	20,6
Opštine sa 15.000 do 50.000 stanovnika	34	54,0
Opštine sa 50.000 do 100.000 stanovnika	8	12,7
Opštine sa preko 100.000 stanovnika	8	12,7
Total	63	100,0

U više od polovine istraživanjem obuhvaćenih opština (55,6%) ne postoji *strateški plan socijalne zaštite*. Kod obrazloženja razloga za nepostojanje plana u 14,4% slučajeva odgovor je da će plan biti izrađen u bliskoj budućnosti, odnosno da je „*plan u izradi*“, „*u procesu usvajanja*“ ili „*u završnoj fazi*“. U 8% slučajeva strateški plan socijalne zaštite je istekao prošle ili ističe ove godine.

U 63 lokalne samouprave, koje su odgovorile na upitnik, u službama društvenih delatnosti zaposleni su uglavnom pravnici (njih 98 u 37 lokalnih samouprava), potom ekonomisti (62), dok su ostale struke znatno ređe zastupljene: socijalni radnici (13), sociolozi (9), pedagozi (13), psiholozi (3), a prisutno je još 30 raznovrsnih struka – od profesora fizičke kulture, učitelja, profesora odbrane do inženjera poljoprivrede.

Projekcija potreba za zapošljavanjem u sektoru društvenih delatnosti koju su iskazale opštine govori o potrebi za *pravnicima* (43), što je za još polovinu više od broja aktuelno zaposlenih (kojih ima 98 u ispitanim uzorku). Iskazana je potreba za *socijalnim radnicima* (35), što je 2,5 puta veći broj od broja aktuelno zaposlenih (13), i *ekonomistima* (21), što je još trećina na broj trenutno zaposlenih (62). Postoji potreba za još *sociologa* (13) u odnosu na devet trenutno zaposlenih u lokalnim samoupravama u ispitanim uzorku, zatim *psiholozima*

(13) u odnosu na sadašnjih tri i *defektolozima/specijalnim pedagozima* (12) u odnosu na isti broj sada zaposlenih (12), kao i *logopedima* (3) kojih trenutno nema među zaposlenima u našem uzorku. Za ostalim, trenutno prisutnim profesijama u odeljenjima za društvene delatnosti lokalnih samouprava (vaspitač, učitelj, profesor fizičke kulture, profesor odbrane, specijalni pedagog, kao i za profesijama nižeg stepena obrazovanja) u narednih pet godina, prema projekcijama samih lokalnih samouprava, neće biti potrebe.

Deo podataka do kojih se došlo u istraživanju odnosi se na pregled *izvora finansiranja* stručnih radnika koji pružaju usluge socijalne zaštite. Postavili smo pitanje lokalnim samoupravama o broju stručnih radnika u socijalnoj zaštiti koji se finansiraju iz budžeta lokalne samouprave i iz projekata.

U okviru lokalnih usluga najveći broj zaposlenih pruža uslugu *pomoć u kući za odrasle i stare*. U okviru ove usluge u 27 lokalnih samouprava se iz budžeta finansiraju 172 zaposlena, a 103 iz projekata. Znatan broj angažovanih (45 aktivista u pet lokalnih samouprava) je angažovan bez nadoknade. U *dnevnim boravcima za decu* u 19 lokalnih samouprava je zaposleno 65 studenih radnika koje finansira budžet lokalne samouprave. Takođe, za ovu uslugu je u tri lokalne samouprave 15 stručnih radnika finansirano iz projekata, a četiri osobe rade volonterski.

U *dnevnim boravcima za odrasle i stare* u 4 lokalne samouprave zaposleno je 13 stručnih radnika koji se finansiraju iz budžeta. Manji broj njih (4 stručna radnika) u 2 lokalne samouprave se finansira iz projekata ili su volonteri bez nadoknade. U *klubovima za odrasle i stare* u 6 lokalnih samouprava zaposleno je 16 stručnih radnika koji se finansiraju iz budžeta. U 3 lokalne samouprave koje su bile obuhvaćene anketnim ispitivanjem radi ukupno 12 *personalnih asistenata* koji se finansiraju iz budžeta. Istovremeno, 5 personalnih asistenata u jednoj lokalnoj samoupravi se finansira iz projekata. U 3 lokalne samouprave je u *sigurnoj kući* zaposleno 6 stručnih radnika koji se finansiraju iz budžeta.

Od 63 ispitane opštine 91% ispitanika je izjavio da postoji potreba za kreiranjem *dodatnih usluga socijalne zaštite*, a samim tim i novim radnim mestima. Ukupno 72% (44 lokalne samouprave) je dalo odgovor na pitanje koje su to dodatne usluge.

TABELA 7. Potrebe za lokalnim uslugama socijalne zaštite u ispitanim opštinama

Usluge	N	Gradovi
Personalni asistent	9 20,45%	Aleksandrovac, Indija, Priboj, Aleksinac, Kragujevac, Arilje, Kraljevo, Čuprija, Negotin
Savetovalište za mlade ili razvojno savetovalište	4 9,01%	Aleksandrovac, Aleksinac, Apatin, Prokuplje
Savetovalište za brak i porodicu	5 11,36%	Apatin, Kosjerić, Nova Crnja, Nova Varoš, Prijepolje
Dnevni boravak za odrasle i dnevni boravak za decu	10 22,72%	Smederevska Palanka, Prokuplje, Lučani, Kosjerić, Aleksinac, Arilje, Golubac, Kovin, Nova Varoš, Kraljevo
Pomoć u kući za odrasle i pomoć u kući za stare	11 25,00%	Prokuplje, Smederevska Palanka, Aleksinac, Bogatić, Čuprija, Golubac, Indija, Koceljeva, Mali Zvornik, Opovo, Pećinci
Pomoć u kući za decu sa posebnim potrebama	6 13,64%	Dimitrovgrad, Pećinci, Kraljevo, Plandište, Kula, Opovo, Ražanj
Prihvatna stanica	3 6,81%	Aleksinac, Raška, Subotica
Sigurna kuća	1 2,27%	Dimitrovgrad
Klub za mlade sa smetnjama u ponašanju	2 22,72%	Apatin, Lebane
Klub za odrasle	3 6,81%	Lebane, Majdanpek, Prijepolje
Stanovanje uz podršku	4 4,55%	Bačka Palanka, Kula, Majdanpek, Odžaci
Narodna kuhinja	1 2,27%	Odžaci

Neke lokalne samouprave su u upitniku na pitanje o potrebi za novim stručnim radnicima davale uglavnom uopštene odgovore: „*Nemamo potrebne stručnjake.*“ (Bogatić); „*Trebaju nam novi radnici.*“ (Čuprija); „*Za pet godina će nam trebati socijalni radnik, psiholog, sociolog.*“ (Bujanovac); „*Primaće se novi ako to bude po zakonu.*“ (Kosjerić).

Među odgovorima su navođeni i konkretni problemi. U opštini Blace ugašena je usluga „pomoć u kući“, u Majdanpeku poslove brige o deci obavljaju osobe sa srednjom stručnom spremom, u Pirotu je jedna osoba angažovana na svim poslovinama iz društvene delatnosti i sl.

KADROVSKA STRUKTURA I POTREBE ZA KADROVIMA U USTANOVAMA SOCIJALNE ZAŠTITE

Od 80 ustanova socijalne zaštite, koje se finansiraju iz budžeta Republike Srbije, na upitnik je odgovorilo 29 ustanova (36,2%). Kada je u pitanju struktura ustanova koje su odgovorile na upitnik, dobijeno je 16 odgovora od 40 ustanova za stare i

odrasle, 6 od 15 ustanova za odasle i stare sa intelektualnim teškoćama, 3 od 11 ustanova za decu bez roditeljskog staranja, 2 od 5 ustanova za decu sa smetnjama u razvoju, potom odgovor jednog (1) od 5 centara za porodični smeštaj i usvojenje, jednog (1) od 3 zavoda za vaspitanje omladine i odgovor od Centra za borbu protiv trgovine ljudima u Beogradu.

Prikupljeni su podaci o vrsti usluga koje ove ustanove pružaju i populaciji korisnika (u pogledu uzrasta, zdravstvenog stanja, istorije prekršaja ili viktimizacije). Poseban deo prikupljenih podataka odnosi se na zaposlene u ustanovama socijalne zaštite, tačnije njihove kvalifikacije, brojnost, polnu strukturu, način njihovog finansiranja (iz budžeta Republike ili lokalne samouprave), uz poseban osvrt na dinamiku fluktuacije kadrova.

Očekivano, ustanove obuhvaćene ispitivanjem pružaju *usluge smeštaja* korisnika različitih uzrasta i različitih potreba. Pored domskog smeštaja, neke ustanove pružaju i dodatne usluge: usluge prihvatilišta (2), stanovanja uz podršku (2), hraniteljstva (1), obuku potencijalnih usvojitelja (1), dnevni boravak (4) i telefonsko savetovanje (1), pomoć u kući i slične oblike podrške porodicama ili druge vaninstitucionalne usluge (2), dok su usluge rehabilitacije i zdravstvene usluge shodno propisima u socijalnoj zaštiti deo usluga smeštaja. Najveći broj ispitanih ustanova (65,5%) ne pruža dodatne usluge.

Korisnici su u najvećem broju ispitanih ustanova odasli i stari bez intelektualnih i mentalnih smetnji (41%) (ne računajući druga oboljenja prateća za starosnu dob, kao što su somatske bolesti i demencija u terminalnoj fazi, koje predstavljaju vodeće razloge smeštaja u ove institucije); deca i mladi bez roditeljskog staranja ili u riziku od gubitka staranja čine 10,2% korisnika; u 17% slučajeva ustanove pružaju pomoć osobama sa mentalnim i intelektualnim teškoćama, dok su osobe sa telesnim invaliditetom, kao i druge kategorije korisnika zastupljene u po jednoj ispitanoj ustanovi (npr. postoji jedna ustanova za smeštaj ženskih lica teže ili teško ometenih u razvoju).

Najzastupljenija kategorija **zaposlenih** u ustanovama socijalne zaštite su vaspitači/ce, kojih u ispitivanjem obuhvaćenim ustanovama ima ukupno 74, što prelazi cifru određenu normativom (64). Od ukupnog broja zaposlenih vaspitača/ica, njih 60 (81,08%) prima platu iz republičkog budžeta, dok 14 (18,92%) prima platu iz budžeta lokalne samouprave.

Prema ukupnom učešću u strukturi zaposlenih u ispitanim ustanovama, na drugom mestu po brojnosti su diplomirani socijalni radnici ili psiholozi, kojih u popisanim ustanovama ima ukupno 41, što je manje od normativa (48). Prema podacima, sredstva za sve njih su izdvojena iz budžeta Republike Srbije, dok su dodatna sredstva iz budžeta lokalne samouprave izdvojena za još četiri stručna radnika. Volonterski, bez nadoknade, u ustanovama socijalne zaštite radi četvoro diplomiranih socijalnih radnika ili psihologa.

U 14 ustanova socijalne zaštite je zaposleno 25 socijalnih radnika, 12 pedagoga, 28 specijalnih pedagoga, 28 psihologa, 8 pravnika, 8 radnih terapeuta, 4 logopeda, andragoga i 13 defektologa.

Poređenjem broja zaposlenih lica koja će biti penzionisana u narednih pet godina sa brojem lica za kojima postoji ***potreba zapošljavanja*** u istom periodu, mogu se nagovestiti tendencije u kretanju broja zaposlenih u određenim oblastima. Iz ove grupe podataka može se opaziti da će potrebe za zapošljavanjem stručnih radnika u narednih pet godina biti veće u odnosu na očekivani broj koji odlazi u penziju u sledećim profesijama: socijalni radnik, psiholog, pedagog, specijalni pedagog, defektolog, radni terapeut, pravnik i negovatelj.

PLANIRANJE ZAPOŠLJAVANJA U OBLASTI SOCIJALNE ZAŠTITE

Kada se analiziraju potrebe za novim radnim mestima, što je centralna tema ovog istraživanja, predviđanja koja daju CSR o potrebama za zapošljavanjem različitih struka, posmatrano po regionima, govore u prilog zaključku da su potrebe za zapošljavanjem u ovoj oblasti velike u narednom periodu (Tabela 8). U narednih pet godina ukupna procena potreba za zapošljavanjem socijalnih radnika na novim radnim mestima u CSR, ustanovama socijalne zaštite i lokalnoj samoupravi u Srbiji je procenjena na 290 novih radnih mesta, što je približno broju novih diplomiranih socijalnih radnika tokom pet godina, s obzirom na to da ne diplomiraju svi upisani u roku.

TABELA 8. Predviđanje broja novih zaposlenih u narednih pet godina

Profesija	CSR		Lokalna samouprava		Ustanove socijalne zaštite		Ukupne potrebe
	Uža Srbija	Vojvodina	Uža Srbija	Vojvodina	Uža Srbija	Vojvodina	
Socijalni radnici	132	74	27	8	31	18	290
Psiholozi	30	18	11	2	10	4	75
Pedagozi	20	9	9	3	6	3	50
Specijalni pedagozi	6	3	/	/	8	3	20
Defektolozi	/	/	/	/	12	6	18
Logopedi*	/	/	3	/	/	/	3
Andragozi	/	/			4	/	
Pravnici	Podaci su dati zbirno za sve struke		30	13	2	/	45**
Sociolozi			11	2		/	13**

* negde su logopedi navođeni posebno, a negde zbirno sa defektolozima

** podaci bez CSR

Pored toga, značajan broj zaposlenih odlazi u penziju, te se upražnjavaju već postojeća radna mesta u narednih pet godina (Tabela 9), što će dodatno povećati potrebu za još 155 socijalnih radnika, kao i stručnih radnika drugih profesija, ali u značajno manjem broju. U podacima se često navode i potrebe za vaspitačicama i negovateljicama kada su u pitanju ustanove socijalne zaštite, usluge dnevnog boravka u lokalnim zajednicama i slično, ali ih za potrebe ovog istraživanja ne navodimo posebno. Potrebno je još jednom naglasiti da su ovo podaci bez najvećih centara za socijalni rad iz Beograda, Novog Sada i Niša) koji nisu dostavili podatke, kao i bez onih ustanova socijalne zaštite koje su u privatnom sektoru. Takođe, istraživanjem nisu obuhvaćene obrazovne ustanove – od predškolskih ustanova, osnovnih i srednjih škola, kao i domovi za učenike – koje takođe zapošljavaju značajan broj socijalnih radnika.

TABELA 9. Predviđanje broja radnika koji odlaze u penziju u narednih pet godina

Profesija	CSR		Ustanove socijalne zaštite		Ukupno
	Uža Srbija	Vojvodina	Uža Srbija	Vojvodina	
Socijalni radnici	87	51	11	6	155
Psiholozi	11	3	4	1	19
Pedagozi	10	3	2	1	16
Spec. pedagozi	3	2	3	1	9
Defektolozi	4		1		5
Logopedi					
Andragozi	3	1			4

PODACI O NEZAPOSLENIM SOCIJALnim RADNICIMA

Pored podataka o kadrovskoj strukturi zaposlenih socijalnih i drugih stručnih radnika u odnosu na normative, kao i u odnosu na potrebne usluge socijalne zaštite u lokalnim zajednicama, prikupljeni su i analizirani podaci o nezaposlenim socijalnim radnicima koji su u evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje.

Prema podacima Nacionalne službe za zapošljavanje iz septembra 2014⁶, ukupno je 229 nezaposlenih socijalnih radnika, od čega je 83,41% žena (191). Od ukupnog broja nezaposlenih, polovina njih je iz beogradskog regiona (119,

6 Podaci Nacionalne službe za zapošljavanje dostavljeni su autorima ovog rada za potrebe istraživanja iz Odeljenja za statistiku.

odnosno 52%). U regionima Vojvodine svega je 21 nezaposleni socijalni radnik, u regionu Šumadije i zapadne Srbije ih ima 48, u regionu južne i istočne Srbije 18, a u regionu Kosovo i Metohija 23. Kada se podaci posmatraju prema podeli na sever-jug, skoro je dvostruko više nezaposlenih na severu Srbije u odnosu na jug. Treba istaći i da ima opština gde nema nezaposlenih, kao što je slučaj u severnobačkom okrugu, dok u severnobanatskom i zapadnobačkom regionu ima po jedan nezaposleni socijalni radnik. U regionu južne i istočne Srbije, u Pirotu, Jablaničkom okrugu i Zaječaru nema nezaposlenih, dok je u Topličkom i Borskom okrugu po jedan nezaposleni. U Kosovsko-metohijskom regionu prema evidenciji nema nezaposlenih u kosovsko-pomoravskoj oblasti, Peći i Prizrenu. Jedino u regionu Šumadije i zapadne Srbije ima nezaposlenih u svim okruzima.

Ako se posmatra struktura nezaposlenih prema nivou obrazovanja, među 229 nezaposlenih socijalnih radnika njih 137 (59,82%) je završilo četvorogodišnje osnovne studije prema novom „bolonjskom“ sistemu školovanja, starih diplomiranih je 85 (37,12%), sa završenim masterom svega 5 (2,18%), a sa specijalizacijom dva nezaposlena.

ZAKLJUČAK

Cilj ovog istraživanja je prvenstveno bio da ukaže na potrebe za novim radnim mestima u socijalnoj zaštiti na osnovu:

- manjka zaposlenih, prvenstveno socijalnih radnika, u odnosu na normative u centrima za socijalni rad i ustanovama socijalne zaštite;
- očekivanog broja smanjenja zaposlenih zbog odlaska u penziju;
- procene potreba za osnivanjem novih usluga na lokalnom nivou;
- podataka Nacionalne službe za zapošljavanje o nezaposlenim socijalnim radnicima u Srbiji.

Prema podacima iz istraživanja u većini CSR je zaposleno dovoljno socijalnih i drugih stručnih radnika prema aktuelnim normativima. Ipak, ova situacija varira zavisno od regiona u Srbiji. Drugo, veliki broj zaposlenih u centrima za socijalni rad i ustanovama socijalne zaštite ukazuje na povećan obim i veću složenost posla i normative koji tome nisu prilagođeni. Treće, postoji potreba za razvojem novih usluga u skladu sa razvojem savremene prakse, koja ide u susret specifičnim potrebama korisnika.

Treba imati u vidu sve veći broj privatnih domova za stara lica, koji imaju obavezu da zapošljavaju socijalne radnike, a koji nisu uključeni u ovo istraživanje. Prema podacima iz 2012. godine u Srbiji su osnovana 93 privatna doma za stare (od kojih je čak 37 imalo zabranu za rad od inspekcije socijalne zaštite), a smeštajni kapaciteti u ovim domovima su udvostručeni u odnosu na 2010. godinu (Perišić, 2013). Međutim, neke procene ukazuju da je u oblasti dugotrajne zaštite starih u Srbiji potrebno petostruko uvećati postojeće kapacitete za smeštaj (Kolin, 2011).

Podaci iz navedenih izvora i iz svih regionala govore da su potrebe za zapošljavanjem novih stručnih radnika, posebno socijalnih radnika, u periodu od narednih pet godina značajne. Ukratko, podaci ukazuju na potrebu za razvojem novih usluga socijalne zaštite, kao i da postojeći broj zaposlenih prema datim normativima ne ispunjava efikasno zahteve sve većeg broja korisnika. Lokalne samouprave obuhvaćene istraživanjem su takođe prepoznale sopstvene teškoće da sa postojećim raspoloživim kadrovima odgovore na potrebe razvoja usluga u zajednici, te iskazuju potrebu za stručnjacima u oblasti socijalnog rada i socijalne politike. Adekvatni i savremeno obrazovani kadrovi su osnovna snaga socijalnih službi, te dugogodišnje zapostavljanje razvoja obrazovanja socijalnih radnika može da ostavi ozbiljne posledice po kvalitet usluga. Ova situacija se ne može nadoknaditi prostim upošljavanjem stručnjaka drugih struka, već je potrebno preduzeti odgovorne aktivnosti na jačanju kapaciteta visokog obrazovanja u cilju obrazovanja većeg broja socijalnih radnika.

Na kraju je važno napomenuti da su podaci relativno reprezentativni jer obuhvataju veliki broj centara za socijalni rad različite veličine i strukture, kao i različite ustanove socijalne zaštite sa teritorije čitave Srbije. Ono što ograničava reprezentativnost uzorka je da nedostaju podaci iz najvećih CSR – iz Beograda, Novog Sada i Niša, koji imaju najkompleksniju strukturu i zapošljavaju najveći broj stručnih radnika, obuhvataju veći broj raznovrsnih usluga i imaju veću fluktuaciju zaposlenih, što čini njihovu specifičnost. Takođe, moguće je i da jedan deo podataka nije u potpunosti pouzdan s obzirom na prikupljanje i popunjavanje upitnika elektronskim putem, tako da smo se oslanjali na podatke koje su ustanove bile spremne da daju.

Ipak, rezultati istraživanja mogu biti korisna osnova za procenu i planiranje visokoškolskog obrazovanja i zapošljavanja budućih socijalnih radnika, kao i drugih profesionalaca u oblasti socijalne zaštite na osnovu analize aktuelne kadrovske situacije u institucijama i postojećeg stanja na tržištu rada, kao i narednog petogodišnjeg perioda i planiranog razvoja usluga.

LITERATURA

- [1] Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad, *Službeni glasnik RS*, br. 59/2008 i 37/2010.
- [2] Zakon o socijalnoj zaštiti, *Službeni glasnik RS*, br. 24/11.
- [3] Sintetizovani izveštaj o radu centara za socijalnu rad u Srbiji za 2012. godinu. Beograd: Republički zavod za socijalnu zaštitu, 2013.
- [4] Uredba o mreži ustanova socijalne zaštite, *Službeni glasnik RS*, br. 55/05, 71/05 – ispravka, 101/07, 65/08 i 16/11,
<http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/podzak/Uredba%20o%20mrezi%20ustanova.pdf>, pristupljeno 15. 08.2013.
- [5] Perišić, N. (2013). Dugotrajna zaštita starih u sistemu socijalne sigurnosti Srbije. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, Fakultet političkih nauka, 9/2013, str. 157-175.
- [6] Kolin, M. (2011). Ageing and the Welfare Mix Policy in Serbia, in August Osterle (ed.), *Long-term Care in Central and South-Eastern Europe*, Peter Lang, Frankfurt am Main, 151–174.

Prof. dr Dragana Zaharijevski,
Prof. dr Danijela Gavrilović
Prof. dr Gorana Đorić
Doc. dr Lela Miloševic Radulović⁷

Studija o potrebama za znanjima i profesionalcima u oblasti pružanja socijalnih usluga

UVOD I KONTEKST

U okviru TEMPUS projekta **Strengthening Higher Education for Social Policy making and Social Services delivery** sprovedeno je istraživanje društvenih potreba i potreba tržišta rada za sledećim profesijama: analitičar socijalne politike, socijalni radnik i socijalni pedagog. U Srbiji je etablimana profesija *socijani radnik*, ali se uočava manjak ostalih kadrova. S druge strane, poslovi koje bi obavljali analitičar socijalne politike i socijalni pedagog nisu još uvek prepoznati kao delokrug rada ovih profesija. Polazeći od impresije o važnosti poslova i prakse koji postoje u svetu, ovo istraživanje ima za cilj da ispita potrebu za njima, osobama koje ih obavljaju i u okviru kojih institucija.

Kako bi se utvrdilo u kojoj meri i u kojim institucijama postoji potreba za ovim profesijama sprovedeno je empirijsko istraživanje koje je kao ispitanike obuhvatilo različite institucije u Srbiji u kojima danas rade ili bi mogli da rade stručnjaci ovih profila. Pored utvrđivanja postojećih radnih mesta na kojima bi stručnjaci ovih profila, prema sadašnjoj sistematizaciji i prisustvu srodnih profesija mogli da rade, ideja je bila i da se utvrde poslovi koji se obavljaju u ovim institucijama od strane drugih profesija usled nedostatka stručnih kadrova, kao i oni poslovi koji se sada ne obavljaju, ali za kojima postoji potreba prepoznata u samim institucijama. Ovi podaci pružaju saznanje i o kvalifikacijama čije bi posedovanje osposobilo stručnjake za rad na poslovima u ispitivanim institucijama.

Istraživanjem nije u potpunosti iscrpljen obim institucija u kojima bi mogli da rade pripadnici ove tri profesije, ali bi ono, uz dostupne statističke podatke i dodatno kvalitativno istraživanje, moglo da predstavlja *dobru osnovu za procenu potreba za ovim profesijama*.

METODOLOGIJA

Uzorak za istraživanje strukture trenutno zaposlenih obrazovnih profila stručnjaka i potrebe za novim kadrovima u oblasti socijalnog rada, socijalne politike i socijalne pedagogije u centrima za socijalni rad, ostalim ustanovama socijalne zaštite, kao i državnoj administraciji i lokalnim samoupravama i institutima za analizu i evaluaciju javnih politika, planiran je u više koraka. Prvi korak je podrazumevao određivanje upravnih okruga u sklopu kojih će istraživanje biti izvedeno. To je učinjeno tako što je napravljen potpuni obuhvat svih upravnih okruga Srbije (izuzev onih koji se nalaze na teritoriji Kosova i Metohije), pa su tako uzorak činila 24 upravna okruga (od ukupno 29 koliko ih je na čitavoj teritoriji Republike Srbije). U drugom koraku izabrane su lokalne samouprave (ukupno 31), a birani su, pre svega, centri upravnih okruga. Za takvo rešenje istraživači su se odlučili budući da je izborom centara okruga omogućena vidljivost institucija socijalne zaštite i drugih ciljanih institucija, ali i zbog toga što je izabranim centrima pokriven značajan deo populacije Srbije – skoro polovina ukupnog stanovništva, preciznije 3.318.116 stanovnika. Izuzetak je načinjen kada je reč o Južnobanatskom, Južnobačkom i Nišavskom okrugu iz kojih je, pored okružnih sedišta, birana još po jedna lokalna samouprava manjih opština, što je omogućilo sagledavanje eventualnih specifičnosti koje postoje u funkcionisanju ustanova, organizaciji rada u njima, itd. Odabir tih opština izведен je slučajnim izborom sa kumulativnog spiska svih lokalnih samouprava u svakom od okruga (generisanjem slučajnih brojeva). Isto je učinjeno i kada je reč o upravnoj celi- ni Grad Beograd, iz koje su u uzorak birane uprave četiri opštine (Voždovac, Palilula, Zemun, Barajevo).

Slедеći korak podrazumevao je popis svih relevantnih ustanova na teritorijama izabranih lokalnih samouprava: u svakoj od njih u uzorak su uključeni centri za socijalni rad i filijale/ispostave Nacionalne službe za zapošljavanje. Kada je reč o ustanovama socijalne zaštite, u svakoj od izabranih opština napravljen je detaljan popis tih institucija (ustanove za odrasle i starije, odnosno gerontološki centri, ustanove za resocijalizaciju i/ili izvršenje krivičnih sankcija, socijalno-humanitarne, itd.). U manjim lokalnim samoupravama planiran je potpun obuhvat tih institucija, dok je u samoupravama koje pripadaju gradu Beogradu i velikim opštinama slučajnim izborom vršen odabir pojedinih jedinica ispitivanja sa kumulativnog spiska navedenih ustanova na teritorijama izabranih opština.

Uzorkom je planiran obuhvat 24 filijale/ispostave Nacionalne službe za zapošljavanje, no potrebni podaci dobijeni su od republičke centrale te institucije. Identičan broj centara za socijalni rad predviđen je planom uzorka (ispitivanje je realizovano u 19), kao i lokalnih samouprava (ispitivanje je realizovano u 18). Uzorkom su gotovo u potpunosti obuhvaćene institucije za resocijalizaciju (21), koje postoje na teritoriji Republike Srbije. Premda je uzorkom planiran znatno veći obuhvat ostalih ustanova socijalne zaštite (gerontološki centri, ustanove dečje zaštite, kao i socijalno-humanitarne ustanove), obuhvaćeno je svega 26 takvih ustanova, pretežno ustanova za brigu o starijima. Drugim rečima, uzorkom je pokriveno ukupno 47 ustanova socijalne zaštite.

Istraživanje je planirano i u četiri relevantna resorna ministarstva: Ministarstvo pravde, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja i Ministarstvo zdravlja Republike Srbije, od kojih samo poslednje nije odgovorilo na upitnik. Takođe, sledeći instituti za analizu i evaluaciju javnih politika bili su uključeni u istraživanje: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja (Beograd), Zavod za javno zdravlje (Kruševac) i Centar za obrazovne politike (Beograd), koji su odgovorili na upitnik, kao i Centar za analizu, planiranje i organizaciju zdravstvene zaštite (Beograd), koji nije odgovorio na upitnik.

ANKETNI UPITNIK

Sačinjeno je devet upitnika koji su namenjeni ustanovama iz uzorka. Do indikatora, tj. dimenzija koje su merene u istraživanju, došlo se analizom prisutnih radnih mesta, poslova i kvalifikacija u Srbiji, zemljama u okruženju, kao i inostranim institucijama iz oblasti socijalne politike i socijalnog rada.

U osnovi upitnika za analizu tržišta rada po pitanju navedena tri profila i njima slične je ideja da ne treba prejudicirati vezu između kompetencija, kvalifikacija i zanimanja na osnovu zatečene prakse u Srbiji (čijim preispitivanjem i redefinisanjem se projekat bavi), već krenuti od tipičnih opisa poslova koji su se izdiferencirali kao područje aktivnosti ovih i drugih profila tamo gde se u specifikaciji poslova najdalje otišlo u Evropi i svetu. Takođe, iste kompetencije se mogu razviti i kroz različite kvalifikacije. Jedna ista kvalifikacija sposobljava zaposlene za različite poslove, dok neke poslove mogu obavljati ljudi različitih kvalifikacija. Predmet istraživanja je bilo utvrđivanje kvalifikacionih profila koji faktički obavljaju ove poslove kod nas u različitim institucijama od važnosti za područje socijalne politike, socijalne zaštite i usluga socijalnog rada. Idealno-tipski opisi korišćeni u studiji su samo okosnica istraživanja, a ne definitivan zaključak o tome koje su kvalifikacije potrebne da bi se ovi poslovi dobro obavljali i u okviru kojih zanimanja.

Napravljena analiza dovela je do sledeće idealno-tipske slike poslova koje bi trebalo da obavljaju profesije koje su u žiži ovog istraživanja.⁸

Opis poslova *analitičara socijalne politike*:

- Stvaranje evidencione osnove za kreiranje mera socijalne politike;
- Participacija u izradi strategija društvenog razvoja;
- Komparativna analiza mera za postizanje društvenih ciljeva i preporuka mera;
- Evaluacija mera socijalne politike i njihovih efekata na grupe građana;
- Predviđanje političkih, ekonomskih i društvenih trendova;
- Praćenje aktuelnih događaja i javnih politika relevantnih za mere socijalne politike.

Opis poslova u oblasti *socijalnog rada*:

- Procena potreba korisnika usluga;
- Razvoj individualnih planova podrške;
- Praćenje korisnika;
- Pružanje usluge socijalne zaštite;
- Sprovodenje planiranih mera podrške;
- Praćenje efekata primenjenih mera podrške;
- Savetodavni rad;
- Reakcija na krizne situacije.

Opis poslova rada *socijalnog pedagoga*:

- Procena potreba za pristupanje resocijalizaciji;
- Izrada planova resocijalizacije;
- Savetodavni rad sa pojedincima i grupama uključenim u proces resocijalizacije;
- Sprovodenje mera resocijalizacije;
- Praćenje korisnika koji su uključeni u proces resocijalizacije;
- Praćenje i evaluacija efekata sprovedenih mera resocijalizacije.

8 Idelano-tipski opis sadržaja poslova tri profila za potrebe Baseline studije – dela koji se odnosi na tržište rada je kompilacija sastavljena na osnovu različitih nacionalnih i međunarodnih klasifikacija zanimanja, a prevashodno na osnovu sledećih izvora:

1. US department of labor, Bureau of Labor Statistics
<http://www.bls.gov/ooh/business-and-financial/budget-analysts.htm>
2. National classification of occupation Canada
<http://www.esdc.gc.ca/eng/jobs/lmi/noc/index.shtml>
<http://www3.hrsdc.gc.ca/NOC/English/NOC/2006/Profile.aspx?val=4&val1=4164>
3. ESCO, European Skills, Competences, Qualifications and Occupations
<https://ec.europa.eu/esco/home>
4. ISCO – International standard classification of occupation, ILO
<http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/isco88/2446.htm>

Ovaj popis bio je osnova za koncipiranje upitnika, koji je pored spiska poslova sadržao sledeća pitanja:

1. Da li se navedeni posao obavlja u Vašoj instituciji? (Zastupljenost poslova pojedinih kvalifikacijskih profila)
2. Da li smatrate da postoji potreba za tim poslom iako se on ne obavlja u Vašoj instituciji? (Procena potrebe za obavljanjem poslova)
3. Navedite obrazovne profile/zanimanja svih zaposlenih koji obavljaju ovaj posao.
4. Navedite usluge za kojima postoji potreba, a institucija ih ne pruža

Ispitivane institucije

Tip institucija	Broj institucija
1. Centri za socijalni rad	19
2. Ustanove za socijalnu zaštitu i resocijalizaciju (stari – 21; deca i omladina – 6; zatvori – 20)	47
3. Nacionalna služba za zapošljavanje	1
4. Instituti za analizu i evaluaciju javnih politika	3
5. Lokalne samouprave	18
6. Ministarstva	2
Ukupno:	90

REZULTATI KVANTITATIVNOG ISTRAŽIVANJA

Centri za socijalni rad

Podaci o centrima za socijalni rad su prikupljeni putem mejla i telefonskog razgovora sa direktorima, njihovim pomoćnicima i odgovornim zaposlenim službenicima u službama za planiranje kadrova. Na upitnik koji se odnosio na određene grupe poslova iz domena analize i evaluacije preduzetih intervencija iz domena socijalne zaštite korisnika socijalnih usluga odgovore su dali u centrima za socijalni rad iz Bora, Čačka, Jagodine, Kragujevca, Kraljeva, Kruševca, Leskovca, Merošine, Niša, Pančeva, Pirot, Prokuplja, Šapca, Srbobrana, Subotice, Užica, Vranja, Vršca i Zaječara. Anketa je imala za cilj da ispita da li postoji adekvatna kadrovska pokrivenost sledećih aktivnosti i usluga koje centri pružaju korisnicima, lokalnoj zajednici i, na kraju, sistemu socijalne zaštite u celini. Postavljena su sledeća pitanja:

1. Da li se obavlja snimanje stanja i predviđanje potreba budućih korisnika u cilju izrade razvojnog plana ustanove?
2. Da li se prave planovi rada ustanova u skladu sa zakonom, nacionalnim i lokalnim strategijama u oblasti socijalne zaštite?

3. Da li se odvija umrežavanje sa relevantnim institucijama u cilju pružanja adekvatne socijalne zaštite i podrške korisnicima?
4. Da li se preduzimaju mere socijalne zaštite u vanrednim situacijama?
5. Da li se obavlja procena potreba korisnika usluga socijalne zaštite i određivanje ciljeva podrške?
6. Da li se rade individualni planovi zaštite i podrške?
7. Da li se sprovode planirane mere podrške i ko to radi?
8. Da li se obavlja savetodavni rad sa korisnicima mera socijalne zaštite i podrške u cilju što adekvatnijeg socijalnog uključivanja?
9. Da li se prate korisnici koji su u stanju socijalne potrebe?
10. Da li se obavlja evaluacija efekata primenjenih mera zaštite i podrške?

U Tabeli 1.1. koja sledi prikazani su odgovori na ova pitanja. Oni su se odnosili na to da li se navedeni poslovi obavljaju, ne obavljaju ili se delimično obavljaju, kao i na to da li su ove aktivnosti potrebne.

TABELA 1.1. Zastupljenost i procena potrebe za poslovima

Posao	Da	Ne	Delimično	Aktivnost je potrebna
1. Snimanje stanja i predviđanje potreba budućih korisnika u cilju izrade razvojnog plana ustanove.	12 63,0%	4 21,1%	3 15,8%	X
2. Kreiranje plana rada ustanove u skladu sa zakonom, nacionalnim i lokalnim strategijama u oblasti socijalne zaštite.	18 94,7%	1 5,3%		X
3. Umrežavanje sa relevantnim institucijama u cilju pružanja adekvatne socijalne zaštite i podrške korisnicima.	15 78,9%	4 21,1%		X
4. Reakcija na krizne situacije – mere socijalne zaštite i pomoći u slučaju elementarne nepogode, vanredne situacije...).	19 100,0%			
5. Procena potreba korisnika usluga socijalne zaštite i određivanje ciljeva podrške.	19 100,0%			
6. Razvoj individualnih planova zaštite i podrške.	19 100,0%			
7. Sprovođenje planiranih mera zaštite i podrške.	18 94,7%	1 5,3%		X
8. Savetodavni rad sa korisnicima mera socijalne zaštite i podrške u cilju adekvatnijeg socijalnog uključivanja.	18 94,7%	1 5,3%		X
9. Praćenje korisnika koji je u stanju socijalne potrebe.	18 94,7%	1 5,3%		X
10. Evaluacija efekata primenjenih mera zaštite i podrške.	18 94,7%	1 5,3%		X

„Snimanje stanja i predviđanje potreba korisnika u sistemu socijalne zaštite“ prepoznaće se kao potrebna delatnost u centrima, ali se ne obavlja u četiri centra, dok se u tri centra samo delimično obavlja. Što se tiče ostalih pitanja, očigledno je da se gotovo u potpunosti ostale delatnosti odvijaju u centrima. Kada je reč o pitanju u vezi sa umrežavanjem relevantnih institucija u cilju pružanja adekvatne zaštite i podrške korisnicima, stiče se utisak da ono nije istovetno shvaćeno od strane onih koji su popunjavali upitnik: neki su misili na elektronsko umrežavanje institucija, a neki na povezivanje institucija u zdravstvenom, obrazovnom, pravosudnom, kao i u sistemu socijalne zaštite. Delatnost centara u domenu planiranja na ispitanim uzorku institucija je nedovoljno zastupljena, što ukazuje na važan problem – nedovoljno se planira u kom smeru i kako će se razvijati institucije poput centara za socijalni rad, kao i usluge koje ove institucije nude korisnicima. To može imati višestruke negativne posledice po sistem socijalne zaštite, tj. korisnike čije se potrebe ne sagledavaju, niti se osmišljavaju mere i servisi koji treba da ublaže posledice ekonomske i društvene krize. U Tabeli 1.2. se preciznije može videti koje usluge nedostaju u različitim centrima, a koje su se već razvile u sistemu socijalne zaštite, što je na neki način povezano i sa snimanjem stanja i predviđanjem potreba budućih korisnika u cilju izrade razvojnog plana ustanove.

Kada se pogledaju podaci u Tabeli 1.2. jasno je da iste poslove obavljaju različiti profili stručnjaka koji rade u centrima za socijalni rad. To u velikoj meri zavisi od kadrovske situacije u ustanovama, a donekle i od razumevanja postavljenih pitanja – negde se navodi funkcija koju obavlja osoba u ustanovi, kao npr. direktor, a ne njegovo zanimanje. S druge strane, jasno je da su u praksi socijalni radnici uglavnom zaduženi za sve navedene poslove ili radne zadatke, a potom se u odgovorima najčešće sreće zanimanje psiholog, pedagog, pravnik, specijalni pedagog i sociolog. To posredno govori o tome da ne postoji jedinstveno kadrovsко rešenje za obavljanje poslova navedenih u Tabeli 1.2. i da verovatno izvršiovi koji se ovim aktivnostima bave moraju da izdvoje vreme za to naučib drugih obaveza koje inače obavljaju u centrima. U ovim institucijama postoji potreba za zanimanjem *analitičar socijalne politike*, jer postoje poslovi za koje je potrebno angažovanje osposobljenih kadrova za poslove iz domena analitike, koje su do sada obavljali drugi obrazovni profili. Naravno, obrazovni sistem treba da prepozna ove potrebe u sistemu socijalne zaštite i adekvatno osposobi kadrove koji bi se kompetentno bavili ovim poslovima.

Na kraju ankete postavljeno je pitanje o novim uslugama za kojima postoji potreba u centrima za socijalni rad. Kao odgovori su ponuđeni i servisi u sistemu socijalne zaštite za kojima pojedini centri za socijalni rad imaju potrebu, ali ih još uvek ne pružaju korisnicima. Precizni podaci su u Tabeli 1.3. koja sledi.

TABELA 1.2. Stručni profili koji obavljaju poslove

U tabeli je dat broj institucija u kojima taj posao obavljaju zaposleni s postojećim obrazovnim profilima.

Posao	socijalni radnik	psiholog	pravnik	direktor	stručnjak za obrazovanje	pedagog	specijalni pedagog	sociolog	defektolog	ekonomista	drugi
1. Snimanje stanja i predviđanje potreba budućih korisnika u cilju izrade razvojnog plana ustanove.	9	5	5	3		4	2	11	1	1	2
2. Kreiranje plana rada ustanove u skladu sa zakonom, nacionalnim i lokalnim strategijama u oblasti socijalne zaštite.	9	8	8	3		6	1	9	1	1	3
3. Umrežavanje sa relevantnim institucijama u cilju pružanja adekvatne socijalne zaštite i podrške korisnicima.	9	10	10	1		9	5	4			3
4. Poslovi u kriznim situacijama (mere socijalne zaštite i pomoći u slučaju elementarne nepogode, vanredne situacije...).	13	13	12	3		13	5	5		1	3
5. Procena potreba korisnika usluga socijalne zaštite i određivanje ciljeva podrške.	14	13	4		1	13	6	2			2
6. Razvoj individualnih planova zaštite i podrške.	13	13	4		1	13	6	2	1		3
7. Sprovodenje planiranih mera zaštite i podrške.	13	13	4		1	13	6	1			1
8. Savetodavni rad sa korisnicima mera socijalne zaštite i podrške u cilju adekvatnijeg socijalnog uključivanja.	13	13	7		1	13	6	1	1		2
9. Praćenje korisnika koji je u stanju socijalne potrebe.	15	14	7		2	14	7	3	2		2
10. Evaluacija efekata primenjenih mera zaštite i podrške.	14	14	4		2	14	6	2	1		3

TABELA 1.3. Usluge za kojima postoji potreba,
a institucija ih ne pruža

Mesto	Usluge za kojima postoji potreba:
Bor	Potrebno je savetovalište za mlade, za brak i porodicu ili bilo koje vrste.
Čačak	Dnevni boravak za decu sa smetnjama u razvoju; predah roditeljstvu; savetovalište za brak i porodicu; SOS telefon; sigurna kuća (imaju opšte prihvatište i pomoći u kući, kao i program „Kuća na pola puta“).
Jagodina	Gerontoservis (bio ranije); dnevni boravak za stare (nikada nije postojao).
Vranje	Pomoći u kući za starije; klub za mlade kojima je izrečena vaspitna mera; klub za osobe s invaliditetom; žene žrtve nemaju sigurnu kuću.
Merošina	Predah roditeljstvu; smeštaj za decu sa posebnim potrebama, prihvatište za odrasle i starije ljude.
Niš	Klub za stare; Predah roditeljstvu.
Užice	Veća potreba za savetodavno-terapijskim radom, koji nije u dovoljnoj meri zastupljen i koji zahteva veći broj zaposlenih stručnih radnika.
Šabac	Stanovanje uz podršku za mlade sa smetnjama u razvoju.
Kraljevo	Postoji potreba za razvojem lokalnih usluga, ali je njihovo uspostavljanje i nabavka u nadležnosti lokalne samouprave, dok Centar vrši procenu potrebe i izdaje uput za korišćenje usluga.
Kruševac	Postoji potreba za osnivanjem Prihvatišta za žrtve zlostavljanja i Prihvatišta za odrasla i starija lica; zatim Dnevni boravak za stare; potrebeni su i personalni asistenti za osobe s invaliditetom; Dnevni boravak za decu i mlade sa delinkventnim ponašanjem i dr.
Leskovac	Savetovalište za brak i porodicu i Porodični smeštaj odraslih i starih lica.
Vršac	Dnevni boravak za OSI; predah usluga za stare i OSI; Klub ili dnevni boravak za decu s asocijalnim ponašanjem i u sukobu sa zakonom; razvijanje mreže volontera za podršku deci na porodičnom smeštaju.
Srbobran	„Mi mali centri jednostavno ne uspevamo kadrovski da odgovorimo na sve potrebe korisnika; dva i po stručna radnika, pola supervizora – i to je sve! Osećamo se strašno. Imamo 72 deteta bez roditeljskog staranja u otvorenoj zaštiti, razvili smo usluge na lokalu, sve u očekivanju da će razvijenost usluga biti praćena i kadrovima, ali ne – broj stanovnika je jedini uslov! Mi smo očajni. Razvili smo sve usluge, ali kadrovi su problem.“
Prokuplje	Dnevne usluge u zajednici (dnevni boravak, pomoći u kući i slično); usluge podrške za samostalni život (personalna asistencija, stanovanje uz podršku i slično); medijacija; prihvatište.
Pančevo	Terapijski rad sa disfunkcionalnim porodicama; medijacija.
Zaječar	Usluga „Dnevni centri u zajednici“; usluga personalne asistencije; usluga domskog smeštaja sa prihvatištem; usluga „Predah smeštaj“; SOS telefon; porodična terapija.

Postoji čitav niz usluga (kao npr. dnevni boravak za decu sa smetnjama u razvoju, savetodavni rad sa mladima i porodicama, različiti servisi za starije osobe, osobe sa invaliditetom, žene i decu žrtve nasilja) koje su potrebne, a za koje mnogi centri za socijalni rad nemaju uslova da ih realizuju. To znači da ne postoje ni kadrovski, ni materijalni, ni prostorni resursi da se ove usluge razviju. Ako je ovakvo stanje u 19 anketiranih centara za socijalni rad iz isto toliko opština u Srbiji, onda se može prepostaviti da i u ostalim centrima za socijalni rad na teritoriji Republike Srbije nedostaju slične usluge. Podaci ukazuju na to da se potrebe korisnika za uslugama socijalne zaštite uvećavaju i da, nažalost, često ne postoje uslovi da se one razviju. Jasno je da u sistemu socijalne zaštite postoje potrebe za novim servisima koji bi išli u susret potrebama korisnika. U mnogim sredinama su brojne potrebe korisnika nepokrivenе postojećim servisima, što je povezano sa nepostojanjem adekvatnih kadrova: socijalni radnik, socijalni pedagog, socijalni analitičar i sl. Sistem socijalne zaštite treba da se razvija prema potrebama korisnika nezavisno od administrativno određenih normativa od strane Republike.

Ustanove za socijalnu zaštitu i resocijalizaciju

U ovim ustanovama prikupljanje podataka uglavnom nije bilo efikasno pri prvom pokušaju. Prethodio je telefonski razgovor (nekada i tri razgovora) sa osobama iz rukovodeće strukture ustanove, potom slanje propratnog pisma i upitnika na adresu koje su često bile drugačije od onih koje postoje na zvaničnom sajtu. Najveći broj ustanova prethodno je dobio obaveštenje o istraživanju i od strane Republičkog zavoda za socijalnu zaštitu. Nakon preporuke Uprave za izvršenje krivičnih sankcija skoro svi zatvori i vaspitno-popravne ustanove su popunile upitnik.

Rezultat svih opisanih pokušaja jeste 47 popunjениh upitnika koji se odnose na rad ustanova za socijalnu zaštitu i resocijalizaciju. U cilju podrobnejše analize pristigli upitnici su razvrstani u tri grupe:

- **Ustanove za stare** (Gerontološki centar, Ustanova za smeštaj i zbrinjavanje starih lica, Ustanove za odrasle i starije, Dom za smeštaj i negu penzionera i drugih lica, Dom za smeštaj odraslih i starijih, Prihvatalište za odrasla i stara lica, itd.);
- **Zatvori** (Okružni zatvor, Kazneno-popravni zavod, Specijalna zatvorska bolnica);
- **Ustanove za decu i omladinu** (Centar za smeštaj i dnevni boravak dece i omladine ometene u razvoju, Beograd; Dom za decu i omladinu ometenu u razvoju, „Veternik“, Veternik; Dom za odrasla invalidna lica, Zemun; Dom za decu i omladinu „Duško Radović“, Niš; Centar za porodični smeštaj i usvojenje, Niš; Zavod za vaspitanje dece i omladine, Beograd).

Ustanove su se izjašnjavale o prisustvu i kadrovskoj pokrivenosti sledećih poslova:

1. Snimanje stanja i predviđanje potreba budućih korisnika u cilju izrade razvojnog plana ustanove;
2. Kreiranje plana rada ustanove u skladu sa zakonom, nacionalnim i lokalnim strategijama u oblasti socijalne zaštite;
3. Reakcija na krizne situacije – mere socijalne zaštite i pomoći u slučaju elementarne nepogode, vanredne situacije, itd.);
4. Procena potreba korisnika usluga socijalne zaštite;
5. Razvoj individualnih planova podrške;
6. Praćenje korisnika koji je u stanju socijalne potrebe;
7. Pružanje usluge socijalne zaštite;
8. Sprovođenje planiranih mera podrške;
9. Praćenje efekata primenjenih mera podrške;
10. Savetodavni rad sa korisnicima mera socijalne zaštite;
11. Procena potreba za pristupanje resocijalizaciji (ukoliko je u delokrugu vašeg rada);
12. Izrada planova resocijalizacije;
13. Savetodavni rad sa pojedincima i grupama uključenim u proces resocijalizacije;
14. Sprovođenje mera resocijalizacije;
15. Praćenje korisnika koji su uključeni u proces resocijalizacije;
16. Evaluacija efekata sprovedenih mera resocijalizacije.

U ispitivanim ustanovama se uglavnom obavljaju svi ponuđeni poslovi iz delokruga rada analitičara socijalne politike, socijalnog radnika i socijalnog pedagoga.

Grupa poslova, prepoznata kao delokrug rada *analitičara socijalne politike* (1 i 2, 9 i 16), obavlja se u 70-95% ispitivanih ustanova koje su vezane za brigu o starima, deci i omladini, kao i u 20-30% zatvora. Potreba za ovim poslovima uglavnom se uočava kod svih ispitivanih ustanova, ali je posebno značajno istaći iskazanu potrebu u polovini ispitivanih zatvora u kojima su ovi poslovi trenutno manje prisutni.

Poslovi tipični za obrazovni profil *analitičar socijalne politike* prepoznati su kao poslovi za kojima postoji *potreba*. U najvećem broju ustanova naročito je iskazana potreba za poslovima „Snimanje stanja i predviđanje potreba budućih korisnika u cilju izrade razvojnog plana ustanove“ (u 12 ustanova, od kojih čak u 9 zatvora), zatim „Kreiranje plana rada ustanove u skladu sa zakonom, nacionalnim i lokalnim strategijama u oblasti socijalne zaštite“ (u 9 ustanova socijalne zaštite, od kojih je 8 zatvora) i „Evaluacija efekata sprovedenih mera resocijalizacije“ (u 8 ustanova socijalne zaštite – 4 zatvora, 3 ustanove za stare i jednoj (1) ustanovi za decu i omladinu).

TABELA 2.1. Zastupljenost i procena potreba za poslovima

Posao	Ustanove za stare			Ustanove za decu i omladinu			Zatvori			Ukupno		
	Da	Ne	Potrebito	Da	Ne	Potrebito	Da	Ne	Potrebito	Da	Ne	Potrebito
1. Snimanje stanja i predviđanje potreba budućih korisnika u cilju izrade razvojnog plana ustanove	18 85,7%	3 14,3%	1	4 66,7%	2 33,3%	2	4 20,2%	16 80,0%	9	26 55,3%	21 44,7%	12
2. Kreiranje plana rada ustanove u skladu sa zakonom, nacionalnim i lokalnim strategijama u oblasti socijalne zaštite	19 95,0%	1 5,0%	/	5 83,3%	1 16,7%	1	6 30,0%	14 70,0%	8	30 65,2%	16 34,8%	9
3. Reakcija na krizne situacije – mere socijalne zaštite i pomoći u slučaju elementarne nepogode, vanredne situacije, itd.	15 71,4%	5 23,8%	4	5 100%	0	/	10 50,0%	10 50,0%	/	30 65,2%	16 34,8%	4
4. Procena potreba korisnika usluga socijalne zaštite	21 100%	0	/	6 100%	0	/	9 45,0%	11 55,0%	2	36, 76,6%	11, 23,4%	2
5. Razvoj individualnih planova podrške	19 90,5%	2 9,6%	1	6 100%	0	/	10 50,0%	10 50,0%	4	35 74,5%	12 25,5%	5
6. Praćenje korisnika koji je u stanju socijalne potrebe	20 95,2%	1 4,8%	/	6 100%	0	/	14 70,0%	6 30,0%	2	40 85,1%	7 14,9%	2
7. Pružanje usluge socijalne zaštite	21 100%	0	/	6 100%	0	/	7 35,0%	13 65,0%	2	34 72,3%	13 27,7%	2
8. Sprovođenje planiranih mera podrške	20 95,2%	1 4,8%	/	6 100%	0	/	12 60,0%	8 40,0%	1	38 80,9%	9 19,1%	1
9. Praćenje efekata primenjenih mera podrške	18 85,7%	3 14,3%	2	5 83,3%	1 16,7%	1	12 60,0%	8 40,0%	1	35 74,5%	12 25,5%	4
10. Savetodavni rad sa korisnicima mera socijalne zaštite	19 90,5%	2 9,5%	1	6 100%	0	/	18 90,0%	2 10,0%	1	43 91,5%	4 8,5%	2
11. Procena potreba za pristupanje resocijalizaciji (ukoliko je u delokrugu vašeg rada)	3 14,3%	18 85,7%	4	1 16,7%	5 83,3%	2	20 100%	0	/	24 51,1%	23 48,9%	6
12. Izrada planova resocijalizacije	0	19 100%	3	2 33,3%	4 66,7%	1	20 100%	0	/	22 48,9%	23 51,1%	4
13. Savetodavni rad sa pojedincima i grupama uključenim u proces resocijalizacije	2 10,5%	17 89,5%	3	2 33,3%	4 66,7%	1	20 100%	0	/	24 53,3%	21 46,7%	4
14. Savetodavni rad sa pojedincima i grupama uključenim u proces resocijalizacije	1 5,6%	17 94,4%	3	2 33,3%	4 66,7%	/	20 100%	0	/	23 52,3%	21 47,7%	3
15. Praćenje korisnika koji su uključeni u proces resocijalizacije	1 5,3%	18 94,7%	3	2 33,3%	4 66,7%	1	17 85,0%	3 15,0%	2	20 44,4%	25 55,6%	6
16. Evaluacija efekata sprovedenih mera resocijalizacije	0	18 100%	3	2 33,3%	4 66,7%	1	14 70,0%	6 30,3%	4	16 36,4%	28 63,6%	8

Grupa poslova iz definisanog delokruga rada *socijalnog radnika* (od 3 do 10) zastupljena je u svim ispitivanim ustanovama, a razlike su prisutne s obzirom na prirodu ustanove. U ustanovama za brigu o deci, omladini i starima najpri-sutniji su poslovi vezani za zbrinjavanje klijenata. Važno je istaći da se u gotovo svim ustanovama socijalne zaštite, iako su već zastupljeni, procenjuje dodatna potreba za ovim poslovima. Tako je npr. „Razvoj individualnih planova podrške“ posao koji se procenjuje kao potreban u još 5 ustanova (4 zatvora i jednoj ustanovi za stare), dok je „Reakcija na krizne situacije – mere socijalne zaštite i pomoći u slučaju elementarne nepogode, vanredne situacije“ posao za kojim izražavaju potrebu samo ustanove za stare (4).

Grupa poslova prepoznata pretežno kao delokrug poslova *socijalnog pedagoga* (od 11 do 16) u najvećoj meri je prisutna u zatvorima, što je i očekivano, ali zbunjuje njihovo manje prisustvo (jedna trećina) u ustanovama vezanim za brigu o deci i omladini. Potreba za ovim poslovima postoji: ustanove za stare (tri do četiri) iskazale su ujednačenu potrebu za svim poslovima iz ovoga delokruga; uglavnom samo po jedna ustanova za decu i omladinu prepoznaće potrebu za njima, dok se kod zatvora registruje nešto izraženija procena za poslovima praćenja korisnika koji su uključeni u proces resocijalizacije, kao i evaluacije efekata sprovedenih mera resocijalizacije.

Grupu poslova *analitičara socijalne politike* (1 i 2, 9 i 16) obavlja u najvećoj meri *socijalni radnici*. Preciznije, posao 1. i 2. uz socijalne radnike najčešće obavlja specijalni pedagozi i psiholozi; posao 9, pored dominantnih socijalnih radnika i psihologa, obavlja i značajan broj sociologa, koji, pak, u najvećem broju (ispred psihologa i socijalnih radnika), obavljanju posao 16. („Evaluacija efekata sprovedenih mera resocijalizacije“).

Poslove iz delokruga rada *socijalnog radnika* (od 3 do 10) obavlja, pre svih, **socijalni radnici**, potom i psiholozi, pedagozi i sociolozi.

Poslove prepoznate kao delokrug rada *socijalnog pedagoga* (od 11 do 16) trenutno u ovim ustanovama obavlja **sociolozi, psiholozi i socijalni radnici**.

„Evaluacija efekata sprovedenih mera resocijalizacije“ u polazištu ove analize je definisana kao tipični delokrug analitičara socijalne politike, ali i socijalnog pedagoga. Zanimljivo je da upravo taj posao u ispitivanim institucijama najčešće obavlja sociolozi, psiholozi i socijalni radnici, što može biti značajno kod pitanja njihove obrazovne mobilnosti.

TABELA 2.2. Stručni profili koji obavljaju poslove

U ćelijama je broj institucija u kojima navedene poslove obavljaju zaposleni s postojećim obrazovnim profilima.

Poslovi	Socijalni radnik	Psiholog	Pravnik	Lekar	Andragog	Fizioterapeut	Strukovni vaspitač	Defektolog	Pedagog	Sociolog	Ostalo osoblje	Specijalni pedagog
1. Snimanje stanja i predviđanje potreba budućih korisnika u cilju izrade razvojnog plana ustanove.	22	14	7	8	2	4	1	2	8	7	/	15
2. Kreiranje plana rada ustanove u skladu sa zakonom, nacionalnim i lokalnim strategijama u oblasti socijalne zaštite.	20	13	8	7	2	2	1	3	2	7	2	18
3. Reakcija na krizne situacije – mere socijalne zaštite i pomoći u slučaju elementarne nepogode, vanredne situacije, itd.	15	11	9	8	2	4	/	1	7	7	5	13
4. Procena potreba korisnika usluga socijalne zaštite.	27	19	4	11	4	6	1	4	9	11	2	4
5. Razvoj individualnih planova podrške.	28	18	/	16	3	7	1	5	10	10	3	11
6. Praćenje korisnika koji je u stanju socijalne potrebe.	29	17	6	10	2	4	1	5	12	11	2	6
7. Pružanje usluge socijalne zaštite.	27	16	4	10	2	8	/	2	16	8	2	5
8. Sprovodenje planiranih mera podrške.	28	20	7	10	2	16	1	3	12	13	1	4
9. Praćenje efekata primenjenih mera podrške.	26	19	4	7	2	5	1	3	9	12	2	5
10. Savetodavni rad sa korisnicima mera socijalne zaštite.	30	20	5	9	2	5	3	3	11	20	3	4
11. Procena potreba za pristupanje resocijalizaciji (ukoliko je u delokrugu vašeg rada).	9	12	/	2	2	/	/	/	1	20	4	3
12. Izrada planova resocijalizacije.	8	12	/	/	2	/	/	/	/	20	4	2
13. Savetodavni rad sa pojedincima i grupama uključenim u proces resocijalizacije.	11	11	/	2	2	/	2	1	1	21	5	2
14. Sprovodenje mera resocijalizacije.	9	11	/	/	2	/	/	1	/	19	5	4
15. Praćenje korisnika koji su uključeni u proces resocijalizacije.	8	12	/	/	2	/	/	1	/	16	4	4
16. Evaluacija efekata sprovedenih mera resocijalizacije.	8	11	/	/	2	/	/	1	/	12	3	4

TABELA 2.3. Usluge za kojima postoji potreba, a institucija ih ne pruža

Usluge za kojima postoji potreba	Ustanova			
	Stari	Zatvor	Deca i omladina	Ukupno
Pomoć u kući/servisne usluge, ishrana, pružanje negovateljskih i medicinskih usluga u stanu/stanovanje uz podršku.	3		2	5
Dnevni boravak/predah/dnevni boravak (disciplinski centar)/dementne osobe/privremen smeštaj.	5		4	9
Domska zaštita: palijativna nega.	3			3
Postpenalni prihvata osuđenih lica/resocijalizacija lica/podrška izvan institucije.	1	4	2	7
Terapijski rad/okupaciona terapija.	2	3		5
Preventivni programi u ustanovi/prevencija/savetodavni rad u lokalnoj zajednici.	2	2	1	5
Usluge opismenjavanja, prekvalifikacije, dokvalifikacije osuđenih lica.		3		3
Potreba za novim kadrovima/uslugama: socijalni radnik, psiholog, lekar, psihijatar, fizičar, neurolog, specijalizovano hraniteljstvo, povremeno hraniteljstvo, urgentno hraniteljstvo, predah hraniteljstvo, hraniteljstvo za odrasle, usvojenje.	2	2	1	5
Nije navedeno.	8	7		15

Analiza je pokazala da se u sve tri grupe ustanova socijalne zaštite detektuje potreba za novim, dodatnim uslugama i uslugama podrške izvan institucije:

- Postpenalni prihvata osuđenih lica;
- Dnevni boravak osoba koje imaju potrebu za podrškom;
- Različiti oblici pružanja pomoći u kući osobama koje imaju potrebu za podrškom;
- Podrška izvan institucije korisnicima usluga: resocijalizacija, terapijski, preventivni i savetodavni rad;
- Različiti oblici hraniteljstva.

Istovremeno, analiza je prepoznala potrebu za obrazovnim profilima koji bi pružali nove usluge: uz *socijalne radnike* detektuje se i potreba za upošljavanjem *socijalnih pedagoga* (postpenalni prihvata osuđenih lica), kao i *analiticara socijalne politike* (kreiranje planova potreba i podrške). Posebno je uočljivo na osnovu iskaza o poslovima koji se ne obavljuju, a postoji potreba za njima, da su kompetencije koje bi razvile službu postpenalne resocijalizacije prepoznate kao veoma potrebne u većem broju ustanova.

Usluge za kojima postoje potrebe u širem smislu podrazumevaju razvijanje i implementaciju preventivnih programa (u ustanovi), ali i preventivni i savetodavni rad u lokalnoj zajednici. Ove usluge zahtevaju formiranje i učešće stručnih obrazovnih profila u kreiranju planova potreba i podrške u lokalnoj sredini. Uočeno je da su nadležni centri za socijalni rad uglavnom nespremni za vaninstitucionalnu podršku korisnicima kojima je ona neophodna. Otuda izražena potreba za efikasnijom komunikacijom nadležnih centara i voditelja slučaja, kao i za koordinacijom aktivnosti sa pružaocima usluga socijalne zaštite u lokalnoj sredini.

Nacionalna služba za zapošljavanje (NZS) i ministarstva⁹

Od Nacionalne službe za zapošljavanje dobijen je objedinjen odgovor koji se odnosi na sve filijale, pripremljen od strane Sektora za ljudske resurse NZS, jer je stav ove službe bio da svaka od pojedinačnih filijala koje su ušle u istraživanje nije u stanju da pruži sve relevantne podatke, što se na osnovu tri upitnika dobijenih od pojedinačnih filijala donekle i potvrdilo – za mnoge poslove unutar filijala zadužene su „više instance“.

Planirano je da u istraživanje bude uključeno i Ministarstvo zdravlja, ali se nije odazvalo pozivu; odgovori su pristigli od Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Ministarstva pravde – uprave za izvršenje krivičnih sankcija i Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. Za svako od ovih ministarstava kreiran je poseban upitnik.

U Tabeli 3.1. prikazani su podaci o obavljanju pojedinih poslova u Nacionalnoj službi za zapošljavanje, Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Ministarstvu za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Ministarstvu pravde – Upravi za izvršenje krivičnih sankcija.

Većina poslova ponuđenih u upitniku bili su iz oblasti rada *analitičara socijalne politike* (7 navedenih od ukupno 8, dok je posao br. 8 vezan za savetodavni rad sa klijentima u delokrugu i drugih profesija i u vezi sa NSZ). Od svih ponuđenih poslova, u Nacionalnoj službi za zapošljavanje jedino se ne obavlja posao „Praćenje realizacije mera socijalne politike“, a za ovim poslom je prepoznata potreba.

U Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja se obavljaju svi poslovi sa našeg spiska osim jednog – ne obavlja se „Evaluacija efekata sprovedenih mera obrazovne politike“, jer je ta aktivnost dodeljena drugoj instituciji, mada u ovom ministarstvu postoji prepoznata potreba za obavljanjem i ovog posla. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja je veoma iscrpljeno odgovorilo na upitnik; u ovom ministarstvu se obavljaju svi poslovi koji su se našli na dostavljenom spisku.

⁹ Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Ministarstvo pravde – uprava za izvršenje krivičnih sankcija.

U ministarstvima se ne obavlja posao broj 8, jer ne spada u delokrug rada ovih institucija. U čelijama su naznačene institucije¹⁰ u kojima navedeni posao obavljaju zaposleni s postojećim obrazovnim profilima.

TABELA 3.1. Zastupljenost i procena potreba za poslovima

Posao	NSZ			MRZBSP			MPNTR			MP/UKS		
	Da	Ne	Potrebno	Da	Na	Potrebno	Da	Ne	Potrebno	Da	Ne	Potrebno
1. Prikupljanje relevantnih podataka (potrebe i resursi) i stvaranje evidencione osnove za kreiranje politike u oblasti.	X			X			X			X		
2. Obrada i analiza prikupljenih podataka radi utvrđivanja stanja u oblasti.	X			X			X			X		
3. Komparativna analiza mera za postizanje društvenih ciljeva i preporuka efektivnijih mera u oblasti.	X			X			X			X		
4. Izrada strateških dokumenata u oblasti.	X			X			X			X		
5. Izrada konkretnih planova sprovođenja mera u oblasti.	X			X			X			X		
6. Praćenje realizacije mera socijalne politike u oblasti.		X	X	X			X			X		
7. Evaluacija efekata sprovedenih mera politike kod marginalizovanih grupa.	X			X				X	X	X		
8. Pružanje savetodavnih usluga klijentima.	X											

10 Nacionalna služba za zapošljavanje (NSZ), Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja (MRZBSP), Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (MPNTR), Ministarstvo pravde – Uprava za izvršenje krivičnih sankcija (MP/UKS).

TABELA 3.2. Stručni profili koji obavljaju poslove

Prema informacijama iz popunjениh upitnika, u Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja prikupljanjem relevantnih podataka (potrebe i resursi) i stvaranjem evidencione osnove za kreiranje politike u oblasti obrazovanja se bave informatičari na nivou školskih uprava i samog ministarstva. Obradu i analizu ovih podataka obavljaju isti obrazovni profili. Komparativnom analizom i kreiranjem strategija bave se psiholozi i sociolozi uz druge „akademiske obrazovne profile“.

U Upravi za sprovođenje krivičnih sankcija poslove u vezi sa prikupljanjem podataka obavljaju radnici sa srednjom stručnom spremom i informatičari, dok poslove u vezi sa izradom strateških dokumenata, kao i sve ostale, obavljaju „načelnici“ i „uprava“.

Analizirajući tabelu, jasno je da poslove *analitičara socijalne politike* i u Nacionalnoj službi za zapošljavanje i u ministarstvima obavljaju veoma različiti obrazovni profili. Sastav je sigurno da ne mogu svi oni imati kvalifikacije potrebne za obavljanje ovih poslova. Zanimljivo je da informatičari u velikoj meri rade na prikupljanju, obradi, pa i analizi podataka, iako nemaju potrebna znanja i kompetencije za obavljanje ovih poslova.

U Tabeli 3.3. predstavljeni su poslovi prepoznati kao potrebni, a trenutno se ne obavljaju u posmatrаниm institucijama.

TABELA 3.3. Usluge za kojima postoji potreba,
a institucija ih ne pruža

Evaluacija
Utvrđivanje indikatora za evaluaciju
Kreiranje mera
Analiza, sprovođenje i evaluacija mera
Sintetička analiza koja uključuje simultano posmatranje svih nivoa akcije (mere dolokalnog nivoa, svi akteri)
Kreiranje diferenciranih mera
Analiza tržišta za različite profesije
Savetodavni rad u oblasti menadžmenta

Navedeni poslovi, za kojima po rečima zaposlenih u ovim institucijama postoji potreba, pripadaju delokrugu rada *analitičara socijalne politike*, što znači da se u ovim institucijama uviđa potreba upravo za kadrovima koji mogu kompetentno i profesionalno da obavljaju poslove kreiranja, praćenja i evaluacije mera i strategija.

INSTITUTI¹¹

TABELA 4.1. Zastupljenost i procena potreba za poslovima

Posao	ISK			ZJZ			COP		
	Da	Ne	Potreba za tim posлом	Da	Ne	Potreba za tim posлом	Da	Ne	Potreba za tim posлом
1. Praćenje aktuelnih događaja i odluka koje se tiču društvenih politika.		x	Da, pravnik, sociolog i psiholog.	x			x		
2. Evaluacija efekata društvenih politika i zakona i predlaganje novih politika.	x		Da, pravnik, sociolog i psiholog	x		x	x		
3. Predviđanje političkih, ekonomskih i društvenih trendova.		x	Da, pravnik, sociolog i psiholog	x			x		
4. Osmišljavanje istraživačkih projekata radi ispitivanja određenih problema ili provere teorija o društvenim pitanjima.	x		Ne	x			x		
5. Prikupljanje, obrada i analiza podataka prikupljenih u okviru istraživanja.	x			x			x		
6. Predstavljanje istraživačkih rezultata kroz izradu izveštaja, prezentacije, objavljivanje članaka.	x			x			x		
7. Upoznavanje učesnika u kreiranju društvenih politika sa nalazima istraživanja.	x			x			x		

Svi ponuđeni poslovi su iz delokruga rada analitičara socijalne politike. U Institutu za sociološka i kriminološka istraživanja obavljaju se poslovi 2, 4, 5, 6, 7. Ne obavljaju se poslovi 1 i 3, vezani za praćenje društvene situacije i predviđanje društvenih trendova. Procjenjuje se potreba za ovim poslovima, a za njihovo obavljanje se prepoznaju sledeći obrazovni profili: pravnik, sociolog ili psiholog.

U Institutu za javno zdravlje se ne obavlja posao „Evaluacija efekata društvenih politika i zakona i predlaganje novih politika“, niti se uviđa potreba za njegovim obavljanjem, dok se u Centru za obrazovne politike obavljaju svi poslovi. Prisustvo ovih poslova u različitim institutima ukazuje na to da su instituti mesto gde bi analitičar socijalne politike imao polje svoje ekspertize, ali i to da ova vrsta zanimanja nema prepozнат profesionalni prostor na tržištu rada.

11 Institut za sociološka i kriminološka istraživanja (ISK), Zavod za javno zdravlje (ZJZ), Centar za obrazovne politike (COP).

TABELA 4.2. Stručni profili koji obavljaju poslove

U čelijama su naznačene institucije* u kojima navedeni posao obavljaju zaposleni s postojećim obrazovnim profilima.

Poslovi	Informatičar	Psiholog	Pravnik	Ekonomista	Sociolog	Sociolog	Specijalni pedagog	Specijalista medicine socijalne medicine	Spesijalista epidemiologije i medicinske logije i medicinske	Filozof	Medicinski tehnicar
			COP	COP	COP	COP ZJZ	COP	COP	COP	ZJZ	ZJZ
1. Práćenje aktuelnih događaja i odluka koje se tiću društvenih politika.											
2. Evaluacija efekata društvenih politika i zakona i predlaganje novih politika.											
3. Predviđanje političkih, ekonomskih i društvenih trendova.											
4. Osmišljavanje istraživačkih projekata radi ispitivanja određenih problema ili provere teorija o društvenim pitanjima.											
5. Prikupljanje, obrada i analiza podataka prikupljenih u okviru istraživanja.	ZJZ										
6. Predstavljanje istraživačkih rezultata kroz izradu izvestaja, prezentacije, objavljanje članaka.											
7. Upoznavanje učesnika u kreiranju društvenih politika sa načinima istraživanja.											

* Institut za sociološka i kriminološka istraživanja (ISKI), Zavod za javno zdravje (ZJZ), Centar za obrazovne politike (COP).

Veliki broj poslova koji su prepoznati kao poslovi iz ekspertize analitičara socijalne politike u institutima obavljaju pravnici, ekonomisti, socioolozi, psiholozi i politikolozi.

Lokalne samouprave

Odziv lokalnih samouprava bio je relativno slab i pored ponovljenih pokušaja da se prikupe podaci slanjem upitnika elektronskim putem ili direktnim kontaktom preko telefona. Podatke je u periodu maj-jun 2014. godine poslalo sledećih 18 jedinica lokalne samouprave: Niš, Pirot, Leskovac, Vranje, Merošina, Prokuplje, Kruševac, Kragujevac, Valjevo, Zemun, Bor, Smederevo, Pančevo, Vršac, Sremska Mitrovica, Srbobran, Novi Sad i Subotica.

I u anketi dizajniranoj za lokalne samouprave intencija je bila da se dobiju podaci o: 1) zastupljenosti određene vrste poslova, 2) proceni potrebe za određenom vrstom poslova, 3) stručnim profilima koji poslove obavljaju, 4) uslugama koje su potrebne, a jedinica lokalne samouprave ih ne pruža.

Analizom poslova iz oblasti socijalnog rada i socijalne politike izdvojeni su sledeći poslovi iz domena zdravstvene zaštite, obrazovanja, zapošljavanja i socijalne zaštite (uključujući i mere socijalnog osiguranja i porodične politike) na nivou lokalne samouprave:

1. Prikupljanje, obrada i analiza podataka radi utvrđivanja stanja na nivou lokalne samouprave;
2. Komparativna analiza mera za postizanje društvenih ciljeva i preporuka efektivnijih mera na nivou lokalne samouprave;
3. Izrada strateških dokumenata na nivou lokalne samouprave;
4. Izrada konkretnih planova za sprovođenje mera na nivou lokalne samouprave;
5. Praćenje realizacije mera na nivou lokalne samouprave;
6. Evaluacija efekata sprovedenih mera na nivou lokalne samouprave.

U daljem tekstu su izloženi prikupljeni podaci, s tim što je izvršeno grupisanje podataka o zastupljenosti određenih vrsta poslova i procenjenoj potrebi za tim poslovima na nivou jedinica lokalne samouprave (Tabela 5.1).

Iz Tabele 5.1. se vidi da se svi sagledavani poslovi socijalne analitike obavljaju u većini lokalnih samouprava. **Najzastupljeniji su poslovi prikupljanja, obrade i analize prikupljenih podataka radi utvrđivanja stanja na lokalnom nivou:** preko 70% lokalnih samouprava prikuplja i analizira ove podatke, a ovaj procenat ide do 83% (moguće je da ovo izostaje samo u lokalnim samoupravama koje imaju mali broj zaposlenih, a koji pritom nisu ni dovoljno stručni za ove poslove). Zatim slede po zastupljenosti poslovi u vezi sa izradom strateških dokumenata i konkretnih planova sprovođenja, kao i praćenje njihove realizacije, s tim što je ono najzastupljenije u oblasti zapošljavanja i socijalne zaštite.

TABELA 5.1. Zastupljenost i procena potrebe za poslovima

Posao/oblast	zdravstvene zaštite			obrazovanja			zaposljavanja			socijalne zaštite (uključujući i mere socijalnog osiguranja i porodične politike)			
	Da	Ne	Potreba za poslom	Da	Ne	Potreba za poslom	Da	Ne	Potreba za poslom	Da	Ne	Potreba za poslom	
1. Prikupljanje, obrada i analiza podataka radi utvrđivanja stanja na nivou lokalne samouprave u oblasti:	14 77,8%	2 11,1%	2 11,1%	15 83,3%	1 5,6%	/	13 72,2%	4 22,2%	/	15 83,3%	1 5,6%	/	
2. Komparativna analiza mera za postizanje društvenih ciljeva i preporuka efektivnijih mera na nivou lokalne samouprave u oblasti:	9 50,0%	8 44,4%	6 33,3%	10 55,6%	6 33,3%	4 22,2%	9 50,0%	8 44,4%	3 16,7%	12 66,7%	5 27,8%	3 16,7%	
3. Izрадa strateških dokumenata na nivou lokalne samouprave u oblasti:	8 44,4%	8 44,4%	6 33,3%	9 44,4%	9 50,0%	7 27,8%	5 27,8%	14 77,8%	4 22,2%	2 11,1%	16 88,9%	1 5,6%	1 5,6%
4. Izrada konkretnih planova sprovođenja mera na nivou lokalne samouprave u oblasti:	10 55,6%	8 4,4%	3 16,7%	12 66,7%	5 27,3%	2 11,1%	13 72,2%	5 27,8%	/	16 88,9%	2 11,1%	/	/
5. Pranje realizacije mera na nivou lokalne samouprave u oblasti:	12 66,7%	6 33,3%	2 11,1%	13 72,2%	4 22,2%	1 5,6%	12 66,7%	5 27,8%	/	15 83,3%	3 16,7%	1 5,6%	1 5,6%
6. Evaluacija efekata sprovedenih mera na nivou lokalne samouprave u oblasti:	8 44,4%	10 55,6%	4 22,2%	7 55,6%	2 38,9%	2 11,1%	9 50,0%	2 50,0%	2 11,1%	10 55,6%	8 44,4%	2 11,1%	2 11,1%

TABELA 5.2. Stručni profili koji obavljaju poslove

Poslovi	Osnovno obrazovanje	Sociolog	Društveno-humanističke nauke (psiholog, pedagog, andragog, psihoterapeut, pedagog, socijalni radnik)	Medicina (doktor medicine, doktor specijalista, stomatolog, mr. farmacije)	Prosvetna (naставник/predmetne nastave)	Dstalo
1. Priskupljanje, obrada i analiza podataka radi utvrđivanja stanja na nivou lokalne samouprave.	1 0,7% 4,8%	78 53,8% 7,6%	11 4,8% 7,7%	10 14,5% 2,2%	7 4,8% 6,6%	6 4,1% 6,6%
2. Komparativna analiza mera za postizanje društvenih ciljeva i preporuka efektivnijih mera na lokalnom nivou.	1 1,1% 4,4%	52 57,1% 7,7%	7 5,1% 6,6%	5 5,1% 6,6%	5 7,1% 6,6%	4 10,3% 12,1%
3. Izrada strateških dokumentata na nivou lokalne samouprave.	1 1% 4,1%	52 53% 10,2%	10 10,2% 2,2%	5 5,1% 6,6%	7 7,1% 6,6%	2 2% 11
4. Izrada konkretnih planova sprovođenja mera na nivou lokalne samouprave.	1 0,9% 3,5%	45 43% 10,5%	11 11% 12,5%	5 5% 6,1%	7 7% 7%	2 2% 5
5. Pranje realizacije mera na nivou lokalne samouprave.	1 1,2% 5%	49 48,7% 12,5%	10 10,5% 12,5%	4 4,1% 5%	3 6,1% 7,5%	2 4,4% 2,5%
6. Evaluacija efekata sprovedenih mera na nivou lokalne samouprave.						11 18,4% 13,7%
						80 100% 100%

Značajno ređe se vrši komparativna analiza mera i evaluacija efekata sprovedenih mera, a pritom se uočava potreba za obavljanjem ovih poslova i to najviše u oblasti zdravstvene (u oko 30% ispitanih lokalnih samouprava) i socijalne zaštite (u oko 15% ispitanih lokalnih samouprava).

Ovakva raspodela učestalosti pojedinih poslova je razumljiva s obzirom na to da su poslovi koji se odnose na komparativnu analizu i evaluaciju pojedinih mera, na osnovu kojih je moguće dati preporuku efektivnijih mera socijalne zaštite, kao i sama izrada strateških dokumenata i (na toj osnovi) konkretnih planova za sprovođenje mera na nivou lokalne samouprave, vrlo složeni. Ovaj nalaz je još razumljiviji kada se uzme u obzir da složenije poslove ne mogu da obavljaju nedovoljno stručne osobe i osobe koje nisu tokom svog obrazovanja sposobljene za to, a podaci pokazuju da vrlo često poslove socijalne analitike rade osobe čiji stručni profil i obrazovanje ne odgovaraju zahtevima pomenutih poslova.

U cilijama je naznačen broj izvršilaca sa određenom vrstom stručne spreme koji obavljaju navedene poslove u ispitanim opštinama. Procenat je izražen u odnosu na ukupan broj izvršilaca. Iz Tabele 5.2. se vidi da **poslove socijalne analitike u ispitanim lokalnim samoupravama prevashodno obavljaju stručnjaci u oblasti prava i ekonomije** – zavisno od vrste posla, taj *procenat se kreće između 43 (praćenje realizacije mera) do 57 (komparativna analiza mera...)*. Svi ostali stručni profili su daleko manje zastupljeni, a među njima su češći od ostalih stručnjaci iz oblasti društveno-humanističkih nauka (psiholog, pedagog, andragog, defektolog, sociolog). Pritom je veći broj onih koji su svrstani u kategoriju „ostalo“ – kreće se od 12 % (komparativna analiza mera ...) do 18% (praćenje realizacije mera...), a tu su se našli i inženjeri mašinstva, mašinski tehničari, dipl. hemičari, geografi ili biolozi, profesori fizičkog vaspitanja, pa čak i mašinobravari, kuvari... Pažnju zaslužuje i podatak da oko 6% svih zaposlenih u lokalnim samoupravama ima samo osnovno ili srednje obrazovanje.

Kada se ima u vidu struktura stručnih profila i obrazovanje zaposlenih u ispitanim lokalnim samoupravama, postaje jasnije zbog čega oni ne mogu u dovoljnoj meri da zadovolje potrebe poslova socijalnog analitičara, a još su manje sposobljeni za izradu strateških dokumenata i planova, praćenje i evaluaciju sprovedenih mera socijalne politike na nivou lokalne samouprave. S tim u vezi su i podaci o tome koje vrste usluga lokalne samouprave ne pružaju, iako postoji potreba za njima (Tabela 5.3). Uz napomenu da u mnogim upitnicima nije postojao podatak o tome koja vrsta usluga se ne pruža i da li postoji potreba za njom, na osnovu popunjениh upitnika moguće je zaključiti da treba proširiti delatnost u mnogim jedinicama lokalne samouprave. Ovo važi za sve ispitivane vrste poslova, ali je najveća potreba za komparativnom analizom mera, izradom strateških dokumenata i za evaluacijom efekata primenjenih mera na lokalnom nivou, naročito u domenu zdravstvene zaštite i obrazovanja. Svi navedeni poslovi spadaju u delokrug poslova analitičara socijalne politike, a oni se ili ne obavljaju ili ih obavljaju osobe koje nisu stručnjaci za ovu oblast.

TABELA 5.3. Usluge za kojima postoji potreba, a institucija ih ne pruža

Usluge za kojima postoji potreba	Oblast				Σ
	zdravstvene zaštite	obrazovanja	zapošljavanja	socijalne politike	
Prikupljanje, obrada i analiza podataka radi utvrđivanja stanja na nivou lokalne samouprave u oblasti:	2				2
Komparativna analiza mera za postizanje društvenih ciljeva i preporuka efektivnijih mera na nivou lokalne samouprave u oblasti:	6	4	3	3	16
Izrada strateških dokumenata na nivou lokalne samouprave u oblasti:	6	5	2	1	14
Izrada konkretnih planova za sprovođenje mera na nivou lokalne samouprave u oblasti:	3	2	1		6
Praćenje realizacije mera na nivou lokalne samouprave u oblasti:	2	1		1	4
Evaluacija efekata sprovedenih mera na nivou lokalne samouprave u oblasti:	4	2	2	2	10

Uočljivo je iz tabele koja prethodi da i u samim lokalnim samoupravama uviđaju potrebu za poslovima iz delokruga poslova analitičara socijalne politike, a koji trenutno ne postoje: analiza, praćenje, evaluacija, izrada strategija.

TABELA 5.4. Kvalifikacije i kompetencije karakteristične za ispitivane stručne profile za obavljanje poslova koji se trenutno ne vrše u ispitivanim institucijama

Institucije	Analitičar socijalne politike	Socijalni radnik	Socijalni pedagog
Centri za socijalni rad	Snimanje stanja i predviđanje potreba budućih korisnika u cilju izrade razvojnog plana ustanove.		
	Umrežavanje sa relevantnim institucijama u cilju pružanja adekvatne socijalne zaštite i podrške korisnicima.	Umrežavanje sa relevantnim institucijama u cilju pružanja adekvatne socijalne zaštite i podrške korisnicima.	Umrežavanje sa relevantnim institucijama u cilju pružanja adekvatne socijalne zaštite i podrške korisnicima.
Ustanove socijalne zaštite i resocijalizacije	Snimanje stanja i predviđanje potreba budućih korisnika u cilju izrade razvojnog plana ustanove.	Razvoj individualnih planova podrške.	
	Kreiranje plana rada ustanove u skladu sa zakonom, nacionalnim i lokalnim strategijama u oblasti socijalne zaštite.	Praćenje efekata primenjenih mera podrške.	

Institucije	Analitičar socijalne politike	Socijalni radnik	Socijalni pedagog
Ustanove socijalne zaštite i resocijalizacije	Reakcija na krizne situacije – mere socijalne zaštite i pomoći u slučaju elementarne nepogode, vanredne situacije, itd.	Reakcija na krizne situacije – mere socijalne zaštite i pomoći u slučaju elementarne nepogode, vanredne situacije, itd.	
	Procena potreba za pristupanje resocijalizaciji (ukoliko je u delokrugu vašeg rada).	Procena potreba za pristupanje resocijalizaciji (ukoliko je u delokrugu vašeg rada).	
	Izrada planova resocijalizacije.	Izrada planova resocijalizacije.	
	Savetodavni rad sa pojedinima i grupama uključenim u proces resocijalizacije.	Savetodavni rad sa pojedinima i grupama uključenim u proces resocijalizacije.	
	Sprovođenje mera resocijalizacije.	Sprovođenje mera resocijalizacije.	
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja	Nacionalna služba za zaposljavanje Praćenje realizacije mera socijalne politike u oblasti zaposljavanja.		
Instituti	Evaluacija efekata sprovedenih mera politike kod marginalizovanih grupa.		
Lokalne samouprave	Praćenje aktuelnih događaja i odluka koje se tiču društvenih politika.		
	Predviđanje političkih, ekonomskih i društvenih trendova.		
	Komparativna analiza mera za postizanje društvenih ciljeva i preporuka efektivnijih mera na lokalnom nivou.		
	Izrada strateških dokumenata na lokalnom nivou.		
	Izrada konkretnih planova sprovođenja mera na lokalnom nivou.		
	Praćenje realizacije mera na lokalnom nivou.		
	Evaluacija efekata sprovedenih mera na lokalnom nivou.		

DISKUSIJA I ZAKLJUČAK

Relevantnost istraživanja za projektne ciljeve

Istraživanje koje je sprovedeno sa ciljem da ukaže na potrebe tržišta rada u pogledu radnih mesta i poslova za profesije *analitičar socijalne politike*, *socijalni radnik* i *socijalni pedagog* ukazalo je da u ustanovama socijalne zaštite postoji potreba za ovim kadrovima. Do ovoga zaključka se došlo nakon analiza: 1) zastupljenosti i procena potreba za poslovima iz delokruga ovih profesija, 2) stručnih profila koji obavljaju poslove i 3) usluga za kojima postoji potreba, a institucije ih trenutno ne pružaju.

Anketa je pokazala da su poslovi i usluge koje korisnicima pružaju **centri za socijalni rad** pokriveni različitim obrazovnim profilima, kao i da postoji nedovoljan broj kadrova za širenje i uspostavljanje novih usluga za kojima postoji potreba. Određeni poslovi od značaja za analizu i planiranje aktivnosti u sistemu socijalne zaštite sprovode se sporadično, najčešće jednom godišnje i sa raspoloživim kadrovima. Postoji potreba da se ovim aktivnostima sistematski i kvalifikovano bave odgovarajući kadrovi. Posledice jesu povezane i sa tim da brojni servisi potrebni korisnicima još uvek ne postoje u mnogim centrima, što je uslovljeno, između ostalog, i kadrovskom i materijalnom situacijom u čitavom sistemu socijalne zaštite. Naravno, obrazovni sistem treba da prepozna ove potrebe u sistemu socijalne zaštite i adekvatno ospособi kadrove koji bi se kompetentno bavili ovim poslovima.

U ustanovama za socijalnu zaštitu i resocijalizaciju, na osnovu (za potrebe ove studije) tipski definisanih poslova delokruga rada analitičara socijalne politike, socijalnog radnika i socijalnog pedagoga, detektuju se svi ponuđeni poslovi. Poslovi *analitičara socijalne politike* obavljaju se u različitoj meri u ispitivanim ustanovama – najmanje u zatvorima gde je najizraženija procena potreba za ovom grupom poslova, iako izvesna potreba postoji i u drugim ustanovama. Poslovi *socijalnog radnika* zastupljeni su u svim ispitivanim ustanovama i u svima se procenjuje potreba za grupom poslova iz delokruga ove profesije. Poslovi *socijalnog pedagoga* najzastupljeniji su u zatvorima, dok je najmanja zastupljenost i procena potrebe za njima u ustanovama za decu i omladinu, što je veoma neobično. U ustanovama za stare izraženija je procena potrebe nego zastupljenost poslova socijalnog pedagoga. Analizom postojećih obrazovnih profila koji obavljaju poslove iz delokruga rada analitičara socijalne politike, socijalnog rada i socijalne pedagogije uočeno je da: *socijalni radnici* (uz psihologe, specijalne pedagoge i sociologe) u najvećem procentu obavljaju poslove analitičara socijalne politike, kao i poslove definisanog delokruga socijalnih radnika; *socijalni radnici* obavljaju i poslove iz delokruga socijalnog pedagoga, pri čemu su u ispitivanim ustanovama sociolozi i psiholozi zastupljeniji u obavljanju ovih poslova od socijalnih radnika. Međutim, da li su *socijalni radnici* obučeni da obavljaju sve ove raznovrsne poslove? Takođe, da li su drugi profili koji obavljaju te poslove adekvatno obučeni za njih? Analizom navedenih usluga za kojima postoji potreba, a trenutno se ne pružaju u ispitivanim

ustanovama, njihovim grupisanjem je jasno prepoznata izražena potreba za pos-penalnim prihvatom osuđenih lica, dnevnim boravkom osoba koje imaju potrebu za podrškom, kao i različitim oblicima pružanja pomoći u kući, potom različitim vidovima podrške izvan institucije: od resocijalizacije preko terapijskog rada do preventivnog i savetodavnog rada u lokalnoj zajednici. Pored navedenog, uočava se i potreba za različitim oblicima hraniteljstva. Prepoznate nove usluge osvetljavaju potrebu za kadrovima u oblasti socijalne politike i pružanja socijalnih usluga (analitičar socijalne politike, socijalni radnik, socijalni pedagog).

U svim istraživanim **nacionalnim službama za zapošljavanje, ministarstvima i institutima** detektuju se poslovi iz delokruga *analitičara socijalne politike*, ali ove poslove obavljaju informatičari i druge nekompetentne profesije. Važan nalaz je da se ponuđeni poslovi smatraju potrebnim, ali i to da su ih ispitivane institucije pobrojale kao neophodne konkretne poslove iz oblasti praćenja mera, evaluacije, strateškog planiranja – što jeste ekspertiza analitičara socijalne politike.

U jedinicama **lokalne samouprave** uglavnom se obavljaju poslovi iz delokruga *analitičara socijalne politike*, s tim što bi oni trebalo da budu osnova za planiranje programa socijalne zaštite. Rezultati istraživanja pokazuju da se svi sagledavani poslovi iz unapred definisanog delokruga analitičara socijalne politike obavljaju u većini lokalnih samouprava (priklupljanje podataka, komparativna analiza mera, izrada strateških dokumenata i konkretnih planova sprovođenja, praćenje njihove realizacije i evaluacija sprovedenih mera). Pri tome, najzastupljeniji su poslovi priklupljanja, obrade i analize priklupljenih podataka radi utvrđivanja stanja na lokalnom nivou (preko 70% lokalnih samouprava prikluplja i analizira ove podatke), dok se ređe obavljaju svi drugi poslovi (u oko polovini ispitanih lokalnih samouprava). Angažovanje službi lokalnih samouprava u oblasti socijalne politike više je zasnovano na administrativnom pristupu, a u značajno manjoj meri je zastupljen analitički i kritički pristup koji bi podrazumevao ozbiljniji analitički rad i osmišljavanje efektivnijih mera socijalne politike u posmatranim oblastima. Najmanje su zastupljeni poslovi evaluacije efekata sprovedenih mera, što predstavlja i najzahtevniji aspekt poslova u oblasti socijalne politike. Ovakva raspodela učestalosti pojedinih poslova je razumljiva s obzirom na to da su poslovi koji se odnose na komparativnu analizu i evaluaciju pojedinih mera, kao i na izradu strateških dokumenata i (na toj osnovi) konkretnih planova za sprovođenje mera na nivou lokalne samouprave, vrlo složeni. Ovaj nalaz je saglasan sa podatkom da poslove analitičara socijalne politike u ispitanim lokalnim samoupravama pre-vashodno obavljaju stručnjaci iz oblasti prava i ekonomije, koji tokom svog obrazovanja nisu stekli kompetencije iz domena socijalne politike u dovoljnoj meri. Važan nalaz predstavlja podatak da su ovi poslovi povereni i stručnjacima drugih obrazovnih profila, koji nisu srodni s oblašću socijalnog rada, pa čak u pojedinim slučajevima i osobama s osnovnim i srednjim obrazovanjem. Ustanovljeno je da postoji potreba za pružanjem složenih vrsta usluga vezanih za komparativnu analizu mera, izradu strateških dokumenata i evaluaciju efekata primenjenih mera na lokalnom nivou, što je oblast ekspertize analitičara socijalne politike. S obzirom

na to da se ovi poslovi ne obavljaju u svim ispitanim lokalnim samoupravama ili ih pak obavljaju osobe bez odgovarajućeg obrazovanja, jedan od glavnih nalaza istraživanja je da su *potrebni kadrovi* koji mogu kompetentno i profesionalno da obavljaju poslove kreiranja socijalne politike, praćenja i evaluacije mera i unapređivanja strategija socijalne zaštite stanovništva.

Dalja analiza koju impliciraju nalazi ovog istraživanja trebalo bi da sagleda kvalifikacije putem analize programa i silabusa postojećih obrazovnih profila koji danas u Srbiji obavljaju pobrojane poslove (socijalni radnik, psiholog, sociolog, pravnik, ekonomista, informatičar, pedagog...) i da uoči eventualne nedostatke po pitanju sadržaja u njihovom obrazovanju, kao i da ponudi, u okviru programa koji se pripremaju na ovom projektu, sadržaje i kvalifikacije koji bi omogućili kompetentno obavljanje poslova koji su se pokazali potrebnim. Način obavljanja poslova u institucijama danas, kadrovska pokrivenost i uviđanje potrebe za njihovim postojanjem ukazuju upravo na neophodnost da se visokoškolsko obrazovanje u ovoj oblasti učini specijalizovanim i kompetentnijim.

S obzirom na to da u postojećoj nomenklaturi zanimanja ne postoji zanimanje *socijalni pedagog*, poslove koje bi mogli da obavljaju socijalni pedagozi obavljaju pedagozi, specijalni pedagozi, profesori i nastavnici razredne nastave i stručnjaci sličnih profila. Na osnovu rezultata istraživanja dobili smo podatke koji ukazuju na to da ne postoji adekvatna diferencijacija u obavljanju poslova u različitim institucijama između stručnjaka različitih profila sa društveno-humanističkom orientacijom. Iako nam rezultati istraživanja nisu dali preciznu diferencijaciju poslova koje bi mogli da obavljaju socijalni pedagozi (preklapaju se sa drugim profesijama), ipak nam analiza iskazanih potreba ukazuje da je njihovo angažovanje najznačajnije na poslovima koji se odnose na proces resocijalizacije, edukacije i savetodavnog rada sa decom, adolescentima i odraslima.¹²

Nesporno je da je, među profilima od interesa, zanimanje *socijalni radnik* najviše etablirano u Srbiji, što je situacija i u drugim evropskim zemljama. Opis poslova tog profila u ovoj studiji definisan je u okvirima „mikro i mezo prakse“ (na osnovu navedenih izvora) i u tome vidimo osnovu za diferenciranje kvalifikacija koje se kod nas stiču u okviru studija socijalnog rada – od kvalifikacija neophodnih za obavljanje poslova za koje je neophodno poznavanje komparativnih strukturalnih karakteristika društva kao konteksta u kome nastaju socijalni problemi i na koje mere socijalne politike odgovaraju, kao i poznavanje istraživačkih tehnika i analitičkih instrumenata. Analiza silabusa sadržanih u studijskim programima društveno-humanističke orientacije će ukazati na to da li kreatori, analitičari i evaluatori politika imaju potrebne kvalifikacije u postojećim programima ili tek treba napraviti programe sa kompetencijama koje su potrebne.

12 Savetovalište za mlade, za brak i porodicu; Dnevni boravak za decu sa smetnjama u razvoju; Predah roditeljstvu; Klub za mlade kojima je izrečena vaspitna mera; Smeštaj za decu sa posebnim potrebama; Stanovanje uz podršku za mlade sa smetnjama u razvoju; Prihvatališta za žrtve zlostavljanja; Dnevni boravak za decu i mlade sa problemima u ponašanju.

Kvalitativna analiza potreba za socijalnim radnicima u niškom zdravstvu

UVOD

Srbija je, kao postkonfliktno društvo i zemlja u tranziciji, prošla kroz niz promena. Promene su ostavile brojne negativne posledice na stanovništvo, posebno na zdravstveni i demografsko-socijalni status pojedinaca i grupa. To su promene na nivou svojinskih odnosa, ekonomije, restrukturiranja privrede, zaposlenosti-nezaposlenosti, starenja stanovništva, političkih i ekonomskih izbeglica, sve većeg broja stanovnika koji su u stanju socijalnih potreba i potrebe za socijalnom zaštitom. Ratni sukobi na prostorima bivše Jugoslavije završeni su devastiranjem pojedinih regiona, velikim štetama na infrastrukturi, migracijom stanovništva, padom standarda, osiromašenjem stanovništva, „odlivom mozgova“, političkom destabilizacijom, raslojavanjem društva, rastom stope nezaposlenosti. Postkonfliktna trauma reflektovala se, posle 90-ih godina, nizom individualnih i kolektivnih problema: raspadale su se porodice, sve je više dece i starih koji su zanemarivani ili zlostavljeni, sve veći broj ljudi bez ekonomske sigurnosti, rast broja zdravstvenih psihiatrijskih i hroničnih pacijenata. Niš je centar regiona u kome gravitira oko dva miliona stanovnika, gde su se ove brojne razvojne teškoće posebno odrazile na razne aspekte društvenog života. Svojinskom transformacijom i neuspešnim privatizacijama gotovo da su nestala velika industrijska preduzeća (EI, Niteks, Mašinska industrija), koja su zapošljavala i po nekoliko hiljada ljudi. Došlo je do velikog porasta nezaposlenosti, posebno starijeg stanovništva koje je bez kvalifikacija.

Brojni socijalni problemi i krize neposredno su uzrokovale krize pojedinaca i grupa. Socijalno rizične situacije vodile su pojedince i porodice u zdravstvene i druge socijalne probleme. Hronične i mentalne bolesti u velikoj meri vode u socijalno isključivanje. Zdravstvene ustanove su povećavale kapacitete u cilju zdravstvenog zbrinjavanja sve većeg broja obolelih i ljudi sa zdravstvenim problemima. U Nišu se nalaze i Klinički centar i Specijalna bolnica za duševne bolesti, koji odgovaraju na zdravstvene potrebe i šireg regiona. Korisnici zdravstvenih usluga su sve više u situacijama kada je neophodno pružanje i usluga socijalne zaštite, podrške i socijalne procene, kao i zbrinjavanja. Sve su to uslovi u kojima raste potreba za socijalnim radom.

Socijalni rad je naučna disciplina koja proučava ljudsko ponašanje i međuljudske odnose u cilju njihovog unapređenja kroz promociju socijalnih promena, rešavanje problema u međuljudskim komunikacijama i osnaživanje pojedinaca i grupa. IASSW (Međunarodno udruženje škola za socijalni rad) i IFSW (Međunarodna federacija socijalnih radnika) socijalni rad određuju kao profesiju koja podstiče socijalne promene, rešavanje problema u međuljudskim odnosima i osnaživanje i oslobođanje osoba kojima je potrebna podrška, kako bi se povećalo blagostanje. Socijalni rad uključuje intervencije koje imaju podržavajuću, razvojnu, preventivnu i/ili terapeutsku svrhu. Svrhe socijalnog rada su:

- Unapređenje uključivanja marginalizovanih, socijalno isključenih, osiromašenih, ranjivih i riziku izloženih grupa ljudi;
- Prepoznavanje i suočavanje sa društvenim nejednakostima i nepravdama u cilju ublaživanja i povećanja šansi za dostupnost društvenih resursa što većem broju pojedinaca i grupa;
- Rad sa pojedincima, porodicama, grupama, organizacijom i zajednicom na mobilizaciji potencijala za rešavanje njihovih problema i postizanju blagostanja;
- Pružanje pomoći ljudima i usmeravanje na načine ostvarivanja prava na korišćenje usluga i resursa u svojim zajednicama;
- Kreiranje i primena politika i programa koji povećavaju blagostanje, podstiču razvoj i poštovanje ljudskih prava, socijalnu stabilnost i socijalnu ravnotežu;
- Ohrabrvanje pojedinaca i grupa da se uključuju u rešavanja važnih lokalnih, nacionalnih, regionalnih i međunarodnih pitanja;
- Zastupanje pojedinaca i društvenih grupa;
- Osmišljavanje i ciljana primenu politike koja je u skladu sa etičkim principima profesije;
- Zastupanje društvenih grupa u promenama onih politika i strukturalnih uslova koji su izvor društvenih nejednakosti, marginalizacije, siromaštva i ranjivosti pojedinaca i grupa, kao i onih politika koje narušavaju društveni sklad i stabilnost etničkih grupa;
- Rad na zaštiti društveno osetljivih grupa: dece kojoj je potrebna zaštita, osoba sa mentalnim problemima, smetnjama i bolestima;

- Angažovanje u društvenim i političkim aktivnostima sa ciljem uticanja na socijalnu politiku i ekonomski razvoj i izazivanje promena kritikom i ukidanjem nejednakosti;
- Rad na unapredavanju stabilnih, skladnih zajednica u kojima je dominantna uzajamna solidarnost i poštovanje ljudskih prava;
- Podsticaj poštovanju tradicije, kulture, ideologije, verovanja i religija među različitim etničkim grupama i zajednicama u skladu sa temeljnim ljudskim pravima;
- Planiranje, organizovanje, upravljanje programima i organizacijama posvećenim ciljevima postizanja blagostanja za pojedince i grupe.

Na osnovu međunarodno definisane svrhe socijalnog rada, može se reći da se socijalni radnici bave:

- pružanjem podrške i pomoći korisnicima (pojedincima, porodicama, grupama i zajednicama) za rešavanje problema vezanih za zadovoljavanje životnih potreba, problema socijalnog funkcionisanja i kriznih situacija;
- radom na smanjenju socijalnih i drugih nejednakosti;
- unapređenjem politika u oblasti ljudskih prava;
- podizanjem standarda i dostupnosti određenih oblika socijalnih usluga i pomoći;
- uticajem na pravno uređenje i razvoj socijalne politike i ostvarivanje socijalne pravde.

Socijalni rad počiva na tradicionalnim vrednostima ove profesije, a predstavlja reakciju na svaki oblik socijalne nepravde, diskriminacije, ugrožavanja i netolerancije u društvu prema pojedincima, porodicama i grupama ili unutar njih. Socijalni rad je pozitivna društvena reakcija na svaki oblik društvene različitosti, društveni položaj ili status, podrazumeva uvažavanje dostojanstva i vrednosti svakog pojedinca, njegove privatnosti i poverljivosti. Socijalni radnik bi trebalo da: omogući korisnicima pravi izbor intervencije koja bi rezultirala pozitivnim promenama, da preduzme mere zaštite ljudi koji su u stanju krize ili rizika, da promoviše ideje ravnopravnosti, jednakih mogućnosti i socijalne kohezije; da osposobljava pojedince i grupe za prihvatanje pomoći i radi na implementaciji i unapređenju politika u oblasti ljudskih prava i socijalne inkluzije, kao i na ostvarivanju socijalne pravde.

KVALITATIVNO ISTRAŽIVANJE POZICIJE SOCIJALNOG RADA U ZDRAVSTVENIM USTANOVAMA

Kvalitativno istraživanje načina obavljanja delatnosti socijalnog rada u pojedinih zdravstvenim ustanovama u Nišu urađeno je kroz dubinske intervjuje. Cilj istraživanja je ispitivanje kvaliteta rada socijalnih radnika zaposlenih u zdravstvenoj zaštiti i sticanje uvida u potrebe za socijalnim radnicima. Istraživanje je trebalo da utvrdi na koji način se obavlja socijalni rad u okviru zdravstvene zaštite u Nišu. Dubinski intervjuji su obavljeni na nekoliko klinika Kliničkog centra Niš, u kojima postoje potrebe za zapošljavanjem profila socijalnih radnika i u kojima socijalni radnici i drugi saradnici rade na poslovima iz oblasti socijalnog rada. Cilj istraživanja je, takođe, i da se utvrde stavovi menadžmenta zdravstvenih ustanova o potrebi razvijanja i unapređenja socijalnog rada u zdravstvenim ustanovama, način na koji se obavljaju poslovi iz oblasti socijalnog rada, kao i način na koji se pružaju usluge socijalne zaštite i socijalnog rada u zdravstvu.

Posebni ciljevi istraživanja obuhvataju:

- Dublje razumevanje potreba za socijalnim radom sa specifičnim bolesnicima: hroničnim, duševnim, maloletnim, invalidima i drugima;
- Upoznavanje sa načinom i delokrugom rada socijalnih radnika u okviru zdravstvene zaštite;
- Prikupljanje informacija o tome da li postoje propisani standardi u radu socijalnih radnika u zdravstvenoj zaštiti posebnih grupa pacijenata;
- Utvrđivanje realnih potreba za socijalnim radom u posebnim oblastima zdravstva u cilju što bolje zaštite zdravstvenih pacijenata i u njihovom najboljem interesu.

U okviru kvalitativnog istraživanja intervjuisane su dve grupe ispitanika: menadžeri u zdravstvenim ustanovama i socijalni radnici. Metodom dubinskog strukturiranog intervjuja ispitana su tri menadžera i šest socijalnih radnika/osoba koje se bave poslovima socijalnog rada u zdravstvenim ustanovama.

Osnovno istraživačko pitanje za menadžere je bilo da li prepoznaju potrebu za socijalnim radnicima u radu sa korisnicima zdravstvenih usluga, dok su socijalni radnici ispitivani o sadržaju, obimu i načinu rada u zdravstvenim ustanovama. Istaživanjem je trebalo da se utvrdi stepen razvijenosti socijalnog rada u zdravstvenim ustanovama u kojima postoji potreba za radom ovog profila sa korisnicima zdravstvenih usluga.

Zadaci istraživanja su tražili odgovore na sledeća pitanja: ko i kako obavlja poslove socijalnog rada, socijalne prevencije, intervencije i praćenja primene usluge socijalnog rada na pacientima i ko prati primenu usluga socijalnog rada kod korisnika zdravstvenih usluga. „Korisnici zdravstvenih usluga“ su pacijenti klinike sa mentalnim poremećajima, duševni bolesnici, pacijenti sa psihičkim i psihijatrijskim poremećajima, hronični bolesnici, adolescenti i

deca lišena roditeljskog staranja, kojima je potrebna posebna društvena podrška, geronto pacijenti, onkološki pacijenti, nefrološki pacijenti, pacijenti sa bolestima zavisnosti i drugi.

Prvobitno je planirano da se dubinski intervju obave samo sa menadžmentom klinika na kojima rade socijalni radnici, ali se „na terenu“ došlo do zaključka da će razgovor sa socijalnim radnicima koji rade u zdravstvu dati kvalitetnije rezultate, što se pokazalo opravdanim. Najpre je ideja bila da se dubinski intervju obave sa šefovima socijalnih službi pri klinikama, ali je utvrđeno da ova pozicija postoji samo na jednoj klinici – u Specijalnoj bolnici za psihijatrijske bolesti „Gornja Toponica“ (Služba za socijalni rad: Kabinet za socijalni rad). U Kliničkom centru Niš ove poslove obavljaju socijalni radnici koji su zaposleni na Klinici za zaštitu mentalnog zdravlja i psihijatriju razvojnog doba – u ovoj zdravstvenoj instituciji socijalni radnici pružaju usluge iz oblasti socijalnog rada svim klinikama, a pri tom nisu organizovani u posebnu službu, niti imaju šefa iz svojih redova. Oni rade pri timovima i to u: Timu odseka za bolesti zavisnosti, Timu dnevne bolnice, Timu za adolescente i dečje odeljenje. U Kliničkom centru Niš ne postoji objedinjena služba za socijalni rad.

Dubinski intervju su obavljeni tokom aprila 2014. godine. U Specijalnoj bolnici „Gornja Toponica“ razgovor je vođen sa direktorkom bolnice, neuropsihijatrom, sa diplomiranim socijalnim radnikom, šefom Kabineta za socijalni rad i sa diplomiranom sociološkinjom koja radi na poslovima socijalnog radnika. Bolnica je specijalizovana za rad sa hroničnim duševnim bolesnicima koji imaju kompleksne probleme u socijalnom funkcionisanju i uključivanju u zajednicu. Prema podacima sa zvaničnog sajta ove institucije, bolnica ima dugu tradiciju, postoji od 1927. godine, hospitalizuje psihijatrijske bolesnike starije od 18 godina. Kapaciteti bolnice obezbeđuju zbrinjavanje oko 800 pacijenata, dok su u njoj zaposlena 523 radnika. Bolnica pokriva zdravstvene potrebe veoma velikog područja, na kome živi preko šest miliona stanovnika na teritoriji od Beograda do granice sa Republikom Makedonijom. U bolnici je zaposlen samo jedan diplomirani socijalni radnik. Ostali saradnici koji rade na poslovima socijalnog rada su dva diplomirana sociologa i jedna osoba sa završenom višom školom za socijalni rad; oni rade u timu lekara na prijemu i praćenju psihijatrijskih bolesnika, što podrazumeva sledeće poslove: prikupljanje podataka (socijalna i porodična anamneza bolesnika); uspostavljanje kontakta sa porodicom bolesnika; savetodavni rad sa bolesnikom i članovima porodice radi pružanja podrške psihijatrijskim bolesnicima; uspostavljanje saradnje sa ustanovama socijalne zaštite. Ne postoji standardizovan upitnik socijalnih radnika za ovu vrstu poslova, nema standardizovanih obrazaca za prikupljanje podataka o pacijentima, za praćenje primenjenih mera, niti za praćenje pacijenata posle lekarske opservacije.

Analiza intervjuja sa osobama koje rade na poslovima socijalnih radnika pokazala je primetan rast broja psihijatrijskih pacijenata u poslednjoj deceniji, kao i potrebu za socijalnim radnicima u cilju njihovog zbrinjavanja. Uzrok rasta broja psihijatrijskih bolesnika se vidi kao posledica postraumatskog stanja u kojem se

nalazi društvo, političke i ekonomске krize koje su izazvale brojne socijalne probleme: nezaposlenost, gubitak posla, siromaštvo, bolesti, hronične bolesti, invaliditeti, bolesti zavisnosti, duševne bolesti, nasilje, starenje stanovništva, društvena isključenost. Korisnici Specijalne psihijatrijske bolnice su: duševni bolesnici, zavisnici psiho-aktivnih supstanci i geronto psihijatrijski bolesnici.

Socijalni radnici uočavaju da su postojeći kapaciteti ustanova za zdravstveno i socijalno zbrinjavanje sve većeg broja pacijenata nezadovoljavajući. U neposrednom radu sa korisnicima medicinskih usluga kao veliki problem prepoznali su recidiv u bolesti ili devijantnost, usled nerazvijenosti službi socijalnog rada i sistema socijalne zaštite i sociozdravstvenih usluga u zajednici, nakon ili u toku lečenja u zdravstvenim ustanovama, što su potvrđili i direktorka i šef socijalnih radnika Specijalne psihijatrijske bolnice. Sagovornici su posvedočili da je sve više takvih bolesnika koje porodice ne prihvataju, ne pružaju im podršku, te o kojima nema ko da brine. Pacijenti koji su duži period bili na bolničkom lečenju, po otpuštanju iz Specijalne psihijatrijske bolnice imaju brojne probleme u procesu socijalnog uključivanja kada se vrate svojim kućama. Porodice i srodnici vrlo često odbijaju da se brinu o mentalno obolelim osobama, osobama koje boluju od bolesti zavisnosti ili su psihijatrijski bolesnici. Po rečima direktorke bolnice, veliki problem je oko 200 pacijenata, koji su gotovo na stalnom smешtaju jer ih porodica odbacila, nemaju podršku porodice ili nemaju porodicu, a radno su nesposobni.

Nalaz je da se javljaju i nove vrste psihijatrijskih bolesti i poremećaja, a uzrokovani su problemima specifičnosti sredine i svakodnevnog života: to su pacijenti koji imaju poremećen osećaj doživljavanja realnosti i ne prihvataju da su bolesni i da im je potrebna pomoć. Rad sa takvim korisnicima medicinskih usluga nije dovoljan samo na nivou medicine, tu se prepoznaje velika potreba za angažovanjem socijalnih radnika na pružanju podrške pojedincima i porodicama za socijalno uključivanje ili ospozobljavanje pojedinaca, koji su u stanju potrebe za posebnom društvenom podrškom za obezbeđenje pomoći i samopomoći. Ispitanici-socijalni radnici su posebno istakli potrebu praćenja pacijenata koji su završili bolničko lečenje, jer je usled izostanka socijalnog pristupa veliki procenat povratnika u bolest i u još veće zdravstvene, psihijatrijske i socijalne probleme. Psihijatrijski bolesnici su posebno ugroženi zato što su najčešće radno nesposobni, odbačeni od porodice i rodbine, materijalno su nezbrinuti, a ako izostane i socijalni rad sa takvim pacijentima, ukupni problemi se brzo usložnjavaju. Ukoliko su bez socijalne zaštite i podrške socijalnih službi, psihijatrijski pacijenti upadaju u vrlo rizična ponašanja i postaju rizik za sebe, ali i za svoje okruženje.

Sledeći nalaz je, što potvrđuje i šef socijalnih radnika Specijalne psihijatrijske bolnice, da rad socijalnih radnika u ovoj ustanovi nije standardizovan. Ne postoji pravilnik o radu socijalnih radnika u zdravstvenoj ustanovi, niti postoji pisani protokol, osim Opisa poslova za rad socijalnih radnika na odeljenjima. Opis poslova sadrži usluge propisane od strane Republičkog fonda za zdravstveno osiguranje, koji predviđa angažovanje socijalnog radnika. U Opisu poslova predviđen je:

- Rad sa pojedincem i porodicom;
- Saradnja sa Centrom za socijalni rad, Fondom socijalne zaštite, Fondom zdravstvene zaštite, Fondom penzionog i invalidskog osiguranja, Gerontološkim centrom, ustanovama socijalne zaštite;

Socijalni radnici podnose mesečne izveštaje o radu za sledeće poslove:

- Socijalna anketa na terenu;
- Socijalna anketa u ustanovi;
- Pisani nalaz i mišljenje socijalnog radnika;
- Socioterapijski tretman u preduzeću ili porodici;
- Informativni intervju socijalnog radnika;
- Savetodavni intervju socijalnog radnika;
- Socioterapijski rad sa članovima porodice u zdravstvenoj instituciji;
- Saradnja sa službama i stručnjacima iz socijalne i zdravstvene zaštite i drugih institucija;
- Učestvovanje socijalnih radnika u stručnom timu;
- Prikupljanje hetero-anamnestičkih podataka na terenu;
- Sastanak saveta terapijske zajednice;
- Tematski socioterapijski rad u grupi;
- Upućivanje na smeštaj pacijenata u ustanovu socijalne zaštite.

Druga ustanova zdravstvene zaštite u Nišu je Klinički centar, u kojoj se takođe u okviru medicinskog zbrinjavanja pacijenata prepoznaće i sve veća potreba za socijalnim radom. Klinički centar Niš je republička ustanova osnovana 1990. godine. Po veličini je druga ustanova ove vrste u Srbiji i pruža usluge pacijentima koji žive na teritoriji južne i jugoistočne Srbije, čiji je obuhvat oko tri miliona stanovnika. Ustanova je nastavna baza Medicinskog fakulteta u Nišu sa oko 240 nastavnika i saradnika. U okviru Kliničkog centra su 24 klinike, centri¹⁴, instituti i prateće službe. Bolnički kapaciteti imaju oko 1.500 kreveta, oko 3.000 zaposlenih, od kojih je 2.251 zdravstveni radnik i 769 nemedicinskih radnika.¹⁵ Među nemedicinskim radnicima su i socijalni radnici (ili oni koji rade kao socijalni radnici, njih ukupno 5).

Većina socijalnih radnika radi na Klinici za zaštitu mentalnog zdravlja i neuropsihijatriju razvojnog doba u okviru Kliničkog centra Niš. Klinika je osnovana kao Zavod za mentalno zdravlje 1975. godine, a 1990. godine se transformiše u Kliniku za zaštitu mentalnog zdravlja i neuropsihijatriju razvojnog doba i ulazi u sastav Kliničkog centra. Klinika je, osim ustanove za kliničko zbrinjavanje mentalno obolelih pacijenata, i nastavna i naučnoistraživačka baza Medicinskog fakulteta u Nišu. Klinika za zaštitu mentalnog zdravlja i

14 www.kcnis.rs

15 Monografija (2010), Klinički centar Niš, www.kcnis.rs

neuropsihijatriju razvojnog doba je visoko specijalizovana zdravstvena ustanova koja se bavi zaštitom i unapređenjem mentalnog zdravlja stanovništva, posebno adolescenata; opservira akutna i hronična psihijatrijska oboljenja i smetnje. Poslednjih godina na klinici se primenjuju savremene dijagnostičke i terapijske procedure, kao na primer:

- Terapija za posttraumatski stresni poremećaj;
- Kratka analitička grupna psihoterapija;
- Geštalt terapija;
- Socioterapijski rad sa porodicama psihotičnih bolesnika;
- Socioterapijski rad sa porodicama neurotičnih bolesnika;
- Individualna i grupna psihanalitička psihoterapija;
- Socioterapijski klub psihotičnih pacijenata.

U ovim procedurama je nezaobilazan rad socijalnog radnika. Socijalni radnici obavljaju usluge zbrinjavanja kliničkih, dispanzerskih pacijenata i pacijenata koji su u stanju azilske potrebe, obezbeđenja prihvatišta, upućuju na privremeni smeštaj ili smeštaj na osnovu stručnog mišljenja, kao i aranžiranja pristupa uslugama (od novorođenčadi do geronto pacijenata). Na ovoj klinici je zaposleno četvoro saradnika koji rade na poslovima socijalnog rada. Dve saradnice su diplomirani socijalni radnici, jedan je diplomirani sociolog sa stručnim usavršavanjem za obavljanje poslova socijalnog radnika, a jedna saradnica je profesorka engleskog jezika sa završenom specijalizacijom iz medicinske pedagogije, koja radi kao specijalni pedagog na poslovima „socioterapeutski klub psihotičnih bolesnika“. Svi zaposleni, koji rade na poslovima socijalnog radnika, nisu organizovani kao služba, već su deo timova: Tim dnevne bolnice, Tim za adolescente i dečje odeljenje i Tim odseka za bolesti zavisnosti. Oni pružaju usluge svim klinikama Kliničkog centra u Nišu, posebno Klinici za zaštitu mentalnog zdravlja i neuropsihijatriju razvojnog doba, Klinici za dečje interne bolesti, Klinici za neurologiju, Klinici za nefrologiju, Klinici za ortopediju i traumatologiju, Klinici za onkologiju, Klinici za ginekologiju i akušerstvo, kao i svim ostalim klinikama kada se ukaže potreba. Socijalni radnici su oslojeni na rad lekara i pružaju im savetodavne usluge za zbrinjavanje pacijenata, u primeni socioterapijskih mera, na proceni pacijenata i slično.

Na osnovu razgovora sa direktorom Klinike, nalaz je da socijalni radnici klinike pružaju usluge svim ostalim klinikama Kliničkog centra u Nišu, da je evidentan nedostatak stručnih saradnika ovog profila, kao i da se uvećava obim posla u oblasti socijalnog rada. Uvećanje obima posla je posebno evidentno kod sve mlađih pacijenata i adolescenata (usled zlostavljanja i zanemarivanja dece i adolescenata, uvećava se adolescentna psihijatrija), ali i pacijenata na ostalim klinikama. Diplomirane socijalne radnice sa višedecenijskim radnim iskustvom socijalnog rada u zdravstvu su pred penzijom, pa je intervju sa njima od posebnog značaja za uvid u rad u ovoj oblasti. Prema njihovim izjavama, status socijalnih radnika je loš zato što nisu u matičnoj oblasti, nemaju posebnu

službu, njihov rad nije uređen posebnim pravilnikom, a i primanja su niža u odnosu na kolege iz medicinske struke, dok je odgovornost u radu velika i nesrazmerna profesionalnom statusu (lekari odlučuju o statusu pacijenata tek u konsultaciji sa njima).

Jedna od socijalnih radnica, koja je i član tima Odseka za bolesti zavisnosti, radi sa pacijentima koji boluju od bolesti zavisnosti, na poslovima kompletног zbrinjavanja pacijenata u cilju određivanja što adekvatnije usluge: savetodavni rad sa pacijentima i članovima njihovih porodica, predstavnicima radne sredine; anamnestičko prikupljanje podataka o pacijentu (socijalna, porodična i radna anamneza); preporuka za lečenje i zbrinjavanje pacijenata; prikupljanje podataka koji mogu da služe i za medicinsko veštačenje; osnaživanje pojedinaca i grupa; psihosocijalna podrška pojedinaca i grupa u razvijanju novih, zdravih navika i životnih stilova; pružanje podrške za socijalno uključivanje. Pošto nije postojao standardizovan obrazac, socijalne radnice su same kreirale Socioanamnestički list za prikupljanje podataka o pacijentu, porodici, radnoj sposobnosti i angažovanju pacijenta, o bolesti zavisnosti i pratećim problemima, motivima za lečenje i ostalo. U Opisu poslova socijalnog radnika Kliničkog centra Niš, kao zvaničnom dokumentu sistematizacije radnih mesta, na sledeći način se opisuju poslovi socijalnog radnika: obavlja poslove socijalnog radnika i sledeće poslove: istražuje, projektuje, organizuje, učestvuje u rešavanju socijalne patologije, učestvuje u izradi, izvođenju, evaluaciji multidisciplinarnih zdravstvenih programa, obavlja i druge poslove iz svoje nadležnosti. Usluge socijalnih radnika su propisane Šifrarnikom Kliničkog centra Niš:

- Tematski rad na grupi;
- Učestvovanje u timu;
- Timska obrada podataka;
- Prikupljanje socioanamnestičkih podataka u ustanovi i na terenu;
- Rad na produženoj socijalno terapijskoj grupi – u klubu;
- Grupni socioterapijski rad;
- Informativni razgovor;
- Savetodavni razgovor.

Socijalna radnica se posebno angažuje na poslovima praćenja korisnika koji su u stanju socijalne potrebe, i to preko Kluba lečenih alkoholičara, Udruženja za borbu protiv bolesti zavisnosti ili nevladine organizacije Dropin centar. Centar radi na okupljanju i animiranju narkomana i alkoholičara, kao i pružanju medicinske pomoći. Pacijentima se nude usluge dnevnog boravka, higijenske usluge, pacijenti se socijalno zbrinjavaju i upućuju na medicinski tretman, u vanbolničkom prostoru. Ovo angažovanje je deo projekta koji finansira Ministarstvo zdravljа Republike Srbije i UN.

Sagovornica smatra da je socijalni rad u zdravstvu neophodan da ne bi dočaralo do recidiva, tj. povratka u bolest. Adekvatna socijalna podrška pacijentu je isto toliko važna kao i medicinsko zbrinjavanje, jer i najbolja medicinska

pomoć neće moći da da potpune rezultate, zato što gotovo da nema psihijatrijske, ali ni druge hronične i teže bolesti, koje se mogu prevazići bez podrške porodice i sredine. U posebno rizičnoj situaciji su psihijatrijski, hirurški, onkološki, neurološki, nefrološki i drugi hronični pacijenti i invalidi, a posebno novorođenčad, deca, adolescenti i geronto pacijenti. Socijalna radnica tvrdi, na osnovu svog dugogodišnjeg radnog iskustva u zdravstvu, da je neophodno umrežavanje zdravstva i socijalne zaštite, koji u Srbiji predstavljaju dva odvojena, neuvezana sistema, što stvara brojne probleme korisnicima. Neophodno je praćenje pacijenata kroz umrežavanje službi socijalne zaštite (Centra za socijalni rad) sa policijom i radnim sredinama u cilju socijalnog uključivanja pacijenata. Važno je praćenje preduzetih mera socijalne zaštite u smislu uključivanja pojedinaca u porodičnu i radnu sredinu. Socijalni radnici bi trebalo da ostvare neposredni kontakt sa članovima porodice, da savetodavnim radom animiraju i motivišu članove porodice da prihvate pacijenta i preuzmu brigu o njemu, u toku lečenja i nakon lečenja. To podrazumeva individualni i grupni socijalni rad. Nalaz intervijua jeste da je zdravstvenim ustanovama najpotrebniji profil *socijalni radnik* sa kompetencijama za obezbeđenje dostupnosti usluga i ostvarivanje prava u socijalnoj zaštiti, pružanje pomoći i osnaživanje pacijenata za samostalan i produktivan život, unapređivanje porodičnih odnosa i porodične, rodne i međugeneracijske solidarnosti.

Socijalna radnica iz Tima za adolescente i dečje odeljenje u najvećoj meri radi sa porodicama dece i adolescenata, kao i sa institucijama (škole, centri za socijalni rad, Dom „Duško Radović“, Centar za usvojenje i hraniteljstvo, Centar u Kulini) na saradnji i dogovoru u kreiranju zajedničkog plana zaštite dece. Dominantni socijalni problemi na kojima radi su: ostavljene bebe i deca sa posebnim potrebama, zlostavljana, zanemarivana i zdravstveno zapuštena deca, hronično bolesna deca, deca bolesna od teško izlečivih i retkih bolesti, deca sa invaliditetom, deca obolela od bolesti zavisnosti, psihijatrijski pacijenti do 26 godina starosti. Delokrug njenog rada jesu i konsultacije oko zbrinjavanja ovih pacijenata i oko otpusta sa bolničkog lečenja. Nalaz je da ne postoji standardizovan obrazac niti uputstvo za rad. Socijalna radnica je samoinicijativno kreirala: Formular za registraciju sumnje na zlostavljanje/zanemarivanje u okviru zdravstvene ustanove; obrazac za dostavljanje podataka Ministarstvu unutrašnjih poslova u Nišu, za prijavljivanje sumnje o zlostavljanju dece; obrazac za prijavljivanje Centru za socijalni rad o zlostavljanju dece; Sociopsihijatrijsku anketu za prikupljanje podataka o pacijentu, sociodemografskim podacima porodice i o psihijatrijskoj bolesti.

Nalaz kvalitativne analize je da socijalni radnici uglavnom na osnovu ličnog iskustva, te sami kreiraju i predlažu mere zaštite u interesu dece i drugih pacijenata; ne postoji adekvatna supervizija, niti standardi i kontakti za napredovanje u okviru struke. Poslovi koje obavlja socijalna radnica su i praćenje ovih pacijenata od rođenja, predškolskih ustanova, škole; savetodavni rad sa roditeljima, utvrđivanje vaspitnog modela u porodici, socioterapeutski klub za pomoći i savet

roditeljima; podrška za pomoć i samopomoć adolescentima u kriznim situacijama. Za ovu vrstu socijalnog rada u zdravstvu mogao bi da bude osmišljen obrazovni program „Socijalni radnik za decu i mlade sa problemima u mentalnom zdavlju i ponašanju“ kao master program ili specijalizacija.

U Timu dnevne bolnice sa odraslim mentalno obolelim osobama radi sociolog sa usavršavanjem za rad u oblasti socijalnog rada, koji radi na poslovinama: socioterapeutski rad, individualno-terapeutski rad, socioterapeutski rad u zajednici, razgovor sa pacijentima koji imaju problem socijalnog uključivanja u zajednicu, savetodavni i informativni rad (gubitak posla, napuštanje porodice), informisanje o neželjenim posledicama. U radu koristi obrasce za prikupljanje podataka o pacijentima koje je sam kreirao. Obrasci sadrže podatke o porodičnom, profesionalnom, stambenom i materijalnom statusu i problemima pacijenta.

Socijalni rad u zdravstvenim ustanovama obuhvata rad sa porodicom psihijatrijskog ili drugog bolesnika, koji jeste u domenu socijalnog rada u smislu edukacije porodice o bolesti. Socijalni rad podrazumeva i planirani intervju u cilju rešavanja sociomedicinskih problema pacijenta, kao i prikupljanje socijalnih i zdravstvenih podataka o porodici pacijenta, školskoj ili radnoj sredini, neposrednim uvidom u okruženje ili razgovorom sa odgovarajućim licima iz okruženja pacijenta, na osnovu čega se piše izveštaj. Delokrug rada socijalnog radnika je i individualna i grupna socijalna terapija sa pacijentom u cilju rehabilitacije i izmene obrasca ponašanja pacijenta; socioterapeutski tretman u radnoj ili školskoj sredini ili drugoj zajednici uz upoznavanje sa problematikom pacijenta, preporuka socioterapeutskih mera; socioterapeutski rad sa članovima porodice u kućnim uslovima, porodična grupna socijalna terapija, socioterapijski klub; učestvovanje u radu stručnog tima sa lekarima i drugim stručnjacima koji rade sa pacijentom. Socijalni radnici u zdravstvenim ustanovama uspostavljaju saradnju sa službama i stručnjacima socijalne i zdravstvene zaštite i stručnjacima drugih profila koji mogu pomoći pacijentu; organizuju i sprovode posete porodici i radnoj ili školskoj sredini pre povratka pacijenta sa lečenja u cilju procene okruženja za podršku pacijentu; rade u različitim komisijama za procenu mera socijalne zaštite ili obezbeđenja pacijenata i u savetovalištima, daju konsultativne usluge socijalne procene stanja pacijenata; obezbeđuju uslove i dokumentaciju za prevođenje pacijenata iz zdravstvene ustanove u socijalnu ustanovu, kao i smeštaj pacijenata u socijalnu ustanovu. Ukupan rad socijalnih radnika u zdravstvenim ustanovama je u okviru timske obrade pacijenata, radi se procena medicinskog zbrinjavanja pacijenata i sa socijalnog aspekta.

Socijalni rad sa zdravstvenim pacijentima podrazumeva prikupljanje podataka o pacijentima koji pored zdravstvenih imaju i druge probleme u socijalnom funkcionisanju i zadovoljavanju životnih potreba. To su često osobe koje su nisko motivisane za saradnju sa lekarima i članovima porodice. Prikupljeni podaci o pacijentu se koriste za administrativnu pripremu pacijenta za invalidsku

komisiju (IK), za procenu radne sposobnosti, za ostvarivanje prava iz radnog odnosa, socijalne zaštite, penzije ili za rad lekara sa pacijentima. Socijalni radnik obavlja i konsultativne usluge za smeštaj i zbrinjavanje pacijenata svih internističkih klinika, Klinike za kardiologiju, Klinike za onkologiju, Klinike za endokrinologiju, Klinike za plućne bolesti. Nalaz istraživanja je i suočavanje sa ponovnom pojavom davno prevaziđenih epidemioloških bolesti, kao što je tuberkoloza (TBC), što je verovatno posledica sve većeg osiromašenja stanovništva i zdravstvene zapuštenosti. Socijalni rad u kliničkim uslovima se vidi kao socijalno sagledavanje i zbrinjavanje pacijenata od početka do kraja bolničkog lečenja, ali i uspostavljanje kontakta sa institucijama socijalne zaštite, centrom za socijalni rad u cilju daljeg praćenja pacijenata, kao i obezbeđenje kvalitetnog socijalnog uključivanja medicinskih pacijenata.

ZAKLJUČAK

Socijalni rad u zdravstvenim ustanovama u Nišu je nedovoljno razvijen u institucionalnom i protokolnom smislu. U Kliničkom centru Niš ne postoji posebno izdvojena služba za socijalni rad, iako postoji velika potreba za ovom vrstom rada u sagledavanju pacijenata. U ovoj zdravstvenoj ustanovi socijalni radnici obavljaju poslove socijalne podrške, pomažu korisnicima zdravstvenih usluga da ih ostvare tako što procene da su im potrebne i upute ih na odgovarajuće ustanove i službe, po potrebi im pomažu da dođu do ustanova i službi, a pojedincima i njihovim porodicama pomažu u timskom radu sa lekarima različitog profila. Tu su teški hronični pacijenti: onkološki, psihijatrijski, neurološki, nefrološki, pacijenti sa invaliditetima, deca i adolescenti sa različitim oboljenjima i invalidnostima, kao i gerontološki pacijenti koji su u stanju potrebe za socijalnom podrškom i pomoći. Njima nije dovoljno pružiti samo zdravstvenu pomoć; njihovo lečenje traži i sagledavanje porodične i životne situacije i socijalnog funkcionisanja, što je posao socijalnih radnika.

Socijalni radnici u Specijalnoj psihijatrijskoj bolnici „Gornja Toponica“ su organizovani u okviru posebne službe, ali nemaju posebne prostorije za rad, već su pri odeljenjima. Ovde takođe postoji velika potreba za angažovanjem socijalnih radnika, jer se broj psihijatrijskih bolesnika značajno uvećava, a njihovo lečenje nije moguće bez socijalnog zbrinjavanja.

Socijalni radnici u zdravstvenim ustanovama u Nišu nisu obuhvaćeni ni posebnim pravilnikom o radu socijalnih radnika u zdravstvenoj ustanovi. Ne postoje standardizovani obrasci, predviđeni za rad sa zdravstvenim bolesnicima, kojima je potrebna socijalna pomoć, podrška ili mere zaštite. Socijalni radnici upitnike potrebne za rad kreiraju sami, na osnovu svog znanja, iskustva i konkretnе potrebe.

Kao neophodna znanja koja socijalni radnici prepoznaju kao važna za rad u zdravstvenim ustanovama navode:

- Znanja iz oblasti psihologije i psihijatrije: Psihologija ličnosti, Razvojna psihologija, Psihologija adolescencije, Psihologija porodice, Psihologija zaštite mentalnog zdravlja, Psihijatrija, Neuroze, Psihoze, Psihopatologija;
- Znanja iz oblasti sociologije: Sociologija porodice, Sociologija obrazovanja, Socijalna patologija, Sociologija socijalne isključenosti, Sociologija socijalno rizičnog ponašanja, Sociologija zaštite dece od nasilja, Geronto sociologija;
- Znanja iz oblasti prava: Porodično pravo, Radno pravo, Državna administracija, Pravo o penzionom i zdravstvenom osiguranju;
- Znanja iz oblasti socijalnog rada: Socijalni rad sa pojedincem, Socijalni rad sa grupom, Mere socijalne zaštite, Socijalni rad sa psihijatrijskim bolesnicima.

Analiza je pokazala da postoji opšta saglasnost ispitanika iz obe fokus grupe o tome da je neophodno poboljšati praksu socijalnog rada u zdravstvenoj zaštiti. Kvalitetno zbrinjavanje medicinskih pacijenata mora da prati socijalni rad. Zato je glavni zaključak da je potreba za znatno većim brojem kvalifikovanih socijalnih radnika u zdravstvenim ustanovama. Postojeći broj socijalnih radnika ne zadovoljava ni 10% potreba. Socijalni rad je neophodan u kvalitetnom zbrinjavanju korisnika zdravstvenih usluga, a u najboljem interesu pojedinaca i njihovih porodica. Postoji i potreba za kreiranjem Master programa socijalnog rada u zdravstvenim ustanovama ili uključivanje predmeta kojima bi se kroz postojeće kurikulume obezbedila potrebna znanja i veštine budućih socijalnih radnika u ovoj oblasti.

KONSULTOVANA LITERATURA

- [1] Cohen, P. (1970). *Modern Social Theory*. London: Heinemann.
- [2] Davies, M. (1985). *The Essential Social Worker*. Aldershot: Gower.
- [3] Greene, R. (2008). *Human Behavior Theory and Social Work Practice*. New Jersey: Transaction Publishers.
- [4] Knežević, M., Miljenović, A., Branica, V. (2013). *Teorija socijalnog rada*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet u Zagrebu.
- [5] Howe, D. (2003). *Uvod u teoriju socijalnog rada*. Beograd: Naučnoistraživački centar za socijalni rad i socijalnu politiku.
- [6] Milosavljević, M. (2009). *Osnove nauke socijalnog rada*. Banja Luka: Filozofski fakultet Banja Luka.
- [7] Monografija. (2010). Klinički centar Niš,
www.kcnis.rs
- [8] Staub-Bernasconi, S. (2009). *Social Work as Discipline and Profession*, In: Leskošek, V. (ed.), Theories and Methods of Social Work, Ljubljana: Faculty of social work, University of Ljubljana.
- [9] Payne, M. (2005). *Modern social work theory*. Chicago: lyceum Books

Ivana Koprivica

Marina Vukotić

Rada Mitrović¹⁶

Broj i struktura zaposlenih na radnom mestu socijalnog radnika u sistemu socijalne zaštite u AP Vojvodini

UVOD

Pokrajinski zavod za socijalnu zaštitu je sproveo istraživanje radi dobijanja aktuelnih podataka o zastupljenosti obrazovnog profila socijalnog radnika u sistemu socijalne zaštite u AP Vojvodini.

Inicijativa za realizaciju ovog istraživanja je proistekla kao rezultat iskustva Zavoda tokom procesa nadzora nad stručnim radom u ustanovama za smeštaj korisnika i pružanja stručne podrške centrima za socijalni rad u primeni Pravilnika o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad. Realizacijom ovih aktivnosti u periodu 2007-2012. godine, došli smo do podataka koji ukazuju na postojanje problema nedovoljnog broja socijalnih radnika u sistemu.

U razmatranju ovog problema potrebno je imati u vidu sledeće:

- Pravilnik o radu centara za socijalni rad¹⁷, kojim je propisano da se u njima zapošljava najmanje 50% socijalnih radnika u odnosu na ukupan broj stručnih radnika;
- Još uvek važeće propise o bližim uslovima i standardima za pružanje usluga u ustanovama za smeštaj korisnika;
- Činjenicu da je nacrtom Pravilnika o minimalnim standardima za pružanje usluga socijalne zaštite, minimalnim strukturalnim standardima koji se odnose na osnovne kadrove za usluge domskog smeštaja, smeštaja

16 Sve autorke su zaposlene u Pokrajinskom zavodu za socijalnu zaštitu, Novi Sad.

17 Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad, „Sl. glasnik RS“, br. 59/2008 i 37/2010.

- u male domske zajednice i prihvatilišta, predviđeno da pružalac usluge ima radno angažovanog minimalno jednog socijalnog radnika;
- Rezultate ovog istraživanja koji su potvrdili polaznu pretpostavku o nedovoljnom broju socijalnih radnika unutar sistema i podatak da većina socijalnih radnika koji sada rade u sistemu imaju preko 20 i 30 godina radnog staža;
 - Činjenicu da na fakultetima na teritoriji AP Vojvodine nema katedre za socijalni rad i otuda je slabija motivisanost srednjoškolaca sa ove teritorije da se opredeli za studije socijalnog rada;
 - Podatak da je na tržištu rada u AP Vojvodini nedovoljan broj socijalnih radnika – prema podacima Pokrajinske službe za zapošljavanje, na evidenciji nezaposlenih na dan 31.10. 2012. godine nalazila su se ukupno 24 socijalna radnika sa višom školom i samo 10 diplomiranih socijalnih radnika, za teritoriju cele AP Vojvodine.

Broj nezaposlenih lica sa zanimanjem *socijalni radnik* (viši socijalni radnik VI1 i diplomirani socijalni radnik VII1 stepen stručne spreme) po okruzima u AP Vojvodini prikazan je u tabeli koja sledi (Tabela 1)¹⁸:

TABELA 1. Nezaposlena lica po okruzima u AP Vojvodini
 sa zanimanjem socijalni radnik (VI1 i VII1 stepen stručne spreme)

Okrug	Socijalni radnik (VI1 sss)		Diplomirani socijalni radnik (VII1 sss)	
	ukupno	žene	ukupno	žene
Južnobački	4	3	1	1
Zapadnobački	1	1	0	0
Severnobački	3	2	0	0
Južnobanatski	11	11	5	5
Srednjebanatski	1	1	0	0
Severnobanatski	0	0	0	0
Sremski	4	3	4	4
UKUPNO APV	24	21	10	10

18 Podaci Pokrajinske službe za zapošljavanje, na dan 31.10.2012.

Prema podacima prikazanim u tabeli može se zaključiti sledeće:

- U strukturi nezaposlenih lica sa zanimanjem *socijalni radnik* veći udeo čine socijalni radnici sa VI stepenom stručne spreme. Imajući u vidu činjenicu da viša škola za socijalni rad ne postoji već duže od dve decenije, moglo bi se posredno zaključiti da i aktuelno nezaposlena lica ove struke, koja su na tržištu rada, imaju značajan broj godina staža (ili godina života). S druge strane, značajno manji udeo diplomiranih socijalnih radnika (sa VII stepenom stručne spreme), koji obrazovanje stiču na Univerzitetu u Beogradu – Fakultetu političkih nauka, posredno potvrđuje već prethodno navedenu prepostavku o slabijoj motivisanosti srednjoškolaca sa teritorije AP Vojvodine da studiraju socijalni rad;
- Treba imati u vidu i činjenicu da se, s obzirom na deficit socijalnih radnika na teritoriji AP Vojvodine, gotovo ništa ne čini na promociji ove struke.

Imajući u vidu sve prethodno rečeno, ovakve prilike bi mogle, dugoročno gledano, da predstavljaju problem za sistem socijalne zaštite u narednom periodu. Ovim istraživanjem, koje je imalo za cilj da se dobiju aktuelni podaci o zastupljenosti obrazovnog profila socijalnog radnika u sistemu socijalne zaštite u AP Vojvodini, obuhvaćeni su:

- Centri za socijalni rad (ukupno 41) na teritoriji AP Vojvodine;
- Domovi za decu i mlade (bez roditeljskog staranja i decu i mlade sa smetnjama u razvoju) na teritoriji AP Vojvodine (ukupno 6);
- Domovi za smeštaj odraslih osoba sa invaliditetom na teritoriji AP Vojvodine (ukupno 6);
- Domovi za smeštaj starijih osoba na teritoriji AP Vojvodine (ukupno 16).

Podaci su prikupljeni putem ciljano kreiranog upitnika koji je elektronskim putem distribuiran na adrese svih centara za socijalni rad i ustanova za smeštaj korisnika. Prikupljanje podataka je obavljeno krajem oktobra i početkom novembra 2012. godine, tako da rezultati koji se prezentuju u ovom izveštaju odgovaraju stanju u centrima i ustanovama za taj period.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Centri za socijalni rad

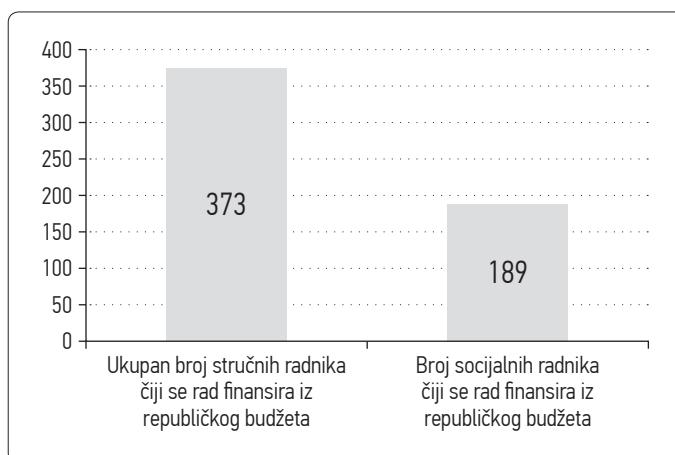
Popunjene upitnike je dostavilo ukupno 35 ili 85% ukupnog broja centara za socijalni rad (CSR) sa teritorije AP Vojvodine. Analizom dostavljenih upitnika dobijeni su rezultati koji govore o zastupljenosti stručnog profila socijalnog radnika u CSR.

Stručni radnici i socijalni radnici koji rade na poslovima javnih ovlašćenja u CSR i čiji se rad finansira iz republičkog budžeta

U 35 CSR radi ukupno 373 stručna radnika na poslovima javnih ovlašćenja, čiji se rad finansira iz republičkog budžeta. Ovaj broj stručnih radnika utvrđen je rešenjima resornog ministarstva. U Centrima za socijalni rad koji imaju manje od 10 zaposlenih stručnih radnika¹⁹ prosečan broj stručnih radnika po jednom CSR je 5, odnosno prosečno 21 stručni radnik u većim CSR²⁰ (sa 10 i više zaposlenih stručnih radnika)²¹.

Iz republičkog budžeta finansira se rad ukupno 189 socijalnih radnika koji rade na poslovima javnih ovlašćenja, odnosno u proseku 2,3 socijalna radnika u manjim CSR i 11,2 socijalnih radnika u većim CSR. Gledano za sve CSR zbirno, **deo socijalnih radnika u stručnom kadru je 50,6%** (Grafik 1).

GRAFIK 1. Broj socijalnih radnika u odnosu na ukupan broj stručnih radnika čiji se rad finansira iz republičkog budžeta u AP Vojvodini

¹⁹ U grupu manjih CSR, koji imaju manje od 10 zaposlenih, ubrojeni su sledeći CSR: Ada, Apatin, Bač, Bački Petrovac, Bečeј, Čoka, Irig, Kovačica, Kovin, Nova Crnja, Novi Bečeј, Novi Kneževac, Odžaci, Opovo, Plandište, Sečanj, Senta, Šid, Srbobran, Temerin, Vrbas, Žabalj, Titel i Žitište.

²⁰ U grupu većih CSR ubrojeni su sledeći: Bačka Palanka, Bačka Topola, Novi Sad, Indija, Kikinda, Kula, Pančevo, Sremska Mitrovica, Subotica, Vršac, Stara Pazova, Zrenjanin.

²¹ Treba imati u vidu da se broj stručnih radnika u većim CSR značajno razlikuje – kreće se od 10 u Bačkoj Palanci, Bačkoj Topoli i Kuli, do 70 u Novom Sadu.

Pravilnikom o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad, članom 44a je propisano da se u CSR zapošljava najmanje 50% socijalnih radnika u odnosu na ukupan broj stručnih radnika. Iz tog razloga značajno je bilo analizirati koliki je udeo socijalnih radnika u stručnom kadru CSR.

Analizom broja i udela socijalnih radnika po pojedinačnim CSR, može se zaključiti sledeće:

- U **56,5% malih CSR** (koji imaju manje od 10 zaposlenih stručnih radnika) udeo socijalnih radnika u ukupnom broju stručnih radnika manji je od propisanog;
- U **27,2% većih CSR** udeo socijalnih radnika u ukupnom broju stručnih radnika manji je od propisanog.

Stručni radnici i socijalni radnici čiji se rad finansira iz budžeta lokalne samouprave

U 24 CSR (od ukupno 35 koji su dostavili upitnik) lokalne samouprave finansiraju stručni kadar, tačnije ukupno još 96,5 stručnih radnika, ili u proseku 4 stručna radnika po jednom CSR. Od tog broja, njih 34 (odnosno 35,2%) su **socijalni radnici**.

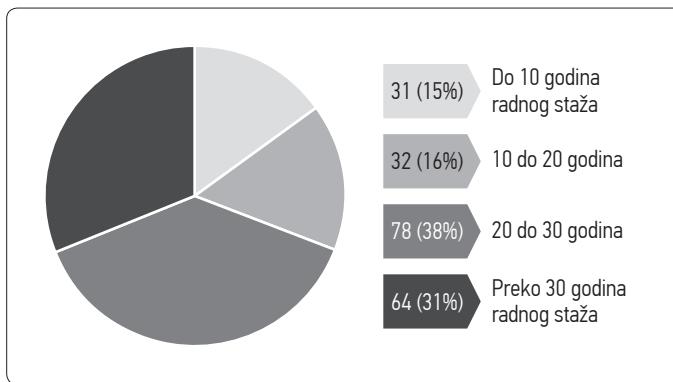
Uzimajući u obzir prethodno iznete podatke, u CSR u AP Vojvodini su krajem 2012. godine radila **ukupno 223 socijalna radnika** (189 ili 84,7% na poslovima javnih ovlašćenja, čiji se rad finansira iz republičkog budžeta, i 34 ili 15,2% čiji se rad finansira iz budžeta lokalne samouprave).

Socijalni radnici – broj godina radnog staža

Upitnikom je tražen i podatak o broju godina radnog staža, polazeći od pretpostavke da su socijalni radnici, koji trenutno rade u CSR, osobe sa značajnim brojem godina radnog staža – to bi značilo da je njihovo napuštanje statusa zaposlenih lica u narednim godinama izvesno, što, imajući u vidu aktuelne propise, može predstavljati problem za sistem.

Analiza podataka je potvrdila polaznu prepostavku – prosečan broj godina radnog staža socijalnih radnika koji rade u CSR u AP Vojvodine je 23 godine. Svega 15% socijalnih radnika ima manje od 10 godina radnog staža, 16% ima 10 do 20 godina, 38% od 20 do 30 godina i 64 socijalna radnika, odnosno njih 31%, ima radni staž duži od 30 godina (Grafik 2).

GRAFIK 2. Socijalni radnici u socijalnoj zaštiti u AP Vojvodini prema broju godina radnog staža

Ustanove za smeštaj korisnika

Ustanove za smeštaj dece i mladih

Istraživanjem je obuhvaćeno šest domova za smeštaj dece i mladih (bez roditeljskog staranja i dece i mladih sa smetnjama u razvoju) sa teritorije AP Vojvodine; popunjene upitnike su dostavile sve ustanove:

- Dom za decu i omladinu ometenu u razvoju „Kolevka“ u Subotici,
- Dom za decu i omladinu ometenu u razvoju „Veternik“ u Novom Sadu,
- Dom za decu i omladinu „Vera Radivojević“ u Beloj Crkvi,
- Dom za decu i omladinu „Spomenak“ u Pančevu,
- Dom za decu i omladinu „Miroslav Mika Antić“ u Somboru, i
- Dom za decu i omladinu „SOS Dečije selo dr Milorad Pavlović“ u Sremskoj Kamenici.

Rešenjem resornog ministarstva utvrđen je broj radnika na poslovima pružanja usluga socijalnog rada u ustanovi prema vrsti radnog mesta. Analizom dostavljenih upitnika, dobijeni su sledeći rezultati:

- U svim ustanovama, izuzev u Domu „Spomenak“ u Pančevu, broj socijalnih radnika je u skladu sa važećim rešenjem (Grafik 3);
- U Domu „Spomenak“ u Pančevu aktuelno je zaposlen jedan socijalni radnik, ali ne na radnom mestu socijalnog radnika, već na poslovima vaspitača u prihvratnoj stanici.

Prosečan broj godina radnog staža socijalnih radnika koji rade u domovima za decu i mlade je 19 godina. Kada se analizira broj godina staža socijalnih radnika po pojedinim ustanovama, onda se vidi da veći broj radnika ima preko 20 ili

30 godina radnog staža, pa je izvesno da će ustanove u bliskoj budućnosti imati potrebu za zapošljavanjem ovog kadra.

Takođe, u ustanovama za smeštaj dece i mladih na mestu socijalnog radnika nema zaposlenih koji su drugog obrazovnog profila.

Ustanove za smeštaj odraslih osoba sa invaliditetom

Istraživanjem je obuhvaćeno šest ustanova za smeštaj osoba sa invaliditetom (sve ustanove su dostavile popunjeno upitnik):

- Dom za lica sa oštećenim vidom „Zbrinjavanje“ u Pančevu,
- Dom za smeštaj odraslih lica ometenih u mentalnom razvoju stepena umerene i teže mentalne ometenosti „Jabuka“ u Pančevu,
- Dom za smeštaj lica ometenih u mentalnom razvoju stepena teže i teške mentalne ometenosti „Othon“ u Staroj Moravici,
- Dom „Vasilije Ostroški“ u Novom Bečeju,
- Dom „Stari Lec“ u Plandištu,
- Dom „Čurug“ u Čurugu.

Rešenjem resornog ministarstva utvrđen je broj radnika na poslovima pružanja usluga socijalnog rada u ustanovi prema vrsti radnog mesta. Iz podataka koji su dostavljeni u upitnicima može se zaključiti sledeće:

- U 4 ustanove broj zaposlenih socijalnih radnika je manji u odnosu na važeće rešenje (Grafik 3);
- U 2 ustanove poslove socijalnog radnika obavljaju zaposleni koji po stručnom profilu nisu socijalni radnici – viša medicinska sestra i radnik sa IV stepenom stručne spreme (gimnazijom);
- Prosječan broj godina radnog staža socijalnih radnika u ustanovama za smeštaj osoba sa invaliditetom je 24 godine;
- Veći udio – 69% socijalnih radnika u ovim ustanovama ima preko 20, odnosno preko 30 godina radnog staža.

Ustanove za smeštaj starijih osoba

Istraživanjem je obuhvaćeno 16 gerontoloških centara/domova za stare sa teritorije AP Vojvodine; popunjene upitnike je dostavilo 13 ustanova.²²

Broj radnika na poslovima pružanja usluga socijalnog rada u ustanovi utvrđen je rešenjem resornog ministarstva. Analizom upitnika dobijeni su sledeći rezultati:

²² Dom za stare i penzionere Apatin, GC Kanjiža, GC Pančev, GC Bačka Palanka, GC Novi Sad, Dom za stare i penzionere Mol-Ada, GC Ruma, GC Bečeji, Centar za socijalni rad sa domskim odeljenjem i dnevnim centrom za smeštaj starih i penzionera Novi Kneževac, GC Zrenjanin, GC Vršac, GC Kikinda, GC Sombor.

- U 5 ustanova od ukupno 13, koje su odgovorile na upitnik, broj aktuelno zaposlenih socijalnih radnika je manji u odnosu na broj propisan rešenjem. U jednoj od ovih ustanova (Domskom odeljenju Centra za socijalni rad Novi Kneževac) aktuelno je zaposlen jedan socijalni radnik, ali na radnom mestu rukovodioca domskog odeljenja, dok je radno mesto socijalnog radnika nepotpunjeno;
- U 3 ustanove na radnom mestu socijalnog radnika zaposleni su stručni radnici koji su drugog stručnog profila (profesor pedagogije, pravnik i vaspitač u predškolskom vaspitanju i obrazovanju);
- U 2 ustanove broj zaposlenih socijalnih radnika je veći u odnosu na broj propisan rešenjem – u GC Zrenjanin jedan (1) socijalni radnik koji radi na poslovima rukovodioca službe vaninstitucionalne zaštite i u GC Novi Sad 8 socijalnih radnika;
- Prosečan broj godina radnog staža socijalnih radnika u ustanovama za smeštaj starijih u AP Vojvodini je 23 godine;
- Najveći broj socijalnih radnika u ovim ustanovama ima preko 20, odnosno preko 30 godina radnog staža.

ZAKLJUČAK I PREPORUKE

Na osnovu rezultata istraživanja mogu se doneti sledeći zaključci koji se odnose na sve pružaoce usluga u sistemu socijalne zaštite u AP Vojvodini – CSR i ustanove za smeštaj korisnika:

- Broj aktuelno zaposlenih socijalnih radnika u pojedinim CSR i ustanovama za smeštaj korisnika na teritoriji AP Vojvodine je manji u odnosu na normative koje propisuje Ministarstvo.
- U ustanovama za smeštaj korisnika na radnom mestu socijalnog radnika angažovani su i stručni radnici koji nisu po stručnom profilu socijalni radnici.
- Značajan broj socijalnih radnika koji su aktuelno zaposleni u CSR i ustanovama za smeštaj korisnika imaju preko 20, odnosno preko 30 godina radnog staža, i u narednom periodu će centri i ustanove evidentno imati potrebu za zapošljavanjem novog kadra stručnog profila *socijalni radnik*.
- Prema podacima Pokrajinske službe za zapošljavanje, na evidenciji nezaposlenih na dan 31.10. 2012. godine nalazila su se ukupno 24 socijalna radnika sa višom školom i samo 10 diplomiranih socijalnih radnika za teritoriju cele AP Vojvodine. Ovi podaci ukazuju na nedovoljan broj pre svega diplomiranih socijalnih radnika na tržištu rada u AP Vojvodini, dok u pojedinim okruzima ovog kadra na tržištu rada uopšte nema.

Rezultati ovog istraživanja impliciraju sledeće preporuke:

- Promovisanjem rezultata ovog istraživanja potrebno je ukazati nadležnim institucijama na svim nivoima na aktuelnu situaciju po pitanju zastupljenosti i strukture kadra socijalnih radnika u sistemu socijalne zaštite u AP Vojvodini.
- Potrebno je da se inicira i uspostavi funkcionalna saradnja između službi za zapošljavanje i ustanova iz sistema socijalne zaštite u cilju planiranja zapošljavanja kadrova struke *socijalni radnik* u skladu sa propisanim normativima.
- Značajno je inicirati informativne i promotivne akcije i kampanje u cilju promocije struke socijalnog radnika i delatnosti socijalne zaštite, pre svega sa fokusom na ciljnu grupu učenika srednjih škola.

II DEO

Socijalna isključenost
u nastavnim programima
univerziteta u Srbiji

Natalija Perišić, docentkinja
Marina Pantelić, asistentkinja
Jelena Vidojević, asistentkinja²³

Zastupljenost problematike socijalne isključenosti u nastavnim planovima i programima na fakultetima Univerziteta u Beogradu

UVOD

U poslednjoj deceniji socijalna isključenost je postala jedan od najvažnijih koncepta u humanističkim naukama i profesijama. Stoga je ona u fokusu brojnih naučnih i stručnih debata, kao što je postala i nezaobilazna agenda savremenih vlada, a socijalno uključivanje je cilj različitih javnih strategija i politika, između ostalog i socijalne politike. Predmet analize ovog rada su nastavni planovi i programi na osnovnim, master i doktorskim studijama onih fakulteta Univerziteta u Beogradu koji obrazuju stručnjake za rad u oblastima kreiranja socijalne politike i pružanja socijalnih usluga – socijalne radnike (Fakultet političkih nauka – FPN), psihologe, pedagoge, andragoge, sociologe (Filozofski fakultet – FF), defektologe (Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju – FASPER) i pravnike (Pravni fakultet – PF).

Cilj analize je identifikovanje i predstavljanje sadržaja relevantnih za problematiku socijalne uključenosti i socijalne isključenosti u nastavnim planovima i programima. Uprkos obimnim i razrađenim studijama o problematici koja je predmet istraživanja, ne postoji univerzalno formulisan globalni kurikulum za obrazovanje o socijalnom isključivanju, koji bi obezbedio poredbeni okvir za nacionalne planove i programe i ukazao na oblasti koje bi trebalo uvesti i/ili osnažiti u nacionalnim okvirima. Istovremeno, ne postoji operacionalizovana definicija socijalnog isključivanja/uključivanja, koja bi upućivala na elemente koje bi obrazovni proces nužno sadržao. Stoga su u prvom delu ovog rada

predstavljeni pojmovi relevantni za predmet analize, kao i indikatori socijalne isključenosti zajednički dogovoreni na nivou Evropske unije (Okvir 1), sa modifikacijama u nacionalnom kontekstu (Okvir 2) i vulnerabilne društvene grupe na evropskom i nacionalnom nivou (Okvir 3). U drugom delu rada predstavljeni su i analizirani nastavni planovi i programi u skladu sa načinom analize koji je obuhvatao: 1. utvrđivanje komplementarnosti ciljeva studijskih programa i izjava o ciljevima unutar pojedinačnih predmeta sa problematikom u vezi sa socijalnim isključivanjem i 2. demonstriranje zastupljenosti sadržaja srodnih navedenim konceptima i indikatorima u nastavnim planovima i programima. Nastavni sadržaji analizirani su na dva nivoa: na nivou kognitivnih sadržaja (kako opšteteorijskih, tako i specifičnih naučnih saznanja) i na nivou aplikativnih saznanja, tj. veština potrebnih za rad u procesima socijalnog uključivanja. Zaključna razmatranja sadrže rezultate analize i odgovor na glavno istraživačko pitanje: koliko su nakon različitih nivoa fakultetskih studija na nabrojanim fakultetima stručnjaci koji rade sa onima koji su socijalno isključeni i/ili su pod rizikom socijalnog isključivanja i koji se bave podsticanjem njihovog društvenog uključivanja na mikro, mezo i makro nivou, osposobljeni za svoju profesionalnu praksu, a zatim i kojim teorijskim i praktičnim znanjima raspolažu.

TEORIJSKO ODREĐENJE PREDMETA ANALIZE

Koncept socijalne isključenosti, zajedno sa konceptom socijalne uključenosti, definisan je u *Zajedničkom izveštaju o socijalnoj uključenosti* Evropske unije iz 2004. godine. *Socijalno isključivanje* predstavlja proces u kom se izvesne individue potiskuju na društvenu marginu i u kom se sprečava njihovo potpuno učestvovanje u društvu, bilo kao posledica siromaštva, nepostojanja bazičnih kompetencija, diskriminacije i sl. Nasuprot tome, *socijalno uključivanje* je proces koji obezbeđuje da oni, koji su pod rizikom od siromaštva i socijalne isključenosti, dobiju mogućnosti i resurse da učestvuju u ekonomskom, socijalnom i kulturnom životu u potpunosti i da uživaju u životnom standardu i blagostanju, koji se smatraju uobičajenima u društvu u kom žive, a koji im obezbeđuju da u većoj meri učestvuju u donošenju odluka koje utiču na njihove živote, kao i pristup osnovnim pravima (European Commission, 2004).

Koncept socijalne isključenosti nastao je sedamdesetih godina prošlog veka u Francuskoj (Daly, 2010) i originalno se odnosio na one koji se nalaze izvan sistema zaštite u državama blagostanja (Spiker, 2013), u vezi je sa konceptom siromaštva (iako je šireg obuhvata), a trenutna generacija programa socijalnog uključivanja oslanja se na politike borbe protiv siromaštva (*anti-poverty programmes*) u Evropskoj uniji (Hantrais, 2006). U prvom petogodišnjem periodu nakon usvajanja Lisabonske strategije (2000–2005), politika socijalne uključenosti sadržala je preventivne mere, omogućavanje pristupa pravima, resursima i uslugama za sve, a naročito za one koji su najvulnerabilniji, uz angažovanje

različitih društvenih aktera. U potonjem periodu (2005–2010) socijalna kohezija stavljena je u službu rasta i zapošljavanja, te se politika socijalnog uključivanja sve više odnosila na tzv. aktivno uključivanje, pre svega na tržište rada (Perišić, 2014). *Preporuka o aktivnom uključivanju* iz 2008. godine, kao tri osnovna elementa koncepta aktivnog uključivanja, navodi: dovoljnu dohodovnu podršku, inkluzivno tržište rada i bolji pristup kvalitetnim službama (Commission Recommendation, 2008/867/EC). Najintenzivnije komunitarne delatnosti u desetogodišnjem periodu u ovoj sferi i odnosile su se na aktivno uključivanje na tržište rada (naročito dugotrajno nezaposlenih), zaštitu dece, zaštitu beskućnika i dostupnost socijalnih službi i usluga (Daly, 2010). Konačno, u trenutno važećem strateškom dokumentu „Evropa 2020“, *promovisanje socijalne uključenosti i borbe protiv siromaštva* predstavlja jednu od deset tzv. integrisanih smernica politike zapošljavanja, čiji je fokus širok i obuhvata, između ostalog, pristup adekvatnim uslugama i naknadama u sistemu socijalne sigurnosti (pre svega u zdravstvenom i penzijskom sistemu), obezbeđivanje dohodovne sigurnosti uopšteno, unapređenje participacije na tržištu rada i celoživotnog učenja, itd. (European Commission, 2010). Koordinisanje nacionalnih politika socijalnog uključivanja odvija se primenom Otvorenog metoda koordinacije (OMK). Društvene grupe, koje je Evropska unija identifikovala kao vulnerabilne, obuhvataju „mlade, migrante, niskokvalifikovane, siromašne radnike, beskućnike, Rome i osobe sa invaliditetom“ (Vlada RS, 2014: 44).

OKVIR 1. Dimenzije socijalne isključenosti u EU

- 1.1. Finansijsko siromaštvo i nejednakosti
- 1.2. Ekonomski aktivnost
- 1.3. Obrazovna depriviranost
- 1.4. Zdravlje
- 1.5. Materijalno osuđenje
- 1.6. Zaštita dece
- 1.7. Stanovanje

Izvor: Portfolio of Indicators for the Monitoring of the European Strategy for Social Protection and Social Inclusion – 2009 update, 2009, European Commission.

Koncept socijalne isključenosti u nacionalnim okvirima novijeg je datuma, kao i posledično kreiranje programa i mera usmerenih ka podsticanju socijalnog uključivanja. Prihvaćen je sa intenziviranjem harmonizacije nacionalnih zakona sa evropskim zakonima, procesima i institucijama (Vidojević, 2012). Početkom 2009. godine pripremljen je predlog liste indikatora za praćenje socijalne uključenosti, koji je predstavljao osnov za kreiranje *Prvog nacionalnog izveštaja*, da bi 2014. godine usledilo koncipiranje i *Drugog nacionalnog izveštaja o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva*.

U Zakonu o socijalnoj zaštiti iz 2011. godine „sprečavanje nastajanja i otklanjanje posledica socijalne isključenosti“ (čl. 2) utvrđeno je kao cilj delatnosti socijalne zaštite. U tom kontekstu, svrha prava na novčane naknade definisana je sa stanovišta „obezbedenja egzistencijalnog minimuma i podrške socijalnoj uključenosti korisnika“ (čl. 5), dok usluge socijalne zaštite sadrže podršku i pomoć korisnicima „radi poboljšanja, odnosno očuvanja kvaliteta života, otklanjanja ili ublažavanja rizika nepovoljnih životnih okolnosti, kao i stvaranje mogućnosti da samostalno žive u društvu“ (čl. 5). Vulnerabilne društvene grupe, prema preporukama iz Godišnjeg izveštaja Evropske komisije o napretku Srbije u 2013. godini, u nacionalnom kontekstu su „žene, deca, osobe sa invaliditetom, Romi, izbeglice i interna raseljena lica, LGBTI osobe“ (Vlada RS, 2014: 44).

OKVIR 2. Dimenzije i stanja socijalne isključenosti i siromaštva u Srbiji

- 2.1. Finansijsko siromaštvo i uskraćenost egzistencijalnih potreba
- 2.2. Zapošljavanje i tržište rada
- 2.3. Obrazovanje
- 2.4. Socijalna i dečja zaštita
- 2.5. Penzije
- 2.6. Zdravlje
- 2.7. Stanovanje
- 2.8. Ljudska prava i društvena participacija

Izvor: Prvi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, 2011, Vlada Republike Srbije; Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, 2014, Vlada Republike Srbije.

OKVIR 3. Vulnerabilne društvene grupe u Evropskoj uniji i Srbiji

Vulnerabilne grupe u Evropskoj uniji	Vulnerabilne grupe u Srbiji
Mladi	Deca
Migranti	Izbeglice i interna raseljena lica
Niskokvalifikovani	Žene
Siromašni radnici	LGBTI osobe
Beskućnici	
	Romi
	Osobe sa invaliditetom

Izvor: Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, 2014, Vlada Republike Srbije.

PREGLED NASTAVNIH PLANOVA I PROGRAMA KOJI SE ODNOSE NA PROBLEMATIKU SOCIJALNE ISKLJUČENOSTI

U ovom delu rada predstavljeni su samo oni predmeti čiji su sadržaji, po mišljenju autorki ovog pregleda, relevantni za problematiku socijalne isključenosti i uključenosti. Predstavljanje predmeta prati šemu navođenja: 1. nivo studija, 2. naziv predmeta (zajedno sa napomenom o izbornosti (I) / obaveznosti (O)), 3. cilj, 4. sadržaji koji se odnose na socijalnu uključenost/isključenost, uz izostavljanje ostalih elemenata sadržaja i 5. broj bodova. Svi podaci (od 1 do 5) preuzeti su sa zvaničnih prezentacija fakulteta, sa modifikacijama koje su načinile autorke ovog rada. U određenim slučajevima nastavni planovi i programi nisu bili dostupni, što se u daljem tekstu i navodi, tako da su oni izostavljeni iz pregleda, a samim tim i iz detaljnije analize. Čest problem je predstavljalo neprecizno navođenje ciljeva i neujednačen nivo specifikovanosti sadržaja, odnosno tematskih celina unutar predmeta. Poslednja, 6. kolona upućuje na kriterijume relevantnosti koje su autorke primenile: u njoj je navedena povezanost konkretnih sadržaja sa indikatorima socijalne isključenosti iz bokseva 1 i 2. Pored indikatora, oznaka „vulnerabilna grupa“ (VG) upućuje na zastupljenost sadržaja o nekoj od društvenih grupa označenih kao vulnerabilnih u evropskom i/ili nacionalnom kontekstu u konkretnom nastavnom programu.

Fakultet političkih nauka

Odeljenje za socijalnu politiku i socijalni rad pruža raznovrsna teorijska i metodološka znanja iz politikoloških, sociooloških, psiholoških, ekonomskih i pravnih disciplina, a posebna pažnja posvećuje se disciplinama iz oblasti socijalne politike i socijalnog rada.

TABELA 1. Nastavni planovi i programi koji se odnose na problematiku socijalne isključenosti na Odeljenju za socijalnu politiku i socijalni rad Fakulteta političkih nauka

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Sociologija (0)	Predstavljanje osnovnih znanja iz sociologije u cilju podsticanja na razmišljanje i istraživanje društvenih pojava, struktura, oblika, odnosa, uloga, delovanja i interakcije grupa i pojedinaca.	Društvena struktura; društvena interakcija i svakodnevni život; kultura, norme i vrednosti; moral, religija; rodna stratifikacija; rasa, etnicitet i nacija; socijalna stratifikacija; društvena moć i društvene elite.	8	2.8 VG
	Sociologija porodice (0)	Upoznavanje sa različitim teorijskim pristupima fenomenima, odnosima i procesima vezanim za brak i porodicu.	Porodica i sociologija porodice; evolucija i funkcije braka i porodice; matrijarhalna, patrijarhalna, demokratska porodica; socijalizacija porodice i u porodici; porodica prokreacije; porodica izolacije; bela kuga i demografska bomba; izbegličke porodice.	5	VG
	Teorija socijalnog rada (0)	Sagledavanje teorijsko-metodoloških aspekata delatnosti socijalnog rada.	Pojmovno određenje socijalnog rada; oblici i nivoi delatnosti socijalnog rada; pojam ljudskih potreba u socijalnom radu; vrednosti i principi u socijalnom radu; važnije teorijske konцепcije socijalnog rada; teorijske perspektive savremene nauke socijalnog rada.	8	2.1 2.8

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaj	ECTS	Indikatori
Osnovne	Socijalna psihologija (I)	Pružanje osnovnih teorijskih i metodoloških znanja iz oblasti socijalne psihologije koja su neophodna za proučavanje i razumevanje značajnih društvenih i političkih fenomena.	Socijalizacija; proces političke socijalizacije; stavovi i menjanje stavova; autoritarna ličnost i antidemokratska orientacija; socijalna kognicija; socijalni uticaj; socijalna psihologija međugrupnih konfliktata; međuetnički konflikti.	6	2.8
	Socijalna politika (O)	Sticanje znanja o ulozi pojedinca i njegovoj odgovornosti za sebe i porodicu, pomoći društva u opstanku sopstvenog naroda i ugroženih kategorija. Upoznavanje sa tradicijom, običajima, religijom i ulogom države u delu životnih uslova ljudi kao što su stanovanje, obrazovanje, lečenja, rad i dr., kao i ostvarivanje socijalne sigurnosti od rizika bolesti, invalidnosti, povreda, materinstva, nezaposlenosti, siromaštva i bede.	Politika i politički procesi kao faktor socijalne politike Srbije; stanovništvo kao faktor socijalne politike Srbije; nauka, ideologija, običaji i tradicija kao faktori socijalne politike Srbije; socijalno-politički aspekt siromaštva u Srbiji; socijalno-politička dimenzija nezaposlenosti u Srbiji; socijalne nejednakosti u Srbiji; socijalna politika i tržišna politika u Srbiji.	8	1.1 1.2 1.3 1.4 1.5 1.6 1.7 2.1 2.2 2.3 2.4 2.5 2.6 2.7 VG
	Porodično pravo (O)	Sticanje znanja o metodama pravnog regulisanja porodičnih odnosa, kao i ukazivanje na važnost pozitivno-pravnog aspekta i na potrebu modernizacije u formi <i>de lege ferenda</i> .	Karakteristike i izvori porodičnog prava; dejstva braka: imovinski režim, izdržavanje; prestanak braka; vanbračna zajednica, utvrđivanje roditeljstva; sadržina roditeljskog prava; nasilje u porodici; zaštita dece.	5	1.6 2.4 2.5 VG
	Socijalni rad sa pojedincem (O)	Sticanje osnovnih znanja i veština socijalnog rada sa pojedincem, izgradnja profesionalnog identiteta i usvajanje vrednosnih osnova socijalnog rada.	Modeli socijalnog rada, ciljevi prakse; vrednosti i principi socijalnog rada; početak rada sa klijentom i prvi kontakt; pojam i modeli procene u socijalnom radu; osnovi procene porodice i porodičnih odnosa; tretman klijenta, problema i situacije, pristupi i vrste tretmana; planiranje usluga i mera; evaluacija i završetak rada sa klijentom.	6	1.6 2.4 2.8 VG

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Mentalna higijena (0)	Primena najvažnijih principa u prevenciji, zaštiti i tretmanu mlađih, njihovih porodica i grupa koje su posebno ugrožene: deca bez roditeljskog staranja, zlostavljava deca.	Zaštita i unapređenje mentalnog zdravlja; modeli prevencije; mentalno-higijenski problemi predškolske dece; mentalno-higijenski problemi školske dece; mentalno-higijenski problemi u adolescenciji; mentalno-higijenski problemi odraslih; problemi dece iz porodica sa poremećenim odnosima; zaštita dece bez roditeljskog staranja; deca, adolescenti i odrasli sa posebnim potrebama; zaštita i unapređenje mentalnog zdravlja u zajednici.	5	1.3 1.4 1.6 2.3 2.4 2.6 2.8 VG
	Uporedna socijalna politika (0)	Proučavanje glavnih karakteristika socijalne politike savremenog sveta i praćenje promena u njima, kao i tendencija u razvoju socijalne politike u pojedinim područjima sveta i zakonitosti koje se mogu utvrditi.	Koncepcije o socijalnoj politici; komparativni pristup socijalnoj politici; karakteristike socijalne politike razvijenih zemalja tržišne privrede, zemalja u tranziciji, zemalja u razvoju; socijalna politika u oblasti rada; politika u oblasti nadnica i plata; socijalna politika u oblasti društvenih delatnosti; socijalna politika u uslovima aktuelnih političkih i ekonomskih procesa.	8	1.1 1.2 1.3 1.4 2.2 2.3 2.6
	Sistemi socijalne sigurnosti (0)	Sticanje saznanja o karakteru, sadržaju i ciljevima savremenih sistema socijalne sigurnosti.	Modeli države blagostanja; osiguranje rizika starosti; zdravstvena politika; nezaposlenost, osiguranje nezaposlenih i strategija zapošljavanja; siromaštvo i socijalna uključenost; državni programi pomoći siromašnjima.	7	1.1 1.2 1.4 1.5 1.6 2.1 2.2 2.4 2.5 2.6 2.8 VG

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaj	ECTS	Indikatori
Osnovne	Socijalni rad sa grupom (0)	Sticanje teorijsko-metodoloških i metodskih znanja za praktično rešavanje problema, kao što su poremećaji u funkcionsanju u porodici na relaciji pojedinac i porodica u celini, između generacija, kao što su roditelji i deca i između roditelja (supružnika); sticanje znanja o društvenim grupama (alkoholičari, neurotičari, osobe sa razvojnim problemima, kriminalne grupe i dr.).	Grupna dinamika; metode istraživanja odnosa u grupi i terapijski aspekti grupe; terapijska zajednica alkoholičara i popularni pacijenti u grupnoj terapiji; socioterapijski klubovi; terapijska zajednica dnevne bolnice; grupna terapija; grupni terapeut i edukacija studenata u velikoj grupi.	7	1.4 2.6 VG
	Socijalna patologija (0)	Ovladavanje teorijskim i empirijskim saznanjima savremene nauke o društvenim devijacijama na multidisciplinarnim osnovama.	Odnos socijalne patologije sa srodnim naukama i aspekti proučavanja društvenih devijacija; opšti tipovi i teorije društvenih devijacija; alkoholizam; zavisnost od droga; seksualne devijacije; prosjačenje i skitnja; agresije i autoagresije.	7	1.1 1.4 1.5 1.7 2.1 2.6 2.7 2.8 VG
	Socijalni rad u zajednici (0)	Upoznavanje sa različitim tipovima lokalnih zajednica, njihovim uticajem na karakter i intenzitet ljudskih potreba. Sticanje znanja o teorijsko-metodološkim osnovama socijalnog rada u zajednici i praktičnim vesteinama za identifikaciju potreba, organizovanje primarnih i sekundarnih mreža pomoći i podrške, planiranje socijalnih usluga.	Tipologija lokalnih zajednica; resursi i ograničenja lokalnih zajednica za zadovoljavanje socijalnih potreba građana; modeli socijalnog rada u zajednici: model socijalnog planiranja u zajednici, model edukacije; modeli socijalnog rada u zajednici – prednosti i ograničenja; faze socijalnog rada u zajednici; animiranje i povezivanje građana, izvođenje socijalne akcije, evaluacija.	7	2.8 VG
	Socijalni razvoj (0)	Ovladavanje teorijskim i empirijskim saznanjima o socijalnom razvoju, njegovim ključnim dimenzijama, faktorima, pretpostavkama, ostvarenim ciljevima, u svrhu učestvovanja u kreiranju programa socijalnog razvoja.	Pojam socijalnog razvoja, odnos ekonomskog i socijalnog razvoja, principi i faktori razvoja; teorije o socijalnom razvoju; indikatori socijalnog razvoja; fenomen siromaštva; socijalni trendovi razvijenih zemalja; socijalna regresija zemalja u tranziciji; socijalna situacija zemalja u razvoju; globalni aspekt socijalnog razvoja; perspektive socijalnog razvoja.	6	1.1 1.5 2.1

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Rehabilitacija i socijalna medicina (0)	Sticanje novih i unapređivanje postojećih znanja, koja imaju za cilj unapređenje procesa rehabilitacije, sprečavanje nastajanja invalidnosti, ospozobljavanje obolelih i invalidnih lica kroz profesionalnu rehabilitaciju, različite socijalno-terapijske procedure, socijalnu integraciju u porodicu, radnu sredinu i širu društvenu zajednicu.	Invalidnost; rehabilitacija; medicinska, profesionalna i socijalna rehabilitacija; socijalna medicina; zdravlje i zdravstveni indikatori; sistemi zdravstvene zaštite u svetu i u našoj zemlji; zdravstvena i socijalna zaštita određenih kategorija stanovništva (dece i omladine, odraslih i starih osoba).	7	1.2 1.4 1.6 2.2 2.4 2.6 VG
	Socijalni rad u obrazovanju (I)	Sticanje saznanja o preventivnom delovanju, praćenju i jačanju kompetentnosti učenika u rešavanju specifičnih problema.	Obrazovanje kao novo polje socijalnog rada; novi rizici i izazovi: nasilje u školi; zavisnost; asocijalno ponašanje; socijalna isključenost; mobing u školi; školski socijalni rad u specijalnim školama – ka inkluzivnom obrazovanju; metode školskog socijalnog rada: savetovanje i pomoć pojedincu; intervencija u kriznim situacijama; medijacija.	3	1.3 1.6 2.3 2.4 VG
	Socijalni rad u zdravstvu (I)	Sticanje saznanja o savremenim konceptima zdravstvene zaštite i ekonomske opravdanosti socijalnog rada u zdravstvenim organizacijama, kao i doprinosu socijalnog rada u ostvarivanju zdravstvene zaštite.	Savremeni koncept zdravlja; definicije zdravstvene zaštite; doprinos socijalnog rada u ostvarivanju zdravstvene zaštite; socijalni rad u bolnici; socijalni rad u dugotrajnoj nezi; socijalni rad u hospitalizaciji, rehabilitaciji, otpustu i prihvatu psihijatrijskih bolesnika; socijalni rad u prevenciji, tretnisu, rehabilitaciji i suzbijanju bolesti zavisnosti; socijalni rad sa obolelima od AIDS-a.	3	1.4 2.6 VG
	Socijalni rad sa starima (0)	Korišćenje stečenih znanja u praksi rada sa starima sa specifičnim zadacima i metodama.	Starenje stanovništva; politika starenja; socijalna sigurnost u starosti (siromaštvo i socijalna uključenost, aktivna starost, međugeneracijska solidarnost); sadržaj i oblici podrške i pomoći; socijalni rad sa starima; pružanje usluga socijalnog radnika; socijalni rad u prevaziđenju teškoča i rešavanju problema; samoorganizovanje starih.	3	1.1 1.4 1.5 2.1 2.6 2.8

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaj	ECTS	Indikatori
Osnovne	Socijalni rad sa migrantima (I)	Ospozobljavanje za praktičnu primenu stečenog znanja u radu sa migrantima.	Migracione politike, standardi i zaštita prava migranata; socijalni aspekti migracionih kretanja radne snage; nasilne migracije; socijalna isključenost i integracija migranata (izbeglica, raseđenih lica, povratnika, tražilaca azila, porodica migranata); siromaštvo, socijalni rizici i socijalna uključenost vulnerabilnih grupa.	3	1.1 1.2 2.1 2.2 2.8 VG
	Savremeni socijalni problemi (I)	Upoznavanje sa različitim aspektima socijalnih problema.	Pojam socijalnih problema i veze sa pojmovima društvenih kriza, društvenih dezorganizacija i društvenih devijacija; opšti tipovi i tipologije socijalnih problema; siromaštvo; nezaposlenost; starost i stareње stanovništva; populaciona „eksplozija“ i depopulacija; izbeglost; društvene dezorganizacije; organizovani kriminal; trgovina ljudima i prostitucija.	6	1.1 1.2 1.5 2.1 2.2 2.8 VG
	Socijalna politika EU (O)	Sticanje saznanja o socijalnoj dimenziji evropskih integracija na putu izgradnje evropskog socijalnog modela i modernizacije nacionalnih režima.	Evropski socijalni model; modernizacija socijalne zaštite i konvergencija sistema; izazovi demografskih promena i koordinacija penzijskih sistema; Otvoreni metod koordinacije i budućnost zdravstvene politike; tržište rada, Evropska strategija zapošljavanja, socijalni dijalog; borba protiv siromaštva i socijalna uključenost; zaštita porodice i dece; jednakost muškaraca i žena, rod i rodna ravnopravnost.	6	1.1 1.2 1.4 1.5 1.6 2.1 2.2 2.4 2.5 2.6 2.8 VG
	Kultura ljudskih prava (I)	Ukazivanje da su ljudska prava civilizacijska tekovina koja zahteva pažljivu moralnu, pravnu i političku artikulaciju.	Prava u sporovima: abortus, seksualni izbor, prava nerođenih; ljudska prava u vanrednim situacijama; zaštita prava; prava i politika; prava i demokratija: ljudska prava, politička reprezentacija, autonomija i secesija.	6	2.8 VG

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Socijalni rad sa decom i mladima (0)	Upoznavanje sa osnovnim pojmovima, teorijskim i intervencijnim pristupima socijalnog rada u zaštiti dece od zlostavljanja, posledicama, etičkim i vrednosnim implikacijama intervencija, kao i zaštitom dece bez roditeljskog staranja putem starateljstva, usvojenja, porodičnog i domskog smeštaja, kako bi svoja znanja primenili u praksi.	Savremeni koncepti u zaštiti dece; kulturno-kompetentna praksa; interventni okviri socijalnog rada u zaštiti dece od zlostavljanja; pojam i oblici zaštite dece bez roditeljskog staranja; pojam i obeležja starateljstva; primena socijalnog rada pri postupku usvojenja; socijalni rad sa hraniteljskom porodicom i prirodnim roditeljima deteta na smeštaju; primena socijalnog rada u vezi sa smeštajem dece u domove.	6	1.4 2.6 2.8 VG
	Socijalni rad i bolesti zavisnosti (I)	Sticanje znanja iz oblasti bolesti zavisnosti i praktičnog delanja.	Uzroci nastanka bolesti zavisnosti; vrste psihoaktivnih supstanci i dejstvo na organizam, narkomanija, alkoholizam; zdrava porodica i porodica zavisnika; lečenje bolesti zavisnosti; uloga socijalnog radnika u inicijalnoj fazi lečenja; motivacija i savezodavni rad; osnovni principi socijalnog rada u grupi; porodična terapija bolesti zavisnosti, rehabilitacija i resocijalizacija zavisnika, prevencija bolesti zavisnosti.	3	1.4 2.6 2.8 VG
	Savetovanje i socioterapija (0)	Sticanje osnovnih znanja i veština iz porodične terapije, kriznih intervencija i savetovanja i osnove tehnika regulisanja i modifikacije ponašanja (<i>behaviour management and modification</i>).	Psihodinamski pristupi i modeli socijalnog rada; psihosocijalna terapija; teorijske osnove bihevioralno-kognitivnih pristupa; principi i tehnike programa pozitivnog ponašanja; sistemski pristup porodici – intervencije sistemske porodične terapije; koraci krizne intervencije; socio-humanistički pristup savetovanju i terapiji; Rodžersov metod savetovanja; pristupi i tehnike rešavanja problema; područja primene i praktični aspekti savetovanja u socijalnom radu.	6	1.4 2.6

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaj	ECTS	Indikatori
Osnovne	Zastupanje u socijalnom radu (0)	Sticanje teorijskih i praktičnih znanja i veština za zastupanje interesa korisnika usluga socijalnog rada.	Karakteristike zastupanja u socijalnom radu; elementi zastupanja; identifikacija i selekcija ciljeva; komunikacione veštine; osobine dobrog zastupnika; strategije i taktike zastupanja u socijalnom radu; izgradnja mreža i koalicija; zastupanje klijenta; zastupanje slučaja; legislativno zastupanje; formiranje koalicija; identifikacija ciljeva; evaluacija; administrativno zastupanje; identifikacija ciljeva; identifikacija donosilaca odluka i drugih ključnih osoba; evaluacija.	3	2.8 VG
	Socijalni rad u inkluziji osoba sa invaliditetom (I)	Sticanje znanja iz oblasti potreba dece i omladine sa invaliditetom sa posebnim akcentom na socijalnom radu u inkluziji ove populacije.	Klasifikacija osoba sa invaliditetom (OSI); normativno-pravna zaštita OSI u Srbiji; individualna i porodična dinamika OSI; specifične potrebe OSI; socijalna integracija OSI; metode i tehnike socijalnog rada u ranom otkrivanju i dijagnostici OSI, u fazi tretmana, u institucionalnoj zaštiti OSI.	3	1.4 1.6 2.4 2.6 2.8 VG
Master	Socijalna administracija (0/ I)	Izučavanje socijalne administracije, javne uprave i javnih usluga.	Socijalna administracija; organizaciona struktura i raznovrsnost usluga; instrumenti javnih politika; javne usluge; socijalna administracija u praksi; službe socijalnog osiguranja; službe dečije i socijalne zaštite; primeri dobre prakse.	5	1.4 1.6 2.2 2.4 2.5 2.6 VG
	Migraciona politika (0/I)	Kritičko promišljanje i razrada konkretnih pitanja u okviru migracione politike.	Determinante globalnih, regionalnih i unutrašnjih migracija; globalno kretanje faktora proizvodnje, kapitala i radne snage; migraciona politika EU; tokovi i sadržaj migracionih kretanja u Srbiji; migracija radne snaže; „odliv mozgova“; nasilne migracije	7	1.2 2.2 VG

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Master	Politika rodne ravnopravnosti (I)	Komparativno analiziranje društvenog i ekonomskog položaja žena danas – u javnoj sferi, kroz parametre ekonomske nezavisnosti i pokazatelje pozicija odlučivanja, i u privatnoj sferi, kroz uloge sticanja o porodici, pojave nasilja u porodici, trostrukog radnog vremena, itd.	Žene i obrazovanje u Srbiji; obrazovanje kao parametar rodne ravnopravnosti; ekonomski položaj žene u tranziciji; etika brige – feministički pristup; roditeljstvo – novi društveni obrasci; reproduktivna prava žene; nasilje u porodici; ženska ljudska prava; mehanizmi rodne ravnopravnosti.	6	1.2 1.3 1.4 2.2 2.3 2.6 2.8 VG
	Globalizacija i socijalna politika (0)	Sticanje znanja o teorijskim kontroverzama globalizacije, novoj međuzavisnosti sveta, globalizaciji i regionalizaciji.	Ekološki i demografski aspekti; stvaranje globalne ekonomije; socijalno-politički aspekti globalizacije; reforme socijalne politike i sigurnost ljudi u kontekstu globalizacije.	7	1.1 1.2 2.1
	Demografija (I)	Savladavanje prirodног (rađanje i umiranje) kretanja stanovništva i migracije; metoda demografske analize; demografskih struktura (starosna i polna); projekcija stanovništva; osnovni populacioni trendovi u Srbiji, Evropi i svetu.	Značaj stanovništva; prirodno kretanje stanovništva – rađanje, umiranje, prirodni priraštaj; smrtnost; fertilitet; migracije; značaj demografskih struktura.	5	1.2 2.2 VG
	Teorija pravde (I)	Izlaganje i kritičko vrednovanje teorija distributivne pravde kojima se alociraju i/ili preraspodeljuju društvena dobra i politička moć u jednom društvu.	Pojam, predmet i uloga pravde; teorije pravde; pluralizam i pravda; pravda i demokratija; međunarodna pravda; granice upitanja države u ostvarivanje pravedne raspodele.	6	2.8 VG
Doktorske	Menadžment socijalnog rada (I)	Ovladavanje osnovnim metodama, tehnikama i veštinama procene potreba grupa korisnika za uslugama u zajednici; ovladavanje osnovnim veština- ma volonterskog menadžmenta; razumevanje i iskazivanje sposobnosti praktične primene metoda i veština pribavljanja sredstava (<i>fundraising</i>) za zasnivanje i održavanje usluga u zajednici; ovladavanje osnovnim veština- ma strateškog planiranja u sistemu socijalne zaštite; razumevanje procesa i veština pregovaranja.	Osnove menadžmenta – funkcije, uloge, veštine u menadžmentu; metode/tehnike identifikacije potreba; volonterski menadžment; organizacione veštine socijalnog rada; osnove strateškog planiranja; operativno/akciono planiranje; koordinatorske uloge socijalnih službi (<i>system management</i>); pojам, metode, tehnike i veštine pribavljanja sredstava; osnovi medijacije u zajednici; informisanje u zajednici, kontakti sa medijima; uključivanje uticajnih; pregovaranje i lobiranje u socijalnom radu.	7	2.1 2.8

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaj	ECTS	Indikatori
Doktorske	Socijalna politika i socijalni razvoj (0)	Sticanje znanja o savremenim tendencijama i ostvarenim vrednostima socijalne dimenzije društvenog razvoja na nacionalnom i internacionalnom nivou, kao i produbljenje znanje iz oblasti teorijskih saznanja socijalne politike.	Karakter ekonomsko-političkih promena u našoj zemlji; teorijski sadržaji savremene teorije socijalnog razvoja (neoliberalna teorija razvoja, koncepcija humanog razvoja, održivog razvoja, globalnog razvoja i razvoja ljudskog blagostanja); faktori, principi i indikatori razvoja; životni i radni uslovi u Srbiji, EU, zemljama razvijene tržišne privrede i zemljama u razvoju.	10	1.1 1.2 1.5 2.1 2.2 2.8
	Teorija i metodologija socijalnog rada (0)	Sticanje znanja i kritičko poređenje savremenih teorijsko-metodoloških osnova, pristupa i metoda prakse u socijalnom radu na različitim nivoima sistema: ontogenetskom, mikrosistemskom, egzo i makrosistemskom.	Kritičko-komparativni pregled metodskih kompleksa; ideologija socijalne promene u praksi; konceptualni modeli i pristupi promenama u funkcionalizmu, ponašanju i društvenom položaju na nivou pojedinca, u analizi strukture i funkcionisanja porodice, malih grupa, zajednica i organizacija, kao i planiranje i razvoj strategije intervencija na mikro, mezo i makro nivou sistema.	10	VG

Izvor: FPN, <http://www.fpn.bg.ac.rs/osnovne-studije/odeljenje-za-socijalnu-politiku-i-socijalni-rad/>

Filozofski fakultet

Odeljenje za pedagogiju ima fokus na opštoj pedagogiji, istoriji pedagogije, metodologiji pedagoških istraživanja, didaktici, metodici, školskoj, predškolskoj i porodičnoj pedagogiji.

TABELA 2. Nastavni planovi i programi koji se odnose na problematiku socijalne isključenosti na Odeljenju za pedagogiju Filozofskog fakulteta

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Psihologija porodice (I)	Sticanje osnovnih znanja o porodici, upoznavanje metoda i modela procene porodice.	Različiti pristupi u definisanju porodičnog zdravlja, odnosno disfunkcionalnosti; porodica, zdravlje i bolest; porodica sa posebnim teškoćama – porodica deteta sa razvojnim teškoćama; alternativne porodice i roditeljstvo za decu bez roditeljskog staranja.	3	1.4 1.6 2.6 VG
	Pedagoška psihologija (O)	Razvijanje kompetencija u operacionalizovanom tumačenju pedagoško-psiholoških pojava.	Mentalno zdravlje u školama.	5	1.4 1.6 2.3 2.6 VG
	Obrazovanje odraslih (O)	Razumevanje filozofskih, socijalnih i psiholoških dimenzija obrazovanja odraslih; razumevanje obrazovanja odraslih kao individualnog i socijalnog fenomena.	Koncepti doživotnog obrazovanja; sistem obrazovanja odraslih.	3	1.3 2.3 VG
	Školska pedagogija (O)	Upoznavanje sa odlikama, pravcima, razvojima i perspektivama institucionalnog vaspitanja i obrazovanja, kao i ospozobljavanje za razumevanje složenosti sadržaja i strukture školske institucije i principa funkcionisanja i delovanja škole i školskog sistema.	Funkcija i zadaci škole; determinante delovanja i funkcionisanja škole; struktura aktivnosti škole.	10	1.3 2.3 VG
	Metodika rada školskog pedagoga (O)	Sticanje saznanja o ulozi pedagoga u školi.	Saradnja školskog pedagoga sa učenicima, roditeljima i zajednicom.	5	1.6 2.3 2.8

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaj	ECTS	Indikatori
Osnovne	Vaspitno-obrazovni rad sa decom sa posebnim potrebama (I)	Razumevanje značenja posebnih potreba u okviru socijalno inkluzivnog modela; upoznavanje sa iskustvima inkluzivnog obrazovanja, inicijalne veštine kreiranja individualnih planova podrške detetu sa posebnim potrebama u redovnoj školi; veštine partnerstva sa porodicom.	Deca sa posebnim potrebama; karakteristike dece sa posebnim potrebama; sredina deteta sa posebnim potrebama – porodica, vršnjaci, vaspitači, nastavnici; priprema za školu deteta sa posebnim potrebama, inkluzivno obrazovanje; izrada individualnih obrazovnih programa, planova inkluzije i rada sa porodicom.	6	1.3 1.6 2.3 2.4 2.8 VG
	Socijalna pedagogija (I)	Upoznavanje sa teorijskim, praktičnim i istraživačkim pristupima u socijalno-pedagoškom radu; osposobljavanje za primenu različitih metodskih i istraživačkih postupaka u socijalno-pedagoškom radu.	Savremene teorije socijalnog rada; normativno-pravni, etički i institucionalno-organizacioni okviri vaspitno-obrazovne delatnosti u socijalnom radu; protivrečnosti deklarativne i stvarne socijalne brige o deci i mladima; programi prevencije poremećaja u ponašanju dece i mladih; pedagoška prevencija zavisničkog ponašanja mladih; socijalno-pedagoški pristup problemima dece i mladih iz nepotpunih porodica; rad sa decom i mladima bez roditeljskog staranja, metodika rada socijalnog pedagoga.	6	1.3 1.6 2.3 2.4 VG
Doktorske	Društvo, kultura i obrazovanje (0)	Razumevanje obrazovanja kao oblika društvene prakse i mehanizma kulturne reprodukcije i produkcije, kao i razvijanje spremnosti za pedagoški aktivizam iz pozicije razumevanja ekološke paradigme.	Obrazovanje i društvo; obrazovanje kao oblik društvene prakse; društvena moć, proizvodnja znanja i pedagogija; obrazovanje i politika.	10	1.3 2.3 VG

Izvor: FF, http://www.f.bg.ac.rs/pedagogija/program_studija.php?god=3&nivo=0

Odeljenje za andragogiju se u najvećoj meri bavi opštim i specifičnim problemima učenja i obrazovanja odraslih.

TABELA 3. Nastavni planovi i programi koji se odnose na problematiku socijalne isključenosti na Odeljenju za andragogiju Filozofskog fakulteta

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Analiza potreba za veštinama i obukama (I)	Ospozobljavanje za analizu potreba za znanjima, veštinama i obukama.	Međuzavisnost tržišta rada i obrazovanja; teorije obrazovnih potreba; različiti koncepti znanja i veština; tipovi znanja – faktičko, konceptualno, proceduralno; stručne kompetencije; metode i tehnike analize rada i zanimanja; instrumenti za analizu rada.	6	1.2 1.3 2.2 2.3
	Socijalna andragogija (0)	Razvijanje znanja, stavova i veština potrebnih za razumevanje, istraživanje i primenu obrazovanja kao sredstva podrške i pomoći u razvojnim, specifičnim i kriznim životnim situacijama.	Savremene teorije socijalnog rada, normativno-pravni, etički i institucionalno-organizacioni okviri obrazovne delatnosti u socijalnom radu; ciljevi, koncepti i principi inkluzivnog obrazovanja; definisanje uloge i mogućnosti obrazovanja odraslih i uloga andragoga u podršci i zaštiti žrtava trafikinga, osoba sa smetnjama u psihofizičkom razvoju, zavisnika, osuđenika, nezaposlenih, osoba iz readmisije, starih, Roma, homoseksualaca, žrtava nasilja i zlostavljanja, beskućnika, siromašnih, izbeglica, hronično obolelih.	8	1.1 1.3 1.4 1.5 1.6 2.1 2.2 2.3 2.4 2.6 2.8 VG

Izvor: FF, http://www.f.bg.ac.rs/andragogija/program_studija.php?god=3&nivo=0

Odeljenje za sociologiju pruža znanja koja najviše pripadaju opštoj i posebnim sociologijama, socijalnoj patologiji, socijalnoj antropologiji i socijalnoj istoriji.

TABELA 4. Nastavni planovi i programi koji se odnose na problematiku socijalne isključenosti na Odeljenju za sociologiju Filozofskog fakulteta

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Uvod u sociologiju I (0)	Upoznavanje sa osnovnim pojmovima i pojavama iz sociologije.	Nejednaka društvena podela rada, bogatstvo, moć; formiranje identiteta; pol i rod; stanovništvo i ekološke krize; razgraničenja između normalnog i devijantnog ponašanja; društvena struktura i strukturalne promene na osnovama podele rada; društvena stratifikacija; rad i podela rada; siromaštvo, podklasa i društvena isključenost (definisanje i merenje siromaštva, debate o podklasi i oblicima društvene isključenosti).	5	1.1 1.2 1.5 2.1 2.2 2.8 VG
	Osnovi ekonomije (0)	Analiziranje osnovnih ekonomskih tema.	Raspodela; javni sektor i država.	8	1.2 2.2
	Sociologija kulture (0)	Predstavljanje različitih teorijskih stanovišta o kulturi, savremenim problemima kulturnih procesa, podkulturnama i kulturnim identitetima.	Akceptiranje osnovnih pojmljiva o kulturi i civilizaciji, uvid u osnovne teorijske orientacije s posebnim osvrtom na savremeno stanje u sociologiji kulture.	5	2.8
	Sociologija društvenih devijacija – kriminalitet (0)	Upoznavanje sa najznačajnijim problemima kriminaliteta i njegove društvene kontrole.	Fenomenološka, etiološka i viktimoška dimenzija zločina i kriminaliteta; problemi njihove formalne i neformalne kontrole.	6	2.8 VG
	Teorija društvene strukture i sistema (0)	Razumevanje uticaja nejednakosti imovine/dohotka i statusa na razvoj i izgled razvijenih društava.	Klasna analiza i teorija stratifikacije, pitanje statusa i teorija elita.	6	1.1 1.5 2.1 2.8

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Socijalna i prostorna isključenost (I)	Razvijanje analitičke sposobnosti za procenu karakteristika prostornih aspekata socijalne isključenosti, razvijanje operativnih indikatora i predlaganje konkretnih rešenja u borbi protiv socijalne isključenosti u prostoru.	Teorijsko razmatranje pojma socijalne isključenosti kroz tri dominantna diskursa: diskurs podklase, redistributivni diskurs (socijalna prava) i diskurs socijalne integracije (dominatno tržište rada); definisanje odnosa socijalne i prostorne isključenosti (kada prostorna segregacija postaje slučaj socijalne isključenosti), razlika između pojmove siromašne populacije i siromašnog područja, razlika između urbanog i ruralnog siromaštva; kultura siromaštva i beskućništvo kao najradikalniji oblik socijalne isključenosti; koncept socijalnog kapitala lokalne zajednice kao preuslov socijalne uključenosti.	3	1.1 1.2 1.5 1.7 2.1 2.2 2.7 2.8 VG
	Sociologija mentalnih poremećaja (0)	Sticanje saznanja o socijalnim aspektima najraširenijih psihičkih poremećaja.	Društveni aspekti alkoholizma, narkomanije, reaktivnih psihičkih poremećaja, depresije, suicida, neuroza, psihoza; prevencija psihičkih poremećaja; socio-demografski faktori i psihički poremećaji.	6	1.4 2.6 VG
	Ekonomска tranzicija (0)	Upoznavanje tokova tranzicije.	Socijalni troškovi i socijalni programi.	4	1.2 2.2
	Modeli zaštite u socijalnoj politici (I)	Upoznavanje sa osnovnim modelima zaštite građana u komparativnoj perspektivi. Ospoznavanje studenata za kritičku analizu dokumenata praktične politike u različitim oblastima društvenog života i koncipiranje konkretnih rešenja problema.	Analiza osnovnih modela zaštite građana: liberalni, korporativni, socijalno-demokratski; modeli zaštite u Srbiji u oblastima smanjenja siromaštva, stanovanja, razvoja lokalne zajednice, socijalne zaštite porodice i dece.	4	1.1 1.5 1.6 1.7 2.1 2.4 2.7
	Savremene migracije i problemi socio-ekonomiske integracije (I)	Sticanje znanja o migracijama, problemima ekonomskе integracije migranata u društвima destinacije i ekonomskom značaju migracija, kao i o oblicima prisilnih migracija.	Problemi koji nastaju u pogledu ekonomske i šire socijalne integracije migranata u savremenim društвima; migracije, prisilne migracije – izbeglištvo i azilanti; upravljanje migracijama; posledice na tržištu rada; problemi socijalne integracije migranata.	4	1.2 2.1 2.2 2.8 VG

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaj	ECTS	Indikatori
Master	Ekonomска tranzicija (I)	Cilj predmeta je isti kao cilj istoimenog predmeta na osnovnim studijama.	Sadržaj predmeta je isti kao sadržaj istoimenog predmeta na osnovnim studijama.	6	1.2 2.2
	Psihijatrijska sociologija (I)	Senzibilisanje studenata za psihijatrijske probleme savremenog čoveka u zavisnosti od socijalnih činilaca, upoznavanje sa glavnim socijalno-psihijatrijskim problemima i problemima u sociologiji mentalnih poremećaja.	Teorije o poreklu mentalnih poremećaja; stavovi prema duševno poremećenima; društvene uloge psihički obolelih.	6	1.4 2.6 2.8
	Sociologija mentalnih poremećaja (I)	Cilj predmeta je isti kao cilj istoimenog predmeta na osnovnim studijama.	Sadržaj predmeta je isti kao sadržaj istoimenog predmeta na osnovnim studijama.	6	1.4 2.6 VG
Doktorske	Socijalna patologija (I)	Ukazivanje na međuzavisnost socijalno-patoloških pojava i društvenih uslova života.	Odnos socijalnih faktora i najraširenijih psihičkih poremećaja; maloletnička delinkvencija.	10	1.4 1.6 2.4 2.6 VG
	Društvo i prostor – restrukturiranje moći (I)	Razumevanje prostorne dimenzije društvenog života.	Savremene sociološke teorije o odnosu prostora i društva, a posebno restrukturiranju društvene moći u modernom društvu; nove forme građanstva (kosmopolitsko, transnacionalno, urbano, kulturno, ekonomsko, manjinsko, itd.), kao i pitanja socijalne kohezije na i između različitih prostornih nivoa.	10	1.7 2.7 2.8
	Socio-ekonomska tranzicija (I)	Upoznavanje sa savremenim tendencijama socijalno-ekonomske promene.	Položaj marginalizovanih društvenih grupa na tržištu rada u Srbiji.	10	1.2 2.2 2.8 VG
	Savremeni populacioni izazovi (I)	Upoznavanje sa empirijskim podacima i teorijskim paradigmama i mogućnostima njihove primene u socijalno-demografskim analizama.	Nedovoljno rađanje i prirodno obnavljanje; promene u starosnoj strukturi, starenje, migracije; povezanost socijalnih i demografskih pojava; populacioni fenomeni.	10	VG

Izvor: FF, http://www.f.bg.ac.rs/sociologija/program_studija.php?god=3&nivo=0

Odeljenje za psihologiju sadrži najveći broj predmeta iz opšte i eksperimentalne psihologije, socijalne psihologije, kliničke psihologije, razvojne i pedagoške psihologije, psihologije rada i metodologije psiholoških istraživanja.

TABELA 5. Nastavni planovi i programi koji se odnose na problematiku socijalne isključenosti na Odeljenju za psihologiju Filozofskog fakulteta

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaj	ECTS	Indikatori
Osnovne	Rodne studije I (I)	Upoznavanje sa osnovnom mrežom pojmoveva vezanom za studije roda i sa istorijatom feminizma i feminističke misli.	Nevidljivost žena u humanističkim disciplinama; osnovni pravci feminističkog pristupa; određene kategorije rod i pol; obrazovanje i priprema za zanimanja ženske dece; porodica, brak i partnerstvo; kućni rad, domaći rad, ženski ne/rad.	3	1.2 1.3 2.2 2.3 2.8 VG
	Psihologija mentalnog zdravlja (0)	Sticanje osnovnih znanja o pojmovima mentalnog zdravlja i mentalnog poremećaja. Senzitiziranje na predrasude prema duševnim bolesnicima i etiketiranje. Upoznavanje sa istorijatom i osnovnim savremenim modelima mentalnog poremećaja.	Vremenska i kulturna relativnost koncepta mentalnog zdravlja; predrasude u vezi sa mentalnim zdravljem; ugroženost mentalnog zdravlja u svakodnevnom životu.	4	1.4 1.6 2.6 2.8
	Osnove psihologije rada (0)	Upoznavanje sa osnovnim problemima, dominantnim teorijskim i istraživačkim pristupima u oblasti psihologije rada.	Učenje i obučavanje u procesu rada, procena radne sposobnosti.	5	1.2 2.2
	Karijera (0)	Razvijanje i proširivanje teorijskih znanja, koncepcata i teorijskih pristupa u oblasti procavanja karijere i formiranje vještina i tehnika vođenja i savetovanja klijenata – pripadnika raznovrsnih populacija u različitim fazama razvoja karijere.	Strategije, ciljevi, tehnike i program informisanja, obučavanja, treninga i mentorstva u vođenju karijere i u savetovanju za vokacionu fleksibilnost pripadnika različitih populacija.	4	1.2 1.3 2.2 2.3 2.8 VG
	Psihologija porodice (I)	Sticanje osnovnih znanja o porodici. Upoznavanje sa teorijskim modelima i metodama procene porodice i zahtevima interdisciplinarnog pristupa u praksi i istraživanju.	Različiti pristupi u definisanju porodičnog zdravlja, odnosno disfunkcionalnosti; porodica, zdravlje i bolest; porodica deteta sa razvojnim teškoćama; alternativne porodice i roditeljstvo dece bez roditeljskog staranja.	3	1.4 1.6 2.6 VG

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaj	ECTS	Indikatori
Osnovne	Psihologija dece sa posebnim potrebama (0)	Senzitizacija i razumevanje značenja posebnih potreba u okviru socijalno-inkluzivnog modela; upoznavanje sa iskustvima inkluzivnog obrazovanja; inicijalne veštine kreiranja individualnih planova podrške detetu sa PP u redovnoj školi; veštine partnerstva sa porodicom.	Razmatranje osnovnih pojmoveva i koncepcijskih pristupa; potrebe i prava deteta sa smetnjama u razvoju; priprema škole za decu sa posebnim potrebama; priprema deteta, roditelja i škole; praćenje i podsticanje adaptacije deteta; motivisanje deteta sa PP za učeње, adaptacije, modifikacije; IOP.	4	1.3 1.4 1.6 2.3 2.4 2.6 2.8 VG
	Socijalna pedagogija (I)	Upoznavanje sa različitim teorijskim, istraživačkim i praktičnim pristupima u socijalno-pedagoškom radu; osposobljavanje za primenu različitih metodskih i istraživačkih postupaka u socijalno-pedagoškom radu.	Savremene teorije socijalnog rada; normativno-pravni, etički i institucionalno-organizacioni okviri vaspitno-obrazovne delatnosti u socijalnom radu; protivrečnosti deklarativne i stvarne socijalne brige o deci i mladima; programi prevencije poremećaja u ponašanju dece i mlađih; pedagoška prevencija zavisničkog ponašanja mlađih; socijalno-pedagoški pristupi problemima dece i mlađih iz nepotpunih porodica; rad sa decom i mladima bez roditeljskog staranja.	6	1.3 1.6 2.3 2.4 VG
Master	Porodični odnosi i vaspitanje (I)	Razumevanje i kritičko sagledavanje različitih teorijskih orijentacija o porodičnim odnosima i njihovom značaju za vaspitanje; osposobljavanje za samostalno naučno istraživanje pedagoških implikacija različitih porodičnih interakcija.	Različite teorijske orientacije u proučavanju porodice; promene u filozofiji porodice; nasilje u porodici i problemi vaspitanja; različiti oblici socijalne podrške porodici u ostvarivanju vaspitne uloge; istraživanje dečje i roditeljske percepcije porodičnih odnosa.	6	1.6 2.4 VG
Doktorske	Učenje i nastava kod dece pod rizikom (I)	Produbljeno razumevanje ključnih psiholoških problema u obrazovanju dece i mlađih iz vulnerabilnih grupa i osposobljavanje za istraživanje, praćenje i dizajniranje obrazovnih modela kojima se opisani problemi prevazilaze.	Karakteristike vulnerabilnih grupa (siromašne, romske, dece sa posebnim potrebama, nasilništvo); tipovi psiholoških problema koji se sreću u njihovom obrazovanju i komparativna iskustva i efekti onih inkluzivnih i inovativnih obrazovnih modela koji su usmereni na prevazilaženje opisanih problema.	10	1.1 1.3 1.4 1.5 1.6 2.1 2.3 2.6 VG

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Odeljenje za logopediju obezbeđuje sticanje akademskih znanja i veština vezanih za oblast poremećaja govora, jezika i komunikacije i rehabilitacije osoba sa poremećajima govornih i jezičkih funkcija.

TABELA 6. Nastavni planovi i programi koji se odnose na problematiku socijalne isključenosti na Odeljenju za logopediju
Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Osnovi sociologije (0)	Upoznavanje sa osnovnim sociološkim pojmovima, klasičnim i savremenim sociološkim teorijama; unapređenje razumevanja sveta uz povezivanje primarnog iskustva studenata sa akademskim sociološkim znanjem.	Društvena stratifikacija; sociologija siromaštva; siromaštvo i društvena izopštenost; sociologija devijantnog ponašanja; obrasci kriminala; porodica i brak; rod i seksualnost; rod i društvena nejednakost; rod i ekonomski život; moć, politika i država; obrazovanje; gradovi i urbanizacija; sociologija religije.	3	1.1 1.2 1.3 1.5 1.6 1.7 2.1 2.3 2.7 2.8 VG

Izvor: FASPER, <http://www.fasper.bg.ac.rs/logopedija/index.html>

Odeljenje za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju gluvih i nagluvih osoba obezbeđuje sticanje akademskih znanja i veština vezanih za oblast specijalne edukacije i rehabilitacije gluvih i nagluvih osoba.

TABELA 7. Nastavni planovi i programi koji se odnose na problematiku socijalne isključenosti na Odeljenju za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju gluvih i nagluvih osoba Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Osnovi sociologije (0)	Upoznavanje sa osnovnim sociološkim pojmovima, klasičnim i savremenim sociološkim teorijama; unapređenje razumevanja sveta uz povezivanje primarnog iskustva studenata sa akademskim sociološkim znanjem.	Društvena stratifikacija; socio-logija siromaštva; siromaštvo i društvena izopštenost; sociologija devijantnog ponašanja; obrasci kriminala; porodica i brak; rod i seksualnost; rod i društvena nejednakost; rod i ekonomski život; moć, politika i država; obrazovanje; gradovi i urbanizacija; sociologija religije.	3	1.1 1.2 1.3 1.5 1.6 1.7 2.1 2.3 2.7 2.8 VG
	Profesionalno osposobljavanje gluvih i nagluvih osoba (0)	Savladavanje svih faza profesionalne rehabilitacije i integracije gluvih i nagluvih osoba.	Profesionalna rehabilitacija gluvih i nagluvih osoba (istorijski pregled, savremeni trendovi, integracija i inkluzija); profesionalna orientacija i selekcija; profesionalno osposobljavanje i adaptacija radnog mesta; sistemi, principi i metode profesionalnog osposobljavanja; individualni plan osposobljavanja; zapošljavanje gluvih i nagluvih osoba; sistemi zapošljavanja gluvih i nagluvih osoba.	5	1.2 1.4 2.2 2.4 2.6 VG

Izvor: FASPER, <http://www.fasper.bg.ac.rs/surdo/index.html>

Odeljenje za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju osoba sa oštećenjem vida obezbeđuje sticanje profesionalnih kompetencija za rad u području pedagoške i kliničke edukacije i rehabilitacije osoba sa oštećenjem vida.

TABELA 8. Nastavni planovi i programi koji se odnose na problematiku socijalne isključenosti na Odeljenju za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju osoba sa oštećenjem vida Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Osnovi sociologije (0)	Upoznavanje sa osnovnim sociološkim pojmovima, klasičnim i savremenim sociološkim teorijama; unapređenje razumevanja sveta uz povezivanje primarnog iskustva studenata sa akademskim sociološkim znanjem.	Društvena stratifikacija; sociologija siromaštva; siromaštvo i društvena izopštenost; sociologija devijantnog ponašanja; obrasci kriminala; porodica i brak; rod i seksualnost; rod i društvena nejednakost; rod i ekonomski život; moć, politika i država; obrazovanje; gradovi i urbanizacija; sociologija religije.	3	1.1 1.2 1.3 1.5 1.6 1.7 2.1 2.3 2.7 2.8 VG

Izvor: FASPER, <http://www.fasper.bg.ac.rs/tiflo/index.html>

Odeljenje za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju osoba sa teškoćama u mentalnom razvoju obezbeđuje sticanje profesionalnih kompetencija za rad u području pedagoške i kliničke edukacije i rehabilitacije osoba sa teškoćama u mentalnom razvoju.

TABELA 9. Nastavni planovi i programi koji se odnose na problematiku socijalne isključenosti na Odeljenju za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju osoba sa teškoćama u mentalnom razvoju Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Osnovi sociologije (0)	Upoznavanje sa osnovnim sociološkim pojmovima, klasičnim i savremenim sociološkim teorijama; unapređenje razumevanja sveta uz povezivanje primarnog iskustva studenata sa akademskim sociološkim znanjem.	Društvena stratifikacija; sociologija siromaštva; siromaštvo i društvena izopštenost; sociologija devijantnog ponašanja; obrasci kriminala; porodica i brak; rod i seksualnost; rod i društvena nejednakost; rod i ekonomski život; moć, politika i država; obrazovanje; gradovi i urbanizacija; sociologija religije.	3	1.1 1.2 1.3 1.5 1.6 1.7 2.1 2.3 2.7 2.8 VG
	Profesionalno i radno osposobljavanje osoba sa teškoćama u mentalnom razvoju (0)	Savladavanje (u teoretskom i praktičnom smislu) svih faza profesionalne rehabilitacije i integracije osoba sa teškoćama u mentalnom razvoju.	Profesionalna rehabilitacija osoba sa teškoćama u mentalnom razvoju (istorijski pregled, savremeni trendovi, integracija i inkluzija); profesionalna orijentacija i selekcija; profesionalno osposobljavanje i adaptacija radnog mesta; sistemi, principi i metode profesionalnog osposobljavanja; profesionalno osposobljavanje odraslih osoba; individualni plan osposobljavanja; problem zapošljavanja; sistemi zapošljavanja.	5	1.2 1.4 2.2 2.4 2.6 VG

Izvor: FASPER, <http://www.fasper.bg.ac.rs/oligo/index.html>

Odeljenje za prevenciju i tretman poremećaja ponašanja obezbeđuje ovlađivanje znanjima i veštinama u oblastima univerzalne, selektivne i indikovane prevencije poremećaja ponašanja, kao i u domenu planiranja i programiranja preventivnih i vaspitno-korektivnih aktivnosti.

TABELA 10. Nastavni planovi i programi koji se odnose na problematiku socijalne isključenosti na Odeljenju za prevenciju i tretman poremećaja ponašanja Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaji	ECTS	Indikatori
Osnovne	Osnovi sociologije (0)	Upoznavanje sa osnovnim sociološkim pojmovima, klasičnim i savremenim sociološkim teorijama; unapređenje razumevanja sveta uz povezivanje primarnog iskustva studenata sa akademskim sociološkim znanjem.	Društvena stratifikacija; sociologija siromaštva; siromaštvo i društvena izopštenost; sociologija devijantnog ponašanja; obrasci kriminala; porodica i brak; rod i seksualnost; rod i društvena nejednakost; rod i ekonomski život; moć, politika i država; obrazovanje; gradovi i urbanizacija; sociologija religije.	7	1.1 1.2 1.3 1.5 1.6 1.7 2.1 2.3 2.7 2.8 VG
	Uvod u socijalnu pedagogiju (0)	Upoznavanje sa osnovnim naučno-teorijskim i praktičnim saznanjima o socijalnoj dimenziji vaspitanja osoba sa poremećajima u ponašanju.	Vaspitanje osoba sa poremećajem u socijalnom ponašanju; moć i granice vaspitanja i re-vaspitanja; etika socijalno-pedagoških intervencija; socijalna pedagogija i deinstitucionalizacija; profesionalni identitet specijalnog socijalnog pedagoga; funkcije, kompetencije i područje delovanja.	5	1.3 1.6 2.3 2.4 VG
	Socijalna patologija (0)	Sticanje znanja o različitim teorijskim shvatanjima društvenih devijacija; razumevanje socio-kulturalnog konteksta „sveta socijalne patologije“; razumevanje uzročno-posledične veze između pojedinih društvenih devijacija i sticanje znanja o karakteru i modelima odnosa društva prema društvenim devijacijama.	Kriterijumi društvene devijantnosti i normalnosti; opšti tipovi društvenih devijacija; pojam socijalnih problema; marginalizacija, socijalna isključenost i društvene devijacije; teorijske perspektive socijalne patologije; fenomenologija društvenih devijacija i socijalnih problema.	8	2.8

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaj	ECTS	Indikatori
Osnovne	Socijalna politika (0)	Ospozobljavanje za razumevanje pitanja socijalnog života i mogućnosti rešavanja problema.	Aktuelni socijalni problemi i njihovo rešavanje; sadržaji, nivoi i uslovi zadovoljavanja socijalnih potreba ljudi koji određuju pretpostavke kvaliteta života, blagostanja i sigurnosti, rasprostranjenosti socijalnih problema, ostvarivanja socijalnih prava i sl.	6	1.1 2.1 2.8

Izvor: FASPER, <http://www.fasper.bg.ac.rs/prevencija/index.html>

Odeljenje za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju osoba sa motoričkim poremećajima obezbeđuje sticanje profesionalnih kompetencija za rad na području edukativnog i kliničkog rada sa osobama sa motoričkim poremećajima, tj. pripremu i ovladavanje osnovnim veštinama u oblasti vaspitanja, obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite osoba sa motoričkim poremećajima (telesnoinvalidne, hronično obolele i višestruko ometene) svih uzrasta i kategorija.

TABELA 11. Nastavni planovi i programi koji se odnose na problematiku socijalne isključenosti na Odeljenju za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju osoba sa motoričkim poremećajima Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Nivo studija	Naziv predmeta	Cilj predmeta	Sadržaj	ECTS	Indikatori
Osnovne	Osnovi sociologije (0)	Upoznavanje sa osnovnim sociološkim pojmovima, klasičnim i savremenim sociološkim teorijama; unapređenje razumevanja sveta uz povezivanje primarnog iskustva studenata sa akademskim sociološkim znanjem.	Društvena stratifikacija; sociologija siromaštva; siromaštvo i društvena izopštenost; sociologija devijantnog ponašanja; obrasci kriminala; porodica i brak; rod i seksualnost; rod i društvena nejednakost; rod i ekonomski život; moć, politika i država; obrazovanje; gradovi i urbanizacija; sociologija religije.	3	1.1 1.2 1.3 1.5 1.6 1.7 2.1 2.3 2.7 2.8 VG

Izvor: FASPER, <http://www.fasper.bg.ac.rs/somato/index.html>

ANALIZA PRIPREMLJENOSTI PROFESIONALACA ZA RAD U OBLASTIMA SOCIJALNE ISKLJUČENOSTI

Pregled sadržaja predmeta u obrazovanju **socijalnih radnika** (Tabela 1) ukazuje na zastupljenost samog koncepta socijalne uključenosti/isključenosti, kao i svih indikatora i dimenzija socijalne isključenosti, što je i očekivano sa stanovišta dominantnog zapošljavanja ovog profila u oblasti socijalne zaštite, kao i gotovo univerzalnog rada sa vulnerabilnim društvenim grupama. Politikološke, sociološke, pravne, ekonomski i psihološke discipline obezbeđuju širi teorijski okvir, odnosno saznanja relevantna za opšti kognitivni nivo. Saznanja iz oblasti socijalnog rada i socijalne politike pružaju specifična teorijska znanja, znanja o vrednostima, kao i znanja o relevantnim politikama, koja nedostaju ostalim analiziranim profilima. Ovaj profil dobija i saznanja o različitim društvenim sistemima i njihovim segmentima, što takođe predstavlja njegovu snagu u odnosu na ostale analizirane profile, a u krajnjem slučaju determiniše i delokrug poslova u praksi. Pojedini predmeti orijentisani su na pojedinačne vulnerabilne grupe (poput Socijalnog rada sa decom i mladima, Socijalnog rada sa starima, Socijalnog rada sa migrantima, itd.), te oni, osim što pružaju specifična teorijska znanja, pružaju i znanja potrebna za nivo veština za rad sa specifičnim vulnerabilnim grupama na koje se odnose. Tri metodska kompleksa identifikovana su kao ključna za rad sa vulnerabilnim društvenim grupama, i to: Socijalni rad sa pojedincem, Socijalni rad sa grupom i Socijalni rad u zajednici. Prepostavka je i da kursevi Stručna praksa I, II, III i IV omogućuju sticanje praktičnih veština za rad sa vulnerabilnim grupama, ali to nije moguće proceniti zbog nedostupnosti sadržaja.

U obrazovanju **pedagoga** (Tabela 2) nisu prepoznati sami koncepti socijalne uključenosti i isključenosti, a sadržaji koji se odnose na ovu problematiku fragmentarno su zastupljeni. Izuzetak predstavlja zastupljenost problematike inkluzivnog obrazovanja. Najčešće je identifikovana veza sadržaja sa indikatorima obrazovanja, zdravlja i zaštite dece, koja su ujedno i najzastupljenija vulnerabilna grupa. Navedeni sadržaji u najvećoj meri relevantni su za kognitivni nivo, s obzirom na teorijsku orijentisanost predmeta. Snagu ovog profila predstavlja što, pored opštih predmeta, niz teorijskih predmeta jesu specifičniji teorijski predmeti koji se odnose na decu. Izuzetak od fokusiranosti na pedagoške probleme predstavlja predmet Socijalna pedagogija, u čijem sadržaju se eksplicitno navode teme koje se odnose na teorije socijalnog rada, kao i na normativno-pravni, etički i institucionalno-organizacioni okvir vaspitno-obrazovne delatnosti u socijalnom radu. U istom predmetu studenti se ospozobljavaju i za praktičan pedagoški, preventivni rad sa decom i mladima. Za nivo veština, pored Socijalne pedagogije na kojoj se proučava i praktikuje metodika rada socijalnog pedagoga, relevantan je i predmet Vaspitno-obrazovni rad sa decom sa posebnim potrebama, u okviru kog se izrađuju individualni obrazovni programi, planovi inkluzije i rada sa porodicom.

Za najveći broj predmeta u obrazovanju **andragoga** (Tabela 3) nastavni programi nisu dostupni, tako da se ne može sa pouzdanošću izvesti zaključak o njihovoj relevantnosti kako za kognitivni, tako ni za praktični nivo. Pretpostavka je da bi naredni predmeti mogli biti relevantni:

- na osnovnim studijama: obrazovanje odraslih, građanski aktivizam i ljudska prava; obrazovanje odraslih za životnu sredinu; obrazovanje odraslih i ekonomski razvoj;
- na master studijama: obrazovanje odraslih u socijalnoj zaštiti; tržište rada i obrazovanje odraslih;
- na doktorskim studijama: doživotno učenje – politika, strategije i sistemi; doživotno učenje – koncept i koncepcije.

Među predmetima čijim sadržajima je moguće pristupiti, relevantnost imaju Analiza potreba za veštinama i obukama (kognitivni nivo) i Socijalna andragogija (kognitivni i praktični nivo). Prvi od dva navedena predmeta uspostavlja vezu između obrazovanja i zapošljavanja, i kao takav osvetljava značajne indikatore socijalne isključenosti, a, što je još važnije, ukazuje na načine njenog potencijalnog prevazilaženja. Drugi predmet ima sadržaje vezane direktno za socijalni rad, i to: savremene teorije socijalnog rada, normativno-pravni, etički i institucionalno-organizacioni okviri obrazovne delatnosti u socijalnom radu. Na praktičnom nivou, u Socijalnoj andragogiji postoje sadržaji koji se odnose na ulogu andragoga u podršci i zaštiti različitih vulnerabilnih grupa.

U obrazovanju **sociologa** (Tabela 4) zastupljeni su brojni sociološki predmeti relevantni za problematiku socijalne uključenosti/isključenosti, u najvećoj meri sa konceptualnog stanovišta, tj. na kognitivnom nivou. Pred dimenzija finansijskog siromaštva, nejednakosti i materijalnog osujećenja, čini se da važnu komponentu obrazovanja sociologa čini i dimenzija društvene participacije. Zastupljene su i ekonomske discipline u kojima se sagledava, iako marginalno, i problematika socijalne isključenosti. U psihološkim/psihijatrijskim predmetima dominantan je sociološki pristup, koji pruža saznanja važna za shvatanje ovih koncepata. Predmeti relevantni za praktični nivo odnose se na analizu problema i koncipiranje načina njihovog rešavanja. Međutim, najveći broj predmeta procenjenih relevantnima za socijalnu uključenost/isključenost, ne nalazi se u obaveznim, nego u izbornim predmetima.

Psiholozi (Tabela 5) se nedovoljno i fragmentarno upoznaju sa problematikom socijalne uključenosti i isključenosti tokom studija, čak i sa psihološkim aspekata, bez uzimanja u obzir gotovo potpunog odsustva povezivanja obrazovanja psihologa sa indikatorima socijalne isključenosti. Najveći broj predmeta relevantan je za kognitivni nivo i omogućuje sticanje znanja o porodici, deci, porodičnom odnosu i vaspitanju, radu (uključujući karijerno savetovanje) i mentalnom zdravlju. Na taj način psiholozi stiču važna, ali ne i celovita saznanja o socijalnoj isključenosti/uključenosti. Zbog svoje relevantnosti kako za kognitivni, tako i za praktični nivo, izuzetak predstavljaju sadržaji predmeta Socijalna

pedagogija i Psihologija dece sa posebnim potrebama. S obzirom na to da je prvi od navedenih predmeta već obrazložen i procenjen kao relevantan zbog svoje veze, između ostalog, sa socijalnom radom, ovde će biti naglašen samo značaj predmeta Psihologija dece sa posebnim potrebama. Sadržaj predmeta Multikulturalno obrazovanje (I) nije dostupan, ali je prepostavka da bi mogao biti relevantan za analiziranu problematiku.

Analizom studija na FASPER-u obuhvaćeni su samo nastavni planovi i programi osnovnih akademskih studija, s obzirom na to da programi za master i za doktorske studije nisu dostupni. Uzimajući u obzir ovo ograničenje, moguće je proceniti da stručnjaci različitih profila na FASPER-u često imaju samo jedan predmet tokom osnovnih studija, na kom se upoznaju sa problematikom socijalne uključenosti/isključenosti – Osnove sociologije. U pitanju su **logopedi** (Tabela 6), **tiflolozi** (Tabela 8) i **somatopedi** (Tabela 11). Saznanja u okviru ovog predmeta jesu raznovrsna, ali nedovoljna, kao i relevantna samo za kognitivni nivo. **Surdolozi** (Tabela 7) i **oligofrenolozi** (Tabela 9), izuzev Osnova sociologije, susreću se sa problematikom socijalne isključenosti u okviru dodatnog predmeta, koji se specifično odnosi na njihove ciljne grupe. Izuzetak predstavljaju **specijalni pedagozi** (Tabela 10), koji stiču teorijska znanja o nekim indikatorima socijalne isključenosti (obrazovanju, socijalnoj participaciji, kao i o socijalnoj i dečjoj zaštiti, zaštiti starih i bolesnih).

Na zvaničnoj internet stranici Pravnog fakulteta nastavni programi za pojedinačne predmete nisu dostupni, tako da se ne može izvesti zaključak o njihovoj relevantnosti za problematiku socijalne uključenosti i isključenosti za **pravnike**. Prepostavka je da bi naredni predmeti mogli biti relevantni:

- na osnovnim studijama: Osnovi sociologije sa sociologijom prava, Porodično pravo, Ljudska prava, Međunarodno humanitarno pravo, Manjinska prava, Rodno pravo, Radno pravo, Međunarodno radno pravo, Socijalno pravo;
- na master studijama: Nasilje u porodici, Ljudska prava, Međunarodno humanitarno pravo, Radno i socijalno pravo i Međunarodno radno pravo. Kada je reč o međunarodnom master programu, u pitanju su sledeći predmeti: *European Human Rights Law, EU Anti-Discrimination Law, Minority Rights and Policy of the EU i Labor and Social Law in the EU – The Human Rights Aspect*;
- na doktorskim studijama: Međunarodno pravo ljudskih prava, Međunarodno humanitarno pravo, Radno pravo, Ljudska prava, Pravo socijalne sigurnosti, Međunarodno radno pravo, Pravna priroda ekonomskih i socijalnih prava, Porodično pravo i pravo deteta (Izvor: PF, http://www.ius.bg.ac.rs/Studije/default_cir.htm).

Profesionalci različitih struka obavljaju različite poslove u praksi, tako da je potrebno da imaju različite ekspertize. Ova analiza pripremljenosti za rad u oblastima socijalne isključenosti/uključenosti upravo ukazuje na njihovu opremljenost

različitim i dopunjujućim znanjima i kompetencijama za rad. Međutim, ona ukazuje i na određene oblasti socijalne isključenosti koje nisu pokrivene, kao i na često odsustvo osnovnih pojmoveva koji se odnose na socijalnu uključenost/isključenost u obrazovanju pojedinih profila i njihovo povezivanje.

Sa stanovišta koncepta voditelja slučaja u socijalnoj zaštiti bilo bi važno izmeniti određene segmente dosadašnjeg obrazovanja. Vrlo često nedostaje izučavanje samih pojmoveva i koncepata socijalnog uključivanja/socijalne isključenosti, njihovih dimenzija, politika, kao i aktivnosti koje bi profesionalci trebalo da sprovode u praksi. S tim u vezi, nivo minimalnih znanja o socijalnoj isključenosti/isključenosti trebalo bi podići u prvom redu kod onih profesionalaca koji mogu da obavljaju osnovne stručne poslove socijalne zaštite (Pravilnik o stručnim poslovima u socijalnoj zaštiti), a koji ne poseduju dovoljna znanja o socijalnoj uključenosti/isključenosti – psiholozi, pedagozi, andragozi, defekto-lozi i specijalni pedagozi. Dodatno, obrazovanje pojedinih profila često isključuje pojmove i koncepte karakteristične za struke sa kojima su kao profesionalci u svakodnevnom dodiru. Analizi sprovedenoj u okviru ovog rada nedostaje ukazivanje upravo na te oblasti koje bi trebalo „dopuniti“ u obrazovanju svakog profila pojedinačno, radi efektivnije saradnje u profesionalnoj praksi. To se pre svega odnosi na znanja o sistemu u kom se poslovi socijalnog uključivanja dominantno sprovode (sistem socijalne zaštite), ali podjednako i o povezanim sistemima, kao i o relevantnim javnim politikama.

LITERATURA

- [1] *Commission Recommendation 2008/867/EC of 3 October 2008 on the active inclusion of people excluded from the labour market*, Official Journal L 307 of 18.11.2008.
- [2] Daly, M. (2010). Assessing the EU approach to combating poverty and social exclusion in the last decade. In: E. Marlier, D. Natali (eds.), *Europe 2020 – Towards a More Social EU?* (pp. 143–162). Brussels: Peter Lang.
- [3] European Commission. (2010). *Europe 2020*. Posećeno 17.06.2011. na mrežnoj stranici. <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%2020%20-%20EN%20version.pdf>
- [4] European Commission. (2009). *Portfolio of Indicators for the Monitoring of the European Strategy for Social Protection and Social Inclusion – 2009 update*. Luxembourg: European Commission.
- [5] European Commission. (2004). *Joint Report on Social Inclusion – Social Security and Social Integration*. Posećeno 01. 08. 2006. na mrežnoj stranici http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/final_joint_inclusion_report_2003_en.pdf
- [6] Fakultet političkih nauka. (2015). *Odeljenje za socijalnu politiku i socijalni rad*. Posećeno 04. 01. 2015. na mrežnoj stranici <http://www.fpn.bg.ac.rs/osnovne-studije/odeljenje-za-socijalnu-politiku-i-socijalni-rad/>

- [7] Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju. (2015). *Odeljenja – studijski programi*. Posećeno 04. 01. 2015. na mrežnoj stranici <http://www.fasper.bg.ac.rs/odeljenja.html>
- [8] Filozofski fakultet. (2015). *Odeljenja*. Posećeno 04. 01. 2015. na mrežnoj stranici <http://www.f.bg.ac.rs/>
- [9] Hantrais, L. (2006). *Social Policy in the European Union*. New York: Palgrave MacMillan.
- [10] Perišić, N. (2014). Koordinacija politika socijalnog uključivanja evropskih država blagostanja. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka* VIII(11): 95–112.
- [11] *Pravilnik o stručnim poslovima u socijalnoj zaštiti*. (2013). „Službeni glasnik RS,“ br. 1/2012. i 42/2013.
- [12] Pravni fakultet. (2015). *Studije*. Posećeno 04. 01. 2015. na mrežnoj stranici http://www.ius.bg.ac.rs/Studije/default_cir.htm
- [13] Spiker, P. (2013). *Socijalna politika: teorija i praksa*. Beograd: Fakultet političkih nauka.
- [14] Vidojević, J. (2012). Konceptualizovanje socijalne uključenosti u Srbiji – karakteristike i osnovni aspekti socijalne isključenosti. U: Z. Stojiljković (ur.), *Lavirinti tranzicije* (str. 137–154). Beograd: Friedrich Eberth Stiftung, Centar za demokratiju Fakulteta političkih nauka.
- [15] Vlada Republike Srbije. (2014). *Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji*. Beograd: Vlada Republike Srbije.
- [16] Vlada Republike Srbije. (2011). *Prvi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji*. Beograd: Vlada Republike Srbije.
- [17] *Zakon o socijalnoj zaštiti*. (2011). Posećeno 04. 01. 2015. na mrežnoj stranici http://www.paragraf.rs/propisi_download/zakon_o_socijalnoj_zastiti.pdf

Ass Ma Tamara Borovica

Doc dr Ivana Mihić²⁴

Analiza nastavnih programa na univerzitetu u Novom Sadu

Kao okvir relevantnih znanja u oblasti socijalne inkluzije za potrebe analize nastavnih programa Univerziteta u Novom Sadu uzeta su ona koja se bave individualnim i društvenim procesima socijalne inkluzije i marginalizacije, neposredne prakse i rada sa pojedincima, porodicama i grupama kojima su potrebne podrška i pomoć za prevladavanje životnih teškoća i korišćenje društvenih vrednosti, kao i znanja vezana za socijalnu politiku – prava, administracija, sistemi sigurnosti i slično. Stoga su u analizu uključeni silabusi kurseva koji u planiranim ishodima sadrže znanja i veštine iz navedenih oblasti. Profesionalci zaposleni u socijalnoj zaštiti i na polju socijalne inkluzije se u okviru Univerziteta u Novom Sadu obrazuju na Pravnom fakultetu, Medicinskom fakultetu (Odsek za specijalnu rehabilitaciju i edukaciju) i Filozofskom fakultetu (Odsek za psihologiju, Odsek za pedagogiju, Odsek za sociologiju). U ovoj analizi obrađeni su sadržaji predmeta ponuđenih na ovim odsecima na osnovnim, master i doktorskim studijama.

Kako su Filozofski i Medicinski fakultet Univerziteta u Novom Sadu ove školske godine prošli akreditaciju na svim programima koji su predmet analize, biće analizirani i programi koji se trenutno realizuju i novi programi na koje će se studenti prve godine upisivati u školskoj 2015/16. Izuzetak su studije Psihologije, na kojima su, na svim nivoima studija, aktuelni samo novo-akreditovani programi.

STUDIJSKI PROGRAM PSIHOLOGIJE

U okviru studijskog programa Psihologija na sva tri nivoa studija sadržaji vezani za predmet analize obuhvaćeni su predmetima iz tri oblasti: razvojne psihologije, oblasti socijalne psihologije i oblasti mentalnog zdravlja i kliničke psihologije. U Tabeli 1. prikazani su ciljevi i ishodi kurseva u ovim oblastima na sva tri nivoa studija. Oblast *razvojne psihologije* ima za cilj upoznavanje studenata sa tokom očekivanih razvojnih promena tokom celokupnog životnog ciklusa, sa značajnim osvrtom na razumevanje konteksta i činioca razvoja, te pojavu nera-zvojnih (kriznih i traumatskih) iskustava. Specifične oblasti razvoja, dinamika, činioci i prekretnice u razvojnim domenima, obuhvaćeni su zasebnim kursevima. Posebnim kursevima obrađene su teme iz oblasti razvojne psihopatologije. Na ovom studijskom programu (u skladu sa ishodom celokupnog studijskog pro-grama) oni imaju za cilj da budućim stručnjacima pruže znanja o doprinosima različitih faktora sazrevanja i iskustva u formiranju razvojnog poremećaja, ali i da ga obuče veštinama procene i sinteze različitih podataka o razvojnom poremećaju, kao i pripremi izveštaja za različite korisnike informacija o razvojnom poremećaju i stanju deteta. Na višim godinama osnovnih studija i na master nivou u ovoj oblasti se detaljnije analizira razvoj porodice, porodičnih uloga i odnosa, te specifičnosti efekata iskustva izmeštanja iz biološke porodice i specifičnosti odrastanja u hraniteljskim i usvojiteljskim porodicama, uz razumevanje dinamike i činilaca funkcionalnosti ovih porodičnih sistema. Oblast socijalne inkluzije obuhvaćena je i sadržajima u okviru predmeta Predškolska psihologija (metodika rada u predškolskim ustanovama), gde je naglasak na razumevanju uslova i neophodnih aktivnosti za obuhvat dece iz marginalizovanih grupa i niskostimulativnih sredina, kao i na individualizaciji rada u predškolskim usta-novama u kontekstu procesa inkluzije.

TABELA 1. Prikaz primera kurseva – studijski program Psihologija

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj
Oblast Razvojna psihologija		
Osnovne	Razvojna psihologija 1 i 2 <i>* posebnim kursevima obuhvaćene su prekretnice i činioći u različitim razvojnim domenima</i>	Nakon odslušanog kursa od studenta se očekuje da: pokaže sveobuhvatno razumevanje koncepta razvoja i teorijskih postavki razvoja; razlikuje razvojne od nerazvojnih promena i kriza; razume i prepoznae očekivane razvojne promene u različitim aspektima razvoja od začeća, u detinjstvu i adolescenciji, u odrasлом dobu i starosti; kritički se odnosi prema predavajućima vezanim za razvoj starih osoba.
	Razvojna psihopatologija	Upoznavanje sa poremećajima razvoja karakterističnim za detinjstvo ili sa početkom u razvojnom dobu. Razumevanje doprinosa faktora sazrevanja i iskustva u formiraju razvojnog poremećaja. Poznavanje dijagnostičkog klasifikacionog sistema u razvojnoj psihopatologiji.
	Klinička psihologija razvojnog doba	Upoznavanje studenata sa osnovnim procedurama, izvorima podataka, kontekstima i instrumentarijumom u kliničkoj psihologiji razvojnog doba; osposobljavanje za izveštavanje za različite korisnike psiholoških izveštaja o ispitivanju deteta.
	Psihologija roditeljstva i porodice	Upoznati studente sa: razvojem i razvojnim zadacima i promenama unutar porodice, od predbračne veze i stupanja u brak do porodice koja stari, sa naglaskom na funkcionisanje i činioće kvaliteta bračnih odnosa, koro-diteljskog odnosa i razvoja roditeljskih uloga, sibling i rođačkih relacija; upoznati studente sa različitim teorijskim pristupima porodicu; upoznati osnovne istraživačke nacrte i pristupe istraživanju porodice i roditeljstva; upoznati studente sa teorijskim pristupima razumevanju efekata nerazvojnih kriza na razvoj porodičnih uloga i odnosa.
Master	Razvoj u alternativnom porodičnom smeštaju	Prepoznavanje specifičnosti razvoja dece na alternativnom porodičnom smeštaju; upoznavanje sa tipičnim kontekstima razvoja i vulnerabilnošću dece na alternativnom porodičnom smeštaju; prepoznavanje specifičnosti razvoja odnosa staratelj-dete, te razvoja porodičnih relacija u alternativnim (hraniteljskim i usvojiteljskim) porodicama; upoznavanje sa teorijskim pristupima u planiranju pripreme porodice i deteta na smeštaj u alternativne porodice; upoznavanje sa aktuelnim mogućnostima rada i praksom u ovoj oblasti socijalne zaštite.
Oblast Socijalna psihologija		
Osnovne	Osnovi socijalne psihologije, Socijalna psihologija	Sticanje znanja i veština o životu pojedinca u grupi, karakteristikama u grupnom ponašanju, interpersonalnim i međugrupnim odnosima, kao i prepoznavanje i analiza ponašanja pojedinaca uslovjenih životom u grupi i u pogledu grupama.
	Kroskulturalna psihologija	Integracija bazičnih znanja iz antropologije, sociologije i psihologije.

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj
Master	Psihologija nasilja	Cilj predmeta je upoznavanje studenata sa osnovnim teorijama i oblicima nasilja u različitim socijalnim interakcijama: u porodici (porodično nasilje nad decom, nad ženama), među intimnim partnerima, među vršnjacima (bullying), u školi, na radnom mestu (mobing), na javnim mestima (vršnjačke grupe i nasilno ponašanje – havijačke grupe, političke grupe i sl.), u sportu. Studenti bi takođe trebalo da se upoznaju i da ovladaju osnovnim strategijama suočavanja u nasilnoj interakciji i načinima na koji se mogu kreirati programi prevencije nasilja.
	Socijalna inkluzija i psihologija tolerancije	Osnovni cilj predmeta jeste upoznavanje sa pojmovima inkluzije i tolerancije i njihovom vezom sa drugim, sličnim pojavama; cilj kursa jeste i povezivanje znanja iz socijalne i pedagoške psihologije, kao i psihopatologije, sa praktičnom primenom u sistemima u kojima se promoviše socijalna inkluzija (škole, predškolske ustanove, organizacije i sl.); studenti će biti upoznati sa aspektima tolerancije, njenim manifestacijama i merenjem, kao i vezom između tolerancije na različitost i socijalne inkluzije.
Oblast Mentalno zdravlje		
Osnovne	Mentalno zdravlje	Poznavanje organizacije sistema mentalnog zdravlja u svetu i u Srbiji, principa primarne, sekundarne i tercijalne prevencije, osnovnih principa psihosocijalnog pristupa.
	Psihološko savetovanje <i>** ovaj predmet na daljim nivoima studija prate osnovni i napredni kursevi iz bazičnih terapijskih pravaca: KBT, TA, Art, Psihodrama, Integrativna terapija</i>	Upoznavanje studenta sa osnovnim teorijskim principima psihološkog savetovanja i sa praktičnim osnovama psihološkog savetovanja; ospozobljavanje studenta za prepoznavanje slučajeva u kojima psihološko savetovanje može (ili ne može) biti primenjeno, kao i za primenu osnovnih elemenata psihološkog savetovanja.
	Savetodavni rad sa porodicom	Upoznavanje studenata sa principima procene porodičnih relacija i plana savetodavnog tretmana za porodicu; principima uključivanja dece u savetovanje porodice; principima implementacije savetodavnog rada u obrazovne i zdravstvene sisteme i sisteme socijalne zaštite.
	Psihologija krize	Poznavanje teorijskih modela, efekata, činilaca reagovanja u krizi; poznavanje principa kreiranja i realizacije programa psihosocijalne i psihološke podrške; planiranje i sprovođenje kriznih intervencija na individualnom i grupnom nivou, kao i na nivou lokalne zajednice.
	Psihologija traume i gubitka	
	Intervencije za krizu i traumu	
Master	Sistemска porodična psihoterapija	Na kraju kursa student bi trebalo da pokaže razumevanje specifičnosti sistemskog pristupa razumevanju simptoma i značaja porodičnog konteksta za razvoj simptoma i tok terapije, razumevanje uloga i odnosa unutar porodice na sistemski način, kao i da pokaže razumevanje simptomatskog ponašanja u kontekstu porodičnih relacija, načina adaptacije i u funkciji održavanja porodične homeostaze.

U oblasti *socijalne psihologije* predmetima na osnovnim studijama obuhvaćeni su sadržaji vezani za socijalizaciju, osnove interpersonalnih odnosa, formiranje grupa i grupnih procesa sa naglaskom na činioce i efekte grupne pripadnosti, predstavljajući i drugih oblika unutarnjopravne i međugrupne dinamike. Specifična znanja i veštine su ponuđeni u oblasti kroskulturalne psihologije, sa naglaskom na razvoju veština budućih stručnjaka u integraciji antropoloških, socioloških i psiholoških znanja i analizi efekata kulture na ponašanje pojedinca i grupe. Na višim nivoima studija naglasak se stavlja na pojavu nasilja u socijalnoj interakciji, razumevanje multikulturalnosti i generalnih političkih procesa, te efekata širih društvenih sistema na razvoj i ponašanje pojedinaca. Posebnim kursom su obuhvaćena znanja i veštine iz oblasti samih procesa i prakse socijalne inkluzije i psihologije tolerancije. U oblasti *mentalnog zdravlja i kliničke psihologije*, osim bazičnih znanja iz oblasti mentalnog zdravlja, prevencije i veština kreiranja jednostavnih programa psihosocijalne podrške, posebnim kursevima obuhvaćena su detaljna razmatranja problematike traume i gubitka, krize, kao i veština za intervenisanje u kriznim situacijama (sa pojedincem i grupama). Posebnim setom predmeta obuhvaćene su veštine savetodavnog rada, savetodavnog rada sa porodicom i u posebnim kontekstima rada (poput škole), a razvoj veština psihoterapijskog rada obuhvaćen je predmetima koji za cilj imaju upoznavanje sa teorijskim osnovama i tehnikama rada u različitim terapijskim pravcima. U skladu sa predmetom analize, ovde je prikazan cilj kursa iz oblasti sistemske porodične psihoterapije.

Kada je socijalna inkluzija kao oblast u pitanju, generalno je u okviru programa vidljiv trend usložnjavanja znanja, rastuća su očekivanja vezana za razvoj praktičnih veština i integracije znanja iz različitih oblasti u okviru psihologije, ali i drugih teorijskih disciplina. Bazična znanja su obuhvaćena obaveznim predmetima, dok su dopunska (i na osnovnim i na master studijama) usmjerena na veštine i specifična znanja dobijena izbornim kursevima. Ovaj trend je vidljiv u svim navedenim oblastima u kojima se obuhvata i tematika socijalne inkluzije. Na doktorskom nivou ove oblasti su takođe pokrivene sadržajima koji dodatno usmeravaju studenta (u skladu sa prirodom i nivoom studija) na kompetencije koje se tiču istraživačke prakse i primene širokog spektra sistematizovanih teorijskih znanja na bolju istraživačku praksu i praćenje promena, vezanih za kontekst života pojedinca ili grupe, u društvu. Na ovom nivou studija se očekuje i razvoj veština međusobnog povezivanja i analize znanja iz različitih teorijskih koncepcija radi kvalitetnije ponude smernica za praksu i istraživanja u poljima širim od same psihologije (u smislu primene koncepcata) i u praksama struka graničnih sa psihologijom (multikulturalna sredina, multisistemski pristup, omladinski i drugi oblici rada u zajednici).

Većina kurseva ipak usmerava studenta pre svega na razumevanje psiholoških procesa u pojedincu, porodici i grupi i ima za definisan ishod veštine i znanja u skladu sa kompetencijama struke psihologa, usmerene ne prepoznavanje, dijagnostiku i tretman problema pojedinca, porodice ili grupe. Deo znanja

očekivano podrazumeva razumevanje konteksta i socioekološkog okvira razvoja i održavanja problema pojedinca i grupe (npr. porodice, etničke grupe). Iako u okviru različitih kurseva predloženi sadržaj obuhvata i znanja vezana za socijalnu inkluziju, relativno mali broj kurseva je usmeren ciljano na *praksu* socijalne inkluzije, kao i na šire društvene sisteme sa kojima su pojedinci i grupe u interakciji ili na praksu rada u socijalnoj zaštiti.

STUDIJSKI PROGRAM PEDAGOGIJA

U okviru aktuelnog studijskog programa Pedagogija (prikazan u Tabeli 2) sadržaji vezani za socijalnu inkluziju obrađivani su u predmetima grupisanim dominantno oko porodične pedagogije, socijalne pedagogije i pedagoško-savetodavnog rada (na master nivou). U oblasti porodične pedagogije naglasak je na razumevanju principa porodičnog vaspitanja, dinamici porodičnog života vezano za vaspitne procese i veštine pedagoškog obrazovanja roditelja. Kursevi u oblasti socijalne pedagogije imaju za cilj da razviju znanja i veštine potrebne za razumevanje socijalne uslovljenosti pedagoških pojava, oblasti delovanja socijalnih pedagoga u poljima prevencije i tretmana problema u socijalnom ponašanju, kao i za razvoj konkretnih veština socijalno-pedagoškog rada, pripreme, realizacije i evaluacije socijalno-pedagoških programa i saradnje sa stručnim službama relevantnim za rad socijalnih pedagoga. Posebnim kursom obuhvaćene su veštine rada i razumevanja procesa unutar dinamike domskog života, te kompetencije za planiranje, realizovanje i vrednovanje efikasnosti vaspitno-obrazovne delatnosti u ovom kontekstu. U oblasti pedagoško-savetodavnog rada pažnja je posvećena razumevanju značaja ove delatnosti pedagoga u procesu vaspitanja i obrazovanja, te razvoju konkretnih veština vođenja razgovora i planiranja savetodavnog rada sa učenicima, nastavnicima i roditeljima.

TABELA 2. Prikaz primera kurseva – aktuelni program Pedagogija

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj
Osnovne	Porodična pedagogija 1	Sagledavanje teorijskih okvira porodične pedagogije i usvajanje znanja o problemima porodice; sticanje znanja o različitim teorijskim pristupima u proučavanju porodice i njene uloge u razvoju društva; upoznavanje sa karakteristikama, promenama i funkcijama savremene porodice; sticanje znanja o mogućnostima građenja partnerskih odnosa između porodice i vaspitno-obrazovnih institucija.
	Porodična pedagogija 2	Sagledavanje značaja i uloge porodičnog vaspitanja u razvoju ličnosti; upoznavanje sa metodama, sredstvima i principima porodičnog vaspitanja; razumevanje psihodinamike porodičnog života i upoznavanje sa problemima porodičnog vaspitanja; sticanje znanja o karakteristikama odgovornog roditeljstva, kao i o mogućnostima pedagoškog obrazovanja roditelja.
	Osnovni socijalne pedagogije	Upoznavanje studenata sa predmetom, pojmovima i područjima delovanja socijalne pedagogije, osposobljavanje za razumevanje socijalne uslovljenosti pedagoških pojava, kao i upoznavanje studenata sa disocijalnim pedagoškim pojavama, njihovim tretmanom i prevencijom.
	Domska pedagogija	Usvajanje znanja o specifičnostima i zakonitostima vaspitno-obrazovne delatnosti u domskim uslovima života; osposobljavanje za planiranje, realizovanje i vrednovanje efikasnosti vaspitno-obrazovne delatnosti; razvijanje i oplemenjivanje osobina ličnosti za humano, samostalno i odgovorno vršenje vaspitne i obrazovne funkcije u domovima; razvijanje sposobnosti posmatranja, uočavanja i otkrivanja uzroka ponašanja dece i mlađih u domovima.
	Socijalna pedagogija	Upoznavanje studenata sa širim pojmovima i područjima delovanja socijalnih pedagoga, sa rizičnim ponašanjima i poremećajima u socijalnom ponašanju mlađih, njihovom prevencijom i tretmanom, osposobljavanje za razumevanje holističke uslovljenosti socijalno-pedagoških pojava, kao i osposobljavanje za rad i istraživanje u oblasti socijalne pedagogije.
	Metodika socijalno-pedagoškog rada	Upoznavanje sociopedagoškog koncepta vaspitanja dece i mlađih i modelovanje programa socijalno-pedagoškog rada; humanizacija socijalno-pedagoškog rada – od represivnog ka permisivnom; negovanje empatije i konstruktivne komunikacije; priprema, realizacija i evaluacija socijalno-pedagoških programa; supervizija; saradnja sa stručnim službama specijalizovanim za oblast socijalne pedagogije; analitički i istraživački rad na području socijalne pedagogije za potrebe unapređenja prakse.
Master	Pedagoško-savetodavni rad	Upoznavanje opštih karakteristika pedagoško-savetodavnog rada i uočavanje njegovog značaja u procesu vaspitanja i obrazovanja; sticanje znanja o specifičnostima i načinima izvođenja savetodavnog razgovora; ukazivanje na ulogu pedagoga i sticanje kompetencija za savetodavni rad sa učenicima, nastavnicima i roditeljima.

Novoakreditovani program Pedagogije (prikazan u Tabeli 3) obogatio je sadržaj kursa Porodična pedagogija informacijama iz zakonskog okvira relevantnog za porodični život, te znanjima iz oblasti vaspitnih procesa i problema u porodicama dece sa smetnjama u razvoju, dece sa problemima u ponašanju i slično. U posebnom kursu pažnja je posvećena i vaspitnim procesima u jednoroditeljskim porodicama, kao i kompetencijama roditelja i porodičnim odnosima u hraniteljskim i usvojiteljskim porodicama. Takođe, oblast socijalne pedagogije u ovom programu obogaćena je sadržajima iz oblasti vaspitnog delovanja u zajednici, problema u socijalnom prilagođavanju, viktimizaciji dece i mladih, problema bolesti zavisnosti, kao i usmeravanju pedagoško-preventivnog rada na ove oblasti. U okviru predmeta Rad pedagoga u drugim institucijama, sadržaji obuhvataju i oblast socijalne inkluzije, razvoja veština budućih stručnjaka u radu sa problemima vezanim za marginalizaciju i dinamiku resocijalizacije pojedinaca. Oblast socijalne inkluzije obuhvaćena je i predmetima iz oblasti predškolske i školske pedagogije, u kojima se naglasak stavlja na razumevanje potrebe za individualizacijom pedagoškog rada u kontekstu kreiranja obrazovne prakse jednakе za sve, ali i novim kursom iz oblasti Obrazovnih politika, i to u oblasti razvoja politika vezanih za princip jednakosti u obrazovanju. Posebnim predmetom obuhvaćeni su i detaljno razrađeni principi inkluzivnog obrazovanja, ranog uključivanja dece iz marginalizovanih grupa u obrazovni sistem, te saradnje sa porodicama i pedagoški rad u porodicama ove dece. Veliki pomak uočljiv je i u sadržajima koji se nude u oblasti interkulturalnog obrazovanja, obrazovanja za ljudska prava i demokratiju, kao i veština rada u zajednici.

TABELA 3. Prikaz primera kurseva – kursevi i sadržaji
iz novoakreditovanog programa Pedagogija

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj
Osnovne	Porodična pedagogija 1	Razvoj analitičkog i kritičkog mišljenja o značaju i ulozi porodice u razvoju društva i pojedinca; razumevanje uzroka i posledica promena u savremenoj porodici; primena stičenih znanja u cilju osnaživanja položaja i uloge savremene porodice u makrosistemskom okruženju.
	Porodična pedagogija 2	Dodati sadržaji: jednoroditeljske porodice i vaspitanje dece; porodično vaspitanje dece sa posebnim potrebama; porodično vaspitanje dece sa problemima u ponašanju – pojavni oblici neprilagođenog ponašanja.
	Osnove socijalne pedagogije	Razumevanje pojmova, pojava i načela socijalne pedagogije kao pedagoške discipline, ovlađanost kompetencijama za prevenciju, prepoznavanje, analizu i mogući tretman poremećaja u socijalnom ponašanju mlađih u pedagoškom okruženju.
	Rad pedagoga u drugim institucijama	Upoznavanje sa različitim oblicima socijalno-pedagoškog rada (preventivni, vaspitni, savetodavni, socijalno-integrativni); sticanje znanja, veština i kompetencija potrebnih za individualni i grupni rad sa mlađima na ličnom i socijalnom razvoju; poznavanje, razumevanje i primena metoda socijalno-pedagoškog rada u vaspitno-obrazovnim institucijama i centrima; razvijanje svesti o socijalnoj inkluziji.
	Obrazovne politike	Nakon uspešno savladanog predmeta, studenti će biti u mogućnosti da: • Definišu osnovne pojmove koji se odnose na utvrđivanje i implementaciju politike obrazovanja; • Razumeju sadržaje ključnih domaćih i međunarodnih dokumenata koji se odnose na obrazovne politike, kao i savremene tendencije obrazovnih politika u međunarodnoj perspektivi; • Analiziraju delovanje upravljačkih struktura i uticaj različitih društveno-političkih dešavanja na stvaranje obrazovne politike; • Kritički analiziraju aktuelna zbivanja u obrazovnoj politici u domaćim i međunarodnim okvirima i zauzmu proaktivran stav u skladu sa aktuelnim promenama u obrazovanju.
	Savremeno roditeljstvo	Izvod iz sadržaja: roditeljstvo i alternativni oblici porodičnog života – samohrano roditeljstvo, roditeljstvo u hraniteljskim i usvojiteljskim porodicama; savremeno majčinstvo i očinstvo – usklađivanje roditeljske i profesionalne uloge; izazovi i problemi savremenog roditeljstva; oblici društvene podrške roditeljima.
	Socijalno-pedagoški rad u školskom okruženju	Uvođenje studenata u problematiku socijalno-pedagoških aspekata poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja dece i mlađih; poznavanje ključnih pristupa socijalno-pedagoškoj delatnosti u školskom okruženju, odnosno kompetentnost u planiranju i realizaciji mogućih odgovarajućih socijalno-pedagoških intervencija na opštem nivou (integracija-segregacija; individualno-timski i sl.).

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj
Osnovne	Pedagoška antropologija	Upoznavanje osnovnih pojmoveva, teorijskih modela i područja primene pedagoške antropologije; sagledavanje doprinosa pedagoške antropologije teoriji i praksi vaspitanja i obrazovanja; uočavanje značaja antrhopoloških istraživanja u rešavanju obrazovnih problema.
Master	Socijalna pedagogija	Izvod iz sadržaja: fenomenologija poremećaja u socijalnom ponašanju mlađih; novi socijalno-pedagoški pristupi u tretmanu poremećaja u socijalnom ponašanju mlađih; pedagoška metodologija u funkciji sagledavanja i prevencije pojava pedagoške viktimologije; socijalna zaštita dece i porodice.
	Metodika socijalno-pedagoškog rada	Upoznavanje sociopedagoškog koncepta vaspitanja dece i mlađih i modelovanje programa socijalno-pedagoškog rada; upoznavanje i razumevanje koncepta ljudskih prava i demokratskih vrednosti u društvu; humanizacija socijalno-pedagoškog rada – od represivnog ka permisivnom; negovanje empatije i konstruktivne komunikacije; priprema, realizacija i evaluacija socijalno-pedagoških programa; supervizija; saradnja sa stručnim službama specijalizovanim za oblast socijalne pedagogije; analitički istraživački rad na području socijalne pedagogije za potrebe unapređenja prakse.
	Pedagoška prevencija poremećaja u socijalnom ponašanju	Upoznavanje studenata sa uzrocima, vrstama i posledicama poremećaja u socijalnom ponašanju mlađih, domenima i delotvornošću pedagoško-preventivnog rada, kao i sposobljavanje studenata za identifikaciju, prevenciju i intervenciju u oblastima socijalno-pedagoške delatnosti.
	Inkluzivno obrazovanje	Izvod iz sadržaja: pedagoški odgovor na pluralizam razlika u nastavi: personalizacija nastave; inkluzivna nastava; principi i uslovi inkluzivne nastave; učenici sa teškoćama i problemima u razvoju, rano dijagnostifikovanje i uključivanje u obrazovni sistem; daroviti učenici; specifičnosti i inovativne forme obrazovanja darovitih; značaj rane inkluzije; izrada i praćenje IOP-a; saradnja sa roditeljima u inkluzivnom odeljenju.
	Obrazovanje za ljudska prava i demokratiju	Upoznavanje sa osnovnim pojmovima, pristupima i modelima promovisanja i zaštite ljudskih prava i demokratskih vrednosti u sistemu vaspitanja i obrazovanja; sticanje znanja o povezanosti ostvarivanja ljudskih prava sa demokratizacijom obrazovnog sistema, kao i motivisanje ustanova da postanu demokratske.
	Partnerstvo porodice i obrazovne institucije	Izvod iz sadržaja: rad sa roditeljima dece sa posebnim potrebama (daroviti, problemi u ponašanju, teškoće u razvoju); rad na pedagoškom obrazovanju roditelja.

Princip „građenja“ znanja i veština je sličan kao i na studijskom programu Psihologija – osnovna znanja u svim analiziranim oblastima dobijaju se na obaveznim predmetima, dok se izbornim predmetima povećava korpus znanja i veština iz specifičnih primenjenih ili dodatno razrađenih tema. Iako, pogotovu u novoakreditovanom programu, u kursevima ima sve više sadržaja koji teorijski obrađuju problematiku socijalne inkluzije i generalno problematiku relevantnu za oblast socijalne zaštite, i u slučaju pedagogije (a ponovo u skladu sa očekivanim kompetencijama budućih stručnjaka) većina kurseva usmerava na znanja i veštine potrebne za direktni rad sa decom i porodicama (eventualno nastavnicima). Ipak, pomak je vidljiv u uvedenim sadržajima iz oblasti politika vezanih za inkluzivno obrazovanje, te za rad sa decom, vršnjačkim grupama, nastavnicima, porodicama i zajednicom u cilju razvoja vaspitno-obrazovnog sistema koji podržava participaciju svih članova društva.

STUDIJSKI PROGRAM SOCIOLOGIJA

Osim korpusa znanja koja su obuhvaćena Osnovama socijalne psihologije, znanja vezana za socijalnu inkluziju obuhvaćena su (u aktuelnom programu Sociologija, prikazanom u Tabeli 4) predmetima u oblasti sociologije porodice, socijalne patologije i socioterapije, kao i predmetom Socijalna politika na master nivou studija. Bazična znanja iz ovih oblasti podrazumevaju građenje sociološkog načina mišljenja i procenjivanja, te razumevanja sociološkog pristupa pojавama unutar porodice, patologije, kriminaliteta i slično. Socioterapija nudi pregled dostignuća iz različitih psihoterapijskih pravaca pre svega usmerenih na rad sa bračnim i porodičnim problemima (npr. medijaciju), a kroz negovanje svesti o značaju sociološke perspektive ovih procesa. U okviru predmeta Socijalna politika naglasak je na izučavanju socijalne politike kao discipline u kontekstu potreba socioloških istraživanja i evaluacije institucionalnih okvira socijalnog rada.

TABELA 4. Prikaz primera kurseva – studijski program Sociologija

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj
Osnovne	Osnovni socijalne psihologije	Upoznavanje studenata sociologije sa osnovama socijalne psihologije, metodologijom istraživanja i rezultatima istraživanja u oblasti socijalne psihologije; cilj je da studenti steknu sposobnost prepoznavanja značaja socijalnih faktora u razvoju ličnosti.
	Sociologija porodice	Upoznavanje studenata sa osnovnim problemima i dostignućima u socioškom proučavanju porodice, što je nužan preduslov ne samo za proučavanje drugih socioloških pitanja i problema, već i za izgrađivanje specifičnog sociološkog načina mišljenja.
	Socijalna patologija sa kriminologijom	Upoznavanje studenata sa faktorima uzročnosti i pojavnim oblicima socijalne patologije i kriminaliteta kao posebnim socijalnim fenomenom u funkciji društvene reakcije, odnosno preduzimanjem mera efikasne prevencije i suzbijanja pomenutih pojava.
	Socioterapija porodičnog života	Upoznavanje sa dostignućima savremene teorije i prakse bračne i porodične socioterapije, odnosno sa postupcima i tehnikama porodičnog savetovanja i medijacije, kroz negovanje svesti o značaju i ulozi sociologije i sociologa u rešavanju tih problema.
Master	Socijalna politika	Izučavanje socijalne politike kao teorijske (naučne) discipline u kontekstu potreba socioških istraživanja i preispitivanja tradicionalnih i pronaalaženja odgovarajućih institucionalnih okvira socijalnog rada, vezano za postojeće društvene potrebe.
Novoakreditovani program Sociologija – primeri novih kurseva		
Osnovne	Sociologija interkulturne komunikacije	Upoznavanje sa najznačajnijim pristupima interkulturnosti, njihovim teorijskim dometima i ograničenjima; upoznavanje sa činiocima interkulturnosti, sagledavanje karakterističnih problema multikulturnih društava, razumevanje savremenih interkulturnih kontakata i komunikacionih procesa; usvajanje znanja, ovladavanje naučno-kategorijalnim aparatom za istraživanje multikulturnih društava i interkulturnih kontakata, razvijanje kritičkog mišljenja, tolerancije i osećaja za kulturne različitosti.
	Sociologija migracija	Cilj kursa je da upozna studente sa osnovnim pojmovima, tipologijama, konceptima i teorijama migracija, odnosno sa značajem migratornih kretanja stanovništva u kontekstu savremenih društvenih promena. Studenti će se upoznati sa osnovnim pojmovima, tipologijama i teorijama migracija i sposobiti za razumevanje savremenih migratornih tokova, uzroka i posledica savremenih migracija.
	Sociologija roda	Razvijanje kritičkog pristupa u razumevanju rodnih odnosa, prepoznavanje problema polne i rodne diskriminacije u društvu i upoznavanje sa mogućnostima njihovog istraživanja; upoznavanje sa rodom kao sociološko-analitičkom kategorijom i važnom dimenzijom društvene stratifikacije.

Novoakreditovani program obogaćen je sadržajima o grupama i društvenim procesima koji mogu rezultirati potrebom za dodatnom podrškom u smislu socijalne zaštite i podrške društvenoj participaciji. Primeri ovakvih kurseva (Tabela 4) su Sociologija migracije i sukoba, Sociologija roda, te Sociologija interkulturalne komunikacije. Programi ovih kurseva usmereni su, u skladu sa strukom socio-loga, na sticanje teorijskih znanja i razvoja kritičkog mišljenja neophodnih za razumevanje i analizu društvenih procesa, kretanja društvenih grupa, prirodu društvenih pojava, ali i posledica koje ti procesi ostavljaju na pojedince, grupe i društvo u celini. Programom su predviđena i znanja koja se nude u okviru predmeta iz razvojne psihologije, obrazovanja za ljudska prava i demokratiju, kao i drugi relevantni sadržaji iz programa matičnih odseka. Program u relativno maloj meri upućuje na veštine razumevanja i kreiranja društvenih politika.

PRAVNI FAKULTET

Sadržaji vezani za socijalnu inkluziju obuhvaćeni su predmetima iz oblasti socijalne patologije, porodičnog i građanskog prava na osnovnim studijama, te uporednog porodičnog prava i socijalne politike na diplomskim studijama (Tabela 5). Na ovaj način koncipirane, studije pripremaju budućeg stručnjaka za razumevanje zakonskih okvira podrške pojedincima i grupama iz marginalizovanih grupa.

TABELA 5. Prikaz primera kurseva – studijski program Pravnog fakulteta

Naziv predmeta	Obrazovni cilj
Socijalna patologija (prva godina)	Nisu dostupni podaci.
Porodično pravo (druga godina)	Nisu dostupni podaci.
Uvod u građansko pravo	Nisu dostupni podaci.
Uporedno porodično pravo	Sticanje produbljenih znanja iz oblasti porodičnog prava posmatranog komparativno u evropskoj perspektivi, i to u partnerskim odnosima i dečjem pravu; postizanje kompetencija koje omogućuju kvalitetniju primenu znanja iz porodičnog prava u praksi, kao i dalje usavršavanje.
Sociologija politike	Upoznavanje sa konstitutivnim, struktturnim i razvojnim problemima sociologije politike; prepoznavanje razlika i mehanizama delovanja demokratskih i autoritarnih sistema i ideologija.

MEDICINSKI FAKULTET – ODSEK ZA SPECIJALNU REHABILITACIJU I EDUKACIJU

Aktuelni program na Odseku za specijalnu rehabilitaciju i edukaciju obuhvata relativno veliki broj kurseva na kojima se oblasti socijalne inkluzije pristupa pre svega iz ugla pripreme za praksu defektologa. Osim kursa Modeli i sistemi specijalne rehabilitacije, u okviru kog se studenti upoznaju sa sistemima zdravstvene zaštite, socijalne zaštite i obrazovanja dece i osoba sa smetnjama u razvoju, najveći broj drugih kurseva (prikazano u Tabeli 6) podrazumeva sadržaj usmeren ka osposobljavanju za praksu individualnog korektivnog rada i, u određenoj meri, rada sa porodicom.

TABELA 6. Prikaz primera kurseva – aktuelni program
Specijalna rehabilitacija i edukacija (Medicinski fakultet)

Nivo studija OAS Specijalna rehabilitacija (modul Višestruka ometenost) – Medicinski fakultet	Naziv predmeta	Obrazovni cilj
	Modeli i sistemi specijalne rehabilitacije	Cilj predmeta je da upozna studente sa modelima i sistemima zdravstvene zaštite, socijalne zaštite, vaspitanja i obrazovanja dece sa smetnjama u razvoju, odraslih osoba sa invaliditetom i osoba koje zloupotrebjavaju alkohol i drogu.
	Psihologija razvojnog doba	Upoznavanje studenata sa glavnim teorijskim pravcima u razvojnoj psihologiji; upoznavanje studenata sa tokovima i pravilnostima razvoja u celokupnom životnom ciklusu; upoznavanje studenata sa karakteristikama motornog, senzornog, afektivnog, moralnog, socijalnog, intelektualnog razvoja; osposobljavanje studenata za konstruisanje i primenu jednostavnih instrumenata za prikupljanje podataka o razvoju.
	Preventivno-korektivni rad sa decom školskog uzrasta	Usvajanje teorijskih i praktičnih znanja o razvoju i mogućnostima učenja dece sa smetnjama u razvoju; upoznavanje studenata sa obrazovno-vaspitnim potrebama, problemima u učenju i načinu funkcionisanja osoba sa smetnjama u razvoju u okviru škole; obučavanje studenata korišćenju metoda, instrumenata i tehnika procene obrazovnih i rehabilitacionih mogućnosti učenika; osposobljavanje za primenu metodologije programa preventivno-korektivnog rada i specijalnih metodika preventivno-korektivnog rada sa decom sa smetnjama u razvoju.
	Individualni tretman odraslih osoba sa invalidnošću	Osposobljavanje studenata za samostalnu primenu metoda, tehnika i procedura u tretmanu odraslih osoba sa invalidnošću; ovladavanje znanjima o individualnoj proceni nivoa funkcionisanja osobe, izradi individualnog plana rada i intervencije (studenti će planirati i programirati rad sa osobama sa invalidnošću), vezanim za proces socijalizacije, učenja, rad sa porodicom i saradnju sa drugim organizacijama i stručnjacima.

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj
OAS Specijalna rehabilitacija (modul Višestruka ometenost) – Medicinski fakultet	Okupaciona terapija i radno vaspitanje osoba sa višestrukom ometenošću-invalidnošću	Sticanje teorijskih i praktičnih znanja o okupacionoj terapiji i radnom vaspitanju osoba sa višestrukom ometenošću-invalidnošću; ospozobljavanje studenata za primenu metoda okupacione terapije i radnog vaspitanja osoba sa višestrukom ometenošću – invalidnošću; primena metoda i tehnika razvoja veština u oblasti brige o sebi, produktivnosti i organizacije slobodnog vremena; dizajniranje programa okupacione terapije i radnog vaspitanja kao podrške integralnoj rehabilitaciji osoba sa višestrukom ometenošću-invalidnošću.
	Radno ospozobljavanje osoba sa višestrukom ometenošću	Cilj predmeta je da upozna studente sa rehabilitacionim i radnim potencijalima osoba sa višestrukom ometenošću, sa svim fazama radnog ospozobljavanja i radne terapije (u teoretskom i praktičnom smislu), institucijama, službama i sistemima podrške koji egzistiraju i koje je potrebno organizovati u cilju svestrane integracije osoba sa višestrukom ometenošću.
	Porodično savetovanje	Ovladavanje bazičnim teorijskim konceptima iz sistemske porodične terapije; sagledavanje porodične disfunkcionalnosti u sistemskom kontekstu; upoznavanje sa specifičnim tehnikama intervenisanja; prepoznavanje različitih oblika disfunkcionalnosti u porodičnom sistemu; upoznavanje sa modelima timskog i koterapijskog rada; upoznavanje sa specifičnostima porodice deteta sa teškoćama u razvoju/osobe zavisne od psihoaktivnih supstanci/počinjoca krivičnog dela; upoznavanje sa radom rehabilitatora u porodici (od trenutka spoznaje/dijagnostike da je u porodici dete ometeno u razvoju ili osoba zavisna od psihoaktivnih supstanci ili počinjoc krivičnog dela nadalje); upoznavanje sa metodama rehabilitatorskog rada: savetovanje, kućne tehnike vođenja porodice, vođenje porodice sa distance, udruženja roditelja, itd.
	Psihologija kriminala, psihopatologija i prestupništvo	Ospozobljavanje studenata za praktičan rad na suzbijanju i prevenciji kriminala i za spровоđenje istraživanja u području psihologije kriminala; teorijska i praktična znanja u prepoznavanju oblika psihologije, psihopatologije i prestupništva; ovladavanje osnovnim znanjima neophodnim za razumevanje problematike kriminaliteta.
	Psihopatologija osoba sa bolestima zavisnosti	Definisanje predmeta u odnosu na specifičnosti i osnovna područja psihopatologije bolesti zavisnosti; upoznavanje studenata sa fenomenološkim karakteristikama, etiologijom, patogenezom i kliničkim slikama do kojih dovodi zloupotreba i zavisnost od psihoaktivnih supstanci; izučavanje učestalosti, toka i prognoze mentalnih poremećaja i poremećaja ponašanja uzrokovanih supstancama sa naglaskom na pojavnje oblike poremećaja ponašanja.

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj
OAS Specijalne rehabilitacije (modul Bolesti zavisnosti)	Prevencija bolesti zavisnosti	Definisanje pojma prevencije bolesti zavisnosti u odnosu na primarnu sekundarnu i tercijalnu prevenciju; upoznavanje sa značajem primarne prevencije u nacionalnoj strategiji protiv zloupotrebe droga i alkohola; kompatibilnost primarne prevencije sa repesivnim merama; upoznavanje sa značajem edukativno-informativnih aktivnosti i sa sticanjem veština u prevenciji zavisnosti od droga i alkohola; proučavanje različitih preventivnih aktivnosti prema vrsti psihоaktivne supstance u odnosu na vršnjačku populaciju; značaj ranog otkrivanja zloupotrebe PAS; evaluacija rezultata primarne prevencije.
	Pedagogija osoba sa disocijalnim ponašanjem	Upoznavanje studenata sa osnovnim zakonitostima i praktičnim problemima vaspitanja – revapsitanja i resocijalizacije i njihovo ospozobljavanje da na osnovu stečenih znanja deluju u celokupnom procesu postupanja sa osobama sa asocijalnim i disocijalnim ponašanjem.
	Maloletnička delinkvencija	Upoznavanje studenata sa pojavnim oblicima maloletničke delinkvencije, njenom etiologijom i društvenom intervencijom prema maloletničkoj delinkvenciji.
	Metodika rada sa osobama disocijalnog ponašanja	Sticanje znanja o savremenim teorijskim i empirijskim dostignućima u oblasti tretmana asocijalnog ponašanja; izučavanje različitih pristupa i programa tretmana asocijalnog ponašanja, i to u pogledu modaliteta programa, specifičnosti populacije korisnika i uslova primene; upoznavanje sa aktuelnom praksom tretmana asocijalnog ponašanja; uvežbavanje primene savremenih procedura i instrumenata procene, planiranja i evaluacije, kao i osnovnih programskih intervencija.
	Prevencija maloletničke delinkvencije	Upoznavanje studenata sa genezom društvene intervencije na maloletničku delinkvenciju, osnovnim oblicima i savremenom praksom suprostavljanja, ulozi državnih, društvenih, porodičnih i nevladinih aktivnosti u prevenciji maloletničke delinkvencije.
	Invididualni rad sa zavisnim osobama	Upoznavanje sa najnovijim saznanjima iz oblasti etiologije, klasifikacija i lečenja bolesti zavisnosti; sveobuhvatna saznanja iz oblasti bolesti zavisnosti, komorbiditetni psihijatrijski poremećaji, bolesti zavisnosti komorbidni sa drugim medicinskim bolestima, kao i savremene metodologije istraživanja u oblasti zavisnosti; individualni rad sa zavisnicima u cilju prepoznavanja, lečenje i mogućnosti prevencije bolesti zavisnosti.
Specijalna rehabilitacija – master	Metodološki pristupi u izradi individualnih obrazovnih programa	Cilj predmeta je da studente osposeobi za pripremu i realizaciju individualnih programa podrške za osobe sa posebnim potrebama u obrazovanom, rehabilitacijskom i širem društvenom okruženju.
	Socijalno-medicinski značaj bolesti zavisnosti	Cilj je definisanje širokog područja socijalno-medicinskih posledica bolesti zavisnosti; upoznavanje studenata sa sociokulturološkim implikacijama u oblasti dijagnostičkog postupka, tretmana, prevencije i rehabilitacije psihijatrijskih poremećaja; razmatranje pojedinih psihijatrijskih poremećaja i oblika ponašanja, posebno suicidalnog, agresivnog i kriminogenog ponašanja u kontekstu koncepta socijalno-medicinskih posledica bolesti zavisnosti.

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj
DAS Specijalne edukacije – master	Programi edukacije i profesionalnog osposobljavanja osoba sa posebnim potrebama	Cilj je definisanje širokog područja pristupa u radu sa osobama sa posebnim potrebama; upoznavanje sa sociokulturnoškim implikacijama u oblasti vaspitno-obrazovnog, dijagnostičkog postupka i tretmana osoba sa posebnim potrebama; sticanje znanja i praktičnih veština u oblasti programiranja edukacije i profesionalnog osposobljavanja osoba sa posebnim potrebama.
Novoakreditovani program – primer kursa		
	Kvalitet života i socijalna participacija osoba sa invaliditetom	Upoznavanje studenata sa osnovnim postavkama vezanim za biopsihosocijalno funkcionisanje dece sa smetnjama u razvoju i odraslih osoba sa invaliditetom, kao i mogućnostima terapijskih, obrazovnih i socijalnih intervencija u cilju unapređivanja kvaliteta života i socijalne participacije ovih osoba.

Slično usmerenje zadržano je i u novoakreditovanom programu. Nastava se odvija na tri smera: Višestruka ometenost, Inkluzivno obrazovanje i Logopedija. U pregledu silabusa kurseva vidljiv je trend usmerenosti na pripremu za praksu defektologa u ovim oblastima (u smislu korektivnog rada, procene, didaktičko-metodičkih osnova rada, te različitim formi rehabilitacija i savetodavnog i psihoterapijskog rada). Vezano za znanja i razumevanje socijalne inkluzije na širem nivou, program je obogaćen izbornim kursevima poput predmeta *Kvalitet života i socijalna participacija osoba sa invaliditetom* na osnovnim studijama (prikanan u Tabeli 6) i *Socijalno-medicinski značaj bolesti zavisnosti*. Na sva tri usmerenja vidljiv je pomak ka prepoznavanju značaja rane intervencije, ali i tu se naglasak stavlja na medicinski model rada. U tom smislu, iako usmerenje čak nosi i naziv koji upućuje na inkluzivnu praksu, studijski program u značajnoj meri oprema budućeg stručnjaka veštinama rada sa populacijom dece i odraslih sa smetnjama ili invaliditetom, ali izostaju sadržaji koji upućuju na razumevanje društvenih procesa koji vode manjoj ili većoj participaciji, kao i uslova pod kojima je učešće u društvenom životu dece i odraslih iz ove populacije i njihovih porodica, kao i generalno društveno prihvatanje, veće. Takođe, izostaju i znanja i veštine koje uvode u rad na jačanju kapaciteta zajednice za socijalno uključivanje korisnika prakse defektologa.

ZAKLJUČAK

Stručnjaci u oblasti socijalne zaštite i rada na socijalnoj inkluziji Univerziteta u Novom Sadu obrazuju se na Pravnom, Medicinskom i Filozofskom fakultetu. Za potrebe ove analize su stoga posmatrani studijski programi osnovnih i diplomskih akademskih studija ovih usmerenja. U analiziranim studijskim programima na Univerzitetu u Novom Sadu primetna je značajna zastupljenost kurseva delimično orijentisanih na mikro nivo socijalnog rada (rad sa pojedincem i porodicom). Uglavnom su u pitanju kursevi koji ospozobljavaju studente za razumevanje i tretman pojedinaca i grupa sa različitim problemima, a većina ovih kurseva se realizuje na Medicinskom (studije Specijalne edukacije i Specijalne rehabilitacije) i Filozofskom fakultetu (studije Pedagogije i Psihologije). Značajan broj kurseva ima za cilj osnaživanje studenata za save-todavni i psihoterapijski rad sa specifičnim grupama u okviru socijalne zaštite (npr. maloletni delinkventi, stare osobe, osobe obolele od bolesti zavisnosti, osobe sa invaliditetom, deca sa smetnjama u razvoju, deca u sistemu socijalne zaštite usled izmeštanja iz biološke porodice i slično). Ovi kursevi su sadržajem i očekivanim ishodima usmereni pre svega na praksu specifične struke za koju obrazuju studente. Na većini njih obuhvaćen je i sadržaj koji upućuje na specifičnosti razvoja i potreba korisnika socijalne zaštite, kao i veštine podrške koja se nudi u praksi socijalne zaštite prema Zakonu o socijalnoj zaštiti i Pravilniku o stručnim poslovima u socijalnoj zaštiti. Ipak, veoma je malo kurseva koji specifično upućuju na praksu rada u socijalnoj zaštiti, regulative, obaveze i polja stručnog angažovanja psihologa i pedagoga u ovoj oblasti. Programi naročito manjkaju u znanjima i veštinama neophodnim za praksu voditelja slučaja (na kojima su ovi stručnjaci angažovani), a koje su u skladu sa očekivanim kompetencijama prema poslovima definisanim Pravilnikom o organizaciji, normativima i standardima centra za socijalni rad (član 31. i 32). Međutim, u studijskim programima Psihologije i Pedagogije vidljiv je i pomak u ponudi znanja vezanih za analizu širih društvenih procesa i donekle zakonskih okvira i regulativa vezanih za funkcionisanje u domenu socijalne zaštite i participacije pripadnika marginalizovanih grupa. U cilju specifičnijeg obrazovanja stručnjaka za rad u socijalnoj zaštiti i na problemima socijalne inkluzije potrebno je uvesti i dodatne kurseve koji se bave razumevanjem konteksta i okvira, ali (u skladu sa strukama) i kreiranjem usluga (na mikro i makro nivou) i strategija razvoja u okviru socijalne zaštite, koji će obezbediti veću participaciju i značajniju mogućnost podrške korisnicima socijalne zaštite.

Nedostaci u programima tiču se i kompetencija zaposlenih u obrazovanju u domenu razumevanja i rada na problematici socijalne inkluzije. Ovo se pre svega odnosi na rad budućih stručnih saradnika-psihologa, budući da znanja vezana za rad sa decom i porodicama iz marginalizovanih i/ili rizičnih grupa nisu, na primer, uključena u sadržaj predmeta vezanih za psihologiju obrazovanja i rad u praksi školskog psihologa. Studijski program defektologije u

najmanoj je meri usmeren na procese socijalne inkluzije. Stečena znanja se u najvećoj meri tiču komeptencija za rad sa decom i odraslima sa smetnjama ili invaliditetom, ali znanja i kompetencije za kreiranje uslova za njihovu participaciju u društvu nedostaju u programu.

Napred navedeni zaključci daju jasne smernice za unapređenje postojećih programa. U programu psihologije za struku psihologa u socijalnoj zaštiti ima malo specifičnih znanja i veština za rad sa pojedinim grupama korisnika socijalne zaštite, malo znanja o generalnoj regulativi i sistemima zdravstvene i socijalne zaštite, kao i socijalnih politika. Slično je stanje i sa studijama Pedagogije, mada je novoakreditovani program u nešto većoj meri obuhvatio sadržaje iz ove oblasti.

Kada je u pitanju obrazovanje sociologa za praksu socijalne inkluzije i zaštite, vidi se značajan manjak kurseva koji upućuju na sintezu i kritiku teorijskih znanja i empirijske grade radi planiranja usluga i praćenja efekata i kvaliteta usluga za pojedince i grupe korisnika socijalne zaštite – što i jeste deo stručnih poslova u oblasti planiranja i razvoja na kojima se, prema Pravilniku o stručnim poslovima u socijalnoj zaštiti (član 13. i 14) angažuju, osim drugih stručnih radnika, i sociolozi.

Ni na jednom od analiziranih programa nema predmeta koji se bave sa mim sadržajem socijalnog rada ili integracijom znanja vezanih za specifične prakse sa perspektivom socijalnog rada u stručnom pristupu korisnicima socijalne zaštite. Ipak, ponuđeni sadržaji u okviru analiziranih programa mogu da daju dobar temelj za izradu novih programa u oblasti socijalnog rada, bar na nivou bazičnih znanja iz struka sa kojima socijalni radnik usko sarađuje, kao i u formi izbornih kurseva kojima bi se uputilo na specifičnosti razvoja i/ili potreba korisnika socijalne zaštite, individualnih i društvenih procesa koji se vode ili su posledica isključenosti i smanjene društvene podrške. U ovakovom programu potrebno je dodatno uneti kurseve vezane za specifična znanja iz oblasti socijalnog rada, zastupanja, vođenja slučaja i drugih tehnika i pristupa u proceni, planiranju i realizaciji usluga socijalnog radnika. Naročit naglasak treba da bude na uvođenju kurseva koji se bave analizom društvenih procesa, upotrebom rezultata praćenja društvenih pojava, ali i rezultata drugih istraživanja u cilju kreiranja kvalitetnije prakse i politike socijalne zaštite.

LITERATURA

- [1] Dokumentacija za akreditaciju studijskog programa Osnovnih akademskih studija psihologije.
- [2] Dokumentacija za akreditaciju studijskog programa Osnovnih akademskih studija sociologije.
- [3] Dokumentacija za akreditaciju studijskog programa Osnovnih akademskih studija pedagogije.
- [4] Dokumentacija za akreditaciju studijskog programa Osnovnih akademskih studija specijalne edukacije i rehabilitacije.
- [5] Dokumentacija za akreditaciju studijskog programa Master akademskih studija psihologije.
- [6] Dokumentacija za akreditaciju studijskog programa Master akademskih studija sociologije.
- [7] Dokumentacija za akreditaciju studijskog programa Master akademskih studija pedagogije.
- [8] Dokumentacija za akreditaciju studijskog programa Master akademskih studija specijalne edukacije i rehabilitacije.
- [9] Prikaz studijskog programa – Pravni fakultet, Univerzitet u Novom Sadu
<http://www.pf.uns.ac.rs/studije>
- [10] Zakon o socijalnoj zaštiti. (2011). Službeni glasnik Republike Srbije, broj 24/2011 od 04.04.2011. godine.
- [11] Pravilnik o stručnim poslovima u socijalnoj zaštiti. (2012). Službeni glasnik Republike Srbije, broj 1/2012 od 11.01.2012. godine.
- [12] Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima centra za socijalni rad. (2008). Službeni glasnik Republike Srbije, broj 59/2008, 37/2010, 39/2011 – dr. pravilnik, i 1/2012 – dr. pravilnik
http://www.paragraf.rs/propisi/pravilnik_o_organizaciji_normativima_i_standardima_rada.html

Prof. dr Jasmina Petrović
Doc. dr Lela Milošević Radulović
Prof. dr Vesna Andelković
Prof. dr Marina Matejević²⁵

Zastupljenost relevantnih sadržaja za rad u oblasti socijalne politike, socijalnog rada i socijalne pedagogije u studijskim programima na fakultetima Univerziteta u Nišu

PREDMET I CILJ ANALIZE

Predmet ove analize su studijski programi na osnovnim, master i doktorskim studijama pojedinih fakulteta Univerziteta u Nišu koji obrazuju stručnjake za rad u oblasti kreiranja, sprovođenja i evaluacije mera socijalne politike i pružanja socijalnih usluga (dakle, u širokoj oblasti socijalne zaštite i socijalne politike) – sociologe, psihologe, pedagoge (Filozofski fakultet – FF), kao i pravnike (Pravni fakultet) – čije angažovanje je nesporno u pomenutim oblastima. Cilj analize studijskih programa je identifikovanje i predstavljanje sadržaja predmeta od značaja za obavljanje delatnosti socijalne politike, socijalnog rada i socijalne pedagogije. Drugim rečima, imajući u vidu svrhu rada u ovim oblastima potrebno je ustavoviti da li u analiziranim programima studija postoje sadržaji koji omogućuju studentima:

1. Poznavanje mehanizama socijalnih nejednakosti koje za posledicu imaju i nejednako korišćenje socijalnih i kulturnih resursa od strane pripadnika jedne zajednice (ekonomskih, klasnih, obrazovnih, rodnih...);
2. Upoznavanje s konceptom socijalne isključenosti, marginalizacije, stigmatizacije, kao i s konceptom socijalne inkluzije;
3. Upoznatost sa različitim socijalnim problemima i socijalnim devijacijama koje zahtevaju rad sa pojedincima, porodicom, grupama, zajednicama;

4. Poznavanje korpusa ljudskih prava i nacionalnog normativnog okvira u sklopu koga se ostvaruju prava pojedinaca i pojedinih grupa koje zahtevaju dodatnu pravnu zaštitu;
5. Znanja o funkcionisanju društva i ključnih društvenih institucija/organizacija, koja, između ostalog, omogućavaju razumevanje konteksta u kome je moguće planirati mere socijalne politike i ostvariti određene društvene ciljeve (poput socijalne uključenosti svih članova zajednice, smanjenja siromaštva, alokacije pojedinih resursa, postizanja rodne ravnopravnosti, itd.). Drugim rečima, znanja koja predstavljaju osnov za prepoznavanje mogućnosti za promenu strukturalnih uslova koji pojedince, grupe i zajednice marginalizuju u društvu, uključujući i normativne okvire funkcionisanja društva;
6. Znanja za oblikovanje, usmeravanje, primenu i evaluaciju mera socijalne politike u određenim oblastima (obrazovanje, mediji, tržište rada, područje rodnih odnosa, raspodela resursa) u skladu s etičkim načelima zajednice i nacionalnim normativnim okvirima;
7. Znanje o kulturnim resursima (kulturna matrica jednog društva, tradicija, običaji, religija...) i načinu na koji oni mogu postati resursi i/ili prepreke opštem društvenom rastu i razvoju;
8. Sticanje znanja o strukturi i razvoju ličnosti, kao i o psihološkim pokretačima ponašanja kako bi se objasnilo i razumelo ponašanje (potencijalno) ugroženih pojedinaca i grupa;
9. Sticanje znanja i veština kojima mogu da olakšaju uključivanje u društvo marginalizovanih depriviranih, vulnerabilnih pojedinaca ili društvenih grupa (podrška i aktiviranje pojedinaca, porodica, grupa i zajednica da povećaju svoju dobrobit i svoje potencijale za rešavanje problema; zastupanje lica u stanju socijalne potrebe...);
10. Posedovanje znanja i psihosocijalnih veština za pružanje pomoći u kriznim situacijama (neposredna psihološka i savetodavna pomoć...); jačanje kapaciteta i usmeravanje potencijala osoba u koje imaju teškoće u socijalnom funkcionisanju i zaovljavanju životnih potreba kako bi lakše prevazišli tu okolnost i efikasnije se uključile u zajednicu; buđenje potisnutih snaga korisnika i neposrednog socijalnog okruženja radi preuzimanja odgovornosti za sopstvenu socijalnu sigurnost; kompetencije za pomoć pri resocijalizaciji;
11. Kompetencije za zastupanje i neposredan rad sa osobama koje nisu u poziciji da to čine same za sebe (npr. dece bez roditeljskog staranja, strarijih i sl., kojima je potrebno zbrinjavanje, nega, vaspitanje, itd.), osoba s teškim oblicima mentalnih bolesti ili invaliditetom, a sve u skladu s etički utemeljenim standardima i propisima;
12. Kompetencije za pružanje pomoći korisnicima da razviju sopstvene kompetencije za participaciju, odgovornost i samostalnost, kao i pružanje podrške korisnicima za aktiviranje potencijala za samostalno

zadovoljavanje potreba, produktivan život u zajednici i predupređivanje zavisnosti od socijalnih službi;

13. Kompetencije za razvoj prosocijalne orientacije ličnosti i podsticanje razvoja socijalne odgovornosti pojedinaca i grupa, kao i ohrabrvanje (pojedinaca i grupa) ljudi da iniciraju rešavanje pitanja od značaja za adekvatno funkcionisanje zajednice na lokalnom, regionalnom i nacionalnom nivou;
14. Kompetencije za zastupanje inicijativa za rešavanje problema koji su od značaja za funkcionisanje društveno marginalizovanih i vulnerabilnih pojedinaca i grupa na lokalnom, regionalnom, nacionalnom ili međunarodnom nivou.

Navedene kompetencije izdvojene su na osnovu izlistavanja *Globalnih standarda obrazovanja i obuke u socijalnom radu* koju je donela Međunarodna asocijacija škola za socijalni rad (IASSW) i Međunarodna federacija socijalnih radnika (IFSW), ali i samog koncepta socijalne politike – ključne javne politike kreirane s ciljem da utiče na održivi razvoj društva i prevladavanje socijalnih rizika, kao i saniranje posledica neravnomerne alokacije socijalne dobrobiti (Puljiz i dr., 2005). Kompetencije su navedene u elementarnoj formi unekoliko osiromušenog sadržaja kako bi se sačinila podesna shema za analizu sadržaja u širokoj ponudi kurseva u sklopu sagledavanih studijskih programa.

PREGLED RELEVANTNIH PREDMETA STUDIJSKIH PROGRAMA SVIH NIVOA NA PRAVNOM I FILOZOFSKOM FAKULTETU U NIŠU S OBZIROM NA NAVEDENE KOMPETENCIJE

Tabelarni prikaz priložen u nastavku teksta sadrži isključivo predmete koji, u većoj ili manjoj meri, uključuju sadržaje relevantne iz ugla navedenih kompetencija za rad u oblasti socijalne politike, socijalnog rada i socijalne pedagogije. Prikaz predmeta dat je prema shemi koja uključuje sledeće informacije: 1) nivo studija; 2) naziv predmeta uključujući i napomene o poziciji na programu (godina i semestar u kom se sluša, te njegovog statusa u sklopu programa izborni/obavezni); 3) cilj kursa; 4) sadržaji predmeta s posebnim naglaskom na teme od značaja za sticanje kompetencija u navedenim oblastima; 5) fond časova i 6) broj ESPB bodova. Svi podaci su dobijeni iz fakultetskih arhiva (dokumentacija uređivanih za potrebe akreditacije studijskih programa), pri čemu su načinjena izvesna preformulisanja ili skraćivanja sadržaja radi lakšeg prikaza. U poslednjoj koloni tabelarnog prikaza nalazi se popis komponentacija (on sledi numeričku oznaku svake od njih, datu u uvodnom delu teksta).

TABELA 1. Pravni fakultet Univerziteta u Nišu

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Osnovne	Ustavno pravo I godina (I), Obavezni	Upoznavanje sa elementima ustavnog prava, njegovim istorijatom, kao i sa ustavnim uređenjem EU i Srbije; razvijanje veština u tumačenju i primeni pravnih instrumenata u oblasti ustavnog prava.	Oblici državne vlasti, odnosi i raspodela nadležnosti u federaliji; institucije neposredne i predstavničke demokratije; izborni sistemi; uprava i sudstvo, princip ustavnosti i zakonitosti, vladavina prava i pravna država; ustavno sudstvo ; lokalna samouprava i autonomija.	5+1+1	10	4, 5
	Upravno pravo II godina (III), Obavezni	Ovladavanje organizacijom uprave, njenim delatnostima i pravnim aktima koji je regulišu; upoznavanje s opštim i posebnim upravnim postupcima.	Koncepti upravnog prava iz različitih teorijskih perspektiva; organizacija uprave; njena organizacija i delatnost; pravni okviri opšteg upravnog postupka; kontrola nad radom javne uprave.	5+1+1	10	4,5
	Porodično pravo II godina (IV), Obavezni	Razumevanje funkcionisanja porodičnog prava i njegovog značaja danas; razumevanje načina na koji pravo uređuje porodične odnose i specifičnosti tog uređenja; upoznavanje s tradicionalnim i novim rešenjima u domenu porodičnog prava.	Pravna regulacija porodičnih i partnerskih odnosa: sklapanja braka, porodičnog statusa deteta, roditeljskog staranja, zasnivanja, dejstva i prestanka usvojenja; stavljanje pod starateljstvo i prekid starateljstva; lišenje poslovne sposobnosti; imovinski odnosi članova porodične zajednice; zaštita od nasilja u porodici.	4+1	7	4, 9
	Javne finansije i finansijsko pravo II godina (IV), Obavezni	Ovladavanje ključnim pojmovima i teorijskim konцепцијama o finansijskom pravu i javnim finansijama; upoznavanje sa konceptima javnih rashoda, javnih prihoda, institucijom oporezivanja, poreskom administracijom, budžetiranjem, itd; razvijanje veština u tumačenju i primeni pravnih instrumenata u oblasti javnih finansija i finansijskog prava.	Javne finansije i finansijska pravo; teorija i javnih rashoda, javna dobra, vrste i obeležja; teorija javnih prihoda – karakteristike i vrste javnih prihoda; pojam i obeležja fiskalnih prihoda, ekonomski izvori, poreska administracija; međunarodno poresko planiranje; struktura savremenih poreskih sistema; harmonizacija poreza u EU; doprinosi za obavezno socijalno osiguranje; raspodela javnih prihoda i javnih rashoda.	4+1	7	5, 6

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Osnovne	Radno i socijalno pravo III godina (VI) Obavezni	Ovladavanje ključnim pojmovima i teorijskim konцепцијama o sistemu radnog i socijalnog prava, kao i pravnim mehanizmima za zaštitu ovih prava; razvijanje veština u tumačenju i primeni pravnih instrumenata u toj oblasti.	Radno i socijalno pravo; uslovi za zasnivanje radnog odnosa, prava i odgovornosti; mehanizmi za ostvarivanje i zaštitu tog prava; elementi kolektivnog radnog prava, kolektivno pregovaranje; modeli sistema socijalnog osiguranja; ostvarivanje i zaštitu prava iz različitih oblasti socijalnog osiguranja; oblici kršenja radnog i socijalnog prava.	5+1+1	10	4, 5, 6, 9
	Posebno upravno pravo III godina (V ili VI) Izborni	Ovladavanje osnovnim teorijskim znanjima o posebnom upravnom pravu i njegovoj ulozi; prepoznavanje upotrebe instituta posebnog upravnog prava u specifičnim upravnim oblastima.	Koncepti i teorije opšteg i posebnog upravnog prava; regulacija ličnog, porodičnog i socijalnog statusa građana; vođenje službenih evidencija; pojam i vrste javnih dobara; privatni domen uprave; upravni režim javnog saobraćaja i tržišta; policijsko-pravni odnosi, itd.	3+1	5	4, 5, 6, 9
	Penologija III godina (V) Izborni	Sticanje znanja neophodnih za razumevanje svrhe krivičnih sankcija i načina njihovog izvršenja; upoznavanje s opštim principima izvršenja kazne lišenja slobode konceptima resocijalizacije, socijalne adaptacije i prevaspitanja; upoznavanje s primenom i alternativnih oblika krivičnih sankcija; ovladavanje metodama i tehnikama individualnog i grupnog rada sa osuđenicima.	Opšti principi izvršenja kazne lišenja slobode u istorijskom i savremenom kontekstu; resocijalizacija, socijalna adaptacija i prevaspitanje kažnjenika; tretman osuđenika, resocijalizacija; metode i tehnike individualnog i grupnog rada sa osuđenicima; pomoć nakon izdržavanja kazne; vrste krivičnih sankcija i modeli postupanja prema maloletnim delinkventima; vaspitne mere i njihovo izvršenje; prava osuđenih.	3+1	5	4, 6, 9, 10

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Osnovne	Pravo lokalne samouprave III godina (V ili VI) Izborni	Upoznavanje sa strukturu nadležnosti i organizacije lokalnih upravnih institucija i organizacija; ovladavanje pravima lokalne samouprave; osposobljavanje za primenu i tumačenje propisa o lokalnoj samoupravi i odluka lokalnih vlasti u nacionalnim okvirima.	Koncept lokalne samouprave, decentralizacija, lokalna zajednica, lokalni sistem upravljanja, itd. (komparativna perspektiva); struktura lokalne samouprave: decentralizacija i dekoncentracija; višestepenost; nadležnost lokalne samouprave i odnos s centralnim organima; finansiranje, odnos građana i lokalne samouprave.	3+1	5	5, 6
	Budžetsko pravo III ili IV godina (VI ili VII) Izborni	Upoznavanje sa savremenom teorijom o budžetu i razumevanje funkcionisanja budžetskog sistema, kao i efekata budžetskih institucija i politike na društvena kretanja; razumevanje procedura i uloga učesnika u budžetskom procesu; sticanje znanja o mehanizmima i procesima donošenja budžetskih i finansijskih odluka na raznim nivoima vlasti.	Izvori budžetskog prava, njegova pravna priroda, funkcije i vrste, kao i klasična i savremena budžetska načela; uloga pojedinih institucija u izvršenju budžeta; savremeni pristup upravljanju javnim rashodima; budžetski deficit i makroekonomска politika; upravljanje javnim dugom; lokalne javne finansije u Republici Srbiji; javni prihodi lokalnih budžeta; lokalni javni rashodi; budžet lokalne samouprave; opšti principi funkcionisanja budžeta EU.	3+1	5	5, 6
	Prava deteta III ili IV godina (VI ili VII) Izborni	Sticanje znanja o savremenim idejama i standardima u oblasti prava deteta; razumevanje koncepta detinjstva i znanja o zaštiti prava deteta; poznavanje sadržine pojedinih materijalnih i procesnih prava deteta garantovanih međunarodnim aktima i institucionalnih mehanizama zaštite i unapređenja prava deteta.	Detinjstvo, ljudska prava i prava deteta; društveni i normativni okvir ostvarivanja prava deteta; razvojne mogućnosti, uzrasne granice i prava deteta; građanska i politička prava deteta; porodična sredina i alternativna briga o detetu; prava na osnovnu zdravstvenu i socijalnu zaštitu, obrazovanje, slobodno vreme, rekreaciju i kulturne aktivnosti; prava deteta u posebnim situacijama.	3+1	5	4, 5

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Osnovne	Pravna medicina III godina (VI) Izborni	Ovladavanje osnovnim konceptima iz oblasti sudske medicine i sudske psihijatrije neophodnim za primenu u određenim građansko-pravnim procesima.	Osnovna znanja iz medicinske psihologije i psihopatologije, sudske psihijatrije i sudske medicine; elementi sudsko-psihijatrijskog veštačenja u građansko-pravnim procesima.	3+1	5	4, 8, 9
	Međunarodno humanitarno pravo III godina (V) Izborni (postoji identičan sadržaj kursa na doktorskim studijama)	Ovladavanje osnovnim znanjima o pravilima koja se primenjuju u oružanim sukobima međunarodnog i nemeđunarodnog karaktera; uvođenje u sistem normi i institucija koje regulišu zaštitu žrtava rata i vođenje vojnih operacija.	Humanitarno pravo; pravna zaštita lica u sklopu oružanih sukoba: zaštita civilnog stanovništva; izbeglice i raseljena lica; zaštita ranjenika i bolesnika; zaštita sanitetskog osoblja, medicinskih dobara i objekata; postupanje sa ratnim zarobljenicima, repatrijacija.	3+1	5	4, 9
	Međunarodna ljudska prava III godina (VI) Izborni	Pružanje osnovnih znanja o pravima čoveka, o načinima njihovog regulisanja i zaštite u međunarodnom pravu; razumevanje normativne logike ljudskih prava i značaja njihove međunarodne zaštite.	Pojam ljudskih prava; izvori ljudskih prava, implemen-tacija i mehanizmi nadzora nad poštovanjem ljudskih prava; zaštita fizičkog, pravnog, duševnog, moralnog društvenog, političkog i ekonomskog integriteta ličnosti; ekonomska, socijalna i kulturna prava; kolektivna prava i prava treće generacije.	3+1	5	4, 9
	Međunarodno radno pravo III godina (V ili VI) Izborni	Upoznavanje sa institutima međunarodnog radnog prava; usvajanje elemenata pravne logike sadržane u međunarodnim pravnim standardima u oblasti rada; ovladavanje naučnim saznanjima i praktičnim veštinama tumačenja međunarodnog, regionalnog i bilateralnog radnog prava.	Izvori međunarodnog radnog prava; razvoj prava na rad i slobode rada koje proishode iz prava na rad; zabrana diskriminacije i zlostavljanja na radu; dužnosti i prava iz oblasti rada: pravo socijalnog osiguranja; prava iz oblasti zdravstvenog, penzijskog i invalidskog osiguranja; prava u oblasti društvene brige o deci.	3+1	5	4, 5, 9

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Osnovne	Pravne studije roda III ili IV godina (V ili VII) Izborni	Unapređenje naučnih saznanja u oblasti rodne ravnopravnosti i sticanje sposobnosti i akademskih veština za promociju rodno ravnopravnog društva.	Društveni kontekst rodne diskriminacije; pravni položaj žene u istorijskoj perspektivi; koncept ljudskih prava i ljudskih prava za žene, ženska politička prava; porodično pravo i ženska prava u kontekstu porodičnog prava; reproduktivna prava i slobode; standardi i mehanizmi za postizanje rodne ravnopravnosti.	3+1	5	4, 5, 6
	Viktimalogija III ili IV godina (VI ili VII) Izborni	Razvijanje sposobnosti za sistematični pristup pravnim problemima u oblasti viktimalogije i kritičku analizu socijalnih okolnosti vezanih za kriminalnu viktimalizaciju; proučavanje osobenosti pojedinih ranjivih društvenih grupa podložnih viktimalizaciji.	Pojam viktimalizacije, žrtve i sl.; grupe u riziku od viktimalizacije; viktimalizacija dece, rasprostranjenost seksualnog zlostavljanja dece i posledica viktimalizacije dece; starost kao potencijalni rizik od viktimalizacije; zaštita maloletnih oštećenih u krivičnom postupku; zaštita svedoka žrtava nasilja u porodicu; Republika Srbija i međunarodna regulativa; evropski standardi za suzbijanje nasilja nad ženama; trgovina ljudima; viktimitet beskućnika; viktimalizacija siromašnih, itd.	3+1	5	2, 4, 10
	Kliničko pravničko obrazovanje III ili IV godina (VI ili VII) Izborni	Usvajanje standarda pravnog profesionalizma i pravne etike; obuka u pravničkim veštinama: pisanje podnesaka, priprema protokola za prijem klijenata i kompletnu proceduru u radu s klijentima.	Ovladavanje zanatskim veštinama u pravničkoj struci, pravno informisanje, pravni intervju, pravno savetovanje, sastavljanje podnesaka; primena protokola prijema klijenata, administriranje, evidentiranje, protokolisanje i dokumentovanje.	3+1	5	3, 4, 9

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Master	Rod i pravo I godina Izborni Pravno-teorijski modul	Izučavanje pravnih koncepta, ustanova i institucija kroz rodnu perspektivu, s ciljem da se budući pravnici senzibiliju za razumevanje problema rodne diskriminacije i razviju kritički pristup prema rodno neosetljivim zakonima i pravnoj praksi.	Feminističke teorije; koncepti <i>rod i pol</i> ; društveni kontekst rodne diskriminacije: istraživanja odnosa prava i roda; izgradnja rodnih identiteta i porodica; položaj žene kao izvršiteljke i žrtve; pravne strategije za rodnu jednakost; neravnopravnosti među polovima; afirmacija ženskih ljudskih prava; nasilje nad ženama kao diskriminacija.	3+1+1	7	4, 5, 6
	Mediji i ljudska prava Obavezni Javno-pravni modul	Upoznavanje sa pravnim institutima u oblasti medijskog prava i povezivanje osnovnih znanja iz oblasti medijskog prava i zaštite ljudskih prava; primena saznanja u ostvarivanju slobode izražavanja i informisanja; afirmiranje i zaštita ljudskih prava u oblasti medija.	Medijsko pravo; afirmiranje i zaštita ljudskih prava u oblasti medija; distribucija medija, prava i obaveze urednika, novinara i osnivača; sprečavanje govora mržnje i zaštite prava privatnosti lica na koja se odnosi informacija; slobodan pristup informacijama od javnog značaja; antimonopolsko pravo, institucionalna sloboda medija, ograničenja slobode medija.	4+1+1	8	4, 5, 6
	Institucije lokalne samouprave Izborni Javno-pravni modul	Usvajanje naučnih saznanja u oblasti prava lokalne samouprave i osposobljavanje za dalja istraživanja ove oblasti; ovladavanje znanjima i veštinama za rešavanje praktičnih problema u oblasti prava lokalne samouprave.	Teritorijalna osnova lokalne samouprave; lokalni poslovi; upravljanje u lokalnoj samoupravi; odnosi centralne države i lokalne samouprave; načela odnosa države i lokalne samouprave; decentralizacija i društveni procesi; lokalna samouprava i globalizacija; proces decentralizacije i savremene reforme javne uprave.	3+1+1	7	4, 5, 6
	Uporedno upravno pravo Izborni Javno-pravni modul	Unapređenje naučnih saznanja i razvijanje sposobnosti za dalja istraživanja u oblasti uporednog upravnog prava.	Nastanak moderne državne uprave, etape i perspektive u njenom razvoju; različiti modeli upravno-pravnih sistema u Evropi i SAD; različita rešenja u organizovanju upravljanja institucijama i organizacijama modernog društva.	3+1+1	7	4, 5, 6

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Master	Pravo državljanstva Izborni Javno-pravni modul	Sticanje naučnih saznanja u oblasti prava državljanstva, kao i ovladavanje potrebnim znanjima i veštinama za prepoznavanje i analizu pojedinih rešenja iz oblasti u međunarodnim i nacionalnim okvirima.	Državljanstvo u sistemu sloboda i prava čoveka; međunarodno-pravna legislativa o državljanstvu; međunarodni standardi o državljanstvu i status izbeglica; pravni položaj lica bez državljanstva; sticanje i prestanak državljanstva u pravu Srbije i uporednom pravu.	3+1+1	7	4, 5
	Ljudska prava Izborni Modul ustavne i političke institucije	Upoznavanje geneze, strukture i prirode ljudskih prava, kao i međunarodne i nacionalne regulative u oblasti ljudskih prava; sticanje akademskih veština za istraživanja u toj oblasti i ovladavanje specifičnim veštinama u zaštiti ljudskih prava pred nacionalnim i međunarodnim institucijama.	Pojam i obeležja ljudskih prava; određivanje osnovnih prava u pravnoj teoriji i u praksi evropskih ustavnih sudova; razvoj ideje o ljudskim pravima kroz različita teorijska shvatanja; pravno dejstvo, ustavna sistematika i kvalifikacija ljudskih prava; ograničenja i suspendovanje, mehanizmi nadzora; mehanizmi i pravni postupci zaštite ljudskih prava.	3+1+1	7	4, 5
	Ustavna zaštita ljudskih prava Izborni Modul ustavne i političke institucije	Upoznavanje s genezom i strukturu sistema zaštite ljudskih prava, kao i međunarodnim i nacionalnim standardima u oblasti ljudskih prava; razvijanje sposobnosti za argumentovanu i kompetentnu analizu pozitivno-pravnih rešenja u oblasti ljudska prava i njihova ustavna zaštita.	Ustav kao instrument zaštite osnovnih prava čoveka; koncept ljudskih prava u nacionalnom i međunarodnom poretku; nadzor nad poštovanjem ljudskih prava i njihova zaštita; konkretnizacija ustavne zaštite ljudskih prava u ustavnom sistemu Srbije; postupak pred Evropskim sudom za ljudska prava.	3+1+1	7	4, 5
	Evropsko radno pravo Obavezni Javno-pravni modul	Upoznavanje s organizacijom evropskog radnog prava, ključnim konceptima za razumevanje radnog i socijalnog prava, kao i sa osnovnim elementima pravne logike evropskih standarda rada.	Organizacija evropskog radnog prava; evropski standardi rada; izvori i primena evropskog radnog prava; evropsko individualno i kolektivno radno pravo; socijalni dijalog, kolektivno pregovaranje, Evropsko pravo socijalne sigurnosti.	4+1+1	9	4, 5

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Master	Sistemi socijalne sigurnosti Obavezni Javno-pravni modul	Upoznavanje sa ključnim konceptima u oblasti socijalne politike, sa različitim modelima sistema socijalne sigurnosti i socijalnog osiguranja u komparativnoj perspektivi.	Teorijske koncepcije socijalne sigurnosti i socijalne države, socijalne politike i socijalnog osiguranja; socijalno-ekonomска prava u međunarodnim i nacionalnim izvorima.	4+1+1	8	4, 5, 6
	Pravni standardi zaštite ljudskih prava u krivičnoj oblasti Izborni Međunarodno-pravni modul	Unapređenje naučnih znanja u oblasti pravnih standarda zaštite ljudskih prava u krivičnoj oblasti; ospozobljavanje za kritiku i samostalno istraživanje u toj oblasti.	Ljudska prava osuđenika u oblasti krivičnog prava; istorijski razvoj položaja okrivljenog u krivičnom postupku; prava osuđenog; zaštita prava okrivljenog, zaštita prava svedoka i oštećenih.	3+1+1	7	4, 9, 10
	Evropski sistem zaštite ljudskih prava Izborni Međunarodno-pravni modul	Sticanje znanja o organizaciji i funkcionisanju Evropskog suda za ljudska prava i postupku pred ovim sudom; prava iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.	Evropski pravni instrumenti i institucije za zaštitu ljudskih prava i posebna prava iz kataloga prava, sadržana u evropskim konvencijama.	3+1+1	7	4, 5, 6
	Lokalne finansije Obavezan Pravno-ekonomski modul	Upoznavanje sa osnovnim karakteristikama lokalnih finansija u svetu i zemljii s ciljem da se razumeju fiskalni odnosi centralne države i lokalnih jedinica; razumevanje funkcionisanja finansijskog sistema jedinica lokalne samouprave.	Decentralizacija javnog sektora; osnovna pitanja i principi fiskalnog federalizma; nadležnost pojedinih nivoa vlasti; zajednički rashodi različitih nivoa vlasti; nadležnost za uvođenje i određivanje elemenata poreza; odlučivanja i raspodele budžeta u lokalnim samoupravama Republike Srbije.	3+1+1	7	4, 5
	Budžetsko pravo Izborni Pravno-ekonomski modul	Upoznavanje sa dostignućima savremene budžetske teorije, kao i sa procesom funkcionisanja budžetskog sistema, efektima budžetskih institucija i budžetske politike na društvena kretanja.	Izvori budžetskog prava i pravna priroda budžeta, savremeni pristup upravljanju javnim rashodima; budžetski deficit i makroekonomска politika; upravljanje javnim dugom; pravni okvir budžetske reforme u Srbiji.	3+1+1	7	4,5

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Master	Međunarodno-porodično pravo Izborni Krivično-pravni modul	Izučavanje i rešavanje problema porodičnog prava u situaciji kada se odnos vežuje i za jednu ili više stranih država.	Bračno i partnersko pravo; poreklo dece; roditeljsko pravo; otmica dece; zakonsko izdržavanje i starateljstvo sa međunarodnim elementom.	3+1+1	7	4, 5
Doktorske	Ustavno pravo I godina Izborni (iz grupe osnovnih izbornih predmeta) Javno-pravni modul	Razvijanje naučnih saznanja bitnih za istraživanja u oblasti ustavnog prava; na predmetu se stiču znanja o ljudskim pravima, državnoj strukturi, strukturi vlasti, podeli nadležnosti, upravnoj strukturi regulisanoj ustavom, itd.	Ustanove i principi ustavnog prava u nacionalnoj i komparativnoj perspektivi; Ustav i osnovna prava, lična, politička, socijalno-ekonomска prava i slobode; država i oblici njenog uređenja, federalizam i regionalna država, lokalna samouprava i teritorijalna autonomija; sistem i mehanizmi zaštite pravne države.	4+1	12	4, 5
	Upravno pravo I godina Izborni (iz grupe osnovnih izbornih predmeta) Javno-pravni modul	Ovladavanje organizacijom uprave, njenim funkcionisajnjem i pravnim aktima koji je regulišu; upoznavanje s opštim i posebnim upravnim postupcima; razvijanje naučnih saznanja i praktičnih sposobnosti u tumačenju i primeni, kao i ovladavanje metodima istraživanja upravnopravnih principa i instituta.	Koncepti upravnog prava – različite teorije; organizacija uprave, centralizacija, decentralizacija i dekoncentracija; unutrašnja organizacija, rukovođenje i funkcionisanje državne uprave; oblici upravne delatnosti; akti organa javne uprave; pravni okviri upravnog postupka i kontrola nad radom javne uprave; upravna i sudska kontrola; upravni spor.	4+1	12	4, 5
	Radno pravo I godina Izborni (iz grupe osnovnih izbornih predmeta) Javno-pravni modul	Shvatanje geneze, strukture i prirode radnog odnosa; usvajanje osnovnih pojmoveva i standarda nacionalnog i međunarodnog radnog prava; razvijanje sposobnosti za sistematična istraživanja u oblasti.	Geneza, struktura i priroda radnih odnosa; osnovni pojmovi i standardi nacionalnog i međunarodnog radnog prava; prava i obaveze iz radnog odnosa, odgovornosti subjekata radnog odnosa, ostvarivanje i zaštita prava iz radnog odnosa, metode rešavanja radnih sporova.	4+1	12	4, 5, 6

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Doktorske	Posebno upravno pravo sa naukom o upravljanju II godina Izborni Javno-pravni modul	Upoznavanje sa institutima posebnog upravnog prava i naukom o upravljanju.	Institucije posebnog upravnog prava i nauka o upravljanju; instituti upravnog materijalnog i procesnog prava; zakonska regulativa u Republici Srbiji; lični status građana; tipovi upravnih institucija i organizacija; struktura organizacija, centralizacija i decentralizacija.	4+1	12	4,5
	Pravo lokalne samouprave I godina Izborni (iz grupe osnovnih izbornih predmeta) Modul za pravo lokalne samouprave	Temeljno poznavanje i razumevanje prava lokalne samouprave; osposobljavanje za naučno istraživanje u oblasti prava lokalnih samouprava; osposobljenost za praćenje savremenih dostignuća u oblasti.	Lokalna samouprava i lokalna uprava; lokalna jedinica, lokalna zajednica; teritorijalna autonomija, devolucija, lokalna samouprava u Srbiji; najvažniji međunarodni akti o lokalnoj samoupravi; teritorijalne osnove lokalne samouprave; upravljanje u lokalnoj samoupravi; lokalni organi i upravljanje lokalnom jedinicom; odnosi centralne države i lokalne samouprave; decentralizacija, itd.	4+1	12	4,5
	Sistemi socijalne sigurnosti II II godina Izborni Javno-pravni modul	Ovladavanje osnovnim konceptima u oblasti socijalne sigurnosti i socijalne države, socijalne politike i socijalnog osiguranja.	Suština i izvori socijalnog prava; socijalna sigurnost i socijalna država; socijalno-ekonomска prava u međunarodnim i nacionalnim izvorima.	4+1	12	4, 5, 6
	Međunarodno radno pravo II godina Izborni Javno-pravni modul	Razumevanje organizacije međunarodnog radnog prava i usvajanje pravne logike; razvijanje sposobnosti za kritiku regulative i argumentovanje; osposobljenost za naučnoistraživački rad u oblasti.	Nastanak i razvoj radnog i međunarodnog radnog prava i prava mehanizmi za zaštitu; koncepcije evropskog radnog prava i mehanizmi zaštite tog prava; Evropska socijalna povelja; evropsko individualno i kolektivno radno pravo; evropsko pravo socijalne sigurnosti, itd.	4+1	12	4, 5, 6

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Doktorske	Penologija II godina Izborni Krivično-pravni modul	Unapređenje naučnih saznanja u oblasti restorativne pravde i razvijanje sposobnosti za naučnoistraživački rad u oblasti krivičnopravnih nauka, posebno pitanja koja se odnose na resocijalizaciju kažnjenika.	Koncepti i međunarodni dokumenti za razvoj penitencijskog prava i prakse; principi restorativne pravde; alternativne sankcije u modernim krivično-pravnim sistemima; penitenциjарне уstanove, tretman osuđenika i resocijalizacija; problemi ženskih maloletnih kažnjenika.	4+1	12	4, 5, 6
	Maloletničko krivično pravosude II godina Izborni Krivično-pravni modul	Ovladavanje osnovnim konceptima i pravnim institutima u oblasti maloletničkog krivičnog prava; ospozobljavanje za primenu ovih instituta u nacionalnim i međunarodnim okvirima.	Krivično-pravni položaj maloletnih delikvenata; etiologija i karakteristike maloletničke delinkvencije; vaspitne mere, krivični postupak i izvršenje sankcija; maloletnici kao žrtve krivičnih dela.	4+1	12	4, 8, 9, 11
	Porodično pravo II godina Izborni Građansko-pravni modul	Ospozobljavanje za analitički pristup institutima porodičnog prava; razvijanje sposobnosti za kritičko sagledavanje i predlaganje obrazloženih rešenja; razvijanje sposobnosti za istraživanje u oblasti.	Brak i porodica kao pravna ustanova; struktura porodice, srodstvo; odnosi roditelja i dece; pravni instituti iz domena porodičnog prava: regulacija roditeljskog prava; usvojenje, hraniteljstvo, starateljstvo, izdržavanje, lišenje poslovne sposobnosti i sl.	4+1	12	4, 8, 9, 11
	Finansijsko pravo II godina Izborni Poslovno-pravni modul	Razvijanje naučnih saznanja, sposobnosti i akademskih veština neophodnih za naučno istraživanje u oblasti finansijskog prava.	Osnovni koncepti finansijskog prava; finansijske delatnosti savremenih država; programi javnih rashoda; razvoj savremenih poreskih sistema; fiskalna decentralizacija; savremene budžetske reforme.	4+1	12	4, 5
	Monetarni i fiskalni sistem II godina Izborni Poslovno-pravni modul	Usvajanje teorijskih i praktičnih saznanja o monetarnom i fiskalnom sistemu s ciljem da se shvati suština njihovog funkcionisanja i celovita slika o ukupnim kretanjima novca na makroekonomskom planu.	Institucije, instrumenti i regulativa monetarnog i fiskalnog sistema; konflikt makroekonomskih ciljeva sistema; efekte fiskalne i monetarne politike; funkcije javnih prihoda i rashoda; javni dug i njegovo finansiranje; uporedni pregled savremenih fiskalnih sistema.	4+1	12	4, 5

TABELA 2. Filozofski fakultet u Nišu – Departman za sociologiju

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Osnovne	Socijalna demografija I godina Obavezni	Sticanje znanja o populacionoj politici i tendencijama razvoja stanovništva u određenim ekonomskim i društvenim uslovima.	Natalitet, fertilitet, mortalitet; bela kuga u Srbiji; nupcijalitet i divorcijalitet; populaciona politika.	2+2	5	3, 6
	Socijalna patologija I godina Obavezni	Definisanje graničnih socijalno-patoloških pojava i socijalnih bolesti različitim teorijskim pristupima.	Dimenzije socijalno-patoloških pojava; društvene devijacije, socijalni problemi, društvene reakcije; socijalna kontrola; teorijski pristupi; tipovi društvenih devijacija i devijantne subkulture; granične socijalno-patološke pojave; primarna, sekundarna i tercijarna prevencija sociopatoloških pojava.	2+2	5	1, 2, 3, 5, 6, 9
	Socijalna psihologija I godina Obavezni	Ospozobljavanje studenata da proučavaju socijalna zivanja s aspekta psiholoških zakonitosti i principa; upoznavanje sa socijalno-psihološkim konceptima i metodama i ospozobljavanje za uočavanje i interpretaciju interakcija pojedinca i društva.	Socijalna interakcija; procesi socijalizacije – oblici socijalnog učenja; izvori, agensi i efekti socijalizacije; socijalni motivi; stavovi i pojmovi slični stavu; predrasude; socijalna percepcija, samoopažanje; opažanje grupe – stereotipi.	2+2	5	8
	Etnokultura Srba I godina Izborni	Upoznavanje osnovnih sadržaja i načina trajanja narodne srpske kulture, njenih manifestnih oblika, načina stvaranja i ispoljavanja, kao i upoznavanje sa najznačajnijim predstavnicima etnokulture Srba, istraživanjima, umetničkim i naučnim doprinosima; uočavanje akulturacionih procesa, kulturne osobenosti i značaja očuvanja kulturnog identiteta.	Stara srpska (narodna) kultura; stara srpska elitna kultura; narodni život; običaji, verovanja, moralna shvatanja; prihvatanje hrišćanstva, poimanje vere; hrišćanstvo s elementima paganstva; jezik i pismo; srpska revolucija, obnova državnosti i nova duhovnost; značajne ličnosti srpske kulture; uticaji kultura najznačajnijih evropskih naroda; srpska istorija; vladajući sistemi vrednosti, oblici obrazovanja i njihovi efekti; borba za očuvanje nacionalnog identiteta i načini njegovog gubljenja.	1+1	4	7

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Osnovne	Sociologija tranzicije srpskog društva II godina Izborni	Prepoznavanje i razumevanje glavnih institucionalnih i strukturalnih promena u post-socijalističkim zemljama (u tom kontekstu i u Srbiji).	Sociološki modeli analize društva u tranziciji; transformacija centralno-planske u tržišno regulisano privredu; „nomenklturni kapitalizam“ i „zarobljeno društvo“ (1990-2000); fenomen „blokirane tranzicije“ i „razaranje društva“; „deblokirana transformacija“ i „zavisna modernizacija“; mogućnosti, pravci, i akteri transformacije.	1+1	5	5
	Socijalna stratifikacija II godina Obavezni	Razumevanje fenomena nejednakosti raspodele društvenih resursa, njene geneze i reprodukcije; razumevanje uslova pod kojima se zauzimanje različitih društvenih položaja pretvara u nejednako učešće u raspodeli društvenih resursa radi smanjenja nejednakosti u društvu.	Konceptualizacija i objašnjenje društvenih nejednakosti i socijalnog raslojavanja; stratifikaciona struktura modernog društva; društvena pokretljivost – konceptualizacija i merenje; životni stilovi i vrednosne orientacije društvenih slojeva; značaj klasne analize za razumevanje kolektivne mobilizacije u savremenom društvu; društvena pokretljivost u Srbiji.	2+2	5	1, 2, 3, 5, 6, 14
	Socijalna patologija II godina Izborni	Definisanje graničnih socijalno-patoloških pojava i socijalnih bolesti različitim teorijskim pristupima.	Društvene devijacije, socijalni problemi, društvene reakcije; socijalna kontrola; teorijski pristupi i tipovi društvenih devijacija i devijantne subkulture; granične socijalno-patološke pojave; egzogeni faktori; primarna, sekundarna i tercijarna prevencija sociopatoloških pojava; debata: zdравље, bolest, patologija; nasilje i zanemarivanje dece.	1+1	5	1, 2, 3, 5, 6, 9, 14

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Osnovne	Socijalna psihologija II godina Obavezni	Osposobljavanje studenata za analizu i proučavanje socijalnih zbivanja s aspekta psiholoških zakonitosti i principa; uočavanje i interpretiranje interakcije pojedinca i društva, uticaja socijalnih činilaca na različite oblike socijalnog ponašanja i uticaji psiholoških faktora na oblikovanje i transformisanje socijalne situacije.	Procesi socijalizacije – oblici socijalnog učenja; izvori, agensi i efekti socijalizacije: uticaj socijalnih faktora na opažanje, mišljenje, emocionalno ponašanje; socijalni motivi; stavovi i pojmovi slični stavu; predrasude; socijalna interakcija; socijalna percepcija, samoopažanje, opažanje pojedinca i opažanje grupe – stereotipi, socijalni odnosi, privlačenje, altruizam i agresivnost.	2+2	5	8
	Socijalna politika III godina Obavezni	Uvod u područje teoretiisanja, analize i opravdanja pojedinih mera i sistema socijalne politike (i socijalne države) u celini; uporedna analiza institucija socijalne politike; razumevanje reforme sistema socijalne politike u zemljama u tranziciji.	Državna intervencija u raspodeli društvenog bogatstva; razvoj institucija socijalne politike i socijalne države; determinante i tipologija sistema socijalne politike i socijalne države; komparativna analiza sistema; struktura, organizacija i finansiranje sistema; reforma postojećeg sistema socijalne politike i njegovih pojedinih delova; efekti različitih sistema socijalne politike i pojedinih mera; perspektive socijalne politike i socijalne države.	2+2	5	1, 2, 3, 4, 5, 6, 9, 14

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Osnovne	Socijalne nejednakosti i siromaštvo III godina Izborni	Osposobljavanje studenata za posmatranje društvenih nejednakosti iz perspektive nejednake raspodele ekonomskih resursa; razumevanje procesa koji povećavaju ili smanjuju ekonomske nejednakosti i siromaštvo.	Osnovni izvori prihoda domaćinstava; nejednak pristup ekonomskim resursima i raspodela prihoda; socijalna pravda i nejednakost raspodele prihoda; merenje raspodele prihoda; upoređivanje ekonomske nejednakosti; ekonomska nejednakost i klasno-slojna struktura društva; preraspodela ekonomskog blagostanja; definicije i merenje siromaštva; društvena raspodela siromaštva i fenomen socijalne isključenosti; teorije siromaštva; siromaštvo, društveno-ekonomski sistemi i tranzicija.	1+1	5	1, 2, 3, 5, 6, 14
	Društvena konstrukcija devijacija III godina Izborni	Prepoznavanje i razumevanje nekih oblika devijantnog ponašanja koji predstavljaju stvarnost srpskog društva u transformaciji.	Društvene dezorganizacije; društveno reagovanje ili socijalna kontrola; karakteristični tipovi društvenih devijacija; društvena reakcija ili socijalna kontrola; devijantne subkulture; krivično pravosuđe iz „ženske perspektive“.	1+1	5	1, 2, 3, 5, 6, 9, 14
	Sociologija morala III godina Obavezni	Upoznavanje s osnovnim pojmovima vezanim za moral i društvenim uslovima njegovog postojanja. To je pretpostavka razumevanja polifunkcionalnosti društvenih normi i prirode njihovog delovanja u zavisnosti od društvenog okvira u kom se nalaze.	Moralno bezakonje (anomija); porodica, dečja skupina, škola i naselje kao činioci morala; zanimalje, staleži, klase kao činioci mora- la; glavne društvene uloge morala; moral i demografski procesi; moral i privredni proces; moral i politički procesi; moral i vaspitanje.	2+2	5	2, 3, 5, 6, 14

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Osnovne	Sociologija porodice III godina Obavezni	Upoznavanje s osnovnim teorijskim problemima sociologije porodice: problemi vezani za transformaciju partnerstva, bračnosti i roditeljstva, rodne podele rada, autoriteta i strategija porodičnog zajedništva.	Osnovni porodični procesi (socijalizacija, dezintegracija i životni ciklusi); porodične strategije zajedničkog života, staranja o starim licima, kao i strategija po pitanju odnosa sa širom društvenom zajednicom; alternativni oblici braka i porodice; mračna strana bračne i porodične dinamike; strategije prevencije; savremena porodica i država; porodica, rađanje i strategije; partnerstvo i roditeljstvo.	2+2	5	2, 3, 5, 6, 9, 14
	Sociologija prava III godina Obavezni	Ovladavanje znanjima koja omogućavaju razumevanje odnosa između prava i ostalih vrsta društvenih normi, kao i međuuticaja prava i društvenih okvira i osnovnih savremenih društvenih procesa.	Socioekonomска, politička i lična prava i dužnosti građana; pravo u totalitarizmu, pravna tranzicija u postkomunističkim društvima i pitanje lustracije.	2+2	5	2, 3, 4, 5, 6, 14
	Sociologija omladine III godina Izborni	Osposobljavanje za uočavanje osnovnih karakteristika društvenog položaja i orientacija omladine u savremenom društvu, kao i za rešavanje konkretnih društvenih problema mladih.	Socijalizacija omladine u uslovima socijalne transformacije; socijalni problemi obrazovanja omladine; profesionalna očekivanja i aspiracije, vrednosne orientacije omladine; mladi u sferi rada i zanimanja; omladina i nezaposlenost; porodične tranzicije; mladi ljudi kao izvor i produkt rizika; društvena reakcija i uloga vaspitanja; omladinska potkultura u Srbiji; politička socijalizacija i participacija.	1+1	5	1, 2, 3, 5, 6, 9, 14

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Osnovne	Institucije modernog društva III godina Obavezni	Upoznavanje s idealno-tipskim modelom modernog društva i funkcionalnim institucijama osnovnih društvenih podsistema (kultura, politika, ekonomija, obrazovanje).	Ekonomija kao društveni podsistemi; politika kao društveni podsistemi; funkcije pravnih institucija i birokratizacija, profesionalizacija, centralizacija i sistematizacija i kodifikacija pravnih propisa, pravni sistem Republike Srbije; tipovi modernih kolektiviteta; ličnost, kultura i društvene institucije; obrazovanje kao društveni podistem; nastanak, razvoj i funkcije nuklearne porodice; moderni stratifikacijski sistemi, <i>self made man</i> , meritokratija, jednakost ishoda (radikalna/anti/stratifikacijska ideologija demokratske revolucije); problemi modernizacije srpskog društva.	2+2	5	5, 6, 14
	Sociologija osnosa među polovima III godina Obavezni	Upoznavanje sa kritičkim analizama, teorijskim i empirijskim radovima značajnim za područje polnih/rodnih odnosa i uloga, te njihovom društvenom asimetrijom; afirmacija ljudskih prava i tolerancije u odnosu na različite izvore, seksualne orientacije u uslovima jednakih mogućnosti.	Socijalna stratifikacija i sektsizam na tržištu rada; patologija ljudske seksualnosti; seksualno zdravlje; seksualna edukacija.	2+2	5	1, 2, 3, 5, 6, 9, 14

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Osnovne	Srpsko selo i seljaštvo III godina Obavezni	Upoznavanje sa važnijim odlikama srpskog sela, društvenim grupama i odnosima na selu, osnovnim odlikama ekonomskog položaja seoske omladine, s osnovnim problemima srpskog sela i seljaštva.	Dimenzije demografskog pražnjenja ruralnog područja Srbije, promene u socio-ekonomskoj i obrazovnoj strukturi sela, starenje i feminizacija poljoprivrednog stanovništva; društvene grupe i odnosi na selu; društvene ustanove i organizacije; društvena i kulturna modernizacija; odlike ekonomskog položaja seoske omladine; ekologija sela i poljoprivrede; budućnost sela, seljaštva i poljoprivrede; nove konцепције ruralnog i agrarnog razvoja; deagrarizacija i depopulacija srpskog sela; kultura sela; seoska porodica i seoska kuća; glavni pravci agrarne i kulturne politike.	2+2	5	1, 2, 5, 6, 14
	Ekonomска sociologija IV godina Obavezni	Ovladavanje osnovnim pojmovima, teorijama i istraživanjima u ekonomskoj sociologiji i razvijanje sposobnosti primene socio-loškog pristupa na proučavanje ekonomskih pojava u društvu.	Ekonomski sistem, ekonomske institucije i ekonomska akcija; tržište kao društvena struktura; rad u kapitalizmu i tržište rada; uloga države u ekonomiji; pravo i ekonomija; rod i ekonomija; potrošnja i stil života; ekonomska globalizacija.	2+2	5	1, 2, 5, 6, 14
	Sociologija grada IV godina Obavezni	Upoznavanje studenata sa socijalnom strukturom grada.	Socijalna struktura grada; socijalne kategorije; socijalni agregati; socijalne grupe; problemi socijalne integracije; anomije grada; lična i socijalna dezorganizacija; stambeno pitanje, kvalitet života i grad; globalno društvo i grad; grad kao projekcija društva u prostoru; društvene nejednakosti u stanovanju, socijalna segregacija.	2+2	5	3, 5, 6, 14

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Osnovne	Sociologija rada IV godina Obavezni	Sticanje sistematizovanog znanja o osnovnim pojavama i promenama u oblasti rada u savremenom društvu.	Tržište rada, radna snaga, zaposlenost i nezaposlenost; apsentizam i fluktuacija radne snage; industrijski odnosi i sindikati; iskustvo rada u savremenom društvu; marginalne grupe na tržištu rada; nestandardni oblici zaposlenosti; samozapošljavanje; preduzetništvo; budućnost rada.	2+2	5	1, 2, 5, 6, 14
	Obrazovanje i socijalna selekcija IV godina Obavezni	Upoznavanje sa najznačajnijim teorijama o društvenim nejednakostima u obrazovanju, mehanizmima socijalne selekcije, oblicima i posledicama socijalnih nejednakosti u obrazovanju; upoznavanje sa socijalnim činiocima i vrstama devijantnog ponašanja.	Oblici i posledice socijalnih nejednakosti u obrazovanju; socijalne nejednakosti na početku obrazovanja/ školovanja i u obuhvatu školovanjem; socijalne nejednakosti pri izboru škole/ fakulteta, uslova školovanja i uspeha u školovanju; obrazovanje, selekcija i devijantni obrasci ponašanja; socijalni činioци devijantnog ponašanja.	2+2	5	1, 2, 3, 5, 6, 9, 14
Master	Sociologija vaspitanja i obrazovanja Izborni	Usvajanje znanja o vaspitno-obrazovnim institucijama, razvoju i ekspanziji obrazovanja, promenama u vaspitno-obrazovnom procesu; upoznavanje sa mehanizmima socijalne selekcije u obrazovanju i socijalnim nejednakostima.	Obrazovanje kao kanal i instrument društvene pokretljivosti; teorije o društvenim nejednakostima u obrazovanju; izvorni i izvedeni mehanizmi socijalne selekcije u obrazovanju; socijalne nejednakosti u obrazovnom sistemu (oblici i posledice); socijalne nejednakosti u obrazovanju u Srbiji.	2+2	5	1, 2, 3, 5, 6, 9, 14
	Sociologija savremene porodice Izborni	Upoznavanje sa problemima savremene porodice u kontekstu društvenih promena.	Porodica i deca; porodica i stariji; žena i porodica; alternativni oblici partnerstva; kriза ili kraj porodice; ravnopravno roditeljstvo; deklarativna ravnopravnost ili jednake mogućnosti; razvod; strategije roditeljstva; savremena porodica i država; izazovi socijalizacije i individualizacije.	2+2	5	1, 2, 3, 5, 6, 9, 14

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Master	Sociologija rada Izborni	Sticanje znanja o najznačajnijim teorijskim pristupima koji se primenjuju u sociologiji rada i osposobljavanje studenata za empirijsku analizu problema rada.	Istraživanje rada – tržište rada i nezaposlenost; istraživanje rada – komparativna analiza pravne regulative oblasti rada; istraživanje rada – delovanje sindikata, kolektivno pregovaranje i sukobi.	2+2	5	1, 2, 4, 5, 6, 14
	Savremena demokratija: socijalne i pravno-političke pretpostavke Izborni	Upoznavanje s osnovnim kategorijama, principima i problemima savremene politike; osposobljavanje studenata za izradu političkih ekspertiza za potrebe potencijalnih korisnika.	Slobode i prava građana; sindikalizam i prava zaposlenih.	2+2	5	4, 5, 6, 14
	Sociologija devijantnog ponašanja Izborni	Upoznavanje sa specifičnostima socioških analiza devijantnih ponašanja i socijalnih problema u uslovima društvenih transformacija i globalizacijskih procesa.	Devijantno ponašanje; društvene dezorganizacije; društveno reagovanje ili socijalna kontrola; tipovi društvenih devijacija; društveni uslovi i devijacije; socijalno-ekonomske karakteristike i devijacije; životne krize i devijantno ponašanje; porodična disfunkcionalnost i učestalost devijantnog ponašanja; socijalni i porodični aspekti socijalnih, seksualnih i psihičkih dezorganizacija ličnosti; prevencija, lečenje i rehabilitacija.	2+2	5	1, 2, 3, 5, 6, 9, 14
Doktorske	Obrazovanje i društvene promene I godina Izborni	Osposobljavanje studenata za stručno i samostalno istraživanje problema obrazovanja u društvenom kontekstu.	Socijalne devijacije i obrazovanje; školsko nasilje; prevencija školskog nasilja: protokoli, timovi i postupanje; obrazovanje i nezaposlenost kao socioekonomski problemi; obrazovanje i profesionalizacija zanimanja: promena profesionalne strukture i obrazovanje u Srbiji; odnos države i obrazovanja: obrazovne politike; obrazovne strategije u Srbiji.	2+2 (P+ SIR)	10	1, 2, 3, 5, 6, 9, 14

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Doktorske	Sociologija rada II godina Izborni	Upoznavanje sa primenom teorija i metoda u istraživanju rada i osposobljavanje za samostalno istraživanje pojava iz ove oblasti.	Teorijski pristupi nejednakosti na tržištu rada; marginalne grupe na tržištu rada; politika tržišta rada – pojam i modeli; mladi od obrazovanja do posla; rod i rad; rad i porodica; stariji radnici i penzionisanje; savremeni sindikati; oblici ispoljavanja i modeli prevazilaženja sukoba na radu; migracije radne snage.	2+3 (P+ SIR)	10	1, 2, 5, 6, 14
	Moral u savremenom društvu II godina Izborni	Sticanje specijalizovanih znanja iz oblasti društvenog postojanja morala i ospodbavljanje za kompetentnu analizu odnosa morala i društva.	Moral i koncept ljudskih prava; integracija, legitimacija i moral u savremenom društvu; društvo rizika; moral i porodica u savremenom društvu; kriza morala u savremenom srpskom društvu; moralna panika u savremenom srpskom društvu; moralne dileme savremenog doba: eutanazija, kloniranje, abortus.	2+3 (P+ SIR)	10	2, 3, 5, 6, 14

Izvor: Materijal za akreditaciju (službena evidencija Filozofskog fakulteta u Nišu)

TABELA 3. Filozofski fakultet u Nišu – Departman za psihologiju

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Osnovne	Teorije emocionalnog razvoja II godina Obavezni	Upoznavanje sa najvažnijim pojmovima socioafektivnog razvoja, faktorima i aspektima koji ga određuju; razumevanje ključnih faza u emocionalnom razvoju, promene i uloge kriza u razvojnim promenama.	Emocije kao organizatori razvoja, dijada kao regulator emocionalnog života; partnerski, ljubavni odnos; različiti teorijski pristupi; ljubavne veze, afektivna vezanost i emocionalni razvoj; tehnike za procenjivanje afektivnog vezivanja, kroskulturalne razlike u pogledu socioemocionalnog razvoja.	2+2	5	8, 9, 12
	Osnovi socijalne psihologije II godina Obavezni	Upoznavanje sa najvažnijim socijalno-psihološkim konceptima i teorijama i sticanje uvida u socijalna zbiranja sa stanovišta psiholoških zakonitosti i principa, kao i u načine njihove korekcije.	Socijalizacija: procesi socijalizacije; izvori, agensi i efekti socijalizacije, socijalizacija psihičkih funkcija, teorije stavova i sličnih pojava, socijalna interakcija, samoopažanje, opažanje pojedinaca i opažanje grupe – stereotipi, socijalni odnosi, psihologija grupe, primjene na socijalna psihologija.	2+2	5	8, 9, 13
	Psihologija morala II godina Obavezni	Upoznavanje sa osnovnim pojmovima psihologije morala, savremenim tumaćenjima moralnog razvoja i moralnog ponašanja, razvijanje osjetljivosti za moralne probleme.	Pristupi izučavanja ličnosti, norme u psihologiji morala, moralnost sa reaktivističkog i proaktivističkog stanovišta, dimenzije moralnosti, različiti teorijski pristupi moralnosti, moralno vaspitanje, empatija kao osnova moralnosti i altruističke motivacije, uloga psihologije i etike u stvaranju sveobuhvatnog vaspitnog obrasca.	2+2	5	8, 9, 13
	Psihologija mentalnog zdravlja III godina Obavezni	Upoznavanje sa bazičnim pojmovima, modelima i metodama primarne, sekundarne i tercijske prevencije i mogućnostima prevencije u fazama životnog ciklusa, različitim oblastima i u zajednici.	Modeli i metode primarne prevencije, stres, kriza i trauma, razvojne i akcidentne krize, socijalna podrška i mehanizmi prevladavanja, psihologija u zajednici, primarna i sekundarna prevencija od detinjstva do starosti.	2+2	5	9, 10, 11, 12, 14

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Osnovne	Psihologija u zajednici III godina Izborni	Upoznavanje sa interakcijom psiholoških i socijalnih faktora koji ugrožavaju mentalno zdravlje i principima preventivnih i intervencnih pristupa u oblasti mentalnog zdravlja u zajednici.	Rizični faktori pojave funkcionalnih poremećaja i njihova prevencija, univerzalna, selektivna i indikovana preventija, preventivni programi.	2+1	5	5, 9, 10, 12, 13, 14
	Psihološko savetovanje III godina Obavezni	Upoznavanje sa karakteristikama savetodavnog odnosa; upoznavanje sa osobinama savetnika važnim za proces savetovanja; komunikacijske veštine u savetodavnom procesu; način vođenja savetodavnog intervjua.	Savetovanje, razlika između savetovanja i psihoterapije, ciljevi i ishodi i teorije savetovanja, proces i faze savetodavnog rada, različiti pristupi savetovanju, psihopedukativne grupe, supортativni pristup u savetovanju, savetovanje u području životnih veština, principi savetodavnog rada u školi, sa porodicom, sa hronično obolelom decom, decom ometenom u razvoju, sa somatskim bolesnicima.	2+2	5	9, 10, 12
	Teorije razvojne psihopatologije III godina Obavezni	Upoznavanje sa osnovnim pojmovima i relevantnim teorijskim stanovištima o normalnom i patološkom razvoju dece i mlađih.	Odlike kognitivnog i afektivnog razvoja deteta u prvih deset godina života, strahovi kod dece, mehanizmi obrane; dete sa teškoćama; intervjui sa roditeljima; pubertet i adolescencija, ideo porodice u razvoju; klasifikacija poremećaja u detinjstvu i mladosti.	2+1	5	8, 9, 11, 12
	Psihologija porodice IV godina Obavezni	Upoznavanje sa pojmom, funkcijama i tipovima porodice, relevantnim teorijama koje razmatraju formiranje i funkcionisanje, vaspitnim stilovima i sa posledicama nasilja i zanemarivanja u porodici.	Savremeno određenje porodice, njeno formiranje i funkcije; roditeljstvo, odnos roditelj –dete, porodica i psihičko zdravlje dece; nasilje u porodici, nasilje u braku; razvod braka i deca, različiti porodični statusi; roditeljstvo u srednjem dobu, porodična nega starih; porodica i stres, bolest i smrt u porodici.	2+2	5	8, 9, 10, 11, 12

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Основне	Psihologija odraslog doba i starenja IV godina Obavezni	Usvajanje koncepta razvoja za ceo životni vek kroz teorije koje se bave razvojem u odraslomu dobu i starosti: prepoznavanje i operacionalizacija razvojnih zadataka stadijuma odraslog doba.	Razvojne karakteristike ranog razvoja, predškolski stadijum, predškolsko obrazovanje, razvoj u ranom školskom periodu, adolescencija, razvojni zadaci odraslog doba, socijalni odnosi odraslih, socijalizacija kroz roditeljstvo, afektive veze roditelj-dete, identitet u odraslomu dobu, „kriza srednjih godina“, zadaci pozognog doba.	2+2	5	8, 9, 11, 12
	Psihologija dece sa smetnjama i teškoćama u razvoju IV godina (i istoimeni kurs na masteru) Izborni	Upoznavanje sa karakteristikama različitih kategorija dece sa smetnjama i teškoćama u razvoju, njihovim specifičnostima i ograničenjima koje razvojne teškoće donose, i sa postojećim društvenim institucijama i programima, uključujući inkluzivne programe.	Klasifikacija dece sa smetnjama i teškoćama u razvoju; ličnost i poremećaji ponašanja; porodica dece sa smetnjama i teškoćama u razvoju; obrazovanje i rana obuka, specijalna nega, priprema deteta za polazak u školu, izrada individualnog obrazovnog plana, priprema škole za dete ometeno u razvoju.	2+1	5	9, 11, 12
	Psihologija partnerskih veza IV godina (i istoimeni kurs na masteru) Izborni	Usvajanje potrebnih teorijskih znanja o faktorima koji utiču na započinjanje, održavanje i završavanje ljubavne veze.	Faktori i teorije interpersonalne privlačnosti, značaj i uloga seksualnosti i bliskosti, izbor partnera, stilovi privrženosti, ljubav i zavisnost, vanbračne veze, kvalitet braka, posledice problema i nezadovoljstva vezom i brakom, razvod, istopolne veze.	2+1	5	9, 12
	Psihološke intervencije u krizi IV godina (i istoimeni kurs na masteru) Izborni	Upoznavanje studenta sa osnovnim principima sprovođenja psiholoških intervencija u različitim kriznim događajima i faktorima koji određuju kada intervenisati u krizi.	Pojam, ciljevi i specifičnosti kriznih intervencija, uloga i zadaci profesionalaca i neprofessionalaca; strategije prevladavanja, najčešće krizne situacije u različitim institucijama u zajednici, sastav i ciljevi tima, planiranje, sprovođenje i završavanje kriznih intervencija, sažeta psihološka integracija traume, veštine potrebne za savetodavnji rad sa ljudima u kriznim situacijama.	2+1	5	9, 10. 12, 13,

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Master	Forenzička psihologija sa sudsksom psihijatrijom I godina Izborni	Uvodni kurs sudske psihologije i psihopatologije, razrađuje metodiku sudsko-psiholoških veštacanja i forenzičku psihopatologiju.	Psihološko i psihijatrijsko veštacanje u sudskskom postupku, deca, maloletnici, psihički izmenjeni i bolesni kao svedoci, mentalni bolesnik i krivično delo, mere sigurnosti, starateljstvo, principi veštacanja u krivičnom i građansko-pravnom aspektu kod pojedinih nozoloških kategorija; metodika forenzičko-psihološkog veštacanja.	2+1	5	3, 9, 11, 14
	Psihologija dece sa smetnjama i teškoćama u razvoju I godina Izborni	CILJ PREDSTAVLJEN NA OSNOVNIM STUDIJAMA		2+1	5	
	Psihologija partnerskih veza I godina Izborni	CILJ PREDSTAVLJEN NA OSNOVNIM STUDIJAMA		2+1	5	
	Psihološke intervencije u krizi	CILJ PREDSTAVLJEN NA OSNOVNIM STUDIJAMA		2+1	5	
Doktorske	Savremeni pristupi u psihologiji porodice	Upoznavanje sa savremenim teorijskim pristupima porodici i sagledavanje porodice kroz različite faze životnog ciklusa; vaspitne funkcije porodice i roditeljski stilovi; razumevanje, analiziranje i istraživanje sistemskog pristupa.	Zdrave porodice i njihov razvoj, najčešći problemi porodica i njihov tretman, modeli za procenu porodica, škole porodične terapije; potencijalne razvojne krize u različitim periodima životnog ciklusa porodice i roditeljstva; nerazvojne porodične krize: nasilje u porodici, zlostavljanje i занемarivanje deteta i partnera; roditeljski stilovi; podrška porodicu u krizi.	4	10	8, 9, 10, 11, 12

Izvor: Materijal za akreditaciju (službena evidencija Filozofskog fakulteta u Nišu)

TABELA 4. Filozofski fakultet u Nišu – Departman za pedagogiju

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Osnovne	Mentalna higijena II godina Izborni	Razvijanje senzibiliteta studenata za područje mentalne higijene, mogućih načina prevazilaženja problemskih situacija uz pomoć usvojenih psiholoških tehnika, veština i znanja.	Značenje duševne bolesti i pojma normalnosti; stres i njegovo prevazilaženje; teorija krize; strategije prevazilaženja krize; faktori koji utiču na prevazilaženje krize; uloga emocionalne inteligencije u očuvanju mentalnog zdravlja.	2+0	5	8, 9, 10
	Obrazovanje I socijalna selekcija II godina Obavezni	Upoznavanje sa različitim shvatanjima devijantnog ponašanja, socijalnim činocima devijantnog ponašanja, vrstama devijantnog ponašanja i maloletničkom delinkvencijom.	Mehanizmi socijalne selekcije u obrazovanju, oblici socijalnih nejednakosti u obrazovanju, posledice socijalnih nejednakosti u obrazovanju; obrazovanje, selekcija i devijantni obrasci ponašanja; socijalni činoci devijantnog ponašanja; društvena reakcija.	2+2	5	1, 2, 3
	Obrazovanje za treće doba IV godina Izborni	Upoznavanje studenata sa obrazovnim potrebama starije populacije i sa mogućnostima i granicama učenja u trećem dobu; upoznavanje sa savremenim faktorima i funkcijama obrazovanja za treće doba; upoznavanje sa društveno-ekonomskom uslovljenošću sistema.	Starenje, starost i stariji ljudi – osnovne karakteristike i pojmovna razgraničenja, savremeni faktori obrazovanja za treće doba: demografske promene, socijalne promene, tehnološke promene; obrazovne potrebe starije populacije; osnova podrudja i sadržaji obrazovanja za treće doba; funkcije obrazovanja za treće doba: a) ekonomska vrednost, b) socijalno-politička funkcija, c) samorazvoj ličnosti; obrazovanje za treće doba kao vid aktivne starosti.	2+2	5	11, 12

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Osnovne	Pedagogija roditeljstva IV godina Obavezni	Upoznavanje studenata sa roditeljstvom kao socio-kulturnim fenomenom; sa funkcijonisanjem roditeljskog subsistema u okviru porodičnog sistema, sa roditeljstvom kao razvojnim procesom i dimenzijama vaspitnog stila roditelja.	Proces nastajanja i formiranja roditelja; razvoj roditelja kroz roditeljstvo; roditeljski subsystem u porodičnom sistemu; doživljaj roditeljstva; materinstvo i očinstvo; roditeljske vrednosti i vaspitanje; vaspitni stilovi roditelja, pozitivno i negativno potkrepljenje; uticaj roditelja na socioemocionalni razvoj dece; savetodavni rad sa roditeljima; kultura, verovanja roditelja i kompetentno roditeljstvo.	2+2	6	9, 10, 11, 13
	Pedagoška prevencija poremećaja u ponašanju IV godina Izborni	Sticanje teorijskih znanja za identifikaciju dece sa poremećajima u ponašanju, upoznavanje sa načinima organizacije saradnje sa odgovarajućim društvenim institucijama; preventivno delovanje u školskom kontekstu, saradnja sa porodicom i nastavnicima i ostalim akterima koji mogu imati pozitivno vaspitno delovanje.	Pojmovno određenje poremećaja u ponašanju dece i mlađih; klasifikacija i etiologija poremećaja u ponašanju; neprilagođeno ponašanje u školskom kontekstu; manifestni oblici, tipologija poremećaja u ponašanju; poremećaji ponašanja tipični za školsku sredinu: nedisciplinovanost, odbijanje škole, bežanje sa časova, agresivno ponašanje.	2+1	5	3, 9, 10, 13
	Porodična pedagogija III godina Obavezni	Upoznavanje sa sistemskim pristupom porodicu i interakcijom bračnog, roditeljskog i dečjeg subsistema, sa razvojnim zadacima porodičnih ciklusa, transgeneracijskim prenosom, karakteristikama funkcionalnih i disfunkcionalnih porodica, kao i sa problemima sa kojima se susreće porodica u ostvarivanju vaspitne funkcije.	Porodični odnosi i uloge u društvenom kontekstu; sistemski pristup porodicu; porodični ciklusi i razvojni zadaci; transgeneracijski prenos; funkcionalnost i disfunkcionalnost porodice; ostvarivanje vaspitne funkcije porodice; dimenzije vaspitnog stila roditelja; kompetentno roditeljsko funkcijonisanje; porodično funkcijonisanje, vaspitni stil roditelja, delinkventno ponašanje dece, alkoholizam i narkomanija.	2+2	7	3, 9, 10, 11

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Osnovne	Rad sa decom sa potrebom za posebnom društvenom podrškom III godina Izborni	Upoznavanje studenata sa karakteristikama dece sa potrebom za posebnom društvenom podrškom, sa društvenim institucijama koje se staraju o takvoj deci i sa programima koje realizuju, sa inkluzivnim programom.	Potrebe dece sa emocijonalnim poremačajima i poremećajima u ponašanju, iz socijalno ugroženih sredina, sa različitim vrstama nadarenosti, bez adekvatnog roditeljskog staranja; izrada individualnog obrazovnog plana za dete sa smetnjama i teškoćama u razvoju; pojam inkluzije; priprema škole za dete sa smetnjama i teškoćama u razvoju.	2+1	5	2, 9, 11
	Socijalna pedagogija III godina Izborni	Upoznavanje studenata sa širim pojmovima i područjima delovanja socijalne pedagogije, sa disocijalnim pedagoškim pojavama, njihovim tretmanom i prevencijom.	Poremećaji u ponašanju mladih; disocijalnost mladih; novi socijalno-pedagoški pristupi u tretmanu disocijalnosti mladih; pedagoška viktimalogija; bolesti zavisnosti i mladi; pedagoški programi prevencije; socijalna zaštita dece.	2+1	5	2, 3, 9, 11, 13
	Sociologija omladine IV godina Izborni	Upoznavanje studenata sa sociologijom omladine, različitim teorijsko-metodološkim pristupima u proučavanju omladine, sa procesom socijalizacije omladine i karakteristikama omladinske kulture i subkulture.	Socijalni problemi obrazovanja omladine; devijantno ponašanje omladine i društvena reakcija; omladinska subkultura u Srbiji; socijalno-psihološki problemi uticaja masovne kulture na omladinu; sekularnost i religioznost omladine.	2+2	5	2, 3
Master	Socijalna pedagogija I godina Izborni	Posedovanje kompetencija za prepoznavanje, razumevanje i tretman disocijalnih pedagoških pojava, sposobljenost za analizu socijalnih odnosa i praksu; kompetencije za komunikaciju i timski rad u procesu tretmana disocijalnih pedagoških pojava i sposobljenost za istraživanje i proučavanje daljeg razvoja socijalno-pedagoške teorije i prakse.	Vaspitna zapuštenost; prevencija poremećaja u ponašanju; kompenzatori programi; korektivno-pedagoški rad; delikti, delinkventi, žrtve delinkventnog ponašanja, kriminalitet kao društvena pojava; proces stigmatizacije, marginalizacije, socijalnog nasilja; sociopedagoška dijagnostika; sociopedagoški tretman; edukacijske aktivnosti.	3+3	12	2, 3, 9, 11, 13

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Master	Metodika socijalno-pedagoškog rada I godina Izborni	Upoznavanje sociopedaškog koncepta vaspitanja dece i mladih i modelovanje programa socijalno-pedagoškog rada; humanizacija socijalno-pedagoškog rada; ovladavanje savetodavno-terapeutskim komunikacijskim tehnikama u supervizijskom procesu.	Opšte i modifikovane metode socijalno-pedagoškog rada i dopunske metode socijalno-pedagoškog rada; vaspitanje i socijalizacija u porodici, grupi vršnjaka, vaspitno-obrazovnim institucijama, prevaspitavanje i resocijalizacija; poremećaji u ponašanju dece i mladih; preventivni i kurativni socijalno-pedagoški rad; postupci i procesi pedagoške prevencije.	2+3	9	3, 9, 10, 11, 13
	Domska pedagogija I godina Izborni	Usvajanje znanja o specifičnostima i zakonitostima vaspitno-obrazovne delatnosti u domskim uslovima života; osposobljavanje za planiranje, izvođenje i vrednovanje efikasnosti vaspitno-obrazovne delatnosti.	Područja rada u domovima; subjekti vaspitanja u domovima učenika; organizacija života i rada u domovima; principi, metode, sredstva i oblici rada; planiranje, programiranje, izvođenje i vrednovanje vaspitno-obrazovnog programa; uloga i značaj savetodavnog rada u domovima.	2+0	5	3, 9, 10, 11, 13
	Porodica i vaspitno-obrazovne ustanove I godina Izborni	Upoznavanje saradnje vaspitno-obrazovnih ustanova i porodice; upoznavanje sa razvojno-preventivnim i kompenzatorsko-korektivnim programima; osposobljavanje za istraživački rad i primenu različitih oblika obrazovne podrške porodici.	Razvojno-preventivni i kompenzatorsko-korektivni programi u obrazovanju roditelja; vrednosno-etički problemi obrazovne intervencije u porodičnom sistemu; škola i porodica u prevenciji neuspeha učenika, poremećaja ponašanja, u pružanju pomoći detetu sa posebnim potrebama i u podsticanju prosocijalnih orijentacija učenika.	2+0	5	3, 9, 13

Nivo studija	Naziv predmeta	Obrazovni cilj	Teme	P+V+DON	ESPB	Kompetencije
Master	Pedagoški savetodavni rad I godina Izborni	Upoznavanje sa savetodavnim radom u školi; sticanje znanja o principima, metodama i fazama savetodavnog razgovora; razvijanje kapaciteta za timski rad, razvijanje pozitivnog profesionalnog stava u odnosu na područja i aktere.	Funkcije savetodavne službe i njihova razvojna uloga; tok i faze savetodavnog razgovora; različiti oblici i specifičnosti savetodavnog rada; timski rad i savetovanje, zajedničko rešavanje problemskih situacija, vođenje dokumentacije o pedagoškom savetodavnom radu.	2+0	5	9, 10, 11, 13

Izvor: Materijal za akreditaciju (službena evidencija Filozofskog fakulteta u Nišu)

ANALIZA PRIPREMLJENOSTI STRUČNJAKA ZA RAD U OBLASTI SOCIJALNE POLITIKE, SOCIJALNOG RADA I SOCIJALNE PEDAGOGIJE

Pravni fakultet

Analizom tekućih studijskih programa svih nivoa studiranja na Pravnom fakultetu u Nišu zaključujemo da na svim nivoima studija postoji niz predmeta koji se iz pravnog ugla bave temama od značaja za socijalnu politiku i socijalnu zaštitu, kao i široko shvaćenom oblašću socijalne inkluzije (tačnije, njenim pravnim prepostavkama). U tom smislu identifikovan je 41 relevantan predmet (18 na osnovnim, 12 na master i 11 na doktorskim studijama), pri čemu je značajna činjenica da pretežan broj ovih predmeta ima izborni karakter, što bi značilo da se znanja koja su bila u fokusu analize stiču opciono, shodno izboru studenata.

Rezultati analize upućuju na to da je reč o programima koji buduće profesionalce u oblasti socijalne politike i socijalnog rada opremaju u prvom redu:

- Opštim teorijskim znanjima koja omogućuju da se upoznaju sa normativnom dimenzijom funkcionisanja društvenih institucija; u većini oblasti reč je ne samo o proučavanju nacionalnog pravnog okvira, nego i relevantne međunarodnopravne regulative, što omogućava sagledavanje dosegnutih pravnih standarda u oblasti primene ljudskih prava, kao i niza posebnih kategorija prava uključujući i socijalna;
- Solidnim znanjima koja raščlanjuju nadležnosti društvenih institucija na lokalnom i državnom nivou, što može biti od značaja u strateškom planiranju mera socijalne politike u pojedinim oblastima – pre svega u razradi njihove normativne dimenzije;

- c) Izučavajući radna i socijalna prava ili pak pojedine građansko-pravne ili javno-pravne discipline studenti se osposobljavaju za neposredan rad sa klijentima, za planiranje i kreiranje pojedinih mera socijalne politike (u normativnom domenu), kao i za praćenje i evaluaciju postojećih mera. To stvara osnov i za prepoznavanje mogućnosti za promenu strukturalnih uslova koji pojedince, grupe i zajednice marginalizuju u društvu. Materija na najvišem nivou studija podrazumeva i kompetencije za osmišljavanje promene i/ili inoviranje regulativa u pojedinim oblastima;
- d) Shodno odabiru odgovarajućih izbornih predmeta na osnovnim studijama, odnosno izboru ponuđenih modula, kojih u sklopu master studija ima devet²⁶, koliko ih je i na doktorskim studijama²⁷, dilomirani pravnici mogu steći i specifične kompetencije za primenu pravničkog znanja u oblasti socijalne politike i socijalnog rada, neophodnih za neposredan rad s klijentima, odnosno u planiranju mera socijalne politike u određenim oblastima;
- e) Niz izbornih kurseva u sklopu pojedinih modula daje priliku za produbljeno upoznavanje s problematikom zaštite pojedinih osetljivih društvenih grupa; na primer, u sklopu krivično-pravnog usmerenja na osnovnim studijama, a potom i na istoimenom modulu na masteru, omogućena je donekle specijalizacija za pitanja kriminalne viktimizacije, pravna i šira pitanja maloletničke delinkvencije, porodičnog nasilja ili zaštite prava dece, osoba sa invaliditetom, nezaposlenih i sl.

Generalno posmatrano, ono što nedostaje u analiziranim programima jeste upoznavanje sa nekim osnovnim konceptima od značaja za rad u posmatranim oblastima, poput koncepata socijalnih nejednakosti, socijalne isključenosti, socijalne inkluzije; u nekim predmetima nedostaje i upućivanje u širu teorijsku perspektivu koja bi omogućila funkcionalniju spregu sa detaljnim poznavanjem pravnih mehanizama.

Poređenjem tekućih programa i onih koji su u trenutku analize bili u postupku akreditacije uočeno je da postoji niz kurseva koji su donekle inovirani, ali i onih koji su ukinuti. Zanimljivo je, na primer, da u sklopu novog programa doktorskih studija ne postoji predmet Sistemi socijalne sigurnosti. Ipak, sadržina ovog predmeta je donekle ugrađena u novi predmet pod nazivom Socijalno pravo. Takođe,

26 Pravno-teorijski, Javno-pravni, Krivično-pravni, Građansko-pravni, Trgovinsko-pravni, Pravno-ekonomski, Pravno-istorijski, Medunarodno-pravni i Medunarodno-poslovni modul. U sklopu javno-pravnog modula realizuju se tri usmerenja: Državno pravo i lokalna administracija, Ustavne i političke institucije i Radno pravo i socijalna sigurnost, što je i najzanimljiviji modul iz perspektive ciljeva analize.

27 Javno-pravni, Modul za pravo lokalne samouprave, Krivično-pravni, Građansko-pravni, Poslovno-pravni, Istorijско-pravni, Modul za međunarodno privatno pravo i Teorijsko-pravni modul.

uvode se i novi predmeti, poput Vansudskog rešavanja sporova, koji upoznaje studente s mogućnostima medijacije – kao važnog pravnog instituta primenljivog u rešavanju niza slučajeva u neposrednom radu s klijentima (npr. medijacija kod bračnih sporova i sporova o načinu vršenja roditeljskog prava, itd.).

Filozofski fakultet u Nišu – Departman za sociologiju

Analizom aktuelnih studijskih programa na Departmanu za sociologiju (osnovne, master i doktorske akademske studije) utvrđeno je da postoje nastavni predmeti koji se bave temama od značaja za socijalnu politiku, socijalnu zaštitu i socijalnu inkluziju (16 obaveznih i 6 izbornih na osnovnim studijama, 5 izbornih na master studijama i 3 izborna na doktorskim studijama). Rezultati analize pokazuju da je reč o programima koji omogućavaju:

- a) Sticanje opštih teorijskih znanja o funkcionisanju društva i glavnim institucionalnim i strukturnim promenama, što omogućava razumevanje konteksta u kome je moguće planirati mere socijalne politike i ostvariti određene društvene ciljeve;
- b) Sticanje uvida u mehanizme društvenog funkcionisanja i osnovne izvore društvenih nefunkcionalnosti i socijalnih problema; stečeno znanje im omogućava prepoznavanje socijalnih aktera i razumevanje strukturalnih ograničenja društvene akcije;
- c) Poznavanje mehanizama socijalnih nejednakosti koje za posledicu imaju i nejednako korišćenje socijalnih i kulturnih resursa od strane pripadnika jedne zajednice (ekonomskih, klasnih, obrazovnih, rođnih...); razumevanje fenomena nejednake raspodele društvenih resursa i razvijanje veština merenja i upoređivanja nejednakosti i siromaštva; studenti se ospozobljavaju za analizu pojedinih mera i sistema socijalne politike i za razumevanje reforme sistema socijalne politike u zemljama u tranziciji iz perspektive njenih ciljeva i posledica;
- d) Upoznavanje s različitim socijalnim problemima i socijalnim devijacijama, konceptom socijalne isključenosti, marginalizacije, stigmatizacije i socijalne inkluzije; sticanje znanja i veština kojima mogu da olakšaju uključivanje u društvo marginalizovanih, depriviranih, vulnerabilnih pojedinaca ili društvenih grupa;
- e) Analitičke kompetencije (na višim nivoima studija), koje uključuju sposobnost analize društvenih fenomena, sposobnost korišćenja rezultata društvenih istraživanja, sposobnost formulacije mera za ostvarenje postavljenih društvenih ciljeva i sposobnost praćenja i evaluacije državnih, lokalnih i poslovnih politika; diplomirani studenti će moći kompetentno da obavljaju poslove za koje se traži poznavanje društvenih odnosa i načina funkcionisanja društvenih institucija, a posebno tamo gde se traži ekspertsko znanje radi racionalnog donošenja odluka i intervencija u društvenom životu na osnovu poznavanja društvene situacije;

- f) Sposobnost analitičkog i sintetičkog načina mišljenja (na višim nivoima studija) i sposobnost poređenja, kritičke procene argumenata i evidencije; sposobnost za samostalno vođenje originalnih i relevantnih naučnih istraživanja; sposobnost rešavanja problema i inovacije u stručnom i akademskom radu u kompleksnim situacijama; sposobnost strateškog planiranja u različitim oblastima društvenog života; sposobnost analiziranja i promišljanja socijalnih normi i odnosa i razumevanje mehanizama njihove promene; sposobnost operativne interakcije u upravljanju promenom u kompleksnom okruženju; sposobnost kreativnog reagovanja na društvene, naučne i etičke probleme u profesionalnoj i akademskoj delatnosti;
- g) Izborni kursevi pružaju priliku za produbljeno upoznavanje pojedinih osetljivih društvenih grupa (maloletnička delinkvencija, porodično nasilje, školsko nasilje, nezaposlenost...).

Generalno, uočava se nedostatak praktičnih sadržaja. Osim toga, u analiziranim programima marginalno su sadržani problemi manjinskih grupa, kao i problemi starijih ljudi. Takođe, nisu u dovoljnoj meri pokrivene i neke oblasti socijalne isključenosti.

Novi studijski program osnovnih akademskih studija, po kome sada radi I godina, obogaćen je nastavnim predmetima koji obuhvataju sadržaje od značaja za našu analizu: Sociologija manjinskih identiteta (I), Sociologija starenja (I), Uvod u romologiju (I), Nasilje, vaspitno zanemarivanje i zlostavljanje dece (I). Pored toga, neki predmeti su dopunjeni novim sadržajima (Sociologija vaspitanja i obrazovanja, Obrazovanje i socijalna selekcija, Sociologija politike). Što se tiče master studija, Departman za sociologiju čeka odluku Akreditacione komisije o novom predlogu (kulturno-istički modul, obrazovni modul, modul socijalne politike). Novi predlog obuhvata znatno veći broj relevantnih predmeta koji se tiču ove analize: Romološke studije, Socijalne nejednakosti u obrazovanju, Socijalna prevencija školskog nasilja, Socijalno umrežavanje škole, Socijalni problemi dece i mladih, Problemi u obrazovanju dece iz ranjivih grupa, Socijalna politika: teorijske osnove, Analiza mera socijalne politike, Penzijski sistemi, socijalna briga o starijima i socijalna zaštita, Politika tržišta rada i obrazovna politika, Porodična politika i politika zdravstvene zaštite, Socijalne nejednakosti i siromaštvo, Socijalna isključenost i politika socijalnog uključivanja, Demografske promene i populaciona politika, Sociologija marginalnih društvenih grupa.

Filozofski fakultet u Nišu – Departman za psihologiju

Uvidom u program studija na svim nivoima Deparmana za psihologiju uočavamo:

- a) Jedan broj predmeta pretežno je usmeren na sticanje znanja o socio-afektivnom razvoju dece, odnosima roditelj-dete, porodičnim odnosima uopšte u različitim fazama razvoja porodice, kao porodičnim i

partnerskim odnosima kod osoba specifičnog bračnog statusa. Mada se sadržaji ovih predmeta pretežno odnose na opšte principe sociopsihološkog funkcionisanje različitih grupa i pojedinaca, u svakom od njih prisutan je izvestan broj tema u kojima se obrađuje problematika koja se najdirektnije tiče oblasti socijalnog rada, odnosno vulnerabilnih društvenih grupa. Ti sadržaji su još prisutniji u Psihologiji mentalnog zdravlja, Psihologiji porodice i Psihologiji partnerskih veza, jer sadrže i teme koje se odnose na posledice problema i nezadovoljstva vezom i brakom, razvod i njegove efekte na decu, kao i na oblike zaštite dece u tim i drugim neprijatnim životnim događajima porodičnog funkcionisanja;

- b) Pojedini predmeti (Psihologija mentalnog zdravlja, Psihologija porodice i Psihologija odraslog doba i starenja) neznatnim brojem tema su usmereni na razvojne zadatke i izazove svih faza odraslog doba;
- c) Teškoće i psihički poremećaji dece, mlađih i odraslih centralni su sadržaji predmeta Teorije razvojne psihopatologije i Psihologija dece sa smetnjama i teškoćama u razvoju;
- d) Ostali predmeti su koncipirani oko tehnika prevazilaženja različitih psihičkih teškoća i poremećaja, odnosno na primarnoj prevenciji i strategijama prevladavanja stresnih, kriznih i traumatskih životnih događaja na individualnom planu, u užoj ili široj društvenoj zajednici;
- e) Dodatno, u okviru Forenzičke psihologije sa sudsksom psihijatrijom obrađuje se metodika sudsksko-psiholoških veštačenja kod pojedinih nozoloških kategorija i uošte kod počinilaca različitih krivičnih dela.

Generalno posmatrano, dobra upućenost u opšte principe sociopsihološkog funkcionisanja različitih grupa i pojedinaca, mentalno zdravlje, te u sadržaje bitne za primarnu prevenciju i prevazilaženje traumatskih teškoća i psihičkih poremećaja, uključujući i one koji se izučavaju u sklopu predmeta Psihologija u zajednici, daju solidnu osnovu za savetodavni rad sa pojedincima različitog uzrasta i savetodavni rad sa pojedinim grupama u riziku. Ipak, nedostaju teme koje u potrebnoj meri za područje socijalnog rada direktno obrađuju specifičnosti različitih vulnerabilnih društvenih grupa, kao i posebne zahteve u radu sa njima.

U programu nedostaju i šira znanja o izvorima i ishodima socijalne nejednakosti, socijalnoj isključenosti i socijalnoj inkluziji. Pojedini prisutni sadržaji koji uključuju pomenutu problematiku su fragmentarnog karaktera. Takođe, nisu prisutni sadržaji koji bi obezbedili kompetentnost u oblasti socijalne politike. Treba reći i da novi studijski programi na Departmanu za psihologiju, koji se nalazi u postupku akreditacije, sadrže još neke predmete koji mogu biti od značaja za rad sa klijentima, poput Sociokliničke psihologije ili Psihologije prosocijalnog ponašanja.

Filozofski fakultet u Nišu – Departman za pedagogiju

Analizom studijskog programa osnovnih i master akademskih studija na Departmanu za pedagogiju na Filozofskom fakultetu u Nišu može se zaključiti da na ovim nivoima studija postoji niz predmeta koji se iz pedagoške perspektive bave temama od značaja za socijalnu pedagogiju i socijalnu zaštitu.

Moguće je zapaziti da:

- a) U obrazovanju pedagoga (Tabela 4) postoji niz sadržaja koji su relevantni iz ugla pripremljenosti za rad sa decom i mladima, i donekle starijima. Štaviše, može se reći da je čitav program koncipiran tako da su u fokusu deca i adolescenti, ali i odrasli;
- b) Postoji solidna informisanost u oblasti funkcionisanja porodice i ciljeva vaspitanja, te znanja koja se dobijaju u sklopu socijalne pedagogije predstavljaju pogodnu osnovu za rad profesionalaca kako na polju prevencije porodičnih problema, tako i u oblasti resocijalizacije mlađih i porodičnog savetodavnog rada;
- c) Sadržaje koji su značajni za polje socijalne zaštite studenti izučavaju u okviru predmeta Socijalna pedagogija na osnovnim i na master studijama. Ovi sadržaji im pružaju dobru osnovu za razumevanje problema koji se odnose na poremećaje u ponašanju mlađih, nasilje, bolesti zavisnosti, vaspitnu zapuštenost, kao i razumevanje mogućnosti prevencije poremećaja u ponašanju kroz kompenzatorne programe, korektivno-pedagoški rad i primenu opštih i modifikovanih metoda socijalno-pedagoškog rada;
- d) Kroz predmete, kakvi su Obrazovanje i socijalna selekcija ili Sociologija omladine, studenti dobijaju širu perspektivu u tumačenju socijalnih nejednakosti na polju obrazovanja, odnosno u tumačenju mlađih kao posebne društvene grupe sa svim specifičnim odlikama;
- e) Niz kurseva, poput Pedagoška prevencija poremećaja u ponašanju, Rad sa decom sa potrebom za posebnom društvenom podrškom, Pedagoški savetodavni rad, pružaju znanja za rad sa pojedincem i grupom, razvijaju kompetencije za timski rad i zajedničko rešavanje problemskih situacija. Program je usmeren ka razvijanju senzitivnosti studenata za rad sa decom sa potrebom za posebnom društvenom podrškom, što je u skladu sa savremenim tendencijama, a značajno i za aktivnosti koje su povezane sa socijalnom zaštitom;
- f) Program je takođe usmeren i ka razvijanju kompetencija za vaspitno-obrazovni rad u okviru ustanova socijalne zaštite, koje se bave domskim smeštajem dece bez roditeljskog staranja, što je veoma značajno u kontekstu adekvatne organizacije života i rada u domovima i korišćenja adekvatnih principa, metoda, sredstava i oblika rada.

Na kraju se može konstatovati da su sadržaji koji se odnose na socijalnu pedagogiju i socijalnu zaštitu prisutni uglavnom u izbornim predmetima, što ne omogućava sistematsko izučavanje ovih problema, a što implicira potrebu za koncipiranjem programa koji bi u fokusu imao relevantnost tih sadržaja. Programu nedostaju sadržaji koji studente opremaju širim znanjima na polju društvenih nejednakosti, socijalne isključenosti, kao i znanjima neophodnim za rad u oblasti socijalne politike.

ZAKLJUČAK

Uvidom u analizirane programe moguće je zaključiti da su obrazovni profili školovani na posmatrаниm programima opremljeni komplementarnim znanjima koja omogućuju dobru podlogu za timski rad u oblasti socijalnog rada i socijalne politike. Prikupljene informacije istovremeno upućuju i na potrebu razvijanja novih studijskih programa za obrazovanje stručnjaka u oblasti socijalnog rada, socijalne politike i socijalne pedagogije, koji bi zajedno sa postojećim kadrovima (sagledanim u ovom prilogu) koji se školuju na Univerzitetu u Nišu, mogli da budu adekvatan odgovor na istraživanjem utvrđene potrebe (posebno u jugoistočnoj Srbiji) za kompetentnim delatnicima na polju socijalne zaštite, kao i u domenu kreiranja, praćenja i evaluacije javnih politika. Istovremeno, predstavljeni podaci dobro sumiraju činjenicu da Univerzitet u Nišu ima solidne potencijale za razvijanje takvih programi, imajući u vidu da se u postojećim nalazi niz sadržaja koji mogu biti iskorišćeni za njihovo uspostavljanje.

LITERATURA

- [1] Hessle, S. (2001). *International standard setting of higher social work education*. Stockholm University: Stockholm Studies of Social Work.
- [2] Puljiz, V., Bežovan, G., Šućur, Z., Zrinščak, S. (2005), *Socijalna politika: povijest, sustavi, pojmovnik*. Zagreb: Pravni fakultet.
- [3] Materijal za akreditaciju (službena evidencija Filozofskog fakulteta u Nišu).
- [4] Materijal za akreditaciju (službena evidencija Pravnog fakulteta u Nišu).

III DEO

Izazovi mobilnosti
u visokom obrazovanju
za socijalnu inkluziju
u Srbiji

Prof. dr Jelisaveta Todorović
Prof. dr Dragana Zaharijevski
Prof. dr Snežana Stojiljković
Prof. dr Jasmina Petrović
Doc. dr Gordana Đigić²⁸

Mobilnost na Univerzitetu u Nišu između programa u polju društveno- humanističkih nauka

UVOD

Reforma visokog obrazovanja i primena načela Bolonjske deklaracije trebalo je da dovedu do pokretljivosti studenata i profesora na fakultetima u zemlji i inostranstvu u cilju razmene znanja i informacija među univerzitetima, kao i ujednačavanja evropskog obrazovnog prostora.

Pojam „akademska mobilnost“ se odnosi na boravak studenata ili nastavnika visokoškolskih ustanova na drugoj visokoškolskoj ustanovi u cilju studiranja. Pojam se primarno odnosi na međunarodnu mobilnost (boravak na visokoškolskoj ustanovi van matične zemlje), ali se može se odnositi i na period studiranja na drugoj visokoškolskoj ustanovi u zemlji.

Mobilnost može biti organizovana u toku osnovnih i postdiplomske studija. Postoje dva tipa mobilnosti za studente: (1) *razmena* ili horizontalna mobilnost i (2) *full degree seeking* ili vertikalna mobilnost. Razmena studenata podrazumeva da studenti tokom svojih studija na matičnom univerzitetu jedan ili više semestara provedu na nekom stranom univerzitetu. *Full degree seeking* podrazumeva situaciju u kojoj student aplicira da upiše studije istog ili višeg nivoa na nekom stranom univerzitetu. U ovom slučaju ne postoji potreba za sličnostima ispita, ali je preduslov da student već ima diplomu visokog obrazovanja. To znači da student koji je diplomirao na Univerzitetu u Beogradu može da se prijavi za master ili doktorske studije na nekom od stranih univerziteta. U slučaju da njegova aplikacija bude prihvaćena od strane visokoškolske institucije, on više

nije student Univerziteta u Beogradu nego je u potpunosti student tog stranog univerziteta koji mu po završetku studija izdaje diplomu; studentu Univerziteta u Beogradu koji je deo svog studijskog programa proveo na razmeni diplomu izdaje Univerzitet u Beogradu sa dodatkom da je određeni deo studija proveo na stranom univerzitetu (preuzeto sa sajta www.bg.ac.rs).

Kada se govori o „mobilnosti mladih“ u kontekstu Evropske unije, pojam akademske mobilnosti takođe se može definisati u kontekstu širem od samog studiranja: odnosi se i na boravak u nekoj drugoj zemlji u cilju radne prakse, rada u zajednici ili dodatnog obrazovanja u kontekstu celoživotnog učenja (EU Recommendation, 2006). Osim fizičke mobilnosti, postoji i tzv. virtualna mobilnost, odnosno korišćenje informaciono-komunikacijskih tehnologija za razvoj partnerstva ili „razmene na daljinu“ sa mladima iz drugih zemalja u okviru obrazovnih projekata.

Zakon o visokom obrazovanju iz 2005. godine pružio je nove mogućnosti kada je reč o mobilnosti studenata, koje raniji zakoni nisu predviđali. Uvodi se Evropski sistem prenosa bodova (ESPB, odnosno ECTS) koji omogućava da se položeni kursevi na jednom programu (u zemlji ili inostranstvu) priznaju studentu kao položeni predmeti iz njegovog matičnog programa. U članu 4, Zakon o visokom obrazovanju kaže se da je jedan od principa visokog obrazovanja i „usklađivanje sa evropskim sistemom visokog obrazovanja i unapređivanje akademske mobilnosti nastavnog osoblja i studenata“. Zakon predviđa i mogućnost da se završi jedan program osnovnih studija, a zatim upiše neki drugi program iz druge oblasti na drugom ili trećem nivou studija i jasno daje smernice kako to može da se sproveđe (u čl. 28 se kaže da u sadržaj studijskog programa mora da se ubaci i deo koji govori o uslovima za prelazak sa drugih studijskih programa u okviru istih ili srodnih oblasti studija). Nažalost, u praksi postoji čitav niz otežavajućih okolnosti koje gotovo onemogućavaju prelazak sa jednog fakulteta na drugi unutar zemlje. S tim u vezi ove analize treba da počašu kakve su mogućnosti i ograničenja u mobilnosti studenta društveno-humanističkih nauka²⁹ sa posebnim akcentom na mobilnost studenata socijalne politike i socijanog rada, kao i socijalne pedagogije na univerzitetima u Nišu, Beogradu i Novom Sadu.

29 Službeni glasnik Republike Srbije br. 30. od 27. marta 2007. određuje naučne, odnosno stručne oblasti u okviru obrazovno-naučnog polja društveno-humanističkih nauka: Bibliotekarstvo, arhivarstvo i muzeologija; Ekonomski nauke; Istorische i arheološke nauke; Kulturološke nauke i komunikologija; Menadžment i biznis; Pedagoške nauke; Političke nauke; Pravne nauke; Psihološke nauke; Sociološke nauke; Specijalna edukacija i rehabilitacija; Teologija; Fizičko vaspitanje i sport; Filozofija; Filološke nauke; Nauke o umetnostima.

METODOLOGIJA

Analiza pokretljivosti studenata između fakulteta na Univerzitetu u Nišu, na istom i različitim nivoima studija urađena je uvidom u sledeća dokumenata, koja se nalaze na sajtu Univerziteta u Nišu, sajtu Filozofskog fakulteta, Pravnog fakulteta i Ekonomskog fakulteta u Nišu, kao i Učiteljskog fakulteta u Vranju.

Dokumenti su bili sledeći:

- Zakon o visokom obrazovanju Republike Srbije;
- Statut Univerziteta u Nišu;
- Pravilnik o mobilnosti studenata i akademskom priznavanju perioda mobilnosti Univerziteta u Nišu;
- Pravilnici o master studijama Filozofskog fakulteta u Nišu, Učiteljskog fakulteta u Vranju, Pravnog fakulteta u Nišu i Ekonomskog fakulteta u Nišu;
- Pravilnici o doktorskim studijama Filozofskog fakulteta u Nišu, Učiteljskog fakulteta u Vranju, Pravnog fakulteta u Nišu i Ekonomskog fakulteta u Nišu;
- Akreditacioni materijal za Master akademske studije pedagogije, modul Socijalna pedagogija.

REZULTATI

Pravilnik o mobilnosti studenata
i akademskom priznavanju perioda mobilnosti Univerziteta u Nišu

Na Univerzitetu u Nišu prema *Pravilniku o mobilnosti studenata i akademskom priznavanju perioda mobilnosti* podržava se i promoviše mobilnost studenata kao integralnog dela procesa internacionalizacije visokog obrazovanja, a u skladu sa pozitivno pravnim propisima i opšteprihvaćenim evropskim standardima. Odredbe ovog Pravilnika se prvenstveno primenjuju na mobilnosti studenata koje ne mogu biti kraće od jednog, niti duže od dva semestra.

U tekstu koji sledi izdvojeni su i preneseni neki odeljci Pravilnika koji ukazuju na pravila i procedure za implementaciju mobilnosti studenata Univerziteta u Nišu i inostranih univerziteta. Kada je reč o mobilnosti unutar samog Univerziteta u Nišu ili među univerzitetima u Republici Srbiji, ovaj Pravilnik ne daje naročite odrednice. Pitanje je da li se prelazak sa jednog univerziteta na drugi, recimo sa Departmana za psihologiju Filozofskog fakulteta u Kosovskoj Mitrovici na Departman za psihologiju Filozofskog fakulteta u Nišu može tretirati kao mobilnost u skladu sa ovim dokumentom, jer su prelasci sa fakulteta na fakultet, npr. usled preseljenja studenta, postojali i pre donošenja Zakona o visokom obrazovanju 2005. godine i nisu se podvodili pod mobilnost, a bili su definisani Statutom i Pravilnicima svakog fakulteta. Pri tom se nije mnogo toga promenilo u pogledu uslova prelaska sa fakulteta na fakultet pre i posle donošenja Zakona o visokom

obrazovanju iz 2005. godine – predmeti sa istim nazivom bili su priznavani samo ukoliko se predmetni nastavnik saglasi, a ukoliko položeni predmeti nisu u programu fakulteta na koji student želi da pređe, oni jednostavno nisu priznavani. Nakon reforme, student je dobio mogućnost da zadrži svoje ESPB bodove, ali bi morao da položi sve ispite predviđene studijskim programom fakulteta na koji prelazi, što ga vraća na početak. Stiče se utisak da su fakulteti u Srbiji u nepovoljnijem položaju u odnosu na inostrane po pitanju priznavanja položenih ispita, što je verovatno posledica internih prilika u visokom obrazovanju Republike Srbije.

Mobilnost studenata u smislu ovog Pravilnika podrazumeva studiranje, obavljanje naučnoistraživačkog rada, odnosno obavljanje stručne prakse tokom određenog perioda u ustanovi-primaocu u inostranstvu, nakon čega se student vraća u matičnu ustanovu i nastavlja izvorno upisani studijski program.

Ovo pravilo se može primeniti i kada se uzme u obzir mobilnost unutar Univerziteta u Srbiji. Osoba odgovorna za praćenje mobilnosti na fakultetu može zajedno sa studentom praviti plan pohađanja predmeta koji se najviše podudaraju sa predmetima na programu matične institucije, a koje će student pratiti na srodnom fakultetu drugog univerziteta u zemlji. To bi omogućilo da se postojeći pravilnici primene i na domaće visokoškolske institucije, a ne samo na inostrane. Pravila o mobilnosti izdvojena iz Pravilnika o mobilnosti studenata Univerziteta u Nišu, a koja slede u daljem tekstu, u potpunosti je moguće primeniti i kada je mobilnost unutar Republike Srbije u pitanju.

„Mobilnost studenata uključuje studijski boravak, odnosno stručnu praksu u sklopu osnovnih, master, doktorskih i postdoktorskih studija. Mobilnost studenata se prvenstveno ostvaruje u okviru institucionalnih programa razmene i na bazi međunarodnih sporazuma na nivou univerziteta, odnosno fakulteta. Student Univerziteta u Nišu može tokom studija više puta učestvovati u programima mobilnosti, s tim da ukupno trajanje perioda mobilnosti na istom nivou studija ne može biti duže od polovine ukupnog trajanja studijskog programa na koji je student upisan.“

Radi realizovanja programa mobilnosti sklapaju se ugovori između matične ustanove sa institucijom-primaocem i studenta koji učestvuje u mobilnosti i to: ugovor o učenju za studente osnovnih i master studija, ugovor o učenju i istraživanju za studente doktorskih studija. Posebnim pravnim aktom, tzv. rešenjem o akademskom priznavanju perioda mobilnosti dekan matičnog fakulteta utvrđuje način priznavanja položenih ispita, tj. ESPB bodova i ocena koje je student ostvario tokom perioda mobilnosti. Ovim rešenjem obuhvaćeni su sledeći elementi:

- predmeti koje je student položio u ustanovi-primaocu (sa osvojenim ESPB bodovima i dobijenim ocenama);
- predmeti sa matične ustanove koji će se zameniti predmetima koje je student položio u ustanovi-primaocu;
- predmeti koje je student položio na razmeni, a koji se ne mogu zamjeniti, već će kao izborne aktivnosti/izborni predmeti biti uneti u Dodatak diplomi;

- način ekvivalencije ocena;
- preostale obaveze koje student treba da ostvari kako bi ispunio obaveze predviđene relevantnim semestrom, odnosno akademskom godinom (u slučajevima kada student nije ostvario dovoljan broj ESPB bodova na razmeni).

Kada je reč o priznavanju ocena, u pravilniku se navodi termin *uskladěna ocena* – tj. ocena za koju se, u postupku akademskog priznavanja perioda mobilnosti, utvrdi da je ekvivalentna oceni koju je student dobio u ustanovi-primaocu.

Ovi dokumenti podležu *načelu fleksibilnosti*, što podrazumeva realan pristup priznavanju akademskih rezultata postignutih na razmeni. Potpuno sadržinsko poklapanje studijskih programa matične ustanove i ustanove-primaoca u kojoj je student bio na razmeni je nemoguće. Iz tog razloga je osnovni način akademskog priznavanja perioda mobilnosti fokusiranje na *sličnostima i ishodima učenja, a ne na razlikama između studijskih programa koji se upoređuju*. Akcenat je na znanju koje student stekne na razmeni iz određene oblasti, a koje ne mora biti identično, već sroдno znanju koje bi iz određenog nastavog predmeta stekao u matičnoj ustanovi.

Osnovni princip kojim se treba rukovoditi u postupku akademskog priznavanja perioda mobilnosti je *princip pravičnosti* kao opšteprihvaćeno pravno načelo.

Pored toga Pravilnikom je predviđeno da student koji u ustanovi-primaocu nije položio sve ispite predviđene Ugovorom o učenju, odnosno nije stekao potrebnih 30 ESPB bodova po semestru, a pohađao je odgovarajuću nastavu, ima pravo da u matičnoj ustanovi polaže ispite iz semestra tokom kojeg je bio na razmeni, bez dodatnih predispetnih obaveza.

U pogledu procedure, procenu sličnosti programskih sadržaja predmeta matične ustanove i ustanove-primaoca prema ovom Pravilniku vrši prodekan za nastavu matične ustanove. U svom radu na priznavanju rezultata koje je student ostvario na razmeni, prodekan za nastavu može konsultovati odgovarajuće katedre, odnosno nastavnike iz odgovarajućih naučnih oblasti. Preporučuje se potpuno priznavanje predmeta koje je student položio u ustanovi-primaocu ukoliko su oni zamenjivi predmetima koje bi student polagao u matičnoj ustanovi. Pod „zamenjivošću“ se podrazumeva srodnost naučnih oblasti i stečenog znanja kao ishoda savladanog gradiva (ishod procesa učenja). Potpuno priznavanje iz prethodnog stava podrazumeva da student nakon povratka sa mobilnosti nema dodatnih akademskih obaveza (kao što su npr. pisanje seminarског rada, polaganje kolokvijuma/dela ispita i sl.) iz predmeta koji je na osnovu Rešenja o akademskom priznavanju perioda mobilnosti zamenjen predmetom koji je položio u ustanovi-primaocu.

U članu 21. Pravilnika dati su osnovni kriterijumi za prenošenje i priznavanje ESPB bodova i ocena stečenih u ustanovi-primaocu tokom perioda mobilnosti:

1. Priznavanje predmeta koji je student odslušao i položio u ustanovi-primaocu, a koji je srođan, tj. sličan nekom predmetu matične ustanove, vrši se na taj način što će se tumačiti da je student položio predmet koji je predviđen studijskim programom matične ustanove. Studentu se priznaju naziv, ESPB bodovi i fond časova koje srođan predmet ima u matičnoj ustanovi, bez obzira da li je predmet koji je student položio na razmeni nosio više ili manje ESPB bodova.
2. Mogućnost „zamene“ predmeta matične ustanove odnosi se i na obavezne i na izborne predmete. U Dodatku diplomi će se u rubrici 6.1. (Dodatne informacije o studentu) naznačiti činjenica da je određen predmet položen na razmeni u relevantnoj visokoškolskoj ustanovi u inostranstvu i navešće se tačan naziv predmeta (na izvornom jeziku), izvorna ocena, ESPB bodovi i sistem ocenjivanja ustanove-primaoca, tačno onako kako su ovi podaci navedeni u Prepisu ocena.
3. Ukoliko sadržaj odslušanog i položenog predmeta na razmeni u pogledu ishoda procesa učenja bitno odstupa od njemu srodnog predmeta u matičnoj ustanovi ili ukoliko predmet koji je student položio na razmeni uopšte ne postoji u matičnoj ustanovi, tada će se podaci o položenom predmetu i ostvarenim rezultatima u ustanovi-primaocu upisati u Dodatak diplomi, na izvornom jeziku i u izvornom obliku (u rubrici: „Položeni sledeći predmeti/aktivnosti koji nisu predviđeni studijskim programom za sticanje diplome“). U rubrici 6.1. Dodatka diplomi („Dodatne informacije o studentu“) naznačuje se činjenica da je taj predmet položen na razmeni, naziv strane visokoškolske ustanove i sistem ocenjivanja, tačno onako kako su ovi podaci navedeni u Prepisu ocena.

Studentu se priznaju ocene ostvarene u ustanovi-primaocu. Ako sistemi ocenjivanja u ustanovi-primaocu i matičnoj ustanovi nisu istovetni, ocene se, procesom uskladištanja, pretvaraju u ocene matične ustanove, u skladu sa ESPB tabelom ocenjivanja Evropske komisije (eng. ECTS Grading Table), odnosno ESPB skalom ocena (eng. ECTS Grading Scale), saglasno sa članom 22. ovog Pravilnika.

Umesto metode zamene predmeta, akademsko priznavanje perioda mobilnosti studentu koji je na razmeni ostvario najmanje 30 ESPB bodova po semestru može se vršiti metodom zamene semestra za semestar. Ovom metodom studentu se priznaju ESPB bodovi koje je dobio na razmeni i ispiti koje je položio na razmeni, u njihovom izvornom (originalnom) obliku i nazivu, bez zamene predmeta sa sličnim predmetom matične ustanove i bez pretvaranja ocene u odgovarajuću ocenu matične ustanove. ESPB bodovi koje je student dobio na razmeni se računaju u broj ESPB bodova u okviru studijskog programa. Ocene koje je student dobio na razmeni se ne uzimaju u obzir prilikom računanja prosečne ocene postignute tokom studija. Nazivi predmeta koje je student položio na razmeni, ESPB bodovi i ocene koje je student dobio na razmeni se u studentski indeks i Dodatak diplomi upisuju u njihovom izvornom (originalnom) obliku.“

U Pravilniku se dalje razmatraju pitanja od značaja za priznavanje ispita i ocena na razmeni koja nisu naročito relevantna za ovu kratku studiju, čija je osnovna namena da ukaže na odnos prema programskim sadržajima ustanove-primaoca, koja ostvaruje program srođan programu matične institucije. Ova vrsta mobilnosti na sva tri nivoa obezbeđuje sticanje znanja i kompetencija koje matična ustanova smatra srodnim sa programom koji se na njoj realizuje. Zbog čega se ovaj Pravilnik, a verovatno i pravilnici drugih univerziteta u Republici Srbiji, odnose samo na inostrane univerzitete nije sasvim jasno. Verovatno odgovor treba potražiti u bojazni od trendova da se određeni fakulteti, tj. univerziteti mogu značajno više birati od strane studenata za razmenu, što bi stvorilo prilično neujednačeno opterećenje mobilnošću studenata među univerzitetima u Srbiji, a to onda prepostavlja niz drugih teškoća – npr. pitanje opterećenja nastavnika, saradnika, pitanje prostora, opreme za nastavu, literature i sl. Doduše, u statutima različitih fakulteta u Nišu, kada je u pitanju prenos ESPB bodova, navedeno je da se između različitih akreditovanih studijskih programa istog nivoa studija može vršiti prenošenje ESPB bodova. Član 111. Statuta Univerziteta u Nišu predviđa da se *između različitih studijskih programa može vršiti prenošenje ESPB bodova*. Kriterijumi i uslovi prenošenja ESPB bodova propisuju se opštim aktom Univerziteta, odnosno sporazumom Univerziteta sa drugom samostalnom visokoškolskom ustanovom. Ovakva formulacija je dosta uopštena tako da je preciziranje uslova priznavanja ESPB bodova ostavljeno visokoškolskim ustanovama da definišu uzajamnim sporazumom.

Većina fakulteta u praksi ima vrlo restriktivnu politiku kada je u pitanju prenos ESPB bodova sa jednog na drugi studijski program. U praksi Filozofskog fakulteta u Nišu postoji mogućnost prenosa bodova iz tzv. PPM predmeta (psihologija, pedagogija, metodika nastave). Ali, student koji želi da pređe sa jednog na drugi univerzitet u okviru istog studijskog programa obično se vraća na prvu godinu studija, jer nema dovoljan broj kredita da prema programu ustanove u koju dolazi upiše neku drugu godinu studija; time jedino zaobilazi proceduru prijemnog ispita. Kako bi se studenti demotivisali za tu vrstu domišljatosti, jedan od neophodnih uslova je da su na *istom* studijskom programu (npr. psihologije) u drugoj akreditovanoj visokoškolskoj instituciji koju su prethodno upisali stekli uslov za upis u drugu godinu studija.

Mobilnost na master i doktorskim studijama u polju društveno-humanističkih nauka Univerziteta u Nišu

Kada je u pitanju vertikalna pokretljivost studenata, odnosno školovanje na master i doktorskim studijama u polju društveno-humanističkih nauka na Univerzitetu u Nišu razmatrani su pravilnici master i doktorskih studija Filozofskog fakulteta u Nišu, Učiteljskog fakulteta u Vranju, Pravnog fakulteta u Nišu i Ekonomskog fakulteta u Nišu.

Prema *Pravilniku o master studijama Filozofskog fakulteta u Nišu* u prvu godinu master akademskih studija može se upisati lice koje je završilo odgovarajuće osnovne akademske studije utvrđene studijskim programom u okviru polja društveno-humanističkih nauka, ostvarivši:

1. Najmanje 180 ESPB bodova – ako master akademske studije imaju 120 ESPB bodova;
2. Najmanje 240 ESPB bodova – ako master akademske studije imaju 60 ESPB bodova.

Studijskim programom, odnosno odlukom Nastavno-naučnog veća fakulteta utvrđuje se koji su programi osnovnih studija odgovarajući za nastavak studija na određenom studijskom programu. Kandidati koji konkurišu za upis u prvu godinu master akademskih studija u okviru oblasti društveno-humanističkih nauka polažu prijemni ispit.

U akreditacionom materijalu za upis na master studije pedagogije, u okviru koga je predviđen modul Socijalni pedagog, piše da ove master studije mogu upisati lica koja su završila osnovne akademske studije pedagogije u četvorogodišnjem trajanju (240 ESPB bodova). Ostali uslovi regulisani su Zakonom o visokom obrazovanju, Statutom i Pravilnikom Filozofskog fakulteta u Nišu. Studenti mogu da pređu sa istovetnih i srodnih studijskih programa na master akademske studije pedagogije ako ostvare uslove predviđene Statutom i Pravilnikom Filozofskog fakulteta u Nišu. Pri tome ostaje nejasno šta se smatra pod „istovetnim i srodnim studijskim programima“.

Prema *Pravilniku o doktorskim studijama na Filozofskom fakultetu u Nišu*, studijskim programom doktorskih studija utvrđuje se koje se naučne oblasti master akademskih studija smatraju odgovarajućim kao uslov za upis na određeni studijski program doktorskih studija. Na doktorske studije sociologije i psihologije mogu konkurisati studenti koji su stekli master zvanje u polju društveno-humanističkih nauka.

Student doktorskih studija može preći sa jednog na drugi studijski program Filozofskog fakulteta u okviru iste ili srodne naučne oblasti ili druge oblasti društveno-humanističkog polja uz obrazložen zahtev. Zahtev mogu priložiti studenti doktorskih studija drugih akreditovanih visokoškolskih ustanova iz iste ili sroдne naučne oblasti.

U *Pravilniku o master studijama Učiteljskog fakulteta u Vranju* piše da master akademske studije može upisati lice koje je završilo odgovarajuće osnovne akademske studije, tj. studije iz oblasti društveno-humanističkih nauka nastavničkog smera na kojima je ostvarilo najmanje 240 ESPB bodova.

U *Pravilniku doktorskih studija Učiteljskog fakulteta u Vranju* predviđeno je da se na doktorske studije može upisati lice koje ima završene studije iz oblasti društveno-humanističkih nauka – nastavničkih fakulteta sa najmanje 300 ESPB bodova i prosečnom ocenom najmanje 8 (osam) na osnovnim akademskim studijama i prosečnom ocenom najmanje 8 (osam) na master akademskim studijama, uz

prethodno položene diferencijalne ispite, po potrebi. O sadržaju, obimu i načinu *polaganja diferencijalnih ispita*, ukoliko se organizuju, odlučuje komisija Veća doktorskih studija.

Na *Pravnom fakultetu Univerziteta u Nišu Pravilnikom o master studijama* predviđeno je da se na master studije prava može upisati i lice koje je završilo odgovarajuće osnovne studije u okviru polja društveno-humanističkih nauka na nekoj drugoj akreditovanoj visokoškolskoj ustanovi uz prethodno položeni dopunski ispit, a prema članu 7. i 8. Pravilnika o master studijama. Podudarnost i komplementarnost studijskih programa utvrđuje Nastavno-naučno veće na predlog komisije za doktorske i master studije. Kandidati pre upisa moraju položiti *dopunski ispit*. Kandidati koji nisu završili odgovarajuće studijske programe na akreditovanim visokoškolskim ustanovama moraju položiti *kvalifikacioni ispit*. Sadržina i način polaganja dopunskih ispita i kvalifikacionog ispita utvrđuje se odlukom Nastavno-naučnog veća.

Pravilnikom o doktorskim studijama doktorske studije na Pravnom fakultetu Univerziteta u Nišu može upisati lice koje je: završilo druge univerzitske studije (osnovne, odnosno diplomske akademske studije-master) iz društveno-humanističkih nauka i steklo najmanje 300 ESPB bodova, pod uslovom da poznae najmanje jedan strani jezik i položi *određene ispite iz programa studija prava*, koje na predlog upravnika doktorskih studija i odgovarajuće katedre propisuje Nastavno-naučno veće.

Kada je reč o uslovima upisa drugog i trećeg nivoa studija na Ekonomskog fakultetu u Nišu, na sajtu je napisano da se na diplomske akademske studije (master) Ekonomskog fakulteta u Nišu može upisati lice koje je završilo osnovne akademske studije i ostvarilo:

1. 180 ESPB bodova – ako diplomske studije imaju 120 ESPB bodova;
2. 240 ESPB bodova – ako diplomske akademske studije imaju 60 ESPB bodova.

Studijskim programom diplomskih akademske studije predviđaju se osnovne akademske studije koje imaju prohodnost na drugi nivo studija na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Nišu.

U prvu godinu doktorskih akademske studije na Ekonomskom fakultetu mogu se upisati lica koja imaju završene master akademske studije sa najmanje 300 ESPB bodova i prosečnom ocenom najmanje 8 (osam) ukoliko su prethodno završili diplomske studije ekonomije, kao i osobe koje drugi nivo studija nisu završile u oblasti ekonomije, ali uz *polaganje kvalifikacionog ispita*.

ZAKLJUČCI

Na osnovu pregledane dokumentacije jasno je:

- Da je mobilnost između Univerziteta u Nišu i inostranih univerziteta precizno definisana i uređena Pravilnikom o mobilnosti;

- Dosadašnje iskustvo govori da je veoma nizak stepen realizacije mobilnosti na internacionalnom nivou;
- Mobilnost studenata još uvek nije u punoj meri zaživila na fakultetima Univerziteta u Nišu;
- Mobilnost na istom nivou studija između srodnih fakulteta u Republici Srbiji ili srodnih programa unutar istog univerziteta je nedovoljno specifikovana i samo naznačena, kroz članove različitih opštih akata koji se odnose na prenos ESPB bodova. Čak je i mobilnost u okviru istih studija na različitim akreditovanim visokoškolskim ustanovama dosta nestimulativna, a među različitim programima istog polja društveno-humanističkih nauka uglavnom nemoguća (npr. studije prava i pedagogije) ili veoma otežana (npr. studije pedagogije i psihologije). Ukoliko bi se primenio Pravilnik o mobilnosti, koji se odnosi na razmenu studenata između matičnog i inostranih univerziteta i na mobilnost između fakulteta u Srbiji, možda bi ona i zaživila, jer bi studenti imali mogućnost da borave na drugoj akreditovanoj visokoškolskoj ustanovi jedan ili dva semestra, nakon čega bi se vratili na matični fakultet.

Upisna politika na drugom i trećem nivou studija načelno otvara mogućnost da studenti u polju društveno-humanističkih nauka mogu konkurisati na različite master programe unutar ovog polja, uz polaganje prijemnog ispita, kvalifikacionog ili dopunskih ispita, što je regulisano pravilnicima i opštim aktima pojedinih fakulteta i studijskih programa. U praksi se ova mogućnost realizuje po pravilu tek ukoliko se ne javi dovoljan broj kandidata koji su prethodno završili odgovarajuće studijske programe, pa mogućnost da se upišu dobijaju i studenti osnovnih ili master studija iz sličnog polja društveno humanističkih nauka. Naravno, postavlja se i pitanje stečenog zvanja nakon završenog drugog ili trećeg nivoa studija i prava na tržištu rada, koja iz takvog zvanja proizilaze. Problem nastaje ukoliko je zvanje na osnovnim studijama drugačije u odnosu na novostečeno zvanje, mada je i dalje u oblasti društveno-humanističkih nauka. Recimo, da li diplomirani profesor srpskog jezika i književnosti, koji je stekao zvanje mastera psihologije, može da radi u školi na poslovima školskog psihologa? Ovo i slična pitanja često ostaju bez odgovora.

Na kraju se treba osvrnuti i na to da jedan od važnih ciljeva TEMPUS projekta *Strengthening Higher Education for Social Policy making and Social Services delivery* jeste i omogućavanje mobilnosti studenata između univerziteta i fakulteta u Republici Srbiji u oblasti socijalne politike, socijalnog rada i socijalne pedagogije, što će svakako na nivou visokog obrazovanja u zemlji predstavljati značajan iskorak. Postojeći materijali ukazuju na nedostajuće procedure za sprovođenje mobilnosti ili na nedorečenosti pravila za obezbeđenje mobilnosti. U standardima za akreditaciju studijskih programa koje planiramo da kreiramo tokom trajanja ovog TEMPUS projekta trebalo bi predvideti određena pravila koja bi omogućila mobilnost na način na koji se ona sprovodi na partnerskim evropskim univerzitetima pošto je transfer znanja jedna od prednosti ovakvih projekata.

U nastavku teksta sledi kratka studija mobilnosti u okruženju, na programima socijalne politike i socijalnog rada. Pošto u ciljeve ovog projekta spada i ispitivanje mobilnosti u okolnim zemljama, sastavni deo ovog teksta je i materijal koji sledi.

MOBILNOST STUDENATA SOCIJALNOG RADA I SOCIJALNE POLITIKE (DRUGI STEPEN STUDIJA) – ISKUSTVO U OKRUŽENJU (REZULTATI ANALIZE SEKUNDARNIH IZVORA)

Izveštaj o mobilnosti urađen je za jedan aspekt mobilnosti studenata na programima socijalne politike i socijalnog rada u zemljama u okruženju. Reč je o aspektu koji se odnosi na mogućnost upisa master studija za kandidate sa završenim osnovnim studijama koje ne pripadaju matičnom polju nauka. Pri tom, potpuna slika mobilnosti podrazumeva da se u analizu uključe i sledeći aspekti:

- Kretanje studenata sa različitih studijskih programa u okviru istog nivoa studija na različitim visokokošolskim ustanovama (horizontalna mobilnost);
- Vertikalna mobilnost studenata na svim nivoima studija (specijalističke, master i doktorske studije) – razlike u studijskim programima;
- Uslovi za vertikalnu mobilnost (bez uslova, prijemni ili diferencijalni ispiti, odnosno pripremne studije [pristupne studije]).

Na osnovu uvida u pravne akte kojima se regulišu uslovi upisa na studije drugog stepena (pravila studiranja na postdiplomskim studijama), kao i kontakata ostvarenih sa kolegama angažovanim na programima studija socijalnog rada i socijalne politike u zemljama u okruženju (univerziteti u Banja Luci, Podgorici, Skoplju i Zagrebu) ustanovljeno je sledeće:

1. Pomenuti programi se izvode na različitim fakultetima: u Banja Luci i Podgorici – Fakultet političkih nauka; u Skoplju – Filozofski fakultet; u Zagrebu – Pravni fakultet.
2. Na svim fakultetima upis master studija nije uslovljen matičnošću (završenim osnovnim studijama socijalne politike i socijalnog rada), već se mogu upisati i studenti srodnih disciplina (u aktima fakulteta navedeno najčešće kao polje društvenih i humanističkih nauka).
3. Visokošolske ustanove propisale su odgovarajuće uslove za mobilnost koji su različito konkretizovani na pojedinim programima (prosečna ocena na prethodnom nivou studija, polaganje prijemnog ispita, a na nekim fakultetima predviđen je i upis pripremne godine studija za studente sa nematičnih fakulteta, kakva je npr. praksa na Pravnom fakultetu u Zagrebu).

Uporedni prikaz informacija o programima studija socijalnog rada i socijalne politike i pojedinih aspekata mobilnosti u zemljama okruženja

	Podgorica	Banja Luka	Skopje	Zagreb
Naziv programa osnovnih studija	Socijalna politika i socijalni rad	Osnovne akademske studije socijalnog rada	Socijalni rad i socijalna politika	Osnovne studije socijalnog rada
Naziv programa MA studija	Savremena socijalna politika i socijalni rad	Diplomske akadem-ske studije socijal-nog rada	Socijalni rad i socijalna politika	Diplomske studije socijalnog rada Diplomske studije socijalne politike
Specijalističke studije	/	/	/	Psihosocijalni pristup u socijalnom radu Socijalna politika Porodična medijacija Socijalni rad i razvoj zajednice
Doktorske studije	Socijalna politika i socijalni rad	/	Socijalni rad i socijalna politika	Doktorske studije socijalnog rada i Doktorske studije socijalne politike
Fakultet na kome se MA program izvodi	FPN	FPN	Filozofski	Pravni
Broj ESPB bodova neophodnih za upis studija II nivoa	Četvorogodišnje studije, 240 ESPB bodova ili kandidati sa završenim post-diplomskim specijalističkim akadem-skim studijama u oblastima društvenih nauka	Najmanje 180 ESPB bodova, odnosno do 240 ESPB	240 ESPB bodova	Najmanje 180 ESPB bodova, odnosno do 240 ESPB bodova

	Podgorica	Banja Luka	Skopje	Zagreb
Uslov vezan za matičnost studija	Mogu upisati studenti koji su prethodno završili matične studije, ali i oni koji su stekli diplomu iz srodnih disciplina društvenih i humanističkih nauka.	Mogu upisati studenti koji su prethodno završili matične studije, ali i oni koji su stekli diplomu iz srodnih disciplina društvenih i humanističkih nauka.	Mogu upisati studenti koji su prethodno završili matične studije, ali i oni koji su stekli diplomu iz srodnih disciplina društvenih i humanističkih nauka, bilo po starom (do uvođenja ESPB bodova) ili novom studijskom programu.	Mogu upisati studenti koji su prethodno završili matične studije, ali i oni koji su stekli diplomu iz srodnih disciplina društvenih i humanističkih nauka. Taksativno su navedeni srodnii programi: Filozofski fakultet – studije pedagogije, sociologije, psihologije, filozofije, Teološki fakultet i Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet. Uz navedene stoje i Pravni i Ekonomski fakultet kada je reč o studijama socijalne polititke.
Prijemni ispit	/	Prijemni ispit polažu svi studenti bez obzira na matičnost (prijemni pokriva osnovne pojmove sa polja socijalne politike i socijalnog rada – videti link sa materijalom za pripremu prijemnog ispita*)	/	/
Diferencijalni ispit/ razlika u ispitima	/	Razlika u ispitima za studente nematičnih programa se utvrđuje nakon ekvivalencije koja se praktikuje za svakog kandidata ponaosob u zavisnosti od programa po kom je kandidat studirao.	/	Studenti iz nematičnih oblasti upisuju pripremnu godinu studija koja im omogućava da polože razliku u predmetima neophodnim za nastavak studija socijalnog rada ili socijalne politike (tabela u prilogu).

* http://www.fpnbl.org/media/rideri/Socijalni_rad-HR.pdf

Interesantan je primer Univerziteta u Banja Luci koji svojim *Pravilima studiranja na I i II ciklusu studija* (član 24) ističe da za iste studijske programe nema posebnih uslova pri mobilnosti studenata različitih fakulteta. Što se tiče ostalih studijskih programa, moguće je prelazak samo ako su studijski programi srodnici. Pod „srodnim studijskim programom“ podrazumeva se program koji sadrži 70% nastavnih predmeta iz užih naučnih oblasti (naučnog polja socijalnog rada). Student može preći sa drugih programa osnovnih akademskih studija na ovaj program ukoliko položi diferencijalne ispite koje utvrđuje Veće studijskog programa socijalnog rada, na osnovu uvida u sadržaj studijskog programa sa kojeg se prelazi.

PRILOG: Programi pripremnih studija za upis na Diplomske studije socijalnog rada/socijalne politike na Pravnom fakultetu u Zagrebu

Socijalni rad – pripremni semestri

I PRIPREMNI SEMESTAR		
Predmet	Predavanja + vežbe	ECTS bodovi
Radno i socijalno pravo	4	7
Osnove savetovanja	1P + 2V	5
Osnove upravnog prava	2P + 2V	6
Socijalni rad u organizovanju zajednice	4P + 4V	8
Izborni predmet*	2	3

II PRIPREMNI SEMESTAR		
Predmet	Predavanja + vežbe	ECTS bodovi
Osnove socijalne politike	4	7
Interpersonalna komunikacija	1P + 2V	4
Socijalni rad s pojedincem	4P + 4V	7
Socijalni rad s porodicom	3P + 1V	5
Socijalni rad grupom	4P + 4V	8
Izborni predmet*	2	3

* Studenti biraju jedan izborni predmet u I ili II pripremnom semestru između ponuđenih na preddiplomskom programu socijalnog rada ili nekom drugom srodnom studijskom programu.

Socijalna politika – pripremni semestri

I PRIPREMNI SEMESTAR		
Predmet	Predavanja + vežbe	ECTS bodovi
Marginalne grupe*	2	3
Radno i socijalno pravo*	4	7
Evropska socijalna politika*	4	7
Osnove upravnog prava	2P + 2V	6
Seminar	2	4
Izborni predmet**	2	3

II PRIPREMNI SEMESTAR		
Predmet	Predavanja + vežbe	ECTS bodovi
Osnove socijalne politike*	4	7
Socijalni rad s pojedincem	4P + 4V	9
Socijalna politika Hrvatske*	4	7
Seminar	2	4
Izborni predmet**	2	3

* Studenti biraju jedan seminar u I pripremnom semestru i jedan seminar u II pripremnom semestru iz označenih predmeta.

** Studenti biraju dva izborna predmeta: jedan u I pripremnom semestru, drugi u II pripremnom semestru ili oba u II pripremnom semestru između navedenih izbornih predmeta.

ZAVRŠNI OSVRT

Ovaj kratak tabelarni pregled uslova za vertikalnu mobilnost jasno ukazuje da je ona predviđena samo pod određenim uslovima. Čini nam se da je najadekvatnije rešenje program pripremnih studija za upis na Diplomske studije socijalnog rada/socijalne politike na Pravnom fakultetu u Zagrebu, jer se na taj način rešava:

- pitanje ujednačenosti/neujednačenosti ishoda i kompetencija u različitim studijskim programima nematičnih fakulteta, i
- pitanje dobijenih zvanja i prava koja bi iz tih zvanja trebalo da proizilaze na tržištu rada. Naime, dobijanje master zvanja u oblasti socijalnog rada/socijalne politike bi obezbeđivalo zadovoljavajući nivo kompetencija i onima koji prethodno nisu završili osnovne studije iz ovih oblasti za obavljanje poslova u domenu socijalnog rada, odnosno socijalne politike.

Ovakva koncepcija vertikalne mobilnosti bi trebalo da bude ozbiljno razmotrena prilikom definisanja uslova za upis na master studije socijalnog rada na Univerzitetu u Nišu koje su planirane u okviru TEMPUS projekta *Strengthening Higher Education for Social Policy making and Social Services delivery*.

Mobilnost između programa iz društveno-humanističkih nauka na novosadskom univerzitetu

UVOD I KONTEKST

Donošenjem novog Zakona o visokom obrazovanju krajem 2005. godine došlo je do velikih i suštinskih promena u visokom obrazovanju Srbije. Iako su se neke ideje pojavile po prvi put u našem sistemu obrazovanja, istovremeno nisu u potpunosti ispoštovani svih zahtevi koje nameće jedinstveni evropski prostor visokog obrazovanja. Na prvom mestu, ideja o integraciji univerziteta je ostala „mrtvo slovo na papiru“ i nije prihvaćena gotovo ni od jednog univerziteta. Pitanje integracije univerziteta sigurno je jedno od onih koje bi pomogle da se lakše odgovori na mnoga pitanja, uključujući i pitanje mobilnosti između različitih programa i različitih fakulteta u okviru jednog univerziteta.

Međutim, iako je izostala ova, čini se bitna, odrednica Zakona, sam Zakon o visokom obrazovanju pružio je nove mogućnosti kada je reč o mobilnosti studenata, koje raniji zakoni nisu predviđali. Po prvi put se uvodi Evropski sistem prenosa bodova (ESPB, odnosno ECTS) koji omogućava da se položeni kursevi na jednom programu (u zemlji ili inostranstvu) priznaju studentu kao položeni predmeti iz njegovog matičnog programa. Već u članu 4. Zakona se izričito kaže da je jedan od principa visokog obrazovanja i „usklađivanje sa evropskim sistemom visokog obrazovanja i unapređivanje akademske mobilnosti nastavnog osoblja i studenata“. Takođe, ideja o tri nivoa studija (iako je i ranije postojala, ali na drugi način) dovela je u žigu interesovanja i pitanje – da li je moguće završiti jedan program osnovnih studija, a zatim upisati neki drugi program iz

druge oblasti na drugom ili trećem nivou studija? Odmah treba istaći da Zakon ovakvu mogućnost ne samo da predviđa, već i jasno ukazuje na koji se način može sprovesti. U članu 28. (Sadržaj studijskog programa) izričito se navodi da se u sadržaj studijskog programa mora ubaciti i deo koji govori o uslovima za prelazak sa drugih studijskih programa u okviru istih ili srodnih oblasti studija. Pa ipak, čini se da je pitanje mobilnosti, a naročito mobilnosti unutar jednog univerziteta i između univerziteta u Srbiji ostalo u zapečku interesovanja svih relevantnih činilaca visokog obrazovanja.

Ovaj rad u fokus stavlja trenutne opcije mobilnosti između različitih fakulteta i programa novosadskog Univerziteta, kao i predloge za poboljšanje te mobilnosti.

METODOLOGIJA

Za potrebe pisanja ovog izveštaja analizirano je više dokumenata, akata i programa studija dostupnih preko internet prezentacije Univerziteta i fakulteta, kao i programa dobijenih od strane Filozofskog fakulteta u Novom Sadu i Medicinskog fakulteta u Novom Sadu.

Analizirani dokumenti su bili:

- Zakon o visokom obrazovanju Republike Srbije;
- Statut Univerziteta u Novom Sadu;
- Statut Filozofskog fakulteta u Novom Sadu;
- Statut Medicinskog fakulteta u Novom Sadu;
- Pravilnik o mobilnosti studenata i akademskom priznavanju perioda mobilnosti Univerziteta u Novom Sadu.
- Dokumentacija za akreditaciju studijskog programa – osnovne, master i doktorske akademske studije psihologije;
- Dokumentacija za akreditaciju studijskog programa – osnovne, master i doktorske akademske studije pedagogije;
- Dokumentacija za akreditaciju studijskog programa – osnovne, master i doktorske akademske studije sociologije;
- Dokumentacija za akreditaciju studijskog programa – osnovne i master akademske studije specijalne edukacije i rehabilitacije.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Kada je reč o mobilnosti, i to kako unutrašnjoj (unutar univerziteta), tako i spoljnoj (između univerziteta), već na početku Statuta Univerziteta u Novom Sadu se kaže da je to jedna od „integrativnih funkcija Univerziteta“. No, ova odredba se u praksi primenjuje prvenstveno u oblasti međunarodne mobilnosti (dakle, mobilnosti u okviru različitih programa razmene studenata, ali i van njih) i kod

mobilnosti studenata interdisciplinarnih i multidisciplinarnih studija koje organizuje sam Univerzitet (Primenjena statistika, Rodne studije, itd.). U članovima 88. i 89. ponovo je navedena ova integrativna funkcija Univerziteta, ali je ovde još jasnije da se ona odnosi isključivo na međunarodnu saradnju, a i ova funkcija se sprovodi uz saradnju sa fakultetima. Dakle, Univerzitet formalno koordinira saradnju, ali je, u praksi, gotovo sva mobilnost preneta na nivo fakulteta.

Statut Univerziteta u članu 108. se ipak osvrće i na mogućnost upisa „na studije prvog stepena studenta upisanog na isti ili srođni studijski program prvo stepena druge samostalne visokoškolske ustanove, lica koje ima stečeno obrazovanje na studijama prvog stepena...“, ali se za bliže uslove ovog upisa poziva na opšti akt koji donosi Senat. Ovaj opšti akt se donosi svake godine pre upisa na sva tri nivoa studija, ali se u njemu uglavnom samo prepisuju odredbe iz akreditacionih dokumenata, bez ulaženja u detalje. Time Univerzitet, u stvari, samo formalno izvršava svoju funkciju, ali ne utiče ni na koji način na podsticanje mobilnosti između različitih fakulteta, pa ni unutar fakulteta.

Interesantna je i odredba (preuzeta iz Zakona o visokom obrazovanju) da se na studije drugog i trećeg stepena mogu upisati studenti koji imaju prethodno završeno obrazovanje iz „odgovarajuće“ oblasti, pri čemu se ostavlja sloboda svakoj visokoškolskoj ustanovi da sama propiše koje su to odgovarajuće oblasti i, kao što će biti reči i kasnije, one se uglavnom svode na samo jednu, bazičnu oblast.

Takođe, kako se u Statutu Univerziteta i navodi, pod mobilnošću se smatra isključivo mobilnost između Univerziteta i stranih visokoškolskih ustanova. Deo ove mobilnosti jeste i ugovor između univerziteta, a, iako se pruža mogućnost da student provede semestar ili celu školsku godinu na drugoj visokoškolskoj ustanovi u zemlji ili inostranstvu, ova je opcija moguća samo preko programa međunarodne saradnje ili bilateralnih ugovora između univerziteta. Nije jasno zašto bi univerziteti iz iste zemlje morali da imaju bilateralni ugovor, pogotovo zato što posao saradnje sa drugim fakultetima obavljaju isključivo sami fakulteti, a ne Univerzitet.

Iako Univerzitet ima veoma važnu ulogu u međunarodnoj razmeni studenata koja je, pored odredbi Statuta olicena i u posebnom pravilniku, stiče se utisak, potkrepljen i praksom, da je uloga Univerziteta u mobilnosti unutar zemlje minimalna, ako uopšte postoji. Pravilnik, istina, u svom prvom članu kaže da se njegove odredbe mogu primeniti i na mobilnost unutar Republike Srbije, ali duh Pravilnika jasno ukazuje da je on namenjen mobilnosti sa evropskim univerzitetima.

Ipak, pažljivijim čitanjem uočljivo je da se on može primeniti, uz minimalna prilagođavanja, i mobilnosti između univerziteta u zemlji, ali, što je možda iznenadujuće, ni ovaj pravilnik niti ijedan drugi akt Univerziteta ne predviđa (ili makar ne reguliše) mobilnost između fakulteta u svom sastavu. Tako smo došli u absurdnu situaciju da je studentu mnogo lakše da sluša i polaže kurseve na stranoj visokoškolskoj ustanovi nego na drugom fakultetu svog univerziteta.

Kada je reč o dva analizirana fakulteta koji školuju studente na srodnim programima koji bi, potencijalno, mogli da razmenjuju studente, situacija je nešto bolja, ali, samo na papiru. Praksa je potpuno drugačija. Statut i Medicinskog (član 38) i Filozofskog fakulteta (član 84) navode da se studijskim programom, između ostalog, utvrđuju i „uslovi za prelazak sa drugih studijskih programa u okviru istih ili srodnih oblasti studija“. Ova odredba je i važan deo dokumentacije za akreditaciju programa, i u sva četiri programa koji se izučavaju na Filozofskom fakultetu (psihologija, sociologija, pedagogija) i Medicinskom fakultetu (Specijalna edukacija i rehabilitacija), mobilnost na osnovnim studijama je rešena na sličan način.

Mobilnost sa drugih istovetnih programa, odnosno sa drugih akreditovanih fakulteta, jeste moguća uz ogradu da odseci, na osnovu položenih ispita, predlažu odgovarajuću godinu studija na koju se student može prebaciti. Takođe, ni ispiti sa drugih programa se ne priznaju po automatizmu, već svaki pojedinačni kurs procenjuje predmetni nastavnik i donosi odluku da li se on može priznati ili ne. Na kraju, i broj ESPB bodova se ne prenosi direktno, već se priznatom ispitu daje ona vrednost ESPB koju on ima na Filozofskom, odnosno Medicinskom fakultetu, bez obzira na to koliko je on nosio na programu sa kojeg se student prebacuje.

Stvar se znatno komplikuje kada je reč o prelasku sa nekog drugog studijskog programa na jedan od ova četiri analizirana programa. Sva tri programa sa Filozofskog fakulteta, kao preduslov za prelazak na bilo koju godinu studija, zahtevaju polaganje prijemnog ispita za tu grupu. Tek po položenom prijemnom ispitu pristupa se priznavanju ispita i, eventualno, neki položeni ispiti sa drugog programa mogu biti priznati na onom na koji se student prebacio.

U praksi, odseci fakulteta nisu previše voljni da naknadno upisuju nove studente i najčešće se pozivaju na akreditacijom dozvoljeni broj studenata na osnovnim studijama, time praktično onemogućavajući bilo kakvu mobilnost sa izuzetkom prelaska sa veoma sličnih programa iste profesije.

Pregledom prve godine studija na sva tri odseka jasnije je zašto je ovakva vrsta mobilnosti (sa programa na program) veoma teška i zašto se studenti vrlo retko (gotovo nikad) odlučuju na prelazak na drugu studijsku grupu. Ovde je potrebno reći da su analizirani novi programi, akreditovani u 2014. godini, sva tri odseka (kao i program specijalne edukacije i rehabilitacije sa Medicinskog fakulteta), koji će početi da se realizuju u školskoj 2015/2016. godini. Jedini izuzetak su osnovne studije psihologije čija je realizacija počela ove školske godine (2014/2015).

TABELA 1. Prva godina osnovnih akademskih studija psihologije

	Naziv predmeta	S	Časovi aktivne nastave		ESPB
			P	V	
1.	Strani jezik 1	1	0	4	3
2.	Uvod u statistiku	1	2	2	6
3.	Osnovi humane genetike	1	2	0	3
4.	Fiziološke osnove psihičkih pojava 1	1	2	0	3
5.	Korelaciona istraživanja u psihologiji	1	2	2	6
6.	Uvod u psihologiju	1	2	0	3
7.	Percepcija	1	2	2	6
8.	Strani jezik 2	2	0	4	3
9.	Napredna statistika	2	2	2	6
10.	Biološka psihologija	2	2	1	5
11.	Eksperimentalna istraživanja u psihologiji	2	2	2	6
12.	Učenje i memorija	2	2	2	6
13.	Motivacija i emocije	2	3	0	4

Iz priložene tabele jasno je da su studije psihologije od samog početka usmernene na oblasti koje se ne izučavaju na druga dva programa. U prvoj godini, osim stranog jezika, nema nijednog opšteobrazovnog predmeta iz oblasti društveno-humanističkih nauka. Postoje tri predmeta iz grupe medicinskih nauka, što, potencijalno, olakšava mobilnost sa Specijalnom edukacijom i rehabilitacijom (o čemu će biti naknadno reči), ali je takva vrsta mobilnosti veoma teška kada je reč o tri programa Filozofskog fakulteta.

Kao prilog ovom stavu sledi prikaz prve godine studija na Odseku za sociologiju (Tabela 2) i Odseku za pedagogiju (Tabela 3).

TABELA 2. Prva godina osnovnih akademskih studija sociologije

	Naziv predmeta	S	Časovi aktivne nastave		ESPB
			P	V	
1.	Uvod u sociologiju 1	1	2	1	6
2.	Društvene teorije antike i srednjeg veka	1	2	1	6
3.	Socijalna psihologija	1	2	1	4
4.	Ekonomija	1	2	0	3
5.	Osnovi demografije	1	2	1	6
6.	Strani jezik 1	1	2	1	3
7.	Izborni predmet 2	1	0	4	3
8.	Strani jezik 2	2	0	4	3
9.	Uvod u sociologiju 2	2	2	1	6
10.	Društvene teorije novog veka	2	2	1	6
11.	Uvod u antropologiju	2	2	1	5
12.	Deskriptivna statistika	2	2	1	6
13.	Izborni predmet 4	2	1	2	3

Uvodom u prvu godinu studija sociologije evidentno je da bi studentu sa položenim svim ispitima iz prve godine studija na Odseku za psihologiju bili priznati samo Strani jezik 1 i 2 i, uslovno, Socijalna psihologija (koja se na Odseku za psihologiju sluša u drugoj godini). To znači da bi student umesto druge godine sa ostvarenih 60 ESPB bodova morao da upiše prvu godinu i da u startu ima maksimalno 10 ESPB bodova, i to ako položi prijemni ispit na Odseku za psihologiju.

Kada je reč o prelasku na studije pedagogije, tu je situacija još malo lošija pošto bi mu bili priznati samo strani jezici, dakle, imao bi prenesenih 6 ESPB bodova.

TABELA 3. Prva godina osnovnih akademskih studija pedagogije

	Naziv predmeta	S	Časovi aktivne nastave		ESPB
			P	V	
1.	Strani jezik 1	1	0	4	3
2.	Uvod u pedagogiju 1	1	2	1	5
3.	Istorija pedagogije 1	1	2	1	5
4.	Komparativna pedagogija 1	1	2	1	4
5.	Porodična pedagogija 1	1	2	1	5
6.	Predškolska pedagogija 1	1	2	1	5
7.	Razvojna psihologija	1	2	1	3
8.	Strani jezik 2	2	0	4	3
9.	Uvod u pedagogiju 2	2	2	1	5
10.	Istorija pedagogije 2	2	2	1	5
11.	Komparativna pedagogija 2	2	2	1	4
12.	Porodična pedagogija 2	2	2	1	5
13.	Predškolska pedagogija 2	2	2	1	5
14.	Pedagoško-metodički praktikum 1	2	2	1	3

Na prvi pogled, potencijalna mobilnost sa studija pedagogije na studije psihologije je realnija opcija nego na studije sociologije, gde bi bili priznati samo strani jezici, ali nimalo povoljnija nego prelazak sa studijskog programa Sociologija na studijski program Psihologija. Studentu osnovnih akademskih studija pedagogije bi na istom nivou studija psihologije bili priznati strani jezici i, eventualno, Razvojna psihologija, ali bi opet imao znatno manji broj ESPB bodova nego što mu je potrebno za upis na drugu godinu studija.

Naravno, analizirati mobilnost na višim godinama osnovnih studija bilo bi izlišno pošto su razlike još veće nego na početnoj.

Kada se pogleda program (prve godine) osnovnih akademskih studija specijalne edukacije i rehabilitacije, opet je jasno da je prelazak veoma težak i zahtevan, iako možda i lakše ostvariv nego između programa na istom fakultetu (makar za prelazak između studija psihologije i studija specijalne edukacije i rehabilitacije) (Tabela 4).

TABELA 4. Prva godina osnovnih akademskih studija specijalne edukacije i rehabilitacije

Naziv predmeta	Zimski semestar		Letnji semestar		ESPB
	P	V	P	V	
1. Modeli i sistemi specijalne edukacije i rehabilitacije	3	4	0	0	7
2. Anatomija	3	2	0	0	5
3. Fiziologija	3	3	0	0	6
4. Pedagogija sa didaktikom	3	3	0	0	6
5. Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti	3	0	0	0	3
6. Psihologija razvojnog doba	2	2	2	2	8
7. Engleski jezik	2	0	2	0	4
8. Humana genetika	0	0	3	2	5
9. Oligofrenologija	0	0	3	2	5
10. Uvod u dopunske terapije	0	0	3	2	5
11. Stručna praksa	-	-	-	-	2
12. <i>Predmeti izbornog bloka 1</i>					
1. Psihološke osnove poremećaja u ponašanju	0	0	2	2	4
2. Art terapija					

Za potencijalnog studenta koji bi sa studijskog programa Specijalna edukacija i rehabilitacija prešao na studijski program Psihologija, ali i obrnuto, zajednički predmeti bi bili Fiziologija, Opšta psihologija sa psihologijom ličnosti (odnosno Uvod u psihologiju), Psihologija razvojnog doba (odnosno Razvojna psihologija), Humana genetika, Strani jezik, a na nekim kasnijim godinama i Psihološke osnove poremećaja u ponašanju (odnosno Razvojna psihopatologija sa psihologije). I pored velikog broja nepodudarnih ispita ovakva vrsta mobilnosti se čini nešto ostvarljivija nego mobilnost između ostalih programa. Takođe, Medicinski fakultet predviđa i opciju „gostujućeg studenta“ koji može biti strani student na razmeni, o čemu je već bilo reči, ili student sa drugog fakulteta sa „odgovarajućeg studijskog programa“. Može se pretpostaviti, u slučaju studija specijalne edukacije i rehabilitacije, da bi to mogli biti i studenti psihologije, ali to nije izričito precizirano. No, da situacije nije tako jednostavna pokazuje i član 89. Statuta Medicinskog fakulteta, koji izričito kaže da se na studije specijalne edukacije i rehabilitacije može prebaciti samo student istog smera sa drugog fakulteta, i to ako postoje kadrovske i prostorne mogućnosti. Ovaj član potpuno odbacuje mogućnost prelaska sa jednog na drugi program i time sprečava ovakvu vrstu mobilnosti.

Kada je reč o mobilnosti na višim nivoima studija (master i doktorske), tu je ona izričito onemogućena studijskim programima koji, bez izuzetka, propisuju da se na master akademske studije iz svake oblasti može upisati samo lice koje je završilo osnovne studije iz iste oblasti. Ista je stvar i sa doktorskim studijama iz psihologije, pedagogije i sociologije (smer Specijalna edukacija i rehabilitacija nema doktorske studije u ovom trenutku).

Dakle, u najkraćem, nijedan od analizirana četiri programa ne predviđa mogućnost upisa master studija sa završenim osnovnim studijama iz drugih društveno-humanističkih nauka. Treba napomenuti da i Zakon o visokom obrazovanju i statuti oba fakulteta dozvoljavaju mogućnost ove vrste mobilnosti, ali da nijedan od četiri programa u praksi nije predvideo mobilnost studenata drugih odseka ili fakulteta.

DISKUSIJA, PREPORUKE I ZAKLJUČAK

Sve rečeno i analizirano ukazuje na to da je Univerzitet u Novom Sadu prilično daleko od ideje da student može da prelazi sa jednog na drugi studijski program, čak i unutar istog fakulteta. Mobilnost se spominje u svim pravnim aktima i ona prilično dobro funkcioniše, ali samo kada je reč o mobilnosti između univerziteta i to prvenstveno mobilnosti sa stranim univerzitetima. U ovoj formi je moguće studirati 1-2 semestra na nekom inostranom univerzitetu, a, uz minimalne probleme, položeni ispiti biće priznati studentu na njegovim matičnim studijama bilo kao redovni ispiti, bilo kao fakultativni (koji se pišu samo u dodatku diplomi). Pomalo kontradiktorno, nijedan od analiziranih programa ne predviđa mogućnost prelaska sa jednog na drugi program iz oblasti društveno-humanističkih nauka, ili, ako ga i predviđa, on je maksimalno otežan drugim propisima. Tako je prelazak studenata između studijskih programa sociologije, pedagogije i psihologije moguć u teoriji, ali broj ispita koje je potrebno naknadno položiti (i to tek nakon ponovnog polaganja prijemnog ispita), odvraća studente od te ideje. Nešto je, makar na papiru, povoljnija solucija prebacivanja studenata između studija psihologije i defektologije, ali je ova vrsta mobilnosti izričito onemogućena pravnim aktima Medicinskog fakulteta. Na kraju, upisivanje master i doktorskih studija na svakom od analiziranih programa je uslovljeno završenim osnovnim (odnosno, master) studijama iz te oblasti i nema nikakve mogućnosti da neko ko je završio osnovne ili master studije iz druge društveno-humanističke oblasti, upiše master ili doktorske studije na nematičnom odseku.

No, možda se pre zaključaka i preporukamože navesti koji bi bili razlozi „za“ i „protiv“ ovakve vrste mobilnosti (upisivanje master studija na programu iz kojeg student nije završio osnovne studije).

Velika prednost omogućavanja upisa master studija iz nematične oblasti bila bi drugačiji i originalan pristup nekim problemima na master nivou. Na primer, sigurno da problemima inkluzije, pa i istraživanjima iz pedagogije,

ne bi na isti način pristupili studenti koji su završili pedagogiju, sociologiju ili psihologiju. Ovakav, drugačiji, pogled na teme iz pedagogije sigurno bi bio važan i inspirativan i za studente koji su završili osnovne studije pedagogije. Takođe, ovakav način prohodnosti omogućio bi širu bazu opštih znanja iz društveno-humanističkih nauka koja bi mogla da pomogne u razumevanju novoizabrane profesije sa master nivoa.

Mane ovako zamišljene mobilnosti su svakako da je gotovo nemoguće od nekoga napraviti stručnjaka u drugoj oblasti za samo jedan semestar nastave (pošto je drugi, uglavnom, usmeren na izradu završnog rada). Strahovanje da bi takav student sa „novom“ diplomom (uz onu sa osnovnih studija) bio neloyalna konkurenca na tržištu rada svakako je nešto o čemu treba razmišljati. Na kraju, čak i ako prihvatimo da bi osnovno obrazovanje pomoglo u nekim specifičnim vidovima profesije koju student upisuje na master nivou (npr. neko ko je završio psihologiju bi mogao bolje da razume porodice dece sa smetnjama u razvoju ako bi se zaposlio kao stručnjak iz oblasti specijalne edukacije), ovo bi bila otežavajuća okolnost ako bi se student zaposlio u nekoj drugoj oblasti nove profesije u kojoj njegovo osnovno obrazovanje ne bi moglo da mu pomogne (npr. psiholog koji se zaposli kao logoped nakon završenih master studija specijalne edukacije i rehabilitacije).

Šta je onda rešenje? Čini se da nema jednoznačnog odgovora, ali se nameću tri opcije, različito prihvatljive za stručnu i akademsku javnost u Srbiji:

- Dodatni ispitni koji se moraju položiti pre upisa na neki master program. Ovo bi, praktično, bila dodatna, pripremna godina za master studije na nematičnom odseku. Problem je što bi za studenta bilo gotovo nemoguće, ili makar veoma teško, da u dve godine (koliko Zakon o visokom obrazovanju predviđa za završetak master studija), završi i pripremnu godinu i jednogodišnji master iz svoje nove struke. Ovo bi se moglo rešiti time da pripremna godina ne ulazi u rokove za završetak master studija koje bi se mogle zvanično upisati tek nakon položenih svih ispita iz pripremne godine.
- Promena zakonskih propisa koji bi uslovili samostalno bavljenje strukom tek nakon završenog mastera. Ovo bi sprečilo situacije u kojima bi studenti sa osnovnim studijama iz jedne, a master studijama iz druge oblasti, imali dve diplome koje bi im omogućavale direktno zapošljavanje u dve različite struke (sa izuzetkom obrazovnog sistema za koji je, po Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, potrebno da svi zaposleni imaju završene najmanje master studije i ostvarenih 300 ESPB bodova).
- Treći i najmanje popularan način prevazilaženja ovog problema (ali možda najkvalitetniji) jeste opcija da se zakonski ili dogovorom uredi da osnovne studije iz društveno-humanističkih nauka traju tri, a master studije dve godine. Ovime bi se na osnovnim studijama mogla dati veća širina iz ove oblasti i veći korpus zajedničkih znanja, a

student bi praktično tek upisom master studija u potpunosti izabrao svoju buduću profesiju. Ova opcija bi bila moguća u kombinaciji sa prethodnom, odnosno kada bi zakonski okvir jasno propisao da se nijedan od poslova iz domena društveno-humanističkih nauka ne može samostalno izvoditi sa završenim osnovnim studijama. Na ovaj način bi se izgubila potreba za pripremnom godinom, a svi studenti master studija bi imali slično, iako ne identično, prethodno obrazovanje. I u ovom slučaju bi se možda mogli propisati dodatni kursevi za svaki program master studija, ali bi njihov broj bio minimalan, a dvogodišnje master studije bi produžile rok za završetak na četiri godine, što je sasvim realno, čak i sa dodatnim ispitima.

Zaključimo na kraju da je za svaku od ovih opcija, kao i za promociju prave mobilnosti studenata, neophodna mnogo tešnja i veća saradnja između odseka na istom fakultetu, kao i između različitih fakulteta i Univerziteta. Mnoga pravna akta ostavljaju mogućnost ovakve mobilnosti, ali duh mobilnosti u visokom obrazovanju uglavnom je u međunarodnoj, a ne unutardržavnoj saradnji i to je svakako nešto na čemu treba raditi u narednom periodu razvoja visokog školstva.

LITERATURA

- [1] Statut Univerziteta u Novom Sadu. (2010).
<http://www.uns.ac.rs/sr/statut/statutUNS.pdf>
- [2] Pravilnik o mobilnosti studenata i akademskom priznavanju perioda mobilnosti. (2011).
<http://www.uns.ac.rs/sr/statut/pravilnici/pravilnikMobilnost.pdf>
- [3] Statut Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. (2007).
http://ff.uns.ac.rs/Files/StatutFF_8_7_2014.pdf
- [4] Statut Medicinskog fakulteta u Novom Sadu. (2011).
<http://www.medical.uns.ac.rs/userfiles/file/Statut/StatutS.pdf>
- [5] Zakon o visokom obrazovanju. (2005).
http://www.mpn.gov.rs/images/content/prosveta/pravna_akta/ZAKON_O_VISOKOM_OBRAZOVANJU.doc
- [6] Zakon o osnovama obrazovanja i vaspitanja. (2009).
<http://www.mpn.gov.rs/dokumenta-i-propisi/zakoni/obrazovanje-i-vaspitanje/504-zakon-o-osnovama-sistema-obrazovanja>
- [7] Dokumentacija za akreditaciju studijskog programa osnovnih akademskih studija psihologije.
- [8] Dokumentacija za akreditaciju studijskog programa osnovnih akademskih studija sociologije.
- [9] Dokumentacija za akreditaciju studijskog programa osnovnih akademskih studija pedagogije.
- [10] Dokumentacija za akreditaciju studijskog programa osnovnih akademskih studija specijalne edukacije i rehabilitacije.
- [11] Dokumentacija za akreditaciju studijskog programa master akademskih studija psihologije.
- [12] Dokumentacija za akreditaciju studijskog programa master akademskih studija sociologije.
- [13] Dokumentacija za akreditaciju studijskog programa master akademskih studija pedagogije.
- [14] Dokumentacija za akreditaciju studijskog programa master akademskih studija specijalne edukacije i rehabilitacije.

Mobilnost studenata beogradskog univerziteta u procesu obrazovanja za pružanje socijalnih usluga i kreiranje socijalne politike

KONCEPTUALNI I KONTEKSTUALNI OKVIR

Akademска mobilност представља једну од централних компоненти система високог образovanја шиrom Европе. Питанје академске мобилности се уводи у европски академски простор Болонском декларацијом, а са циљем да се институције високог образovanја учине отворенијим, што је требало да олакша њено међусобно повезивање и сарадњу, размену искустава и примера добре практике. Мобилност је посматрана као важан предуслов унапређења квалитета система образованја.

Pојам академске мобилности подразумева могућност, односно право студената, наставног и ненаставног осoblja, да један део свог професионалног усавршавања, односно унапређења зnanja и вештина, оствare на некој другој, нематичкој високошколској установи. Она се може реализовати на високообразовној установи у другој држави или између два универзитета, односно факултета у истој земљи. Такође, може бити horizontalна, када се реализује у оквиру одређеног циклуса студија van матичне институције која студенту издаје диплому након завршетка студија, или verticalna, када студент један ниво студија u celini proveде на другој високообразовној институцији (Vukasović, Babin, 2009).

Усвајањем Болонске декларације од стране великог броја европских држава операционализација пitanja мобилности је „пreneta“ na nacionalni nivo. Државе-потписнице су se suočile sa читавим низом заhteva које je требало испuniti, od

³¹ Асистент на Одјелjenju за социјалну политику i социјални рад Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu.

kojih su neki bili suštinski i podrazumevali usklađivanje nacionalnog normativnog okvira, dok je jedan deo preduslova bio „tehničke prirode“.

Evropska unija je u proteklom periodu nastojala da pitanje mobilnosti reguliše na najadekvatniji način, unapredi njegov kvalitet i definiše osnovne vrednosti na kojima bi ona trebalo da se zasniva. Kako bi se to postiglo, usvojen je čitav niz dokumenata u kojima su identifikovane osnovne prepreke, ali i ponuđene smernice za njihovo prevazilaženje. Godine 2006. usvojena je Evropska povelja o kvalitetu mobilnosti u cilju ujednačavanja vrednosti, mehanizama i praksi po pitanju mobilnosti na nivou čitavog evropskog prostora (European Charter on Mobility, 2006). Dalje, Evropska komisija u junu 2011. godine usvaja set prioriteta za unapređenje mobilnosti za učenje među mladima, koje je predložio Savet EU, sa ciljem da se promoviše mobilnost i uklone prepreke (Ilić Šunderić, 2014). Jedna od najozbiljnijih prepreka punoj i ravnomernoj implementaciji koncepta mobilnosti jesu različite finansijske mogućnosti kojima države, univerziteti, odnosno fakulteti raspolažu.

Jedan od zahteva koji je među prvima ostvaren u državama-potpisnicama Bolonjske deklaracije odnosio se na uvođenje Evropskog sistema prenosa bodova (ESPB), koje je imalo višestruki značaj. Ovaj sistem je povećao transparentnost rada visokoobrazovnih institucija, olakšao njihovo povezivanje i uvećao mogućnost izbora za studente. Takođe, obezbedio je jedinstven pristup u tumačenju nacionalnih sistema visokog obrazovanja širom Evrope. Postao je univerzalni sistem komunikacije između obrazovnih institucija (Vodič kroz ESPB). Kako bi se obezbedio veći stepen fleksibilnosti studijskih programa, komplementarnost i kompatibilnost prilikom prenosa ESPB se zahteva prevashodno u očekivanim (postignutim) ishodima učenja, a ne u sadržaju samog kursa i metodologiji rada. ESPB su, takođe postali i jedinstvena mera opterećenja studenta koja se koristi prilikom definisanja potrebnog rada u savladavanju jednog predmeta, godine studiranja ili pak celog studijskog programa.

Uporedno sa uvođenjem Evropskog sistema prenosa bodova, države su postepeno ispunjavale i druge formalne preduslove, koje su pored redefinisanja normativnog okvira, podrazumevale i definisanje načina na koji će se pitanje mobilnosti operacionalizovati. Utvrđeni su osnovni dokumenti koji bi trebalo da prethode i prate proces mobilnosti. Reč je o: Ugovoru o učenju, Prepisu ocena, Informacionom paketu i Dodatku diplomi.

Ugovor o učenju

Ugovor o učenju, koji se dogovara na matičnoj instituciji, definiše program studiranja za svakog studenta, a nakon toga ga potpisuju sve tri zainteresovane strane (student, matična institucija i institucija-domaćin). Ovaj ugovor obezbeđuje priznavanje realizovanog programa na instituciji-domaćinu od strane matične institucije.

Prepis ocena

Ovaj dokument instituciji-domačinu obezbeđuje detaljne podatke o obrazovnim programima koje je student u prethodnom periodu savladao na matičnoj instituciji, kao i njegovim postignutim rezultatima.

Informacioni paket

Obezbeđuje neophodne informacije u vezi sa pravilima studiranja na određenoj visokoškolskoj ustanovi, kao i kompletne informacije o obrazovnim profiliма, kursevima i sistemu studiranja. Takođe, on bi trebalo da pruži informacije o samoj instituciji, uslovima života, kao i ostalim aktivnostima na određenom fakultetu, odnosno univerzitetu.

Dodatak diplomi

Dokument koji se prilaže zajedno sa diplomom u cilju sticanja detaljnog uvida u prirodu i sadržaj studija, sistem i pravila studiranja na određenoj visokoškolskoj ustanovi.

Srbija je 2003. godine potpisala Bolonjsku deklaraciju, nakon čega je usledilo redefinisanje nacionalnog normativnog okvira, odnosno, njegovo „prilagođavanje“ preuzetim obavezama. Godine 2005. usvojen je novi Zakon o visokom obrazovanju, koji već u članu 4, definišući osnovne principe na kojima bi trebalo da se zasniva delatnost visokog obrazovanja, govori o „uskladištanju sa evropskim sistemom visokog obrazovanja i unapređivanju akademske mobilnosti nastavnog osoblja i studenata“. Takođe, Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. identificuje mobilnost kao važno pitanje i postavlja cilj od 20% mobilnih studenata do 2020. godine (SROS, 2013). Međutim, dalja konkretnizacija i operacionalizacija pitanja mobilnosti prenosi se na univerzitete, odnosno fakultete, koji bi kroz svoje statute i pravilnike trebalo da omoguće njenu realizaciju definisanjem konkretnih kriterijuma pod kojima će se ona odvijati. Univerziteti, odnosno fakulteti poseduju značajnu autonomiju prilikom definisanja ovih kriterijuma, pa je tako moguće identifikovati različite prakse koje predstavljaju ne samo odraz njihovih specifičnosti, već i spremnosti da suštinski „otvore“ svoje ustanove.

Četiri velika univerziteta u Srbiji, Univerzitet u Beogradu, Univerzitet u Novom Sadu, Univerzitet u Nišu i Univerzitet u Kragujevcu, imaju usvojene pravilnike o mobilnosti studenata. U njima su definisani osnovni principi mobilnosti, način, odnosno kriterijumi za prenošenje i priznavanje ESPB, precizirana su ključna dokumenta koja omogućavaju mobilnost studenata i prenošenje i priznavanje ESPB stečenih na drugoj visokoškolskoj ustanovi. Takođe, u njima je prikazan i postupak za realizaciju same mobilnosti. Međutim, univerzitskim

pravilnicima definisana su samo opšta načela, odnosno smernice kojima bi fakulteti trebalo da se rukovode (Ilić Šunderić, 2014).

Normativni okvir za realizaciju mobilnosti na Univerzitetu u Beogradu predstavlja: Statut Univerziteta u Beogradu i Pravilnik o mobilnosti studenata i prenošenju bodova Univerziteta u Beogradu. U Statutu Univerziteta u Beogradu se navodi da student može da ostvari deo studijskog programa na drugoj visokoškolskoj ustanovi u skladu sa ugovorom između visokoškolskih ustanova o priznavanju ESPB. Taj period ne može biti kraći od jednog niti duži od dva semestra. Dalje, Pravilnik navodi da osnovni kriterijum za prenošenje i priznavanje ESPB predstavljaju „ishodi procesa učenja koji su definisani studijskim programom“. Iako je na ovaj način definisan okvir za sprovođenje horizontalne mobilnosti koja bi se, između ostalog, odvijala i između fakulteta koji se nalaze u sastavu Univerziteta u Beogradu, ona se u praksi ipak ne sprovodi. U praksi se završava tako što se student ispiše sa jednog i upiše na drugi fakultet, na kojem mu se jedan deo ESPB prizna, ali takva praksa se ne može podvesti pod horizontalnu mobilnost.

Shodno tome predmet rada biće vertikalna mobilnost studenata Univerziteta u Beogradu, i to između onih fakulteta koji obrazuju stručnjake za rad u oblastima kreiranja socijalne politike i pružanja socijalnih usluga – socijalne radnike (Fakultet političkih nauka – FPN), psihologe, andragoge, sociologe i pedagoge (Filozofski fakultet – FF), defektologe (Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju – FASPER) i pravnike (Pravni fakultet – PF).

METODOLOGIJA

Za potrebe procene vertikalne mobilnosti između fakulteta koji se nalaze u sastavu Univerziteta u Beogradu analizirano je više relevantnih dokumenata, akata i programa studija dostupnih preko internet prezentacije Univerziteta i fakulteta; njima je definisan okvir u kojem bi vertikalna mobilnost trebalo da se realizuje.

Dokumenti koji su bili obuhvaćeni analizom:

- Zakon o visokom obrazovanju Republike Srbije;
- Statut Univerziteta u Beogradu;
- Pravilnik o mobilnosti studenata i akademskom priznavanju perioda mobilnosti Univerziteta u Beogradu;
- Pravilnik o master akademskim studijama Fakulteta političkih nauka;
- Pravilnik o master akademskim studijama Pravnog fakulteta;
- Pravilnik o master akademskim studijama Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju;
- Pravilnik o master akademskim studijama Filozofskog fakulteta;
- Pravilnik o doktorskim akademskim studijama Pravnog fakulteta;
- Pravilnik o doktorskim akademskim studijama Filozofskog fakulteta;

- Pravilnik o doktorskim akademskim studijama Fakulteta političkih nauka;
- Pravilnik o doktorskim akademskim studijama Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Pitanje mobilnosti je u svim relevantnim nacionalnim dokumentima identifikovano kao izuzetno važno u kontekstu unapređenja kvaliteta sistema visokog obrazovanja u Srbiji. Međutim, njegova implementacija je otežana i dosta ograničena. Brojne su prepreke koje onemogućavaju potpunu primenu ovog koncepta. Pored ograničenja finansijske prirode, koja prevashodno proizilaze iz različitih kapaciteta kojima univerziteti, odnosno fakulteti raspolažu, podjednako su važna i ona koja proističu iz ambivalentnosti, odnosno nedovoljne spremnosti fakulteta da olakšaju i podstaknu mobilnost studenata, čak i u slučaju fakulteta koji su deo istog univerziteta, odnosno pripadaju istoj naučnoj grupaciji.

Analiza Pravilnika o master akademskim studijama i analiza kriterijuma za upis na doktorske akademske studije na četiri fakulteta koja pripadaju grupaciji društveno-humanističkih nauka, ali i obrazuju profesionalce koji će nakon završetka studija biti angažovani i međusobno sarađivati u procesu kreiranja socijalne politike, odnosno biti u sastavu stručnih timova koji pružaju socijalne usluge, potvrđuje gore pomenutu tendenciju. Može se uočiti deklarativna podrška mobilnosti studenata kao doprinos razvoju multidisciplinarnosti, koja je praćena suštinski ambivalentnim stavom, čak i pojačanim oprezom prilikom konkretizacije uslova upisa na studije drugog i trećeg stepena za studente koji su svoje osnovno akademsko obrazovanje stekli na nekom drugom fakultetu.

Fakultet političkih nauka

Na Fakultetu političkih nauka se od početka bolonjskog procesa organizuju, između ostalog, master akademske studije socijalne politike, master akademske studije socijalnog rada, kao i doktorske akademske studije politikologije – socijalna politika i socijalni rad.

U Pravilniku o master akademskim studijama jasno je navedeno da su one „otvorene i za studente drugih fakulteta, koji su na osnovnim studijama ostvarili 240 ESPB bodova“, odnosno za studente koji ispunjavaju opšte uslove za upis na master akademske studije, koje je definisao Univerzitet. Međutim, prilikom preciziranja uslova za upis postoje izvesne razlike između ova dva studijska programa – tako je za upis na master akademske studije socijalne politike potrebno da kandidat poseduje „odgovarajuće visoko obrazovanje iz društveno-humanističkih oblasti“, dok prilikom upisa na master akademske studije socijalnog rada postoji i dodatni kriterijum, koji podrazumeva da ove studije mogu upisati samo oni studenti koji su završili osnovne studije socijalnog rada.

Što se tiče upisa na doktorske akademske studije politikologije – socijalne politike i socijalnog rada, Fakultet propisuje opšte uslove za upis na doktorske akademske studije, a koji se primenjuju, bez dodatnih zahteva, i na doktorske akademske studije politikologije – socijalna politika i socijalni rad. Pored opštih uslova koji se odnose na broj kredita ostvarenih na prethodnim nivoima akademskog obrazovanja (300 ESPB) i kriterijuma koji se tiču vrste i trajanja studija, kao i prosečne ocene (prosečna ocena na prethodnim nivoima ne bi trebalo da bude niža od 8,00), uslov za upis na doktorske studije na Fakultetu političkih nauka jeste i posedovanje „formalnog obrazovanja i profesionalnog iskustva u oblasti za koju se kandidat prijavljuje“, kao i „objavljeni naučni radovi iz oblasti za koju se prijavljuje“. Međutim, iako se na prvi pogled čini da postoji određeni kontinuitet i doslednost prilikom definisanja kriterijuma za upis na studije trećeg stepena u odnosu na kriterijume upisa na studije drugog stepena, praktične implikacije su nešto drugačije i verovatno pomalo neočekivane. Pa tako, dok master akademske studije socijalnog rada ne može da upiše neko koji ne poseduje adekvatno osnovno obrazovanje iz oblasti socijalne politike i socijalnog rada, prilikom upisa doktorskih akademske studije postoji nešto veći stepen fleksibilnosti i otvorenosti prema studentima kojim imaju „neodgovarajuće“ osnovno i master akademsko obrazovanje, odnosno, koji su završili osnovne i master akademske studije na nekom drugom fakultetu. Restriktivna politika koja postoji prilikom upisa na master akademske studije socijalnog rada proističe, između ostalog, i iz specifičnosti samog studijskog programa, prethodnih znanja i veština koje bi potencijalni student trebalo da poseduje, ali i zvanja koje se stiče nakon završetka studija. Bilo bi poželjno uskladiti kriterijume za upis na studije drugog i trećeg stepena.

Pravni fakultet

Slično drugim fakultetima beogradskog univerziteta, master akademske studije prava traju jednu godinu, odnosno 60 ESPB bodova. Pravo na upis imaju kandidati koji su završili osnovne akademske studije u trajanju od četiri godine, odnosno 240 ESPB bodova. Prilikom preciziranja kriterijuma upisa na master akademske studije, osim kandidata koji su završili Pravni fakultet čiji je osnivač Republika Srbija, predviđeno je da studije drugog stepena mogu upisati i kandidati koji su završili neki od srodnih fakulteta iz grupe društveno-humanističkih nauka, a čiji je osnivač Republika Srbija, uz obavezu polaganja odgovarajućih dopunskih ispita. Pravni fakultet nastoji da ograniči upis studenata čije prethodno obrazovanje nije stečeno na fakultetu (Pravnom ili nekom drugom iz oblasti društveno-humanističkih nauka), čiji je osnivač Republika Srbija.

Spisak dopunskih ispita koje kandidat koji dolazi sa drugog fakulteta mora da položi je uslovjen, s jedne strane, fakultetom na kojem je kandidat završio osnovne akademske studije i, s druge strane, modulom koji žele da upiše na programu master akademske studije. Shodno tome, broj dopunskih ispita, kao

i spisak ispita, prilagođavaju se diplomi osnovnih studija koju kandidat poseduje, gde mu se inicijalno sugeriše koji bi modul bio odgovarajući njegovom osnovnom obrazovanju.

Fakultet	„Odgovarajući“ modul	Spisak dopunskih ispita
FPN – Socijalna politika i socijalni rad	Radno-pravni modul, podmodul Radno i socijalno pravo	1. Građansko pravo 2. Krivično pravo
FF – Grupa za sociologiju	Pravno-teorijski modul, sociološko-pravni podmodul	1. Građansko pravo 2. Ustavno pravo
FASPER	Krivično-pravni modul	1. Ustavno pravo 2. Upravno pravo 3. Krivično pravo 4. Krivično-procesno pravo

Dalje, u Odluci o preciziranju uslova za upis na master akademske studije, u članu 3. se navodi da takođe postoji mogućnost da se student upiše na „neodgovarajući“ modul master akademske studije, ali je tada reč o nešto većem broju ispita koje je u obavezi da položi: *Uvod u pravo, Ustavno pravo, Građansko pravo – opšti deo i Stvarno pravo, Krivično pravo, Upravno pravo i Obligaciono pravo – opšti deo*.

Sličan princip je primenjen i prilikom definisanja uslova za upis na doktorske akademske studije. Shodno tome, doktorske akademske studije može upisati lice koje je na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu završilo master akademske studije sa najmanje 300 ESPB bodova i prosečnom ocenom koja ne sme biti niža od 8 (osam) na svim nivoima studija; ukoliko kandidat ima nešto niži prosek od zahtevanog, Nastavno-naučno veće mu može odobriti upis ukoliko se utvrdi da ima objavljene naučne radove iz odgovarajuće naučne oblasti. Takođe, Pravilnik predviđa da doktorske studije prava izuzetno može upisati i lice koje je završilo druge master akademske studije, ali tada, pored ispunjavanja opštih uslova, lice je u obavezi da položi dodatne ispite koje mu odredi Nastavno-naučno veće.

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju organizuje studije drugog stepena na šest studijskih programa, što prati logiku načina na koji su organizovane osnovne akademske studije. U Pravilniku o master akademskim studijama (član 4) precizirani su uslovi upisa i tu se navodi mogućnost da se na master akademske studije na nekom od studijskih programa upišu i kandidati koji su osnovne akademske studije završili na nekom od srodnih fakulteta, ali nakon položenog kvalifikacionog ispita. U Pravilniku su (član 13, član 14, član 15, član 16, član 17. i član 18) precizirane naučne oblasti koje kandidat mora savladati kako bi položio kvalifikacioni ispit.

Na svakom od studijskih programa direktno će biti rangirani jedino kandidati koji poseduju odgovarajuće osnovno akademsko obrazovanje, odnosno završili su osnovne akademske studije na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, i to odgovarajući smer. Svi drugi kandidati, pored opštih uslova, moraju položiti kvalifikacioni ispit kako bi stekli pravo na rangiranje.

Studijski program	Naučne oblasti koje su obuhvaćene kvalifikacionim ispitom
Logopedija	<i>Augmentativna i alternativna komunikacija, Osnovni poremećaji komunikacije, Artikulaciono-fonološki poremećaji, Poremećaji u fluentnosti govora, Afaziologija, Poremećaji glasa, Jezički poremećaji kod dece, Poremećaji komunikacije kod traumatskih oštećenja mozga, Rehabilitacija laringektomiranih bolesnika, Motorički poremećaji govora, Fonetika, Lingvistika, Psihologija osoba sa jezičkim poremećajima.</i>
Specijalna edukacija i rehabilitacija osoba sa teškoćama u mentalnom razvoju	Oblast edukacija osoba sa teškoćama u mentalnom razvoju: <i>Metodika vaspitnog rada sa lako intelektualno ometenom decu, Metodika vaspitnog rada sa teže intelektualno ometenom decu, Metodika nastave srpskog jezika za decu ometenu u intelektualnom razvoju, Metodika nastave veština za decu ometenu u intelektualnom razvoju, Metodika nastave matematike za decu ometenu u intelektualnom razvoju, Metodika nastave prirode i društva za decu ometenu u intelektualnom razvoju, Rani tretman i predškolsko vaspitanje dece ometene u mentalnom razvoju, Inkluzivna edukacija i rehabilitacija dece sa teškoćama u mentalnom razvoju, Profesionalno i radno osposobljavanje osoba sa teškoćama u mentalnom razvoju.</i>
	Oblast rehabilitacija osoba sa teškoćama u mentalnom razvoju: <i>Uvod u rehabilitaciju intelektualno ometenih osoba/Rehabilitacija intelektualno ometenih osoba, Klinička procena i tretman osoba sa teškoćama u mentalnom razvoju, Rehabilitacija osoba sa autizmom, Specifične smetnje u učenju.</i>
Specijalna edukacija i rehabilitacija gluvih i nagluvih osoba	<i>Osnovi surdologije, Izgradnja govora kod gluve i nagluve dece, Rehabilitacije gluve i nagluve dece, Metodika nastave prirodnih predmeta za gluvu i nagluvu decu, Redukacija psihomotorike gluve i nagluve dece, Surdopedagogija sa elementima organizacije nastave, Profesionalni aspekti rehabilitacije.</i>

-
- 32 1. Stošljević, L., Rapaić, D., Stošljević, M., Nikolić, S. (1997). Somatopedija (odabrana poglavila: dijagnostika, patofiziologija), Naučna knjiga, Beograd.
2. Rapaić, D., Nedović, G. (2011). Cerebralna paraliza-praksičke i kognitivne funkcije, Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
3. Nedović, G., Odović, G., Rapaić, D. (2010). Razvoj socijalnih veština, Društvo defektologa Srbije.
4. Ilić-Stošović, D. (2011). Teorija vaspitanja i obrazovanja osoba sa motoričkim poremećajima, Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
5. Rapaić, D., Ilanković, V., Nikolić, S., Čukić, R., Nedović, G., Odović, G., Ilić-Stošović, D., Ilić, S., Eminović, F. (2005). Školovanje dece sa motoričkim poremećajima, Defektološki fakultet, Katedra za somatopediju.

Studijski program	Naučne oblasti koje su obuhvaćene kvalifikacionim ispitom
Specijalna edukacija i rehabilitacija osoba sa oštećenjem vida	<i>Oftamologija, Osnovi tifologije, Metodika nastave Brajevog pisma, Pedagogija slepih i slabovidih, Psihologija slepih i slabovidih, Metodika edukaciono-rehabilitacionog rada sa slabovidim i slepim osobama, Dijagnostičko-korekcioni postupci u rehabilitaciji vida, Funkcionalna dijagnostika i rehabilitacija monokularnog i binokularnog vida, Profesionalna rehabilitacija slepih i slabovidih osoba sa peripatologijom.</i>
Specijalna edukacija i rehabilitacija osoba sa motoričkim poremećajima	Studenti koji su završili osnovne akademske studije na FASPER-u bez obzira na studijski program – direktno se rangiraju. Svi drugi polažu test znanja prema literaturi koja je propisana Pravilnikom. ³²
Prevencija i tretman poremećaja ponašanja	Kandidati koji su završili druge studijske programe osnovnih akademskih studija na FASPER-u: <i>Metodski pristupi u prevenciji poremećaja ponašanja, Metodski pristupi u tretmanu poremećaja ponašanja, Teorija vaspitanja i obrazovanja mlađih prestupnika, Teorijske osnove tretmana osuđenih lica, Uvod u socijalnu pedagogiju, Metode tretmana osuđenih lica.</i> Kandidati koji su završili druge fakultete: <i>Metodski pristupi u prevenciji poremećaja ponašanja, Metodski pristupi u tretmanu poremećaja ponašanja, Teorija vaspitanja i obrazovanja mlađih prestupnika, Teorijske osnove tretmana osuđenih lica, Uvod u socijalnu pedagogiju, Metode tretmana osuđenih lica.</i>

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju organizuje i studije trećeg stepena, odnosno Doktorske akademske studije specijalne edukacije i rehabilitacije. Za razliku od relativno strogih uslova prilikom upisa na master akademskih studija, prilikom upisa doktorskih akademskih studija, slično Fakultetu političkih nauka, navode se samo opšti uslovi koje lice mora da ispunji (broj ESPB bodova ostvaren na prethodnim nivoima studija, kao i visina prosečne ocene), dok se u principu ne pravi razlika između kandidata koji su prethodne nivoe studija završili na nekom drugom fakultetu.

Filozofski fakultet

Na Filozofskom fakultetu se realizuju četiri studijska programa na kojima se studenti obrazuju za rad u sistemu socijalne zaštite, pružanje socijalnih usluga i kreiranje socijalne politike, i to su: Sociologija, Psihologija, Pedagogija i Andragogija. Iako je reč o studijskim programima koji se realizuju na istom fakultetu, svaki od njih na drugačiji način definiše uslove za upis na drugi, odnosno treći stepen studija i na taj način, manje ili više omogućava, odnosno olakšava mobilnost studenta.

Odeljenje za sociologiju: Kandidat koji nije završio osnovne akademske studije sociologije može se upisati na master akademske studije sociologije nakon polaganja jednog diferencijalnog ispita (studenti polažu ispit iz sociologije, prema literaturi koju definiše Katedra za sociologiju³³).

33 Studenti se pripremaju za test prema knjizi: Gidens, E. (2007). *Sociologija*, Ekonomski fakultet, Beograd.

Odeljenje za psihologiju: Kandidat koji dolazi sa nekog drugog, srodnog fakulteta podnosi molbu Odeljenju za psihologiju, koje mu, u zavisnosti od toga koje je osnovne akademske studije završio, određuje spisak diferencijalnih ispita, čijim polaganjem stiče pravo na upis na master akademske studije.

Odeljenje za pedagogiju i Odeljenje za andragogiju: Pored razgovora sa komisijom i motivacionog pisma koje kandidat podnosi zajedno sa ostalom dokumentacijom, on je u obavezi da prethodno obavi razgovor sa potencijalnim mentorom i od njega dobije „saglasnost o izboru mentora“.

Kada je reč o doktorskim akademskim studijama, kriterijumi su komplementarni kriterijumima za upis na master akademske studije. Shodno tome, pored opštih uslova koje kandidat mora ispuniti ukoliko ima završene „nedogovarajuće“ master akademske studije, njegova prijava se prosleđuje odeljenju na kom on želi da nastavi studije i ono mu određuje spisak diferencijalnih ispita koje je on u obavezi da položi.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Srbija je u značajnoj meri uskladila svoj formalno-pravni okvir na planu mobilnosti sa evropskim; međutim, implementacija se odvija otežano. Paradoksalno je to da je znatno lakše realizovati međunarodnu mobilnost od one koja bi se realizovala između univerziteta, odnosno fakulteta koji pripadaju istom univerzitetu, pa je tako pitanje mobilnosti u sistemu visokog obrazovanja u Srbiji postalo sinonim za internacionalizaciju.

Autonomija univerziteta je za jednu od svojih „posledica“ imala određene razlike kada je u pitanju operacionalizacija pitanja mobilnosti studenata. Iako je „spuštena“ na nivo univerziteta, ona se u svojim aktima zadržava na definisanju opštih uslova za njenu realizaciju, ostavljajući fakultetima da je dalje sprovode, istovremeno ne vršeći nikakvu superviziju nad realizacijom tog procesa.

Uporedo sa deklarativnom podrškom mobilnosti studenata, koja je prepoznata kao značajna u svim relevantnim dokumentima koje su usvojili fakulteti tokom proteklih nekoliko godina, u praksi je ona i dalje selektivna, praćena oprezom, uzdržanošću, pa čak i oklevanjem. Odgovornost za nepotpunu implementaciju koncepta mobilnosti ne snose samo univerziteti, odnosno fakulteti. Njoj umnogome doprinosi i činjenica da određena zvanja koja se stiču nakon završetka studija nisu prepoznata od strane zakona, kao i to da još uvek ne postoje nacionalni okupacioni standardi.

Analiza mogućnosti i uslova za razvoj vertikalne mobilnosti između fakulteta koji pripadaju grupaciji društveno-humanističkih nauka, a na kojima se istovremeno vrši obrazovanje za pružanje socijalnih usluga i kreiranje socijalne politike, potvrđuje gore iznetu tvrdnju. Uprkos tome što pripadaju istoj naučnoj grupaciji, i što, možda i bitnije, obrazuju stručnjake koji će nakon završetka studija blisko saradivati i biti u sastavu stručnih timova koji se formiraju u sistemu socijalne zaštite, mobilnost studenata je i više nego ograničena.

Upis na master akademske studije psihologije, andragogije i pedagogije na Filozofskom fakultetu, na master akademske studije na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju i na master akademske studije socijalnog rada na Fakultetu političkih nauka za studente koji nisu na ovim fakultetima završili osnovne akademske studije praktično je nemoguća. Iako je u pravilnicima o master akademskim studijama predviđena mogućnost upisa kandidata koji su osnovne akademske studije završili na nekom drugom fakultetu, način definisanja dodatnih kriterijuma (u vidu naučnih oblasti, odnosno diferencijalnih ispita koje kandidat mora položiti) upis čini nemogućim. Takođe, ovde se može uočiti izvesna nedoslednost koja se manifestuje prilikom definisanja kriterijuma za upis na studije trećeg stepena. Za razliku od uslova upisa na master akademske studije, oni su dosta fleksibilniji i omogućavaju upis kandidatima koji su završili master akademske studije, odnosno osnovne akademske studije na nekom drugom, srodnom fakultetu, odnosno fakultetu koji pripada grupaciji društveno-humanističkih nauka.

Pozitivna i konstruktivna rešenja se mogu pronaći u Pravilniku o master akademskim studijama Pravnog fakulteta, kao i u uslovima za upis na master akademske studije sociologije na Filozofskom fakultetu i master akademske studije socijalne politike na Fakultetu političkih nauka, koje su ili potpuno otvorene za upis studenata sa završenim osnovnim akademskim studijama na nekom drugom, srodnom fakultetu, ili propisuju dodatne kriterijume koji su razumni i ne predstavljaju nepremostivu prepreku (bilo da je reč o polaganju jednog diferencijalnog ispita, kao što je to u slučaju upisa na master akademske studije sociologije, ili razgovora sa komisijom koju formira Odeljenje za socijalnu politiku i socijalni rad prilikom upisa na master akademske studije socijalne politike). Nakon završetka master akademskih studija, studenti dobijaju odgovarajuća zvanja. Shodno tome, prilikom npr. završetka master akademskih studija na Pravnom fakultetu, student koji je osnovne akademske studije završio na nekom drugom fakultetu stiče zvanje mastera iz odgovarajuće uže naučne oblasti.

LITERATURA

- [1] Ilić Šunderić, I. (2014). *Implementacija mobilnosti: postojeća iskustva i politike razme-ne studenata na Univerzitetu u Beogradu.* (Master rad). Univerzitet u Beogradu i Uni-verzitet u Kragujevcu, Beograd i Jagodina.
- [2] Pravilnik o master akademskim studijama Fakulteta političkih nauka
<http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2011/01/Pravilnik-o-master-akademskim-studijama-Univerziteta-u-Beogradu-Fakulteta-politicke-nauke.pdf>
- [3] Pravilnih o master akademskim studijama Pravnog fakulteta
<http://www.ius.bg.ac.rs/Studije/Pravilnik%20master%202011.pdf>
- [4] Pravilnik o master akademskim studijama Filozofskog fakulteta
- [5] Pravilnik o master studijama Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
http://www.fasper.bg.ac.rs/Pravna_aka/20120209_1%20PRAVILNIK%20O%20MASTER%20AKADEMSKIM%20STUDIJAMA.pdf
- [6] Pravilnik o doktorskim studijama Pravnog fakulteta
<http://www.ius.bg.ac.rs/info/Pravilnik%20o%20doktorskim%20studijama%20-%202012.pdf>
- [7] Pravilnik o doktorskim studijama Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
http://www.fasper.bg.ac.rs/Pravna_aka/2013/20131108%20pravilnik%20o%20doktorskim%20fasper.pdf
- [8] Pravilnik o doktorskim studijama Filozofskog fakulteta
<http://www.ff.uns.ac.rs/Files/PravilnikODoktorskimStudijama.pdf>
- [9] Vuksavić M. & Babin M. (2008). Mobilnost studenata – sadržinske, proceduralne i strukturalne prepreke, U: XIV skup Trendovi razvoja: efikasnost i kvalitet bolonjskih studija:
http://www.trend.uns.ac.rs/stskup/trend_2008/radovi/Tema5/T5-7.pdf
- [10] Univerzitet u Beogradu. (2011). Pravilnik o mobilnosti studenata i prenošenju bo-dova. Beograd: Glasnik Univerziteta u Beogradu, godina XLVIII, broj 160. Elektron-sko izdanje:
<http://www.bg.ac.rs/files/sr/univerzitet/univpropisi/PravilnikOMobilnostiIPrenosenjuESPB.pdf>
- [11] Univerzitet u Beogradu. (2005). *Statut Univerziteta u Beogradu.* Beograd: Glasnik Univerziteta u Beogradu, Godina XLIX, broj 162. Elektronsko izdanje:
<http://www.bg.ac.rs/files/sr/univerzitet/univ-propisi/Statut.pdf>
- [12] Vlada Republike Srbije. (2012). Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020, Beograd.
- [13] Vlada Republike Srbije. (2005). Zakon o visokom obrazovanju Republike Srbije, Beograd.
http://www.mpn.gov.rs/images/content/prosveta/pravna_aka/ZAKON_O_VISOKOM_OBRAZOVANJU.doc

Zaključak

Mozaik koji je u ovoj publikaciji slagan tekstovima autora sa tri najveća univerziteta u Srbiji ni izbliza nije završen. Ipak, složena slika koja je izronila prilično je jasna i upućuje na dalje mogućnosti i suštinske potrebe razvoja visokog obrazovanja u oblasti socijalne inkluzije.

Prvo, rezultati četiri istraživanja su utvrdili evidentnu **potrebu za školovanjem i zapošljavanjem većeg broja socijalnih radnika u narednom periodu**. Jaz između broja školovanih socijalnih radnika i društvenih potreba u oblasti pre svega socijalne zaštite, ali i zdravstva (posebno mentalnog zdravlja), obrazovanja, zapošljavanja i lokalnog razvoja neće biti jednostavno premostiti. Razlog za takvu situaciju ima mnogo, a osnova problema leži u „zamrznutom“ razvoju tokom 90-ih godina i tromosti visokog obrazovanja da odgovori na potrebe tržišta rada i preusmeri obrazovne „pakete“ ka razvoju kompetencija i školovanju nedostajućih kadrova. Mada je SFR Jugoslavija bila jedina socijalistička zemlja koja je od 1957. godine školovala socijalne radnike, nakon pada Berlinskog zida u svim zemljama istočnog bloka je ubrzano osnovano više fakulteta za obrazovanje socijalnih radnika. Srbija je, međutim, od dve postojeće ostala na jednoj školi (smeru na Univerzitetu u Beogradu – Fakultetu političkih nauka). U regionu su početkom XXI veka takođe otvoreni novi fakulteti i odeljenja za socijalni rad, nekada u kombinaciji sa studijama socijalne politike, nekada kao samostalni studijski programi. Uprkos složenim društvenim izazovima u Srbiji koje su, kako legat 90-ih, tako i posledica kompleksnih demografskih i ekonomskih promena, kao i novih ili novoprepoznatih problema i potreba ljudi (npr. potrebe migranata, uključujući trgovinu ljudima, potrebe obolelih od Alchajmerove bolesti, savremene teškoće roditeljstva i porodičnog života, masovna nezaposlenost mladih i osoba srednjeg životnog doba i sl.), visoko obrazovanje u Srbiji nije odgovaralo na očigledne potrebe za školovanjem većeg broja socijalnih radnika.

Drugo, rezultati istraživanja su pokazali da postoji potreba za **diferenciranjem u domenu socijalnog rada i socijalne politike**. Socijalna pedagogija je kao izdvojeno zanimanje tradicionalno prepoznata kao posebno polje na međi

socijalnog rada i pedagogije, prvenstveno u zemljama nemačkog govornog područja i u Skandinaviji, a sve više se prepoznaće i u drugim evropskim zemljama. Stoga je važno razviti mogućnosti za obrazovanje u ovoj oblasti, koja je pre granica nego multiprofesionalna. Takođe, i u Srbiji kao i u nekoliko bivših jugoslovenskih republika (univerziteti u Sarajevu i Podgorici, ali ne i novoosnovani fakulteti u Bosni i Hercegovini, u Banja Luci i Tuzli) socijalni rad se izučava u „paketu“ sa socijalnom politikom. Socijalna politika je nesumnjivo elementarni i sastavni deo obrazovanja socijalnih radnika, što je prepoznato i u Globalnim standardima za obrazovanje socijalnih radnika, koji su usvojeni od referentnih međunarodnih organizacija³⁴. Međutim, uporedna višedecenijska praksa govori u prilog odvojenog izučavanja socijalnog rada i socijalne politike. Socijalna politika ima brojne odlike profesije, poput primene teorijskih znanja na nerutinske okolnosti, delatnosti etičke prirode, kao i usmerenost na javne službe i usluge. Međutim, savremena praksa i dominantni stručni stavovi govore u prilog tome da se, uprkos navedenom, socijalna politika ne može definisati kao samostalna profesija – ona predstavlja specifičnu multiprofesionalnu oblast, koja zahteva i povezuje razuđena znanja vezana za metodologiju, ekonomiju, demografiju, sociologiju, prava, menadžment³⁵ i kao takva najčešće okupira samostalne studijske programe na različitim nivoima studija u uporednoj praksi. Stoga je korisno razmišljati i o posebnim studijama socijalne politike i socijalnog rada na različitim nivoima studija. To je za sada samo delimično (na master nivou) sprovedeno na Univerzitetu u Beogradu – Fakultetu političkih nauka.

Treće, u praksi je prepoznata potreba za **usvajanjem novih znanja u oblasti socijalnog rada, socijalne politike i socijalne pedagogije**. Visoko školstvo u Srbiji je dužno da odgovori na ovaj izazov i razvije svoje kapacitete. Prosto „prepakivanje“ obrazovanja i zapošljavanje stručnjaka iz oblasti psihologije, sociologije i pedagogije u oblastima kojima su potrebna znanja i kompetencije socijalnog rada i socijalne politike ne rešava problem. Naprotiv – ovde je važno slediti iskustva i uvide u domaće i uporedne prakse.

Četvrto, analiza nastavnih programa tri univerziteta je pokazala da fakulteti koji obrazuju stručnjake za šire polje socijalne inkluzije, posebno za sistem socijalne zaštite (psihologija, pedagogija, sociologija, pravo, defektologija), osim postojećih studija na smeru za socijalnu politiku i socijalni rad UB-FPN (koje u poređenju sa drugim strukama najtemeljnije opremaju studente za stručni rad u socijalnoj zaštiti), pored značajnih visoko relevantnih sadržaja i „dodirnih tačaka“, često **izostavljaju izučavanje samih pojmove i koncepata socijalne isključenosti i uključenosti, njihovih dimenzija, politika, kao i konkretnih**

34 International Association of Schools of Social Work and International Federation of Social Workers (2004) *Global Standards for Social Work Education and Training*. IASSW and IFSW, http://cdn.ifsw.org/assets/ifsw_65044-3.pdf, pristupljeno 12.03.2014.

35 Spiker, P. (2013). *Socijalna politika: teorija i praksa*. Beograd: Fakultet političkih nauka.

aktivnosti koje profesionalci treba da sprovode u praksi. Mada postoji dobra osnova, pored razvoja neophodnih novih programa iz socijalnog rada i socijalne politike, potrebno je u različitim segmentima dopuniti obrazovanje: psihologa (koji se obično obrazuju za kliničku i praksu u obrazovanju); pedagoga i andragoga (koji su uglavnom orientisani na sistem obrazovanja); sociologa (koji imaju široko teorijsko znanje, a nedostaju im teorijske i praktične alatke za analizu socijalnih politika); pravnika (koji se na univerzitetima u Srbiji, osim donekle na univerzitetu u Nišu, nedovoljno pripremaju za praksu socijalne zaštite); socijalnih radnika (koji na UB-FPN stiču široko i kompleksno obrazovanje, a usled te širine ipak nemaju u dovoljnoj meri zastupljene sadržaje vezane za savremena znanja i praksu socijalnog rada i aktuelne društvene potrebe).

Peto, analiza okvira i prakse horizontalne i vertikalne mobilnosti na posmatranim univerzitetima ukazuje na niz dilema i problema u ovoj oblasti:

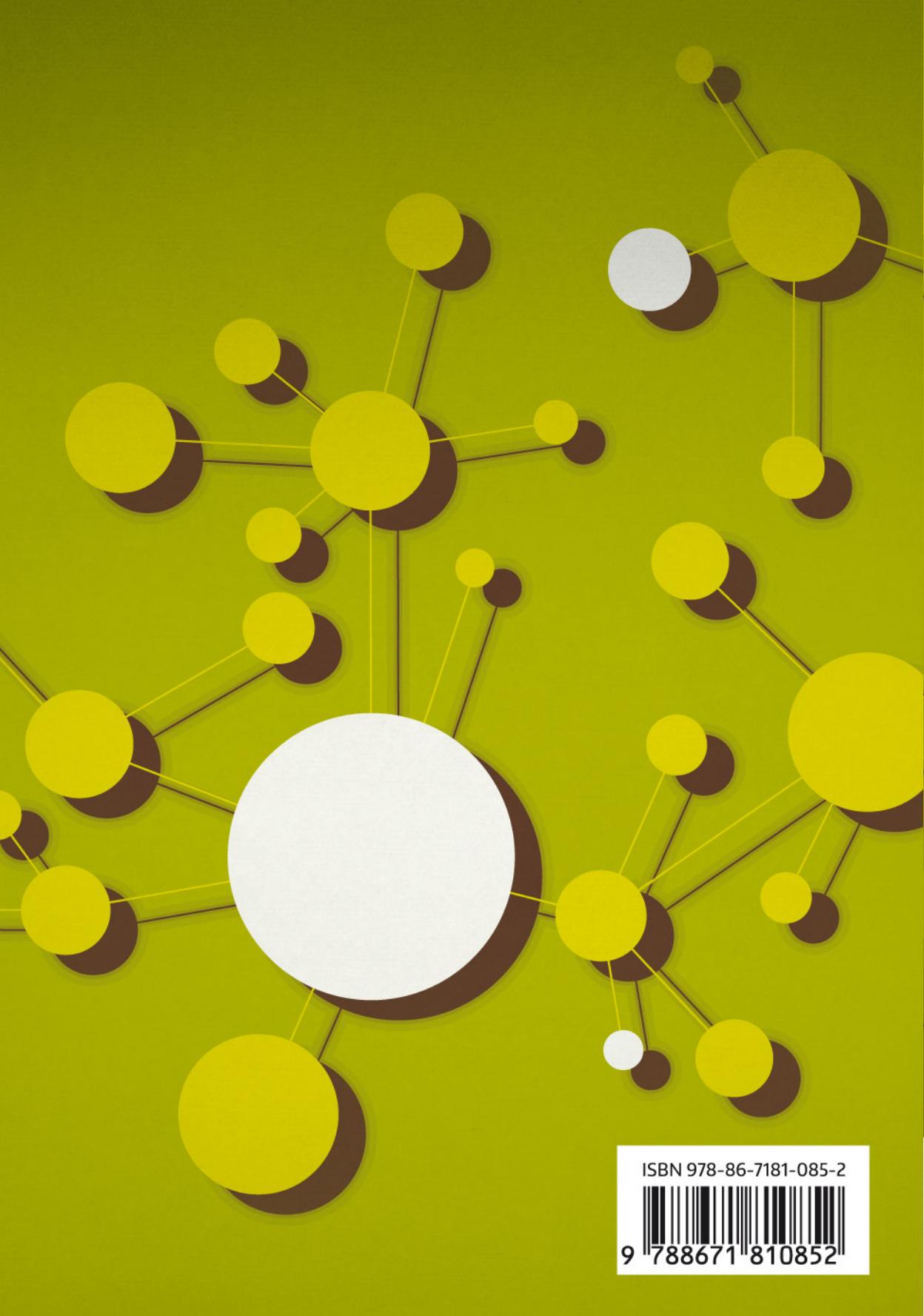
- **Mobilnost je izrazito usko shvaćena i nedovoljno razvijena** na univerzitetima u Srbiji;
- Između tri univerziteta, kao i među fakultetima unutar njih, izražena je **niska horizontalna mobilnost**, za koju postoje brojni objektivni i subjektivni razlozi;
- Svi fakulteti na tri univerziteta koji obrazuju profilisane profesije (psihologija, pedagogija, socijalni rad i donekle pravo) imaju **teškoće u vertikalnoj mobilnosti** – razlog za takvo stanje je verovatno na univerzitetima u Srbiji preferiranoj formi studija 4+1, gde se studenti od prve godine studija usmeravaju na konkretno i usko profesionalno polje;
- **Polje sociologije i socijalne politike je uglavnom otvoreno za vertikalnu mobilnost, ali nisu jasne implikacije takvog stanja;**
- **Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu je našao izvestan način za rešenje vertikalne mobilnosti**, što je verovatno olakšano striktnim zakonskim određenjima (i ograničenjima) u Srbiji u vezi sa tim ko i na koji način može da se bavi pravom i pravnom praksom;
- **Nedostaju nacionalni okupacioni standardi** koji uređuju domete pojedinih profesija; neke oblasti rada su striktno definisane i izrazito zavarene (npr. sociologiju u srednjim školama u Srbiji mogu da predaju samo diplomirani sociolozi), a druge su relativizovane (postoji veliki broj radnih mesta koja su normativno namenjena socijalnim radnicima, a obavljaju ih raznovrsne struke koje nemaju adekvatne, međunarodno priznate kompetencije, što ugrožava ljudska prava i kosi se sa uporednom, a posebno evropskom praksom).

Ovi nalazi upućuju da je potrebno:

1. Temeljno preispitivanje postojećih programa obrazovanja u oblasti socijalne inkluzije i pružanja socijalnih usluga;
2. Razvoj novih studijskih programa i unapređenje sadržaja postojećih na sva tri posmatrana univerziteta;

3. Razvoj i usvajanje nacionalnih okupacionih standarda u skladu sa sa-vremenim znanjima i potrebama prakse;
4. Zajednički nastup visokog obrazovanja i prakse u oblasti socijalne in-kluzije kako bi se odgovorilo na stvarne i kompleksne potrebe društva.

U Beogradu, februara 2015.
Prof. dr Nevenka Žegarac

The background of the image features a complex, abstract network diagram. It consists of numerous circular nodes of varying sizes, primarily in shades of yellow and brown, connected by thin, light-colored lines that represent connections or links between them. The nodes are distributed across the frame, creating a sense of organic, interconnected complexity.

ISBN 978-86-7181-085-2

9 788671 810852